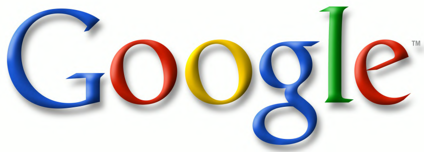
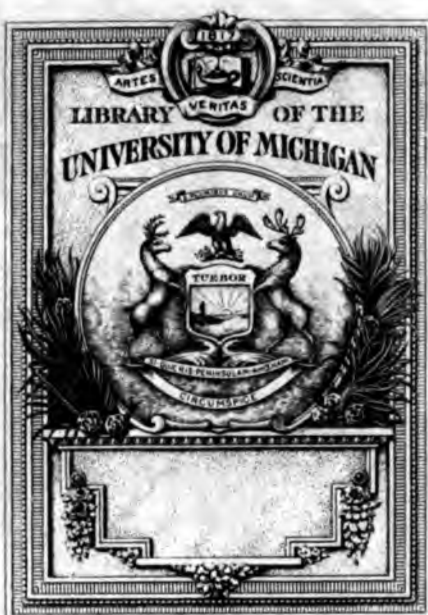

ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

BRIEVEN

VAN

MULTATULI

MULTATULI — BUSKEN HUET

EERSTE DEEL

1866.

AMSTERDAM — W. VERSLUYS.

1893.

BRIEVEN

VAN

MULTATULI.

BRIEVEN

VAN

MULTATULI

BYDRAGEN TOT DE KENNIS VAN ZYN LEVEN.

GERANGSCHIKT EN TOEGELICHT

DOOR

Mevr. DOUWES DEKKER,

Geb. HAMMINCK SCHEPEL.

AMSTERDAM — W. VERSLUYS.

1893.

MULTATULI — BUSKEN HUET.

EERSTE DEEL.

1866.

[De laatste brief van 't voorgaand deel is van augustus 1863. Thans slaan wy eenige jaren over. Wel zou ik uit dien tyd veel kunnen mededeelen dat belangryk is als uiting van MULTATULI'S zieleleven of om het ontstaan van zyn IIden bundel Ideen toetelichten. Ik was namelyk in 1863 en 64 eerst in Duitschland, later in Genève en 't zuiden van Frankryk, en MULTATULI heeft al dien tyd zeer geregeld aan my geschreven, en die brieven heb ik grootendeels nog. Maar ik zou vreezen eentonig te worden door dit alles na het voorgaand deel nu te geven, terwyl ik bovendien bedacht moet zyn op den omvang van dit werk.

Deze bundel, die in hoofdzaak de correspondentie met Busken Huet bevat, begint met een paar brieven aan Dr. J. van Vloten, my door de familie welwillend afgestaan. Naar de tydsorde behooren ze hier.]

AAN DR. JOH. VAN VLOTEN.

I.

Amsterdam 8 Juni 1864.

Waarde Heer van Vloten, Een kort woord van dank voor de prettige ontvangst my ten uwent ten deel gevallen. Ik zit nu weer op m'n kamertje aan 't water in 't bible-hotel in de warmoesstraat, dat ik voor 18 dagen verliet met iets Jasonachtigs in 't gemoed. Nu, myn thuis gebragt gulden vlies is de herinnering aan uwe vriendelykheid.

[MULTATULI was lezingen gaan houden o. a. ook te Deventer, waar Dr. van Vloten toen professor was].

Ik ben begonnen met uwen Spinoza, en zal heel attent lezen, maar hoe 't komt weet ik niet, ik lees zeer moeielyk. Sedert de laaste jaren is me elke zinsnede een tekst, en 't lykt wel of ik niet kan voortgaan, voor ik de preek er by gemaakt heb. Dat is vermoeiend.

Ik ben benieuwd of gy myn portretje ontvangen hebt. Ik vond hier komende geen brief van huis, en daarover ben ik ongerust, want ik had gevraagd of ze alle dagen schryven wou. Dat is een pynlyke historie. Ik had zoo'n lust om te werken en vrees, vrees, dat ik geen loisir hebben zal. Ik kan 't maar niet zoover brengen dat ik woon.

Als ik naga hoe ik den laasten tyd zwierf, begryp ik nog niet hoe ik 't weinige deed, wàt ik deed. Dit alles is nu eigenlyk geen klagt, maar een soort van verantwoording, en een antwoord op de beschuldiging die ik myzelf doe dat ik zoo weinig uitvoer. Om wat rust te koopen voor lezen in 't publiek, was ik uitgegaan. Ik had daartoe een grooten tegenzin te overwinnen, en ik heb wel een beetje medelyden met myzelf dat die overwinning zoo weinig vrucht heeft gedragen. Maar alles zaemgenomen ben ik toch bly dat ik in Deventer geweest ben.

Op de boot heb ik niet kunnen lezen omdat ik (by zeldzame uitzondering) hoofdpyn had. Toch

ben ik begonnen aan uwe spraakgenesis. Het spyt me, dat het boek zoo kort is, en als altyd, by elke zaak die ik leer, komen tien anderen die ik geloof (noodig te hebben om te weten) . . .

[de woorden tusschen haakjes zyn doorgehaald en vervangen door :]

te moeten weten. Ja, zoo is het. Elk antwoord brengt tien nieuwe vragen mee, en zoo'n ondervinding zal zeker aanleiding hebben gegeven tot de socratise nederigheid die zoo gek misbruikt wordt. »Van d' ('t) zomer« en »d' ('t) venster« heb ik goed begrepen. Eilieve, zy die afleiding aannemen als leiddraad tot spelling, hoe wettigen ze de *z* van zomer en de *v* van venster?

Zou de eerste sans-culotte die venster schreef voor vengster en hemd voor hembd ook 'n prentje hebben gekregen van een professor in de letterkunde, als ik van u, over 't weggooien van de doode c. h.? Zeker wel. Och, als ik 'n woord zoo of zoo schryf, bedoel ik daarmee geen voorgangerschap, — ikzelf kan niet goed velen dan men 't soldaterig nadoet — ik wil maar te kennen geven dat er vryheid moet zyn, ook op dat terrein, en als ik — verschoold! — »mensch« heb geschreven laat ik 't staan, zooals een moeder zeggen zou tot haar jongetje: »houd nu je paletootje maar aan omdat

je 'm eenmaal aan hebt, maar ik zie je liever in je kieltje.‹

Ongekleed? Dat is maar 'n zaak van tyd die de smaak verandert. Er zyn schilderyen van Terborg (de parapluischilder) van magistraatspersonen met ringen in de ooren. Misschien is 't eerste raadslid dat ter vergadering kwam zonder zulke dingen voor heel ongekleed gehouden.

Ik houd erg veel van etymologie, maar niet als handleiding tot orthographie. Ik vind prettig nat···gaan hoe de geschiedenis der klanken en woorden (keel en begrip) de geschiedenis der mensheid vertelt. Ik dacht dat etymologie moest antwoorden op de vraag: ›hoe komen we aan dat woord?« niet op de query [?]: hoe 't gespeld moet worden.

En zy die 't tegendeel voorgeven, kunnen niet consequent wezen. (Ik hoef niet consequent te zyn, wyl ik juist vryheid vraag, en schryf zooals 't uitkomt à la fortune van de pen, en 'n beetje op 't gehoor. Ook vind ik dat zelfs de diapason van 't gemoed de spelling beheerst. ›Wie is dat schepsel? Wel, *dat 's m'n* tante.‹ ›O myn*e* dierbare moeder!‹ Ik vind al die dingen *selon*).

De etymologie-afleiders kunnen niet consequent zyn en zy moesten 't, wyl ze dogma geven voor vryheid. Als de andere germanen *mensj* uitdrukken door Mensch is die willekeurige uitspraak van de ch

toch maar een onrationele weergeving van de sanscritse scha (श ?) die immers overeenkomt met de Hebr. en Arab. sjien? (ش In 't hebr. weet ik 'm niet meer, en boeken heb ik niet). Goed, maar de duitsers spreken mensj en drukken dat uit op hun manier. Om consequent te zyn moesten ze (wat ze niet doen) in een arab. woordenboek de ش: »sch« noemen.

Maar wy die mens zeggen, kunnen dien afgestorven klank missen, dunkt me. Heel aardig dat nu nog in 't hoog maleis manusjia letterlyk bewaard is.

ao(aw)rang manusjia = denkend mens
» hoetan = bosch mens = aap.

En nog een opmerking als ik mag. Wie myn mens te ongekleed vindt moet zich ook ergeren aan 't latynse »mens« dat zeker van denzelfden wortel komt. Wat komen de afstammelingen van een familie aardig by elkaer na eeuwen verwydering!

En nu de nieuwste hypothese dat de beschaving in 't westen heeft gewoond voor ze verhuisde naar Azie! Ik ben jaloers op onze kleinkinderen die daarvan meer zullen weten.

Voor Willem om die ster te maken. Het zyn twee dubbele kruisen met 'n verschil van 45° op elkaer gelegd. Wil u hem dit minder pedant aan 't verstand brengen?

Ik heb een dankbare herinnering aan de kennismaking en ik wou graag dat gy hartelyk over my dacht. Als ik weinig werk is 't omdat ik zwerf... wilt gy dat in rekening brengen by uw oordeel?

Aan Mevrouw v. Vl. myn zeer beleefde groet, en een vriendelyk woord aan uw lieve kinderen.

Ik ben met hoogachting en hartelykheid

Uw zeer dienstwillige dienaar

DOUWES DEKKER.

Ik heb d'Ablaing gezegd dat gy geld voor my betaald hebt. Mag ik u verzoeken de familie Ter Gunne vriendelyk te groeten en te zeggen dat ik zoo gevoelig ben voor de cordiale ontvangst.

[De lezing te Deventer, die slecht bezocht was, had niet genoeg opgebracht om zelfs maar de logementsrekening te betalen. Dit had de heer Van Vloten toen voorgeschoten, en dat moest d'Ablaing verrekenen. d'Ablaing is de familienaam van MULTATULI'S toenmaligen uitgever, firma R. C. Meyer. In de volgende brieven wordt hy dan met dezen dan met genen naam genoemd.]

II.

Zondag morgen.

Waarde heer van Vloten, Ik dank u voor uwen vriendelyken brief. Ik zou eer geantwoord hebben, maar myn vrouw en kinderen lyden gebrek en

dat maakt verdrietig. Ik weet by ondervinding dat dit verdriet meestal zoo weinig begrepen wordt dat ik er maar niet veel van zeggen zal, en ik haal 't dan ook maar aan als verschooning voor 't uitstellen van myn antwoord.

Ik vind het lief van u die portretten gezonden te hebben, maar 't verwondert my dat m'n vrouw me niets meldt van de ontvangst.

Ik dank u wel voor uwen Jezus van Nazareth. Dàt en 't iets over arbeiders vereenigingen heb ik gelezen. Uw spraakwording, uwen Spinoza en de Darwinse theorie toegepast op den groei der taalplanten, bestudeer ik. Althans.... och, ik ben wat gedrukt.

Ik verwacht iets als: »qui trop embrasse mal étreint.« Nu, dat is by my niet waar. Ik breng alles in verband, en ontcyfer 't makkelykst als ik veel données heb. In cryptographie is dit aangenomen, en men loochent (of ignoreert) die waarheid in 't pogen om de hieroglyphen der natuur te lezen. Alles raakt aan alles, en ik vind dat Schleicher's toepassing der »wetten van wording« op de taal, zoo natuurlyk eenvoudig is, dat velen haar voor gezocht en onwaar zullen houden. Ik heb Darwin niet gelezen, en wil dat niet — althans nog niet — juist omdat ik geloof op weg te zyn om de éénvoudige wet...

»Wet« deugt niet. Wet doet denken aan vooruitbepaling en reden. Er zyn geen redenen, er zyn slechts oorzaken.

Welnu, ik geloof op weg te zyn om de eenheid aan te toonen van de oorzaken, die alles in beweging brengen. Alles! Het groeien van 'n plant, het verwisselen van *b* in *p*, het waggelen van ons bolletje om z'n as, het schreien van 'n kind, het lamme drama der wereldgeschiedenis, alles, alles, alles! Tot den ellendigen staat van m'n pantalon toe, die me dwingt thuis te blyven, schoon een wandeling goed voor me wezen zou.

Er worden nu en dan gastmalen aangerigt, waarbij één grondstof tot zoo velerlei geregten is omgeknoeid, dat de gasten meenen zich te verlustigen in velerlei spyzen. Nu zoo fopt ons de arme, ryke natuur. Arm in gegevens, ryk in verscheidenheid van voortbrengsel, en zeker lacht ze ons uit als we een croquetje voor iets anders houden dan de taart.

Ik geloof dat de wysgeer juist anders om moet doen dan de geleerde, in dit opzigt, dat hy het bene distinguere geheel laat varen, wat vakken aangaat. Ik meen zóó: Voor de kennis der geschiedenis van het zyn (ik ontwyk expres het woord wet) mag hy niet afscheiden botanie, zoölogie, astronomie, anthropologie, taal, zeden,

wetten, kortom... alle miën en logiën zyn éëne studie. Alleen den ambachtslui is 't geoorloofd (en nuttig) door verdeeling van arbeid zich te volmaken in 'n onderdeel. Is 't niet zoo? De advocaat »doet« in regten. De geneefse werkman maakt radertjes, Thorbecke staatskunsten (staatkunst is 'n woord van hèm), etc. De fabriekheer en de filozoof zullen zeker moeten overzien hoe die regten behooren te leiden tot regt, hoe van die radertjes etc. een uurwerk, en van die kunstjes iets kan worden zamengesteld dat gebruikt kan worden met voordeel voor 't mensdom.

Hoe ik er toe kom dit aan u te schryven? Och, om de bontheid uwer (en myner) bemoeijingen. (Jezus, arbeiders vereenigingen, taal, maçonnerie, Spinoza.)

Ik heb Spinoza zeer lief, maar ... maar ... och, ik ben jaloers! Wat 'n rust! Wat 'n loisir om te arbeiden! Als ik dat bedenk vind ik dat-i weinig heeft uitgevoerd.

En is 't niet een beetje 'n fout van hem dat hy (ter bekorting, ik weet wel, maar 't verlokt tot wanbegrip) telkens het woord »god« gebruikt?

Stel dat Sinte Clara likdoorns geneest (ik wou dat het waar was, want ik heb er veel last van) mag dan de pedicure die pleisters geeft *in plaats* van die heilige, die pleisters Santa Clara noemen?

Is dat niet 'n deurtje openzetten voor hen die de heilige Clara willen laten voort-fungeren.

Franchement, ik geloof dat Spinoza niet van god af was! In een noot zegt gy »men weet wat hy hieronder verstaat.« Nu ik vind hier en daar god aangehaald op 'n wyze die ik niet kan verklaren, dan door te denken aan een persoon, een wezen. Gy noemt Spinoza een dóórdenker. Ik geloof u in dien zin, dat hy den moed en de eerlykheid bezat om niet terug te deinzen voor eenige conclusie. Maar doordenken in beteekenis van denken tot de laatste slotsom toe, geloof ik niet dat hy gedaan heeft. Ik beweer dat hy daartoe te vroeg gestorven is.

Op pag. 54 van uw werk in z'n brief aan Albert Burgh, op pag. 178 en 179 en op veel plaatsen, wordt heel duidelyk gedoeld op een persoon-god. Het komt my voor dat Spinoza bleef gelooven aan iets waarvan hy zelf de onmogelykheid inzag. Dit heb ik tegen zyn »doordenken«. Maar ik vind hem zoo moedig en eerlyk, dat ik 't toeschryf aan tydgebrek, niet aan lafheid of valsheid.

Alle dingen bestaan uit de som van hare eigenschappen.

God bestaat uit de som der eigenschappen a, b, c, d, enz.

Maar, eilieve, de eigenschap a kan hy niet bezitten, laat ons die aftrekken van 't geheel. Goed.

En b... idem.

En c... idem.

En d... idem.

Kortom, na 't heele alfabet te hebben afgetrokken, sterft Spinoza. En hy had geen tyd voor deze conclusie:

»Na 't wegcyferen van al de eigenschappen die god zouden daarstellen, blyft er over... geen god.«

Een schip bestaat uit romp, staand want en loopend want.

Ziedaar een schip onttakeld. Het loopend want is er afgenomen: rest... iets.

Neem 't staand want er uit: rest... iets.

En redeneer den romp weg: rest... niets.

Is 't niet zoo?

Zoodra ik wat loisir heb lees ik uw Spinoza weer, en anders. Nu geldt myn indruk nog niet. Ik lees heel moeielyk, en dat wordt hoe langer hoe erger.

Maar wel heeft 't my getroffen, dat Spinoza eene eigenaardigheid heeft in uitdrukking, die ik weervind by mezelf. Soms is dit letterlyk, vooral waar-i beelden gebruikt. Zyn zoeken naar waarheid door 't overbrengen van abstracte begrippen in

meetkunstige voorstellingen, begryp ik zoo goed. Niet als verdienste (daar is 't te nietig voor), maar als bydrage tot de gelykheid in soort van redenering, maak ik de opmerking, dat ik in 1842 iets wat ik nu petitio... actionis noemen zal, kwalificeerde als hy: 't smeden van een hamer om te kunnen smeden. Zeker ben ik van Spinoza's familie...

> en heb ik vaders neus niet regt,
> 'k heb toch een hart als hy.

Och, m'n heele omhaal over zyn blyven hangen aan god had ik immers kunnen sparen. Gy zelf zegt het, pag. 135. Maar ik vraag u dit: geeft het noemen van god alleen aanleiding tot verwarring? Of is 't niet duidelyk hier en daar een blyk dat Spinoza zelf nog in de war was? Ik geloof dit laaste, en daarin vind ik gaping of stilstand in zyn doordenken.

Beminnelyk is hy! (mooi... na gezegd te hebben dat ik van z'n familie ben!) Ik ben naar de houtmarkt geloopen. Och, daar liep alles heen en weer als in Nahum II v. 4^b^.

[›Zy loopen door elkander henen als de bliksemen.‹]

Niemand dacht aan hèm. Als ik in den Haag kom, ga ik daar ook ter beevaart naar de huizen waar hy woonde.

Ik heb Meyer gezegd, dat gy uw lezing over de metselary etc. by hem wilt uitgeven. Natuurlyk wil hy dat gaarne doen. Maar ik heb u iets te zeggen over maçonnerie. Myn walg van dien boel is zoo groot als 'n walg wezen kan. Dat hoef ik niet te verzekeren. Ja grooter nog dan de uwe kan zyn, niet wyl ik er meer van weet dan gy — dat is zoo niet — neen, maar omdat ik er meer van bywoonde By gelyk oordeel heb ik nog meer indruk. De metselaars »cant« beleedigde myn smaak zoo dikwyls.

Hoe vindt ge nu den overgang als ik zeg: dat ik hecht aan maçonnerie, dat ik er heil van wacht, dat ze volgens my geheel in de natuur ligt (ja, dat ligt alles!) dat ze een geneesmiddel aanbiedt — en 't eenige! — tegen alle maatschappelyke kwalen! Nu, dit alles beweer ik. En ik wil er gaarne met u over spreken of schryven. *De* maçonnerie, welker geschiedenis gy naspoort, is een verrotte boel. Maar 't grondidee is zoo oud als zwakte aan één kant, en onwettig of onzedelyk gezag aan de andere zy, dat is zoo oud als 't menselyk geslacht. De dieren die hun indrukken niet regelen tot gedachten, hebben geen maçonnerie, maar een der eerste gevolgen van 't wel regelen dier indrukken is zamenwerken. Zoodra ik werken kan, wil ik proberen die natuurlyke wyze van werken inte-

voeren tussen eenige gelykgezinden. Als ik slaag zal 't ontaarden. Welnu, dan zullen er buiten dat verbond zyn, die als gy nu van de oude vrymetselary zeggen: 't Is een verrotte boel, pereat! Dat is goed. Maar d'ici-là, is er veel te doen.

Gut ik begryp *niks* van uw »tot zoover is alles juist« op pag. 12 van uwen Jezus van N.! En ook niets van »de groote Paulus« op pag. 16. Ligt het aan my?

Ja, schryven is omslagtig. Dat vind ik ook. Nu... spreken? Wanneer? Hoe? Ik kan niet in Deventer komen. Dus al die dingen maar laten liggen? Soit! Maar dit constateer ik dat ik die twee dingen niet begryp. En »Jezus' liefde leer«? Ik vind er noch leer in noch liefde. Ik ken noch erken liefde buiten de waarheid. Leugen geven is iets kwaads geven = haten. En leer? Lieve hemel waar is die? Of kan ik als Yankee doodle de stad niet vinden, because he saw so many houses? Nu, ik vind de stad van »Jezus' leer« niet. Wel erken ik hier en daar een huis te zien. Zyn philippica tegen de professors van zyn tyd is schoon en dapper (wat 'n styl, heerlyk!) Een paar gelykenissen vind ik... lief, maar in de toepassing onjuist. Neem echter aan dat ik dit mis heb, constitueert het een leer? Over de

meeste belangryke punten van mensenpligt, mensengeluk (ja, dat is één) heeft Jezus niets gezegd, of iets zoo verwards dat het zwygen waarlyk beter zou geweest zyn.

— O Jezus was geen wetboekschryver, geen schools zedemeester, geen systeemmaker...

— Goed. Maar wat was-i dan?

Ik zeg dat de geloovers zoo dom niet waren Jezus te maken tot godszoon en wonderdoener, zonder dat blyft er waarlyk niet veel over.

De zoogenaamde moraal van 't christendom vind ik leelyk, en als ik een wonder had bygewoond, zóó dat ik niet kon denken aan goochelary of biologie of verbystering, — pour tout de bon een wonder, — dan nog zou m'n eenige indruk wezen: wat is 't jammer dat die man niet nog 'n beetje knapper is, en duidelyk spreekt over 't goede! Dàt wonder hebben de bybelmakers hem nooit laten doen. 't Is dan ook moeielyker te verzinnen dan water-wyn, of varkenswedloop!

Ja, schryven is omslagtig, en vervelend. Ik heb 'n hekel aan schryven. Als men alles toelicht, wordt men lankdradig. En korte stellingen, los neergegooid, klinken tranchant. Nu, ik meen by alles: »'t komt me zoo voor!« Idee XVIII, en, ergens anders: ik heb geen tyd om nederig te schynen.

Een taal-aardigheid. Dichters, kinderen en volkeren in de kindsheid scheppen beelden in de taal, en later gebruikt het volk de woorden die beeldspraak bevatten weder in eigenlyken zin. (ook dit geldt voor andere dingen dan taal, niet waar?) Nu, ik zat in een trekschuit naar Muiden en hoorde daar een schipper zeggen: »ik permitteerde 't niet... zoo'n jongetje op den bok... (van 'n wagen) ... 't is onverantwoordelyk... Zoo'n kind heeft nog geen vooruitzigt en geen achterdocht.«

Is dat niet aardig? Dat noem ik renaissance! Laast zag ik 'n metselaar een balk stutten met z'n rug. — Zoo gaat het in den Kreislauf! Eerst heloot, dan carriatide, dan weer heloot, enz. enz. enz. zonder eind!

Myn kleine meid noemt vomeren: uitslikken. Kan 't beter? En Eduard.... O die maakt dramas, prachtig! (Denk niet dat hy een knap kind is, hy is buitengewoon onwetend. Nonni is knapper, en toch niet buitengewoon. Er ligt misschien pretentie in myn blydschap daarover. Net of 't vreemd is dat ze niet knap zyn.) Nu, ik ben bly dat ze van waarheid houden. By de »mooiste« vertelling vraagt Edu droog: is 't waar? Zoo neen, dan is hy niet te bewegen tot aandacht. Ik leer veel van die kinderen. Ik wou zoo graag

dat ge in Brussel kondet komen en daar myn troepje bezoeken. Ik durf zeggen dat er iets reins in onze woning is, en ik geloof dat gy ons zoudt liefhebben na dat bezoek.

Ik groet u en uwe vrouw hartelyk, en ook de lieve kinderen.

DOUWES DEKKER.

Ik hoef immers niet te frankeren? Ik heb waarlyk niets.

[Een paar korte briefjes aan dr. van Vloten, in vriendschappelyken toon geschreven, zal ik om hun weinig belangryken inhoud niet laten drukken. In een van die briefjes, zonder anderen datum dan »zondag morgen« bedankt Dekker van Vloten voor den welwillenden moed dien hy toonde door zyn opinie over MULTATULI te uiten.

Van Vloten had hem namelyk, ik meen in eene anthologie, betiteld als »een slachtoffer van indisch wanbestuur en hollandsche lamlendigheid«.

En nu volgen de brieven aan Busken Huet. De beide eersten zyn uit Amsterdam geschreven, de dan volgenden uit Coblenz.

In de uitgegeven Brieven van C[d]. Busken Huet komen ook een twintigtal voor die aan MULTATULI gericht zyn.

De allereerste is van September 1864 en blykbaar het antwoord op een vraag van Dekker. De aanleiding tot die vraag was deze.

Het was een grief voor MULTATULI dat al zyn na den Havelaar verschenen werken niet of byna niet besproken werden door de pers. (Zie o. a. over dit zwygsysteem der hollandsche bladen den in dit deel opgenomen brief van 16 Maart 1867.) Om een beoordeeling uittelokken deed MULTATULI de verschillende afleveringen der »Ideën« door zyn uitgever aan »de Gids« zenden; maar nummer na nummer van dit tydschrift verscheen zonder dat er van de toezending der »Ideen« notitie werd genomen. »De redactie wil misschien wachten tot de bundel compleet is« zeide Dek. Maar ook na het verschynen van de laatste aflevering zweeg »De Gids« over de »Ideen«. Later werd de IIde bundel Ideen geopend met een herdruk van den brief aan Mevrouw P., en de uitgever ging voort de verschenen aflevering aan »de Gids« te zenden. Maar nu deed ze erger dan het werk niet-beoordeelen: ze zond de vellen onder couvert, zonder een woord er aan toe te voegen aan den uitgever terug. MULTATULI was er de man niet naar om de beleediging die hierin lag niet te voelen, en blykens Huet's antwoord wilde hy van dezen iets naders hier over vernemen.

De zaak van Mevrouw P. was toen actueel, en MULTATULI's open brief werd door het meerendeel der toenmalige heeren en dames zeer aanstootelyk gevonden. Misschien is het, naar aanleiding van Huets brief, voor den lezer van heden nuttig dit in herinnering te brengen.

In de latere drukken van de Ideen zyn de initialen

gesupprimeerd en de brief is gerigt aan Mevr. X. geb. Y. te Z.

De eerste overgeblevene brief van MULTATULI aan Huet is van eenige maanden later.]

AAN DEN HEER C. BUSKEN HUET

I.

Waarde heer Huet! Ik heb een mooi uitgevoerd portret en zou er u gaarne een ex. van zenden. Maar zeg my of 't u aangenaam is? En geneer u niet om neen te zeggen s. v. p.

Hartelyk gegroet van

UED. Dw. Dienaar

Douwes Dekker.

Amsterdam
Kalverstraat 246
5 febr. 65

[By de dagteekening geeft MULTATULI hier ook zyn adres aan: Kalverstraat 246. In dat huis namelyk woonde de heer Meyer, die nog altyd de Ideen uitgaf »voor gezamenlyke rekening«. Hy had daar, Kalverstraat 246, zyn winkel, zyn uitgeverszaak, zyn woning, hy verhuurde daar kamers, en bovendien had hy daar een zolder, die niet gebruikt werd. Toen Dek nu eens onder zorgen gebukt by hem binnenliep ... hy had eenigen tyd in het Bible-hotel in de Warmoesstraat gelogeerd, maar de eigenaar had hem, omdat hy geen wyn aan tafel dronk en zyn kamer dus voordeeliger kon worden

verhuurd, verzocht te vertrekken. »Of Dek nu de rekening dadelyk geheel afdeed, kwam er niet op aan, als hy maar vertrok!« had de man gezegd... nu, toen Dek verdrietig daarover by Meyer binnenkwam, en een en ander vertelde, zonder eigenlyk op hulp te rekenen, zei deze:

— 't Is jammer dat ik je niet aan een verblyf kan helpen.

— Ja, zei Dek, kon ik maar op dien zolder van je slapen en, had ik er maar een tafeltje, om aan te schryven, dan had ik althans geen zorg meer voor de logementsrekening.

Deze uiting kwam eenige leden van de Dageraad ter oore, zoo ik my niet vergis destyds een vereeniging van meest ongeletterde lieden, en waarvan Meyer toen lid of president was. MULTATULI had er een paar maal, zondags morgens, gesproken. Daar de vereeniging arm was, deed hy het zonder vergoeding. Het was dan telkens zeer vol, het publiek luisterde met vereering, en nooit was hy welsprekender dan tegenover die eenvoudige lieden, in wier midden hy gevoelde »dat zyn woorden op willigen bodem vielen.«

In het bestuur van die vereeniging was ook Huisman, en Christiaans, ik meen een timmerman. Toen deze en eenige andere goede menschen nu hoorden, dat MULTATULI wel op Meyer's zolder zou willen wonen, schoten zy als handwerkslieden met elkaar voor hun rekening een paar kamers van die zolder af, en die verwden ze, en plakten er papier op, en zoo maakten

zy voor Dek een paar vriendelyke vertrekjes gereed. Meyer zette er de noodzakelykste meubels in: een tafel, een paar stoelen en een bed. Dek was den koning te ryk, dat hy een plaats had waar hy zou kunnen werken, en waar niemand hem om geld zou manen! Bovendien was hy ingenomen met het zolderkamertje. Het gonsde er van het menschengewoel beneden, maar dit hinderde hem niet, en eens zeide hy tot me vol animo voor zyn werk: »Niet waar, wat 'n eigenaardig denkbeeld hier te zitten boven al dat gewoel op myn zolderkamertje, en dan van hier uit myn Ideen in de wereld te strooien«.

Het portret, waarover het briefje spreekt, was een steendruk, vervaardigd naar een photographie, die in het laatst van 1864 door den heer Mitkiewicz te Brussel genomen was. MULTATULI had groote plannen met dit portret en zond de hier volgende circulaire, ik meen in Februari 1865 aan al de inteekenaars op de Ideen.]

AAN DE LEZERS MYNER IDEËN

Weldra zal de Zegelwet worden afgeschaft. Ik wenste daarvan gebruik te maken, om, door het uitgeven van een Dagblad, meer algemeen ingang te verschaffen aan de denkbeelden welke, naar ik hoop, iets zullen bydragen tot genezing van 't »*Contagium dat er heerst in onzen staat.*«

Ik beroep my hieromtrent op wat ik schreef, en aantoonde, in den Havelaar, in de Minnebrieven, in den Vry-Arbeid, in de Ideeën.

Om een Dagblad optezetten, heb ik geld nodig en wel een aanzienlyke som. Het zou my onmogelyk zyn, in een dagelykse Courant te verdedigen wat ik voor waarheid houd, zonder zekere maat van onafhankelykheid, en die onafhankelykheid gaat verloren, als het finantiëel gedeelte van zodanige onderneming in handen is van geldschieters.

Zulke afhankelykheid is een der hoofdoorzaken waardoor onze Couranten zyn... zo-als ze zyn.

Dagelyks ontvang ik brieven van belangstellende personen, die my vragen op welke wyze men my blyken geven kan, hetzy van sympathie met myn moeielyk verleden, hetzy van belangstelling in myn persoon en tegenwoordigen arbeid, hetzy van deelneming in myn streven voor de toekomst.

Ziet-hier nu een antwoord op die vragen. Ik heb myn portret laten vervaardigen, en verzoek U dat te kopen tegen hogen prys. De som die ik zal nodig hebben om te geraken tot betrekkelyke onafhankelykheid, is groot; vooral daar ik sedert jaren gebukt ga onder allerlei moeielykheden, die niet kunnen worden weggenomen door myn aandeel in de opbrengst der Ideën, al is dan ook, *voor Holland*, de opgang van myn geschryf buitengewoon.

Ik zal elk Exemplaar myner portretten tekenen

met een spreuk of 'n gezegde uit myn werken; wie dus ongaarne een te hogen prys betaalt voor myn afbeeldsel, betale die voor myn autograaf. Of liever, men beschouwe z'n uitgaaf als een bydrage tot de betrekkelyke onafhankelykheid, waartoe ik langs dezen weg geraken wil.

Wie, om een der genoemde redenen, een portret van my verlangt, wordt uitgenodigd, in postwissel of aangetekenden brief, *tien* of *vyftig* Gulden te zenden aan mynen Uitgever, de firma R. C. MEYER, Kalverstraat 246, Amsterdam.

Voor *tien* Gulden zal een steendruk-exemplaar worden gezonden; voor *vyftig*, een photografie, beiden goed uitgevoerd. (door Mitkiewicz te Brussel.)

Ik voel my verpligt hier uitdrukkelyk te verklaren, dat ik my niet kan verbinden tot het uitvoeren van myn plan, als ik daartoe niet word in-staat gesteld door vry algeméne deelname. Zonder volkomen onafhankelykheid — en wat rust! — kan ik geen Courant uitgeven. De welwillende bestellers van myn portret zouden in dat geval hun uitgaaf moeten beschouwen als een blyk van sympathie voor myn persoon, of van enige ingenomenheid met myn werk.

En — in verband met ontstentenis van behoorlyke wetten tegen namaak — ik verzoek ieder

geen portretten van my te kopen waarop myn handschrift niet staat.

Duur?... Och, aan niemand kan deze zaak zo-veel kosten, als ze *my* kost!

MULTATULI.

[Maar zyn plan mislukte. Er werden weinig portretten besteld zoodat hy een groot aantal overhield, die hy gedeeltelyk reeds van spreuken uit zyn werken voorzien had.

Deze zaak was een bron van nieuw verdriet voor Dekker, ook omdat de wissels van Mitkiewicz, den man die in goed vertrouwen de portretten vervaardigd had, niet konden worden gehonoreerd.

MULTATULI's stemming was bitter, en op 't eind van den II^{den} Ideën-Bundel blykt dit telkens. Zie hier twee brieven waarin hy die stemming beschryft.]

AAN DEN HEER R. J. A. KALLENBERG VAN DEN BOSCH.

Waarde heer van den Bosch!

Gy zult het natuurlyk zeer vreemd gevonden hebben en misschien ondankbaar dat ik u niet heb geschreven, na 't ontvangen uwer bewyzen van welwillendheid. Ik weet dat myne vrouw geantwoord heeft, zy schreef 't my. En ik.... ik schreef niet uit verdriet. Na uw lieve assistentie hadt gy regt op een opgeruimden brief. Het tegendeel zou [illegible] meebrengen of ik nog

meer vroeg. Ik wachtte van den eenen dag tot den ander of ik vrolyk schryven kon, of althans niet erg verdrietig, maar die tyd komt niet.

Als gy boos zyt over myn zwygen neem dan myn excuus aan: verdriet. Zie dat is nu juist de oorzaak dat ik zoo lang wachtte, dat ik ongaarne over dat verdriet spreek, en anders toch dan dàt heb ik niet te zeggen.

Gedurig heb ik die zinsnede in 't oor van pag. zooveel uit den brief van mevr. Pruimers, waar ik den beginnenden dag vergelyk met een sarrend spook.

Die échec met den verkoop myner portretten zal my dooden. Alles was er op berekend. Schryven voor eigen rekening, een eigen dagblad opzetten, zie, ik had met myn vrouw en kinderen kunnen zamenwonen en myn schulden betalen! En 't ergste is dat deze teleurstelling my 't werken belet, want ik heb nu niets dan bitterheid in myn ziel, en kan nu zelfs 't gewone niet doen, waarmee ik den boel zou kunnen gaande houden. 't Is met schryven van de Ideën, nu juist als met het schryven aan u. Ik kan niet van verdriet. Er is voor schryven zekere stemming noodig, zeker zelfvertrouwen, inspiratie. Ja, dat hoef ik ù niet te zeggen, nu, die stemming is bitter, die inspiratie is een vloek. Ik zeide ergens:

de sterkste uitdrukking van smart is sarkasme. Neen, ik geloof dat het ultimatum zwygen is. Wie schelden, vloeken of zelfs spotten kan, voelt nog leven en heeft nog uiting. Maar er komt een tyd van wezenloosheid.

Ik ben jaloers van een werkman die denken kan wat hy wil, en slechts moe wordt van lichamelyke vermoeienis. Och, die mislukking van de portret-historie kost my zooveel, en nu juist! Myn kinderen hebben er behoefte aan dat ik by hen ben.

Ja, ik ben moedeloos. Als ik geen opgang maakte met myn geschryf zou ik nooit op 't idee zyn gekomen daardoor invloed uitteoefenen; maar wel opgang, met zoo weinig effect.... zie dat is verraderlyk! Het aantal brieven aan myn uitgever om Ideën is legio. En ook telkens kwamen er aanvragen om myn portret (vóór 't bestond). Bovendien kreeg ik allerlei brieven met vragen hoe men my kon steunen. En nu ik, uit dit alles besluitende dat de meening goed was, à contre coeur besloot dat portret zóó aantebieden, zyn al die enthousiasten op eens dood. Daar is iets traiterigs in, en 't breekt den band dien ik meende dat er bestond tussen myn lezers en my. Wel wist ik dat de meerderheid tegen my was, maar ik had oorzaak te bouwen op de hartelykheid van de weinigen die niet tegen my waren.

Een paar staaltjes. Er bestaat hier in Amsterdam een soort Societeit »Indische Club«. (Ik ben er nooit geweest, omdat ik.... nu ja, om veel redenen). Geheel onverwachts, en zonder de minste aanleiding van myn kant, ontvang ik vòor twee maanden een brief van die club, houdende berigt dat ik met algemeene stemmen tot eerelid was benoemd. Ik keek gek op, en bedankte beleefd. Nu moest ik toch denken dat er in die societeit geestverwanten van my waren? Zy hebben 't niet getoond, want niemand hunner heeft bygedragen tot het doel dat ik my voorstelde met de portretten. In heel Amsterdam trouwens hebben slechts 3 of 4 personen een genomen.

In Utrecht gaf men my een serenade. 't Was een onbeschryfelyke drukte. Het plein voor myn deur stond vol. Nu wist ik wel dat dit au fond niets beduidt, en dat velen leven maken om 't levenmaken, maar toch uit alles bleek sympathie. De speaker van de commissie die binnen kwam zei, wyzende op de juichende menigte: als die menschen moesten kiezen voor de kamers....

Och, ik ben er misselyk van! Waar zou 't heen als ik ging uitweiden over al de décepties. Ook zou 't by 't aanhalen van voorbeelden schynen of ik van zulke voorbeelden hoofdzaak maakte. Neen, 't is de geest van 't geheel, en op den

duur knakt dit. Want men verliest het zelfvertrouwen en zou op 't laatst niet meer durven concluderen dat $2 \times 2 = 4$ is.

In plaats van werken, peins ik. En dat peinzen maakt me moe. Ja, als ik met vrouw en kinderen naar Amerika kon, of Sydney, om daar knecht te zyn, ik ging. Ik ben moe van den stryd op een terrein waar ik niet thuis ben. Als er zooveel zamenwerking ten goede was als nu door apathieke eenstemmigheid ten kwade, dan was er veel anders.

Misschien dat myn bui weer over gaat, dat ik weer moed schep;

[het vervolg van dezen brief ontbreekt.]

II.

Amsterdam, 27 Mei 1865.

Waarde van den Bosch, Uw brief is zoo schoon, en ik heb moeite om te antwoorden juist omdat ik er zoo van getroffen ben. Gy hebt my de bitterheid van myn vorigen vergeven, en 't stuit my u weder zoo verdrietig te schryven.

Toch kan ik niet anders. En dat ik niet eer antwoordde had zyn reden. Vandaag vervalt weer een wissel. Met angst zie ik den man te gemoet. In die spanning was ik de laatste dagen. U schryvende had het (voor my zelf) den schyn

gehad alsof ik daarin op nieuw hulp vraagde. Nu is de dag daar, en dus voor die veronderstelling te laat.

Ja, uw brief is zeer schoon, en 't heeft altyd iets moeielyks zulk een innigheid te moeten beantwoorden met bedanken. Want bedanken moet ik. Niet omdat ik niet graag wilde, maar 't kan niet, en het baat my niet. De hartelyke toon van uw aanbod, en de beschryving van myn verblyf, zooals 't by u zou kunnen wezen, trekt my aan. O, ik wilde zoo graag. Maar zooals gy 't beschryft, zou 't niet kunnen wezen, want ik neem al myn zorgen mee, in- en uitwendig, en in plaats van rust by u te vinden, zou ik verdrietig rondloopen op de hei, zooals ik nu hier rondloop in afgelegen buurten. Nu, sommige dingen ontberende, strookt die ontbering ten minste met myn stemming als ik aan thuis denk. By u 't goed hebbende zou 't my doen stikken. Maar hoe beter ik 't had, hoe liever, als my dat in staat stelde om voor thuis te *werken*. Nu, dàt zou toch niet, want by de meeste kalmte wat myn uiterlyke existentie aangaat, is 't werken my onmogelyk door de ontstemming van myn gemoed.

Ik zal trachten dit zoo kalm mogelyk uit te leggen. Zoo kalm mogelyk.... want ik ben gejaagd en zenuwachtig en ik heb geestkracht

noodig om nu bedaard aan u te schryven. Die crediteur uit Brussel schreef me: »nous espérons que cette fois vous ferez honneur à votre signature.« Faire honneur! Dat klinkt my sedert dagen in 't oor, en ik verzeker u dat ik nu en dan vreesde krankzinnig te worden. Faire honneur! Dus 't tegendeel is schande. O god, dat is my zoo vreesselyk. Ik moest er nu sedert vyf jaar aan gewend zyn.... ik zit te beven als de eerste maal toen ik niet betalen kon wat ik schuldig was. Maar ik zal u uitleggen waarom ik op 't oogenblik niet werken kan.

Ik was vroeger goed en zelfs goedig. Sedert den laatsten tyd voel ik my niet goed. Ik betrap my op nydigheid, wreedheid. Ik voel wrok. En al zou die wrok weggaan als ik de magt had dien bot te vieren, *nu* voel ik zoo. Welnu, daarom kan ik niet werken. Ik ben in een stemming om my te verheugen over ongeluk, in plaats van deugdzaam te zyn, d. i. lust hebben in 't geven van genot. Ik ben de inspiratie van 't goede kwyt, en dit ontneemt my geheel wat voor talent doorging. Als men myn streven godsdienst noemen kon zou ik zeggen dat ik 't *geloof* had verloren. Ja, zoo is het. Ik geloof niet meer dat ik goed ben, en dat wantrouwen ontneemt my de kracht het te zyn.

Denk niet dat ik frases schryf. Als ik u al de lelyke indrukken kon vertellen die ik hoe langer hoe meer onderga, zoudt ge zien dat het waar is. 't Wordt een monomanie.

Nu, vroeger was dat anders, ik meende 't goed, en myn indrukken waren prime sautier-goed. Nu zou ik, god beter 't! moeten redeneren om geen kwaad te doen. Ik zal weldra principes noodig hebben!

En hieraan heeft die portret-historie veel kwaad gedaan. Gy zegt 't is pligt zich over zulke décepties heen te zetten. Ja, als 't een déceptie was zonder verdere strekking. Verbeeld u dat alle portretten terstond waren genomen, en dat de opbrengst door een ongeluk ware verloren gegaan. Dit was een verlies van betrekkelyk weinig belang geweest. Maar de loop dier zaak heeft my 't vertrouwen benomen, en dat breekt my. Ik heb geen élan meer.

Ik weet dat men my de eer aandoet van algemeene critiek. Ieder is voor of tegen my. Weinigen zyn onverschillig. Tegenzin, haat, laster etc. waren my in zooverre welkom, als ik meenen kon dat daartegenover in even groote mate belangstelling bestond. Voor en aan die belangstellenden schreef ik. En waarlyk, de blyken die ik ontving waren zoo vele, en zoo (schynbaar)

overtuigend, dat ik regt had daarop te rekenen. Die blyken liepen in' 't gekke, dit weet ik wel, maar ik beoordeel ze nu niet, ik constateër maar.

De afloop van myn poging met de portretten, doet me nu vragen of dat alles valsheid was? Nu, opzettelyke valsheid kan 't niet wezen — dat zou te systematiek zyn — maar lydelyke lauwe onopregtheid is 't toch wel. En dan blykt er altans, dat die zoogenaamde aanhangers my nooit begrepen hebben, en dat myn opgang moet worden toegeschreven aan dingen, waarop ik geen prys stel en die ik — regt uit gezegd — veracht. Dat zoogenaamde talent van schryven is iets gemeens, geloof my. Ik heb 't herhaaldelyk gezegd, en men meent dat het boutades zyn. Ik verzeker u dat ik 't zoo voel. Ik kan 't niet juister uitdrukken dan dat een waardige vrouw zou merken dat men haar in de hoogte stak om eigenschappen, die thuis-hooren by courtisanes.

Uit alles blykt nu dat men my altyd door, voor zoo iets gemeens heeft aangezien. Zelden ben ik boos geworden over tegenstand of laster. Maar wel ben ik nu gekrenkt over de verlaging die my te beurt valt van hen die aan myn kant heetten te zyn.

Ik heb een zucht om zoo juist mogelyk te zeggen wat ik meen (dat zegt een leugenaar ook,

dat weet ik wel... in godsnaam!) Nu, dit deed ik ook in de beschryving van Havelaar's karakter. Men vond het goede wat ik daar noemde verwaand. Ik dacht de waarheid te zeggen. Nu daarin staat het dat ik niet spreken kan *als ik voel niet begrepen te worden.* Dit nu is 't geval geworden, na die portretzaak, vooral wanneer ik 't in verband breng met de geheele ervaring sedert vyf jaren. Eerst nu recapituleer ik, en zie in dat ik voor niemendal heb gewurmd.

De aantooning daarvan zcu curieus zyn. Kort voorgesteld is de zaak aldus:

Ik offerde my op aan *a*, en zeide *a*.

$\frac{9}{10}$ riepen: je liegt, je bent een schelm, 't is niet *a*, maar x....

$\frac{1}{10}$ (pretense aanhangers) zeiden: ja, je hebt wel gelyk, 't is... z!

Die $\frac{9}{10}$ hinderden my niet. Maar de grief dat die $\frac{1}{10}$ my niet hebben verstaan, heeft my geknakt.

De openbare mededeeling van al de bewyzen hoe men my verkeerd heeft verstaan zou dan nuttig zyn? Waarachtig niet! Ik zou 't zoo »mooi« schryven dat ze op nieuw onder toejuiching zouden roepen: *z*.

Ik verklaar my onbekwaam om myn zaak duidelyk te maken aan 't gros van myn lezers. En de weinigen die (als gy!) opregt zyn met hun

instemming, kunnen natuurlyk niet helpen. Voor vier, vyfhonderd ware 't een ligte taak geweest.

Liefde = zucht tot eenzyn, tot aanhechten, tot mededeelen. Niet uiten, niet spreken, niets te zeggen te hebben is gebrek aan affiniteit, repulsie, haat. Ziedaar hoe myn ontdekking, dat ik niet goedig voel, my 't schryven belet, en waarom ik niet goedig voel heb ik u nu uitgelegd.

Denk niet dat dit systeemmakery is. Ik maak geen systemen. Ik merk op, en tracht après coup uit te leggen.

En dit staat in nauw verband met uw hartelyk voorstel. Ik zou myn verdrietige stemming meebrengen en leegloopen. By u op Laanzicht zou ik boos zyn op myn lezers, even goed als nu hier. Gy zoudt een hekel aan my krygen en denken »waarom werkt hy niet! Zyn huisgezin lydt gebrek, en hy doet niets.«

Myn entourage hier is niet zoo slecht. Ik ben gewoonlyk alleen. Dit klinkt hoogmoedig, maar ik meen 't niet hoogmoedig. Ik ben liever alleen, dan omtegaan met onverschilligen. Vroeger was dit zoo niet, maar ik heb den laatsten tyd veel menschen gebrusqueerd, wier praatjes my verveelden. Dit werd verkeerd uitgelegd alsof ik zulken omgang te nietig vond. Dat was niet waar. Ik vind juist niets vervelender dan altyd

zoogenaamd belangryke gesprekken, vooral als 't for show is, uithangbordig. Maar ik houd van opregtheid, en daaraan hapert het gewoonlyk. Iemand die zich zelf voor waarheidlievend houdt, en geen feit anders zal voorstellen dan 't is, liegt toch gedurig zoodra er principes of meeningen in 't spel zyn, en dat verveelt me. De leugen is modern geworden als de theologie. Men zegt niet meer: ik geloof dàt, dàt en dàt als men 't niet gelooft; men zegt: ik geloof 't niet! (opregt) maar handelt andersom (vals).

Ik spreek dus byna niemand. Alleen myn nichtje, een dochter van myn overleden zuster, zoekt my om de 3, 4 dagen op. Ook haar broer, als hy in stad is, maar sedert een jaar is hy te Utrecht op de polytechnische school. De conversatie met d'Ablaing bepaalt zich tot 'n knik in 't voorbygaan.

Correspondentie heb ik nagenoeg niet. Vroeger ontving ik veel brieven, maar ze verveelden my door de onopregtheid. Weer niet om bepaalde leugens, maar dat eeuwige anders zeggen, dan doen. Ik ben misselyk van die soort van geestverwanten. Niet waar, heb ik geen regt boos te worden op hen die my overladen met betuigingen van ongevraagde sympathie, als er toch later blykt dat het niets om 't lyf heeft? Dan is 't immers

maar behoefte om een praatje te maken, en aan zichzelf een certificaat uittereiken van medewerking, zonder 't toonen van de inspanning die tot dat meewerken vereischt wordt. 't Is al te goedkoop.

Buiten myn brieven naar huis, meestal niets inhoudende dan 't verzoek om toch moed te houden, schryf ik tegenwoordig alleen aan een meisje dat te Arnhem is; secondante op de kweekschool van onderwyzeressen. Ze is hartelyk en moedig. Haar vader is majoor, en stipt genomen, zou zy niet in een betrekking behoeven te zyn, maar daar ik invloed op haar had, heb ik er op aangedrongen. Eerst is zy te Genève geweest en heeft zich genoeg geoefend om gouvernante te worden by eene familie in Frankryk. Maar ze was liever in Holland en is nu, na een tydje by myn vrouw geweest te zyn, geplaatst te Arnhem. »By myn vrouw« wil zeggen dat ze voor haar eigen geld een kamer bewoonde in 't zelfde huis, want van »logeren« by ons kan geen sprake zyn. Ik stel belang in haar mededeelingen over 't onderwys en de inrigting. Veel dingen zyn pitoyable. Maar dat vond ik in wat ze my schreef van Genève ook.

By zoo weinig omgang, zyn 't dus hier niet uitwendige omstandigheden die my 't werken beletten. Integendeel, myn inwendige verdrietelykheden gelykstaande, zyn er uiterlyke dingen die

my by u moeielyker vallen zouden dan hier. Ik zou niet gaarne de bezoeken die ik vandaag of maandag over dien wissel wacht, by u afwachten. Ik zou een blaam van insoliditeit over uw huis brengen. Armoede is onfatsoenlyk, dat is zoo. Ik zeg dit niet als sarcasme, maar als waarheid. Wie z'n wissels of rekeningen niet betaalt, is indedaad gedégradeerd. Men voelt, spreekt of loopt anders. O, 't is verschrikkelyk. En er is nóg meer. Telkens zou 't u blyken dat ik — ook in betrekkelyke kleinigheden — verlegen zat. Gy zoudt willen helpen, en weldra zou ik geheel ten uwen laste komen. Namen wy ons voor dat niet te doen, dan zou ik myn moeielykheden moeten wegstoppen, (wat niet eens altyd mogelyk is). Daarin zou dan een gekunsteldheid ontstaan die . . . och, 't kan niet!

Daar zyn ze geweest met den wissel. Nu kan ik u niet meer schryven. Maar dit wilde ik u nog zeggen, dat ik zoo gaarne eens wilde komen voor genoegen, zoodra ik 't niet geheel en al hoef te doen uit nood.

Ik heb geantwoord: maandag! Zoo'n wissel is net een nyptang.

Toen ik dezen brief begon, had ik moeite om te denken aan wat ik schreef. Gaandeweg leidde 't schryven my af, maar nu is dat spook teruggekomen. 't Is een ware pyniging.

Denk toch vooral dat ik uw aanbod weet te waarderen. Juist omdat ik zoo let op zeggen en niet doen. Gy zyt een van de zeer weinigen die wel doen wat ze zeggen. Als ik in gemoede meen dat gy my wat kunt helpen dan durf ik het u te vragen. Maar ziet ge 't moet niet in een put vallen. Ikzelf moet raad schaffen, al heb ik dan ook hulp noodig tot de uitvoering, maar 't moet niet alleen hulp van buiten zyn, niet waar? Ik moet dan toch ook inzien dat het baat, en dat ik aan 't werk kan komen.

Ik neem uw vriendschap heel ernstig aan, en zal die beantwoorden en er op vertrouwen. Ik zend uwen heerlyken brief aan myn vrouw. Dat zal haar goeddoen.

Na hartelyke groeten ben ik met achting en vriendschap.

t. a. v.

DOUWES DEKKER.

[Op de laatste bladzyde van den II^den^ Bundel Ideen verhaalt MULTATULI hoe hy in den schouwburg van Duport, waar het duitsche gezelschap van Souvlet toen speelde, een paar heeren een oorveeg gaf, omdat ze zaten te schimpen op eene actrice wier zoon zich by hem beklaagde. Ik weet niet of het gezelschap dien avond »Fortunio's lied« speelde. Wel weet ik dat ze dat in dien tyd dikwyls gaven, en dat Dekker het gaarne zag.

Op den bewusten avond was hy geirriteerd. De menschen op de bank achter hem bespotten de actrice die de hoofdrol vervulde, omdat ze wat oud was voor haar rol. De zoon der actrice merkte het en zei:

— He, mynheer, wat schimpen ze daar achter ons!

— Ja, m'n jongen, dat heb ik ook gehoord en 't zit me tot hier...

Hy wees daarby op zyn keel.

Het geschimp hield aan. De vertooning was in vollen gang; Dek stond op, keerde zich om, en gaf den »heer« een klap in 't gezicht. Het publiek en hy die de klap had gekregen stoof achteruit. Na een poosje verbluftheid kwam er een vriend van den schimper naar voren, en zei, stamelend van drift: Doe dat my eens als je durft! Dekker gaf toen ook hem een oorveeg. Opnieuw stoof alles terug en niemand zei iets. Intusschen was het scherm gevallen. Dek nam zyn kaartje uit den zak, gaf zyn adres en noodigde de heeren uit hem te komen opzoeken als ze voldoening verlangden. Daarop verliet hy de zaal. De volgende dagen wachtte hy die menschen te vergeefs.

Maar maanden later kreeg hy een dagvaarding voor het gerecht. Hy wilde juist op reis gaan, besloot nu evenwel later te gaan om op het bepaalde uur aan de rechtbank te zyn. Hy moest daar wachten, een uur, twee uur, nog langer. Toen werd hy boos wyl men hem zoo lang wachten liet, en liep weg. Het gevolg was dat hy by verstek werd veroordeeld tot twee maanden gevangenis en fl. 50 boete. Ik verhaal dit alles

daar het niet zonder invloed is geweest op de verdere gebeurtenissen.]

AAN DEN HEER C. BUSKEN HUET.

II.

[Van dezen brief heb ik het origineel niet, alleen een copy van den heer Gideon Huet.]

Waarde heer Huet, Hierby een bloemlezing (in twe kleuren, zegt de uitgever, mal genoeg. Ik geloof dat er meer kleuren in zyn.)

Zeg me eens of uw idee altyd is dat ik na den Havelaar niets dan duisternis heb voortgebracht? Ik denk er beter over, maar ben niets boos over uw opinie. Och, die schryvery!

En wilt ge my zeggen tot hoever gy de Ideen hebt? Sedert maanden was ik in de war met het verzenden der present exx.

Hartelyk gegroet,

t. à. v.
DOUWES DEKKER.

1 Nov. 65.

Dat stuk van Ds. Pierson heb ik ingezien. Gelezen nog niet. En... en... voor ik 't beoordeel....

— Moet je 't lezen, zegt ge?

— Ja, en weten hoeveel geld hy in kas heeft. Il faut juger des principes d'après le bien-être. 't Is bar, maar 't is zo!

Lulli de componist was ziek en had absolutie nodig. De pastoor gaf ze hem, op conditie dat i z'n laaste opera zou verbranden.

Om den wille der zaligheid verbrandde Lulli z'n laaste opera.

Maar... hy herstelde! Toen steeg de opera, en de uitgestelde zaligheid daalde in waarde.

Een vriend verweet hem z'n voorbarigheid.

— Chut... chut! Ik hield er kopy van.

Moraal:

Eer men iemand 't verbranden van z'n opera toerekent als verdienste, blyke er eerst of i daarvan kopy had.

Dat ik zo bitter ben is omdat ik 't verduiveld moeielyk heb. Hartelyk gegroet.

[De heer G. Huet teekende by zyn afschrift aan dat het bedoelde geschrift van Ds. A. Pierson waarschynlyk was: »Aan myne laatste gemeente« (Arnhem 1865). In dat jaar nam Ds. Pierson zyn ontslag als predikant der Waalsche gemeente te Rotterdam.

Dat MULTATULI na den Havelaar niets dan duisternis had voortgebracht, had Huet geschreven in »de Gids« van January 1864. Hy sprak daar over een geschrift van zekeren Harthoorn, en zegt dan woordelyk:

»Het is in zekeren zin een »Max Havelaar« op mis-»sionair gebied. De heer Douwes Dekker is voor de »vaderlandsche letteren eene teleurstelling geweest. Op »zyn schitterend vuurwerk is een dikke duisternis »gevolgd...«

En verder: »De heer Harthoorn mist de zeldzame »talenten die het aanzyn gegeven hebben aan den roman »van Saïdja, aan de toespraak tot de hoofden van Lebak, »aan den onsterfelyken Droogstoppel. Doch hem staat »voor het minst, en reeds in zichzelf is dit een waar-»borg voor de toekomst, geen buitensporig zelfgevoel »in den weg. Zyn eersteling getuigt dat hy als een »goed soldaat der litteratuur weet weg te duiken achter »zyn onderwerp. Nergens ontploft by hem de persona-»liteit des gekrenkten.«

De »bloemlezing« waarvan in den brief sprake is, was een in dien tyd (1865) door den heer Meyer keurig uitgegeven boekje. »In twee kleuren«, d. w. z. met gekleurde randversieringen en arabesken. MULTATULI zelf had den inhoud byeengezocht; hy corrigeerde de proeven met de grootste nauwgezetheid, en besteedde er veel zorg aan. Hy was zeer ingenomen met het boekje en met buitengewone vrygevigheid zond hy het aan vrienden, kennissen, en halve bekenden cadeau. Hy meende dat men er mee ingenomen zou zyn, en dat het de beste reclame was voor zyn »Ideen«. Die bloemlezing, aan de bewerking waarvan hy veel tyd en inspanning had besteed, bracht hem niet alleen geen geldelyk voordeel (wyl hy er geen honorárium voor

ontving) maar verhoogde zelfs niet weinig zyn debet tegenover zyn uitgever, daar hy al de ten geschenke gegeven exemplaren moest betalen.

Als curiositeit deel ik nog mede, dat toen MULTATULI aan den uitgever van den Max Havelaar, de Ruyter, diens toestemming verzocht om in de bloemlezing een en ander uit zyn Havelaar op te nemen, hem dit geweigerd werd.]

III.

Coblenz, 6 July 1866.

[Aan dezen brief moet een andere van 1, 2 Juli zyn voorafgegaan, zooals uit den brief van Busken Huet aan Dekker van 4 July blykt; maar die is niet in myn bezit.

Daar ik tydens het schryven dezer brieven by Dekker was — na myn verblyf in Geneve en Frankryk had ik MULTATULI in 't laatst van 1864 te Brussel by Tine aan huis weergezien, en na velerlei wederwaardigheden waren wy in July 1866 te zamen te Coblenz — vroeg ik hem naar zyn relatie tot Huet. Volgens myn aanteekeningen antwoordde hy toen ongeveer:

»Intiem ken ik Huet niet, maar als publiek persoon heb ik achting voor hem. Hy is betrekkelyk aan onzen kant, denk maar aan zyn kritiek op Zaalbergs »Biddende Jezus«. Om een en ander zond ik hem myn portret en later ook de bloemlezing. Dat was toevallig kort nadat hy dat beruchte Gids-artikel geschreven had, je weet, waarin hy koningin Sophie en haar hofdames

sprekend opvoerde; het was geloof ik om een almanak uit te kleeden. Dat is hem toen heel kwalyk genomen. Hy is uit de redactie van de Gids moeten gaan, enfin, een heele storm in een glas water! Nu, ik wist dat wel, en als je 't me vraagt, vind ik het ook niet kiesch om de koningin sprekend intevoeren, maar ik vond het ook weer niet meer dan een kleine takteloosheid, en nam het niet hoog. Maar daar hy by veel menschen om dat artikel in de ban was, scheen hy voor die toezending gevoeliger dan-i zeker anders geweest zou zyn. Althans hy kwam by me, by Meyer, op m'n zolderkamertje en bedankte my en zei zoo iets als: Jy hebt me dus niet in den ban gedaan! waaruit my z'n gevoeligheid bleek. Nu dat gaf een soort toenadering. Ik houd hem daarby voor een flink, degelyk man en het is daarom dat ik my nu met eenig vertrouwen aan hem wend.«]

Waarde heer Huet!

Hartelyk dank en voor de hulp en voor den spoed. Waarachtig, 't was nodig.

Myn vrouw ontving in 't laast van de vorige maand eene uitnoodiging van een vriendin om met de kleine meid in Italie te komen. Sedert eenigen tyd hadden wy afgesproken dat zy om de moeielykheden waarin wy zoo lang reeds verkeren en waaruit ik tot nog toe geen kans zag ons te redden, haar eigen gang zou gaan

in geval er iets voorkwam dat leiden kon tot verbetering. Daarom, en zooals ze schryft, om my agitaties te besparen, deelde ze my 't voorstel harer vriendin niet mede voor 't kon worden aangenomen door de mogelykheid om myn zoontje mee te nemen. In den vry haastig geschreven brief, waarin ze my die zaak meldt, noemt ze den heer Potgieter als de persoon door wiens bemiddeling... och, ze schryft haastig en slordig zooals te begrypen is na veel spanning en verdriet en by de onrust van zoo'n onverwacht vertrek. Ik vertaalde »Potgieter« in Huet, en 't schynt dat ik redelyk goed vertaald heb. (Mag ik u haar brief ter lezing aanbieden. Hy gaat hierby. Hy teekent de positie.)

Gy hebt de goedheid u naar myn doel, myn plannen te informeeren. Ik ben zoo arm dat ik inderdaad geen ander plan vormen kan dan 't zoeken naar een beetje loisir om aan 't werk te komen. Sedert lang leef ik letterlyk by den dag, ja dikwyls by 't uur. Ik kan my moeielyk zetten tot arbeid, daar ik gedurig in onzekerheid ben of ik morgen zal kunnen voortzetten wat ik vandaag aanving.

Ik pomp om boven water te blyven en stel dus geen koers. Ja, was ik zóóver!

Maar even erg of erger dan die vervelende

zorg voor 't direct noodige, drukte my de toestand myner vrouw en kinderen. Neen, myn eigen nood was erger, want zie als ik een tydje zeker ware geweest van dak en voedsel, dan ware ook hun nood weldra verminderd. Hun nood was verdriet alleen, de myne verdriet en onmagt. Maar hoe dit zy, ik wachtte! 't Getal keeren, dat ik in Holland ben teleurgesteld is legio (te beginnen met de infernale knak die prof. Veth me gaf, door my zes maanden schuldenmakend te doen wachten op 't »adres aan de natie«, dat door hem geredigeerd was, maar nooit verscheen). Ik wachtte dan op dit, dan op dat, en raakte hoe langer hoe meer achteruit. Al had men zich van onderscheiden kanten 't consigne gegeven om my te smoren, 't kon niet beter aangelegd zyn.

Nu, myne vrouw moest vlugten uit Brussel.

[Kort na het verschynen van den »Max Havelaar« was Tine, zooals de lezers dezer brieven kunnen weten, naar Brussel gaan wonen. Langzamerhand was zy daar in schulden gekomen, vooral de laatste tyd werd zeer moeielyk voor haar. Ik vind een paar brieven van haar, zonder datum wel is waar, maar die ik, wyl daarin sprake is van Mitkiewicz en van Nonnie's verjaardag, rangschik in Mei en Juni 1865.

Van Mevr. Douwes Dekker—Van Wynbergen.

I.

Maandag avond.

Beste arme Dek! Tegelyk met je brief kreeg ik bezoek van een der heeren Mitkiewicz. Je begrypt hoe ik me voelde, doch ik was heel bedaard. Hy vroeg me of er voor 't einde van de maand nog niet wat betaald kon worden van den vorigen wissel. Hy scheen nog niet te weten de andere geprotesteerd was en ik zeide 't niet. Wel dat ik niets geven kon, dat ik niet de minste waarde had en dat als er maar tyd was, jy 't wel in orde zou brengen. Hy zei niet te weten hoe 't te moeten schipperen. Zou je niet kunnen proponeren om andere arrangementen te maken, dat het je zoo tegen was geloopen met den verkoop, of zal ik 't gaan zeggen? O 't is een fataal iets! Nu is het acht uur, ik heb niets meer vernomen, ik schrik voor den dag van morgen. De kinderen zyn wel. Edu en Non zyn lief, ja wel breekt 't hart. Ik weet niet wat aan te vangen. Ik zou wel met de kinderen naar Indië willen misschien zou daar alles goed gaan. God, ik weet niet hoe 't loopen moet. 30 Juny voor beneden 800 fr., arme Dek!

II.

Dingsdag avond.

Beste Dek! Deze dag is voorbygegaan zonder dat ik lastig gevallen ben, je begrypt by ieder geritsel klopte

myn hart van angst, in die zenuwachtige stemming heb ik den ganschen dag doorgebragt met een hemd van jou die je niet meer droeg voor Edu te fabriceeren. ik zal dat hemdje er dikwyls op aanzien.

Arme Dek wat zult ge tobben. Och ik vind 't lot ons al te zwaar vervolgt. Dek je moet maar niet de moed opgeven, hoewel ik begryp hoe moeielyk 't is, ik weet niet wat te doen, hoewel ik veel denk, alles zou me doen besluiten om uit die fatale positie uit te komen, ik zou wel naar Engeland willen gaan omdat men daar niet vervolgd kan worden. Wat is geld veel waard, eenige duizende en veel viel zoo maar weg wat nu zoo drukkend is. Wat zal ik bly zyn als de lieve Non zich met haar viool onafhankelyk kan maken. 't Zou zoo bitter jammer zyn als 't kind 't nu niet voort kon zetten, ze begint nu juist er idee van te krygen. Ik ben nog nooit zoo angstig en bezorgd geweest als nu. 't Hart wordt me toegeknepen kassian kassian! En de lieve kinderen zyn zoo onbezorgd gelukkig! 't Is donderdag Non haar verjaardag, 't kind droomt er van. Al kan ik niets koopen, ik zal haar toch wat geven, ik zal schommelen zoolang ik wat heb. By alles noemt het donderdag. »Denk aan overmorgen.« 't Zyn beste lieve jongens met hun defautjes er by. Alles doet zeer, ik kreeg daar een bezoek van de ouders van Willème [de huiseigenaar] om afscheid te nemen. Zy gaan morgen weg; die menschen zyn 75 en 80 jaar en roemen 't leven en voelen zich nog zoo jeugdig en gelukkig. De oude vrouw loopt nog als een kiewiet en

zoo regt dat menig jong meisje er een voorbeeld aan mogt nemen. Och, ik weet ook niet waarom ik dit alles schryf. Je stemming is er zeker niet naar enfin de myne is er ook niet toe.«

III.

Beste Dek. Dank je hartelyk voor de 10 gulden. Ik was ook regt bly dat je weer wat hoop hebt, dan zal ik 't ook maar weer hebben. Ik weet niet goed wat ik je gister schreef maar ik was zoo erg neergeslagen en droevig, doch nu weer wat beter door je brief.

[Dien brief heb ik niet.]

Verbeeldje Edu is vandaag by den heer Salvador. Hy is naar Waterloo met hem. Edu had er dolle pret in. Ik ben den ganschen dag gejaagd geweest en zal dol bly zyn als hy thuis komt. Hy ging van den morgen al om half acht er naar toe. Non zei, ze zou ook wel naar Waterloo hebben willen gaan, want »het was toch heel prettig een vreemd land te zien.«

Och dek zou je werklyk hoop hebben, ik hoop 't dol, die angst voor die wissel is erg. Ik weet geen raad, hoe alles nog gaat als 't gaat is my een raadsel. Ik begryp het zelve niet, en als men my 't van ene ander vertélde, zou ik 't niet eens gelooven, maar 't zyn ook de laatste loodjes. De bakker wordt lastig. De slager is een afschuwelyke rekening en die houdt zich maar stil. Mogt het zyn dat er uitkomst kwam zou 't een zegen zyn. Arme dek. Als je geld kon krygen zou

't dan nog kunnen gered worden? Kassian. Als hier beneden niet betaald wordt moet ik weg voor dien tyd. Misschien komt alles nog teregt. God geve, 't is al te bitter.

Dek ik hoop altyd nog je wat bedenken kunt. Kan Meyer niets doen? Och, och, ik heb bitter met je te doen. Ja, dien brief van den heer B. is heel lief, maar een paar duizend gulden was beter. Dag beste Dek. ik ben moe en jy niet minder. die arme kinderen, ik zie ze met deernis aan. Tot nog toe zyn ze niet ongelukkig. Edu heeft van de week drie kiezen gewisseld. Hy houdt zoo van me 't is een beste man en Non ook 't is myn hartje. dag Dek.

Het accept van 800 franken schuld aan den huiseigenaar waarvoor Tine zoo in zorg was is betaald, en ook nog een paar volgende accepten, maar in 't voorjaar van 1866 kon de achterstallige schuld niet worden aangezuiverd en daags voor den vervaldag vluchtte Tine met haar dochtertje naar Amsterdam. Eduard was daar sinds maanden by een bevriende familie opgenomen, en Tine zag hem in Amsterdam weer. Het is van deze vlucht dat Dek in zyn brief aan Huet spreekt.

Ik wil hier tusschen iets verhalen over de betaling van een der laatste accepten. Den datum weet ik niet, ik gis dat het 't najaar was van 1865. Er moest weer zulk een accept vervallen en Dek pynigde zich af, zoe-

kende naar een middel om aan zyn verplichtingen te voldoen. Hy woonde op zyn zolderkamertje, en om uit te gaan of thuis te komen moest hy door den winkel en langs het kantoortje van den heer Meyer gaan. Pratenderwys had Dek hem gezegd dat dan en dan een wissel te Brussel verviel. Maar Meyer had het onderwerp laten glippen. En al irriteerde het Dekker in het algemeen dat hy als schryver opgang maakte en toch armoe moest lyden, hy maakte er den heer Meyer geen verwyt van. Deze had immers geen geld, en de winst op de Ideen zou eerst langzamerhand binnenkomen.

Radeloos had Dek rondgeloopen, hy wist niet hoe Tine te helpen. Uitgeput van zorg kwam hy thuis, en naar bovengaande zeide hy tot Meyer:

— Overmorgen vervalt die wissel.... ik weet geen raad.

— Ja, dat wist ik, zei Meyer, daar heb ik voor gezorgd.

— Jy? Heb je dan geld?

— Ja. Ik wist immers dat er een wissel verviel, je hadt het my gezegd. Wacht maar, ik kom boven by je, dan zal ik je geld geven.

Dekker begreep het niet. Zoo dikwyls was hy in geldverlegenheid geweest, en nooit had Meyer het zich aangetrokken. En nu.... het bedrag was aanzienlyk.... kon hy nu helpen? Wat steekt daarachter? vroeg Dek zich af.

Meyer kwam boven met geld. Ook bracht hy een papier mee dat hy Dekker voorlegde ter teekening, een papier waarby deze zyn Ideen verkocht aan Meyer tegen

fl. 40.— per vel. (Gelyk men zich herinneren zal, was de afspraak: »voor gezamenlyke rekening«). Ik meen dat ook de »Vry-arbeid in Ned.-Indië« by deze gelegenheid verkocht werd. Dek was woedend, maar hield dat voor zich en teekende zonder een woord te zeggen. Meyer kwam toen tevens met een rekening aandragen voor kamerhuur, boterhammen met koffie, bloemlezingen, verschotten, enz. De hoofdzaak voor Dek was evenwel dat er genoeg overbleef om den wissel te betalen.

Toen Tine later uit Brussel vluchtte, was Dek in Duitschland, waar geldgebrek en de veroordeeling tot gevangenisstraf hem vasthielden. Hy raadde Tine toen aan naar Amsterdam te gaan, daar kon hy haar althans een kamer bezorgen.... zyn zolderkamer by Meyer. En ook crediet om te eten voor haar en het kind, by zyn restaurateur Weyer, in »De oude graaf.«

Het is uit den treurigen tyd dat Tine in Amsterdam doorbracht dat ik den volgenden brief van Dekker aan haar vind.]

AAN MEVR. DOUWES DEKKER—VAN WYNBERGEN.

I.

Frankfort, Woensdag. [April 1866].

Lieve beste Tine. Je begrypt hoe ik over den toestand tob, en even als jy 't lyden en de angsten zooveel mogelyk voorbygaat, zal ik ook maar niet toegeven in beschryving van al de akeligheid. Van de fataliteiten heb je geen begrip.

Lieve beste Tine, je brief is in weerwil van alles dapper. Maar ik schryf 't meer toe aan moedige overspanning dan aan beredeneerden grond. Enfin, waar geen goede grond is, is 't mooi dat je je toch overeind houdt. We moeten wel. Ik begryp niet hoe je 't klaar zou krygen in Holland voor jezelf te zorgen en ik vrees dat je je illusies maakt. Je hebt zeker 't ware begrip niet van de beroerdheid.

Gelyk met jou brief kreeg ik een van d'Ablaing die my woedend maakte. Hy is een canaille. Maar ignoreer dat, en laat niet blyken dat ik je dit meedeel. Hy maant my om de achterstallige huur van dat zolderkamertje en zegt dat hy niet kan voortgaan jou en onze lieve nonni »onvoorwaardelyk gastvryheid« te geven, tenzy ik.... in zyn Omnibus schryf! (een voddig krantje), dan zou hy my dat betalen zooals de Ideen, dat wil zeggen: een paar gulden voor 't artikel. Nu moet je weten dat die Omnibus volstrekt geen waarde heeft, en door myn medewerking waarde krygen zou. Als nu zoo'n krant daardoor een gevestigd blad werd, zou 't een zaak worden van duizenden (dat namelyk had ik zelf willen stichten als 't met de portretten niet zoo ellendig gegaan was). Zyn voorstel is dus een ware afzettery. Hy weet zeer goed dat juist myn naam z'n onbekend

krantje gewild maken zou. Het voorstel om my dus te betalen per vel druks (dat is dus eens of tweemaal in de week $\frac{1}{8}$ of $\frac{1}{10}$ vel), is infaam speculeren op onzen nood.

Nu moet je nog weten dat de schuld die ik aan hem heb bestaat in drie posten.

1°. huur van dat zolderkamertje;

2°. twee kop koffi daags en drie broodjes;

3°. exemplaren van de bloemlezing die ik ten deele gebruikt heb om de portretten mee te doen marcheren. (Is 't niet al erg genoeg dat ik myn eigen werk moet betalen? Let wel dat ik van de bloemlezing niets genoten heb. Enfin, regtens behoort myn schryvery hèm).

Nu, in weerwil van dat alles erken ik myn schuld (die toch après tout zoo hoog niet zyn kan, want herhaaldelyk heb ik afbetaald) maar ik vraag je hoe infaam het is nu daardoor my te willen dwingen in zyn Omnibus te schryven! Begryp dit goed. Behalve de betaling voor myn artikels zou 't hem *f* 10.000 waard moeten zyn, want het is hier niet te doen om zooveel druks, 't is de vraag of ik al of niet in die krant schryf. Hy zelf erkende dat een krant met myn naam terstond 1000 abonnés hebben zou (ik zeg meer) en 't eigendom van zoo'n krant zou hy willen koopen voor *f* 8 of *f* 10 in de week. Als er door

myn naam veel abonnés kwamen, zou 't natuurlyk gevolg zyn dat er door de verspreiding ook veel geadverteerd zou worden in zoo'n courant, en juist de advertenties brengen veel op. In één woord een verspreide courant is een kapitaal. Niemand weet dit beter dan juist d'Ablaing zelf. Hy wou altyd *zamen met my* een courant opzetten Ik wou 't nooit, omdat ik met hem niet zou kunnen werken. Dan namelyk zou hy er ook in schryven en zyn schryvery is onslikbaar. Maar by alle voorstellen dienaangaande bleek my dat hy drommels goed wist hoe myn naam abonnés lokken zou. Hy ging zelfs zoover dat hy op myn bezwaar hoe hy 't zou aanleggen om voortdurend druk en papier en zegel te betalen, antwoordde:

Wy krygen zeker terstond abonnés, stel duizend. Als 't abonnement *f* 30 's jaars is, bedraagt dat over een kwartaal *f* 7500. Nu, elke bankier zal de helft voorschieten op de kwitanties voor elk kwartaal. Dan hebben wy by 't begin van elke drie maanden *f* 3600 in handen voor afrekening van 't vorige en *f* 3600 als nieuw voorschot op 't volgende.

Ik laat nu daar of dit juist was, en of men daarmee een dagelykse krant die veel aan druk, papier en zegel kost, zou kunnen aan den gang houden, maar zeker bleek hieruit dat hy er vast

op rekende dat myn naam abonnés geven zou. Nu, nu jy in nood zit, schynt hy dat geheel vergeten te hebben, en stelt voor jou dat kamertje te laten, mits ik artikels geve. Tegelykertyd evenwel, verhaalt hy my, als een echte smous, dat de verkoop myner werken zoo aan 't kwynen is. Dit om myn waar te declineren. Hy erkent echter dat artikels van myn hand de verkoop van z'n Omnibus »bevorderen« zou. Ja, dat geloof ik graag.

Nu, wat te doen! Natuurlyk zou ik alles doen om je in 't bezit van dat verblyfje te laten, maar dat zal niet kunnen helpen, denk ik, als hy myn bydragen berekent naar kopyprys van een boek à tant par feuille! Want een krantartikel beslaat niet veel.

Gister na 't krygen van dien brief ging ik naar Wiesbaden in de hoop je fl. 25 te kunnen zenden. Dan had ik je gevraagd om te verhuizen, maar dat is ook weer mis geloopen. En nu mag ik aan d'Ablaing zelfs niet laten voelen hoe ik zyn voorstel opneem, want dan sta jy op straat. Houd jy je ook goed en laat er niets van merken, althans voor wy raad weten. Ik moest je evenwel dit alles schryven als ik dan weet waar je heen kan en ik schryf 't je dan weet je meteen waarom je van d'Ablaing weg moet.

De wyze van doen van d'Ablaing is infaam!

Eerst heeft hy voor half geld my myn werk afgetroggeld (ook in een ogenblik van verlegenheid)

[Dit doelt op wat ik op blz. 58 uitvoerig verhaalde.]

en nu pynigt hy my met de bedreiging, dat hy jou en Nonni niet houden kan. Zyn halve verkoop in de laaste jaren was van en door my, en ook wat hy overigens verkocht was grootendeels door de bekendheid welke hy door my gekregen had. God, àls ik iets schreef, zou waarschynlyk onder dien indruk myn eerste artikel een vloek wezen over zulke handeling.

Ik heb er over gedacht 1°. Je heelemaal naar Weyer te laten gaan want het is een logement ook. Ja, dat weet je. 2°. Dak voor je te vragen by van der Valk (een beste hartelyke kerel) of by van den Bosch.

Maar er zyn altyd bezwaren. Van der Valk heeft zelf veel kinderen en zal 't niet zeer ruim hebben, schoon zyn hart goed is. By Weyer gaan is ook zeer bezwarend. Voor 4, 5 dagen zou 't goed wezen, maar voor langer wordt zoo 'n rekening drukkend.

Laat Siet dezen brief lezen, zy zal die infernale streek van d'Ablaing zoo goed begrypen. Verbeelje hy zegt in zyn prachtig voorstel dat die betaling voor artikelen in den Omnibus zouden

strekken »eerstens« om myn schuld by hem af te doen en »vervolgens om te voorzien in de kosten van onderhoud van jou en Nonni.« Ook schryft hy net of je daar eet »onderhoud« »onvoorwaardelyke gastvryheid te blyven verleenen.«

Als iemand dien brief leest is 't net of je heelemaal tot zyn last bent gekomen, terwyl 't dan toch eigenlyk neerkomt op een zolderkamer en een broodje! Enfin, ik wist sedert jaren hoe hy was, maar ik kon niet van hem af. Door armoede hield hy my altyd aan 't lyntje.

In weerwil van alles heb ik toch reden om myn opinie over hem nog voor my te houden. Eerst bedrogen door van Lennep, zou nu een openlyke breuk met d'Ablaing koren op den molen zyn van al myn vyanden. Wees dus voorzigtig. Dat ik alles zoo omstandig schryf is dat je begrypt hoe ik in den brand zit, en my niet veroordeelt over myn onmagt. Onder 't schryven van dezen brief ben ik wel twintig maal opgestaan om iets decisiefs te vinden. 't Is zoo moeielyk. Kon ik alles maar teregtbrengen door myn dood, maar ik zie ook daarin geen verbetering. Och onze lieve, lieve kinderen! Enfin, toegeven in verdriet helpt niet. En die beste Edu.... o god, 't kind kan toch niet altyd by vreemden blyven! Myn hart breekt. Mimi doet het onmo-

gelyke. Ik zie overal moed en trouw... en voel dat zelf in my ook... maar alles even vruchteloos.

Een idee. Ik kreeg voor een paar dagen een brief van de Geyter te Antwerpen, vol sympathie van hem en z'n vrienden. Ook het boekje dat ik hierby zend, en waarover ik je schreef het by Claassen te vragen, maar ik begryp dat je 't nog niet had.

Nu, ik schryf aan dien de Geyter. Hy kent onze positie. Zend jy hem nu een pakje circulaires van myn portret. Ik denk 50 stuks, onder kruisband p. post of als pakketje p. van Gent en Loos op den Dam. (In beide gevallen heb je 'r geld voor noodig. Hoe je daaraan komt, weet ik niet. Adresseer 't. Mr. J. DE GEYTER, 13 Walburgplein, Antwerpen.

Veel stel ik er my niet van voor, maar toch iets, en dan zullen wy verder zien.

Zeg aan d'Ablaing (zoo onverschillig mogelyk) dat ik hem gauw zal antwoorden, en of hy je voorloopig een opgave wil geven van wat ik hem schuldig ben. En als je dat dan hebt, zend my dan dat lystje. Ik schryf hem expres niet regtstreeks, om hem niet myn opinie te doen weten en 't antwoord aan my te houden. Laat in allen geval niets blyken van myn stemming.

[En in een volgenden brief:]

Ik heb den heelen morgen loopen denken om toch maar aan d'Ablaing wat te zenden voor dien Omnibus, maar waarlyk 't kan niet. Om jou en Nonni voor 't oogenblik te verzorgen zou ik alles natuurlyk op zy zetten, maar 't kan waarachtig niet. Ik kan niet schryven onder den indruk zóó geplunderd te worden. Ik beef van kwaadheid over zoo'n smousery. Ik ben benieuwd hoe hoog die schuld is waarover hy zoo gewigtig schryft. 't Kan zooveel niet zyn. In 't najaar heb ik eens kort achter elkaer tweemaal *f* 60.— (dus *f* 120) afbetaald. Sedert lang nu is 't alleen vermeerderd met *f* 12 's maands voor kamerhuur (zonder broodjes of koffi). Zoo heel hoog kan 't niet zyn.

[Tine was meen ik in 't begin van April in Amsterdam gekomen. Haar toestand daar was zeer moeilyk. Ziehier eenige brieven die zy in dien tyd aan dr. J. van Vloten schreef.

I.

Amsterdam, 15 Mei 1866.

Waarde heer van Vloten!

Uwe welwillende sympathie kennende durf ik hopen u myne vrypostigheid niet ten kwade zult duiden, ik

wenschte u mede te deelen dat ik besloten ben om al 't mogelyke te doen, de gelegenheid te zoeken naar Indien te gaan met myne 2 kinderen. Tot nog toe heb ik zeer weinig hulp ondervonden, maar 't idee dat ik met de kinderen naar Java zou gaan heeft byval gevonden. De heer Smith Kruisinga Heerengracht over de Warmoesgracht zeide my dat indien het myn heilig plan was om naar Java te gaan, hy niet twyfelde of men zou bydragen om my daartoe in de gelegenheid te stellen.

Ik heb al eene advertentie in 't Handelsblad gezet om met eene familie mede te gaan, maar daar is nog niets op gekomen. Nu liggen er schepen klaar direct naar Soerabaya, ik zoude zoo gaarne met een dier gelegenheden meegaan. Ik ben zeker dat ik in Indie reusseren zal, ik heb 't voordeel dat ik er goed bekend ben, de taal is me eigen en ik kan best met die menschen omgaan. Ik heb moed voor alles. Deze laatste dagen heb ik veel vernederingen me laten welgevallen alléén om tot myn doel te geraken, ik ben vast besloten alles te doen wat ons uit die fatale positie kan redden.

Ik weet zeer goed de opgaaf moeielyk is, maar dat ontmoedigt me niet, ik wil toonen dat eene vrouw door MULTATULI opgevoed, moed en wilskracht heeft.

Nu is myn dringend verzoek als u menschen ken die genoeg sympathie voor my hebben om door eene kleine bydrage my te ondersteunen in 't ten uitvoerbrengen van myn plan, hen te verzoeken of 't my te zenden of aan den heer d'Ablaing, kalverstraat 246 die er zich

mede wil belasten. Ik zoude dan voort werk maken van eene kleine uitrusting, want ik heb compleet niets, en zien passage te krygen. Vergeef my, waarde heer van Vloten dat ik zoo tot u kom, maar ik moet wel alles aanwenden om myn plan te volvoeren, ik zal u zoo innig dankbaar zyn als u die moeite voor my zoudt willen doen. Mag ik u verzoeken myne eerbiedige groeten aan Mevrouw van Vloten aan te bieden.

Met de meeste achting noem ik my

UEd. dienstw. dienaresse
E. H. Douwes Dekker,
baronesse van Wynbergen.

II.

Amsterdam, 4 Juny 1866.

Waarde heer van Vloten!

Er is op 't oogenblik eene zeer goede gelegenheid om naar Java te gaan met het schip Christine, kapt. Cameus, het vertrekt den 28sten Juny.

De heeren de Vries en Co. (cargadoors), buitenkant U 40 zyn zeer welwillend genegen om de passage voor my en de twee kinderen te stellen op 800 gulden. Ik zou twee ruime hutten in de groote kajuit krygen, men is uiterst voorkomend. Nu wenschten de heeren antwoord te hebben donderdag avond, de 800 gulden zouden hier betaald moeten worden.

Och waarde Heer van Vloten doe my de dienst ieder te bewegen my te helpen, ik ben zeker dat ik slagen

zal in Indien. Ik wil Dekker bystaan en daarvoor heb ik moed om alles te doen wat maar eenigszinds doenlyk is.

Wees zoo goed my met een gunstig antwoord gelukkig te maken. Ik heb aan den heer van der Valk geschreven.

De heer Raedt van Oldenbarnevelt heeft ook hulp beloofd, de heer O. W. Kerkhoven en Smith Kruisinga ook, vooral als 't van u komt.

De heeren de Vries waren zeer welwillend, ik heb dan ook gezegd dat ik niets had, maar dat u en eenige heeren my genegen waren om my te helpen, waarop men dan ook voor my de prys zoo laag stelde.

Vergeef my dat ik u zoo lastig val maar myne positie kennende zult u my niet indiscreet vinden.

Met achting en dankbaarheid

Uwe U dienstw. dienaresse

E. H. Douwes Dekker.

Dekker heeft my geschreven dat alles wat ik doe door hem goedgekeurd wordt.

Ik schryf ook aan den heer Kallenberg van den Bosch.

III.

Amsterdam, 19 Juny 1866.

Waarde heer van Vloten!

Ik heb tot 't laatste oogenblik gewacht om uw raad te vragen, den 22 à 23sten Juny moet ik 't antwoord aan de heeren Reeders geven of ik met 't schip mee ga of niet.

Nu moet ik u vragen of u denkt dat uwe welwillende pogingen om my hier een jaarlyks inkomen te doen geworden lukken zal, zoo niet of er dan gelden zouden zyn om nog de passage te kunnen betalen en iets voor uitrusting, want ik heb letterlyk niets. Als ik eenmaal op 't schip ben dan twyfel ik niet of 't publiek zal my dan wel wat willen geven voor de eerste behoeften op Java, en dan ben ik zeker goed te zullen slagen. De heer van den Bosch heeft my toegezegd 150 fl. als ik naar Java ging en de heer Hotz 50 gulden. Voor dat doel zyn er ook nog eenige heeren hier in Amsterdam die dan wat zouden willen bydragen, dus ik denk wel dat ik nu rekenen kan op 300 gulden. Wanneer ik op Java ben dan ben ik zeker op den duur een inkomen te hebben. Dekker zoude erg gaarne wenschen wy byeen waren en liefst te Coblentz, waar 't niet duur is en een heerlyke natuur en goed onderwys, dat komt my zeer aanlokkelyk voor, maar er kan niet gevraagd worden wat men gaarne wil, er moet gehandeld worden, 't kan zoo niet langer. Byna drie maanden dat Non en ik op crediet eten en wonen. O, als u wist wat 't my kost om 's middags in de restaurant te komen, en 't moet wel, maar lang zou dat ook niet meer kunnen. Ook geloof ik dat 't idee dat ik spoedig naar Indien zal gaan nog my staande houdt. Niets zal my zwaarder vallen dan 't tegenwoordig leven. Dekker heeft in geen 16 dagen gekookt eten gegeten, meest droog brood. Ik behoef u dus niet te zeggen dat de nood hoog is. Ellende, op crediet leven, geen behoorlyke kleeren te

hebben, dat degradeert vreeselyk. Ja, heel gaarne was ik by Dekker met de kinderen, ik zou niet meer meegaan, maar ik zou myn invloed met energie gebruiken, maar daar behoort al weer eenig geld voor.

Ik zou indien uw plan niet gelukt zoo innig dankbaar zyn als ik den 22sten Juny myn passage kon nemen. U zult zien dat ik dan geen zorgen (van geldelyken aard) meer hebben zal. Het geld zou er eerst den 28sten Juny behoeven te zyn, maar ik moet de passage bespreken op den 22 à 23sten Juny. De heer van den Bosch schreef my hy eerst eene inschryving van 50 gulden 's jaars had ontvangen, ik geloof zeker dat als men weet ik naar Java ga men meer zal doen., Ik heb dezer dagen bitter geleden, er moet verandering komen of ik zou 't niet meer kunnen uithouden. U zult dus begrypen hoe groot myn dankbaar gevoel voor u zal zyn die door moeite my in de gelegenheid zal stellen een einde aan 't lyden te maken.

Met achting

Uwe dienstwillige dienaresse
E. H. Douwes Dekker.

IV.

Amsterdam, 26 Juny 1866.

Waarde heer van Vloten!

Van myne indische plannen heb ik moeten afzien, maar gister avond viel my eene aangename verrassing ten deel.

De heer Omboni en Mevrouw (Stephanie Etzerodt)

hebben my en Nonni in de gelegenheid gesteld om binnen weinige dagen naar Italia te kunnen gaan, maar daar Eduard niet langer by de familie Koning blyven kan wilde ik hem mede nemen, en voor hem heb ik geen geld voor reiskosten, ook zou ik zoo gaarne eenige kleeren willen koopen. Zoude u my daarvoor iets kunnen zenden, byv. de 50 gulden die de heer Potgieter voor my beschikbaar gesteld heeft? Och, wat doe ik u een moeite en last aan, neem het my niet kwalyk waarde heer van Vloten en wees overtuigd dat ik u innig dankbaar ben. Ik zoude u gaarne den brief van Stephanie Omboni zenden, maar ik vrees dat ik al te veel van uw tyd wegneem. Ze zegt: »Nous ne't offrons pas ici un avenir brillant, ni même le moyen de faire fortune. Nous ne t'offrons que simplement le moyen de sortir de la misère et de te gagner honnêtement une vie paisible et pour Nonni une bonne éducation. Tu connais Omboni nous ne te faisons pas de promesses outrées mais nous nous réunissons pour te dire que nous croyons que tu seras heureuse ici et que c'est de tout coeur que nous t'offrons de t'assister de tout notre pouvoir.« Ik weet wel dat ik geruimen tyd Dekker zal moeten missen, maar ik ontneem hem daardoor eenige zorg en dat is ook hulp. Wanneer ik eenig geld zou kunnen ontvangen zou myn reis al op zondag bepaald worden. Ik verlies niets met er naar toe te gaan, want het verblyf hier wordt hoe langer hoe moeyelyker. Ik ben zoo bang dat u my voor indiscreet houdt, 't is de noodzakelykheid die dwingt.

Mogt ik zoo gelukkig zyn waarde heer van Vloten dat ik een gunstig antwoord van u mogt ontvangen zoude ik u regt dankbaar zyn. Myne eerbiedige groeten aan Mevrouw van Vloten verzocht te hebben noem ik my met de meeste achting

UEd. Dienstw. Dienaresse
E. H. Douwes Dekker.

V.

Amsterdam, 29 Juny 1866.

Waarde heer van Vloten.

Hartelyk dank voor de my toegezondene 50 gulden. Ik ben den heer Kerkhoven zeer dankbaar ZynEd. er my mede geassisteerd heeft, ik heb nu zoowat juist voor de reis van Eduard. Met veel genoegen heb ik kennis gemaakt met den heer Potgieter. ZynEd. was zoo deelnemend en hartelyk, myn hart klopte van vreugde toen ZynEd. my de verzekering gaf dat er wel ressources zouden zyn voor Eduard om hem op een school te doen of hem te laten onderwyzen. De heer Fischer te Genua zoude ik by mogen vervoegen indien ik hulp noodig had.

Ik zie wel een beetje tegen de reis op. 3de klasse is niet zeer uitlokkend, maar anders ben ik vervuld met moed en ben nog zeer dankbaar dat ik de twee kinderen mede mag nemen. Ik heb alles in orde willen hebben en nu eerst schryf ik het aan Dekker, 't zal hem wel frapperen, maar tevens bly zyn dat er een begin wordt gemaakt aan de ergste ellende. Ik hoop dat een ieder

my goed begrypt. Ik heb gretig alles aangenomen, niet om my van Dekker te onttrekken, maar wel om hem te verligten, als hy de zorg over ons ziet afgenomen, zal hy meer zichzelf zyn en in staat te kunnen werken.

Zoudt u zoo goed willen zyn volstrekt niet te spreken over de assistentie van den Heer en Mevrouw Omboni, daar de heer Etzerodt, die zeer zyne eigene denkbeelden heeft, dit niet mag weten.

Zondag morgen denk ik de reis aan te gaan. Mag ik u nogmaals mynen dank betuigen over alles wat u voor ons doet. Ik recommandeer me verder in uwe deelneming. Indien u my iets had meetedeelen voor dat ik u myn adres kan geven, wees dan zoo goed waarde heer van Vloten, my te schryven poste restante te Milan.

Met de meeste achting

Uw dienstw. dienaresse

E. H. Douwes Dekker.

AAN DEN HEER BUSKEN HUET.

[Vervolg van brief III. Zie blz. 53.]

Nu, myn vrouw moest vlugten uit Brussel. Daarom, en eigenlyk niet omdat zy zich iets voorstelde van Holland waar zy te veel welvarende en zeer fatsoenlyke familie had om te rekenen op hulp, kwam zy te Amsterdam 't Was de eenige

plaats waar ze een kamertje kon betrekken zonder een logementsrekening te maken. Maar... kleeren had ze niet, en die kan ze nog niet hebben. Ik had een restaurateur verzocht haar te crediteeren voor eten voor haar en haar lief meiske. Dat kamertje by myn uitgever en dat crediet in den restaurant was 't eenige wat ik haar in Holland kon verschaffen. Maar zy had moed dat men zich voor haar zou interesseren: Ze wilde huishoudster worden, ze zou zoeken naar Indië te komen (waar 't leven makkelyker is, ze zou, ze wou... enfin, ze verzocht me maar al haar te laten begaan. En lang hield ze hoop. Een ryke neef had haar zelfs bezocht, schreef ze, en... was zeer hartelyk. Maar hy kwam niet terug. Ik beet op m'n tanden, en wachtte! Eindelyk scheen er licht te dagen. Prof. van Vloten trok zich de zaak aan en wilde trachten my te helpen aan wat loisir. Hoe dit bereikt zou worden weet ik niet. Myn vrouw sprak van een jaargeld (wat ik teveel vond, ik heb niet meer noodig dan een tydje rust. Ik zal dan immers kunnen arbeiden. 't Zou wel ellendig zyn als dat niet kon.)

Maar tot op dezen oogenblik weet ik niet hoe de Hr. van Vloten geslaagd is in zyn welwillende pogingen. Dit is zeker dat myne vrouw zoolang ze in Holland was geen andere kleeren had dan

ze aanhad, en gevoed werd door de vertrouwende goedwilligheid van een restaurateur. Zal ik dien man kunnen betalen? Ik weet het niet.

Wat zy verder heeft geleden in dien tyd is niet te beschryven. »Och, Dek, myn kniën knikken zoo als ik dat eethuis inga!« Toch moest het, want ook het kind moest eten.

Nu nog eens uwe vraag naar myn doel, myn plannen? Och ik zoek naar een beetje rust een beetje loisir om aan 't werk te komen. Ik ben moe van zorg. Een kompleet relaas van myn zwerven zou een werk op zichzelf wezen. Kunt ge my meedeelen of het plan van prof. van Vloten kans heeft op slagen (schoon ik vind dat een jaargeld onnoodig is) doe het dan s. v. p. Hemzelf vragen? Och, ik ben moe, en dan moet ik hem een brief schryven als deze, dat 's tweemaal. 't Smart zoo.

Ik hoor van myn vrouw dat in Holland de geest zoo vreesselyk tegen my is. Nu, ze weten niet wat ze doen. Maar zeker is er geen goedkoper middel van regtsweigering dan zwartmaken en uitschelden.

Ik zeide dat ik 't plan van prof. v. Vloten aangaande een jaargeld te groot vond. Ja, natuurlyk. Ik hoef niet gealimenteerd te worden, 't is maar noodig dat ik aan den gang worde geholpen.

Maar als er sprake is van jaargeld, waarom betaalt de regeering my geen pensioen.

Volgens de reglementen heb ik daarop niet het minste regt. Vóór 't verstryken der verpligte dienstjaren nam ik uit vryen wil myn ontslag. Maar.... de ellendige knoeieryen waartegen ik my verzette waren evenzeer tegen de reglementen. Men heeft overal (ook officieel in regeringsverslagen en ministeriele speeches) erkend dat ik gelyk had.

[Het zou my veel waard zyn geweest, indien ik hier een brief had kunnen inlasschen dien de Minister van Kolonien Fransen van de Putte den 8sten November 1864 aan den toenmaligen Gouverneur Generaal van Nederl.-Indië schreef, en waarin hy afkeurend de gedragslyn besprak die de indische regering gevolgd heeft, betreffende de beschuldigingen door den gewezen assistent-resident van Lebak Douwes Dekker tegen den regent Radhen Adhipatti Karta Natta Negara.

Als bewys van MULTATULI'S goed regt is het aanhalen van zulk een brief overbodig, maar als kenschetsing van den toestand ook van de zyde van den toenmaligen Minister van Kolonien tegenover MULTATULI had ik hem graag gepubliceerd. Daarom dan ook heb ik my den 25sten Juli van dit jaar (1893) gewend tot den tegenwoordigen Minister van Kolonien met verzoek my een afschrift van genoemden brief te willen doen uitreiken ten einde daaraan openbaarheid te geven, maar dit is

my geweigerd »aangezien de in het request bedoelde depêche niet voor openbaarmaking in aanmerking komt.«

Daar my intusschen de inhoud der bedoelde ministerieele dépêche van 8 November 1864 Lett A[ar] N° 39/1351, bekend is, acht ik het niet onmogelyk dat afschriften van dien brief in veler handen zyn, 't zy in Indië, 't zy hier. Mocht iemand er my een copie van willen zenden, zoo houd ik my zeer aanbevolen.]

Er zyn miljoenen op de begrooting toegestaan (ni fallor 3/mm. 's jaars) tot het verbeteren van den toestand dien ik aanviel, ware 't niet billyk geweest, reglementair dan of niet, my te gedenken by 't voorgewend herstellen der grieven? O die kemel en die mug! My een pensioen te geven zou tegen de reglementen zyn... welnu, noem 't dan anders, noem 't dan schadeloosstelling, erkentenis van regt, of zelfs erkentelykheid.

Maar dat kan niet, want die erkentelykheid bestaat niet. Ook is de heele afkoop der hoofden vexatie niets als een nieuwe oplage van de oude anecdote: »Ik geef u zooveel meer, zei de heer die een nieuwe knecht in dienst nam, mits ge niet steelt.« »Ik kan 't er niet voor doen«, zei de knecht.

Nu, de hoofden kunnen 't er niet voor doen.

Maar al kon 't, zullen zy 't willen? Schadeloosstelling voor niet-stelen plus 't stelen zelf, is toch

altyd preferable boven schadeloosstelling alleen. En wie zal 't weren? De beambten? Dat was vroeger evenzeer hun pligt en ze deden 't niet. Wie 't nu zal beginnen te doen zou evenzeer in de ban gedaan worden, als ik gedaan werd en myn hongerlydend voorbeeld is waarlyk niet geschikt om deugdhelden te vormen. Ik zelf zou op 't oogenblik niemand kwalyk nemen als i, geleerd door myn voorbeeld, gods water over gods akker liet gaan. Maar *ik* zou weer doen wat ik gedaan heb, al vind ik 't mal. 't Is geen deugd, geen karakter, 't is temperament geloof ik.

Van myn vrouw heb ik na haar laasten brief uit Holland, die hier by gaat, alleen een klein briefje uit Parys. Zy roemt de kinderen. »Eduard is inderdaad al een steun schryft ze, hy is vol zorg voòr my.« Maar later brieven heb ik niet. Ik ben bang dat er storing in de post is door de vyandelykheden. 't Is aardig om te zien hoe hier de geest veranderd is omtrent Koning en Bismarck sedert het slaan van de Oostenrykers. Vroeger zei men hier (rheinland) »de pruissen« alsof ze zelf tot Lapland hoorden, nu is 't: »wy«. En Bismarck is een »groot man« geworden door 't succes. Ik heb de voldoening hem hoog gesteld te hebben voor deze dagen. Die pratende oppositie maakte my misselyk, Grabow, Virchow, Twes-

ten, en tutti quanti. Over 't geheel is me 't parlementarismus een gruwel.

Nu, nogmaals myn hartelyken dank. Wilt gy my spoedig antwoorden wat u bekend is van de pogingen van den heer van Vloten? Ik groet u zeer hartelyk en ben

t. a. v.

Douwes Dekker.

[Intusschen had MULTATULI de volgende brieven geschreven.]

AAN MEVROUW DOUWES DEKKER—VAN WYNBERGEN.

II.

Coblenz, 2 Juli.

Lieve beste dappere Tine. Ja, vader zou zeker zeggen dat je een Kenau was! Wel wat zat ik te kyken by dien brief! Er was een klein briefje by van Siet waarin stond dat je al vertrokken was. Dus op 't oogenblik al zoo'n eind weg. Ja, je hebt heel goed gedaan my geen geld te zenden. Ik ben toch al bang genoeg dat je te kort komt, daar Edu mee gaat en ik vrees dat je de kosten niet goed berekend hebt. Edu zal overal voor vol persoon gelden. Ik zal niet gerust wezen voor ik je aankomst hoor. Ik begryp niet goed wat je schryft over Edu in Genua en de hulp van Potgieter,

maar dat zal zich later ophelderen. Ik ben bly dat hy meegegaan is (anders had het toch ook niet wel gekund) hy kon toch niet altyd by K. blyven. Later zal ik zeker meer byzonderheden hooren. Ik ben vooral nieuwsgierig hoe je met het plan (!!!) van van Vloten staat.

[Tine had aan Dek geschreven dat haar vriendin Mevr. Omboni haar uitgenoodigd had met Nonnie naar Italie te komen en haar daartoe in de gelegenheid had gesteld door haar drie honderd franken te zenden; dat zy evenwel niet had willen gaan zonder Eduard mee te nemen te meer daar de heer Potgieter haar beloften had gedaan voor Eduards onderwys in Italie. Dekker begreep uit Tine's brief dat haar vriendin Stéfanie haar te logeeren had gevraagd zonder bepaling van tyd. Later bleek hem, zooals wy thans ook kunnen weten, uit het fragment brief dat Tine voor den heer van Vloten copieerde, dat het doel was Tine daar te helpen om voor zich zelf de kost te verdienen. Verder vreesde Dek dat Tine met haar fr. 300 voor hun drieen reisgeld te kort zou komen.]

Wat is het heerlyk lief van Stéfanie en van Omboni. Je zult opfrisschen in die omgeving en ook voor de kinderen is 't goed. Ik ben erg benieuwd wat het is dat je in 't zigt hebt voor Edu, en ook of je geldje toereikend was om die hele reis te maken. Mimi vreest zoo dat

je tekort komt. Wy rekenen al uit zooveel wy weten en dan zou je tot Lyon al fr. 180 kwyt zyn alleen voor spoor. Zonder eenige vertering of fooi of logies. Nu van Lyon is 't nog ver! En je hadt zeker voor je vertrek uit Amsterdam ook nog uitgaven. Ik ben erg ongerust.

Je begrypt hoe graag ik nu vooral naar Garibaldi wou. Maar om er te komen! En om er een beetje fatsoenlyk aan te komen! Zooveel mogelyk lees ik de courant. Tot nu toe schynt er niets van veel belang door hem uitgericht te zyn en ik vrees... Wacht, ik zal frans schryven dan lees je 't misschien voor.

Je crains que Garibaldi et en même temps la grande cause de l'Italie ne soit sacrifié. Il y a des choses qu'on voit mieux de loin que de près. Garibaldi a été fait général, on l'a enrégimenté, on lui a mis sur les épaules le joug écrasant de la routine officielle, on lui a donné des instructions, absolument comme à d'autres qui mangèrent depuis vingt ans le pain des casernes... tout cela ne lui va pas, lui qui est simplement héros et homme de coeur. Un génie attelé ne valut jamais rien. Je comprends parfaitement qu'il a accepté les conditions que la soit disant politique du cabinet Italien lui a posées sous peine de contre carrer ses projets et de déclarer traître à la patrie

celui qui se permettrait de prendre Vénise et de chasser les Autrichiens sans suivre les instructions de l'art. On aura dit: »de par le roi défense au génie de faire aucun miracle.«

Pour Garibaldi la prise de Vénise aurait été tout simplement le problème (si c'en est un) de la distance entre deux points. »Mais c'est la ligne droite!« aurait-il dit. Moi ici, Vénise la bas... allons-y! Et de vaincre ou de mourir! Même en succombant il aurait servi la cause de l'Italie. Le sang d'un héros comme lui est fécond! La jeune Italie se serait senti aiguillonnée, et le cri: »un tombeau pour lui à Vénsie, à Rome pour lui un mausolée« aurait été le »Dieu le veut!« d'une terrible croisade!

Et maintenant? Hélas! Le grand homme bronchera à chaque instant sur le chemin inaccoutumé qu'on lui a ouvert. Les misérables entraves d'une très scientifique, très académique (et très ridicule) stratégie le feront trébucher, et à l'heure qu'il est, Dieu sait combien de caporaux se seront apperçu déja que le tant vanté héros ne connait pas le premier mot de l'école de peloton (l'a b c des soldats de parade.)

La simplicité du génie ne se fera jamais aux rigides exigences d'une science pleine d'artifices, inventée pour remplacer le génie. Victor Emanuel,

obéissant à une fatale pression extérieure, je le sais bien, s'est vu obligé de mettre la tonnerre en bouteilles et d'en verser petit à petit une goutte à l'ennemi... tandis que Garibaldi libre aurait écrasé les adversaires soit en triomfant directement, soit en sacrifiant sa vie pour vivifier l'audace des siens.

Pallavicini sous ses ordres? Je n'en crois rien. Je crois plûtot que Pallavicini qui a fait ses tristes preuves de loyauté à Aspromonte lui a été donné comme étouffoir... voire même comme espion. Ne se pourrait-il pas que le héros se sentit pris d'un de ces coups de tête qui prennent des royaumes? Et ne faut-il pas que ces choses soient faites selon les règles de l'art? Ne faut-il pas qu'il y ait un peu de Lamarmora, et un peu du prince ...un tel, ou un peu du ministre un tel, dans les affaires d'éclat? Quelle honte pour les budgets de la guerre passés, présents et à venir, si un héros fit les choses mieux que les généraux qui depuis tant d'années ont été payés pour les faire.

Rien n'y fait que les héros ne reculent pas, et que les généraux reculent (voir le Hanovre, le Saxe, la Hesse et toutes les campagnes. Partout il y a 20 ou 50 généraux qui reculent ou qui se rendent contre un qui se fait tuer.) Cela n'y

fait rien, pourvu que les dignités officielles se portent bien! Périsse plûtot la grande cause de l'Italie, que de voir encore les grandeurs incomprises de l'état major devancées par cet intru! On lui fera payer cher la prise de Naples, et sa gloire et son génie, et sa simplicité, et son ignorance... Je maintiens qu'on le sacrifie. J'espère que bientot une balle autrichienne compatissante le sauvera du dégoutant mépris des petites gens qui s'appercevront bientôt que l'idole d'un jour, na valait plus rien depuis que les tristes exigences de la politique l'avaient garotté.

Le monde est comme les enfants qui aiment à voir voler les oiseaux, mais qui les mettent en cage... ah, comme c'est triste!

III.

Vrydagmorgen.

Lieve beste Tine. Ja, zeker ben je dapper. Ik heb je brief van dingsdag van Parys. Nu moet ik je zeggen dat ik in erge ongerustheid zat (en nog) over je geld. Ik begreep dat je in Amsterdam nog uitgaven gehad had, en ook zonder dat, het meegaan van Edu zal uit je gis geloopen zyn. Ik ben angstig nieuwsgierig hoe je 't gemaakt hebt. Ik weet natuurlyk dat snel doorreizen zeer vermoeyend is, maar daar tegenover staat de duurte

van 't ophouden. Dingsdag was je in Parys. Nu begryp ik niet waar je Zondag avond gebleven bent? In Brussel? Dat denk ik niet om Willème. Ik had gedacht dat je Zondag in eens door zou gegaan zyn naar Parys. Nu dacht je donderdag aan te komen, dus vier nachten logies. Ik vrees zoo dat je je misrekend hebt. Want je geldje was weinig. Ik zal niet gerust zyn voor ik weet dat je er bent.

De heele zaak wat aangaat je overplaatsing naar Italie kon niet beter. Holland was voor jou een hel. Maar 't was ook niet uit keus dat je 'r heenging. Ik kan niet zeggen hoe ik aan jelui denk. Och, die Edu en Non in Italië! En dat hy zoo zorgelyk voor je was op reis, die lieve jongen. De heele zaak is heerlyk en ik kan Stéfanie niet genoeg danken. Ook van Omboni is 't meer dan lief. Zoo iets hebben al m'n hollandse bewonderaars en al jou hollandse familie niet gedaan.

Ik ben erg nieuwsgierig naar later tyding. Vooral dat mee gaan van Edutje begryp ik niet goed. Potgieter? Genua? Nu dat zal zich wel ophelderen, als je nu maar denkt dat ik niets weet dan die paar regeltjes in je laatsten brief uit Holland.

Wat my betreft... ik wacht! Dat is 't oude. Voor vier dagen was de nood weer heel naby.

Ik schreef aan Huet. Hy zond me terstond *f* 25, zoodat ik nu althans weer eten kan. (Vind je niet komiek, ik ben 't warm eten afgewend, en verlang 's avonds naar koud gezouten vlees en brood). Ook vroeg ik aan Huet (daar jy hem vroeger noemde by de plannen van van Vloten) hoe 't met die zaak stond. Ik deed dit te meer omdat jy in je brief over Potgieter sprak en ik weet dat Huet en Potgieter bevriend zyn. Maar uit zyn antwoord ben ik niet veel wyzer geworden. Ik vraagde hem of er hoop was dat er iets komen zou van de pogingen van van Vloten, want dat daar van afhing of ik weer aan 't werk zou kunnen komen. Ik zeide hem dat jy my Potgieter noemde, en dat ik daardoor dacht dat hy betrokken was in die hulp voor Edu. Nu dat schynt uist te zyn, want hy antwoordt:

›Werkelyk ben ik, ofschoon niet regtstreeks of ›dadelyk een dergenen geweest die het vertrek ›van Mevr. D. naar Italie gemakkelyker hebben ›gemaakt.‹

Dat doelt natuurlyk op 't medenemen van Edu. Maar in plaats van my te antwoorden op myn vraag hoe 't stond met de plannen van van Vloten geeft hy my een andere vraag terug.

›Doch daarmee zyt gy op 't oogenblik niet gebaat. Zeg my dus s. v. p. wat er gedaan zou

›moeten worden om het oogmerk te bereiken ›waarop gy voor uzelven doelt?‹

Nu, dat is gek. Hy weet dat ik geen geld heb, en dat bleek uit zyn antwoord waarin hy my *f* 25 zendt om te eten. Wat beduidt nu die nuchtere vraag wat er gedaan moet worden? Eerst maanden lang je valse hoop geven en betuigingen dat men aan 't werk is, en dan niet te weten wat er gedaan moet worden. Zou van Vloten dat ook niet weten? Wat zou 't baten of ik nu zei ik wil naar Italie, ik wil naar Amerika, naar Indië, of ook: ik wil schryven! als ik noch rust noch mogelykheid heb om 't te doen. Stipt gezegd wat ik noodig hebben zou, ware een tydje kalmte zonder die afmattende zorg.

En ik beken dat Stéfanie's grootmoedigheid daartoe grooter kans heeft gegeven dan ooit. Want het idee dat jy in Holland was en zoo als je er was, drukte my vreesselyk.

Heb je er over gedacht je weg te nemen per rynboot tot Basel? Maar 't is goed dat je 't niet gedaan hebt. Als je 's nachts altyd had kunnen doorreizen, ware het beter geweest, want het is minder vermoeiend. Maar zoo niet, dan had je te veel logies-nachten gehad die de goedkoopheid van de boot zouden duur gemaakt hebben. Ook was je gebonden geweest aan hollandse booten

daar de pruissische niet hooger kunnen varen dan Coblenz om den oorlog. Het dicht by liggende Mainz is vyandig. De pruissen hebben de wyn van den hertog van Nassau uit z'n kelders gehaald, maar voor duizenden laten liggen waaraan een merk was dat het aan particulieren behoorde! Is dat niet sterk in oorlogstyd? Ik kryg respect voor Pruissen. Toch moet ik je zeggen dat de Oostenrykers niet zouden verloren hebben als ik voor jaren reeds minister van oorlog geweest was. 't Doet me zeer hier zoo werkeloos te zitten als ik nu toch zie dat ik sommige dingen goed begrepen heb die men nu na enorme schade, erkent. Maar eerbied voor de inrigting van den pruissischen staat! Dat is prachtig! Men moet die militairen zien, en die snelheid en flinkheid van maatregelen! Op 't oogenblik geloof ik dat Frankryk tegen Pruissen 't zeer hard zou te verantwoorden hebben. Als de koning van Pruissen jong en energiek was, zou *hy* zich tot keizer van Duitschland kunnen maken, niet in naam, zooals de vorige keizers, maar effectief. Maar de koning is byna 70 jaar, en zyn krachtige flinke minister Bismarck heeft misschien minder moeite met heel Oostenryk als met die ouwe christelyke heer. Hoe 't zy, de wereld geschiedenis belooft interessant te zullen worden. Frankryk dat eerst tegen Oostenryk

moest of zou zyn, zal nu gaan beginnen te vreezen dat Pruissen te veel gloire wint: jalousie de métier en 't zou wel kunnen gebeuren dat Italie nu Venetie krygt onveroverd maar weggegeven omdat Oostenryk al zyn kracht zal noodig hebben naar 't Noorden.

Ik weet niet precies hoe laat het is, ik denk circa één uur, Vrydag, en vrees dat de post voorby is. Verbeelje ik ben op een verdrietige manier myn horloge kwyt geraakt. We hadden een wandeling gemaakt over bergen, 't was stik heet en we rustten uit aan den weg.

['t Was de weg dwars over de bergen van Ehrenbreitstein naar Ems.]

Daar 't een eenzame streek was trok ik myn jasje en vest uit (om te droogen,) en hing myn horloge aan een struik. By 't weggaan vergat ik het. Ik merkte 't eerst in een dorp vry ver van die plek en liep terug, maar 't was weg. Ik had me al zoo dikwyls verheugd dat het maar van koper was, en dus niet uit nood kon verkocht worden. Nu is 't toch weg, 't liep zoo goed, en ik had er zooveel plezier van.

Ik denk dat de post voorby is. Je begrypt hoe ik verlang. Zul je my goed je reis beschryven? Och, 't doet me zoo goed dat Edu zoo flink is.

En hy betaalde? Nu dat zal hy wel goed geadministreerd hebben, hy die my geen peren wou laten kopen.

[Den 9den Juli had de heer Huet aan MULTATULI geschreven en ter beantwoording van zyn vraag wat de heer van Vloten voor hem gedaan had, er volgende circulaire ingesloten.

M.

De ondergeteekenden, diep bewogen met den kommervollen toestand, waarin reeds sedert geruimen tyd, door een zamenloop van welbekende omstandigheden, het gezin van een onzer rykstbegaafde en verdienstelykste landgenooten, E. Douwes Dekker (MULTATULI) verkeert, meenden niet te mogen aarzelen, om zich, tot voorziening en verbetering daarin, tot zyne en hunne medeburgers te wenden, wier gemeenschappelyken bystand het, huns inziens, betrekkelyk licht zal vallen die te bewerken. Zy »aarzelden« daarby niet, omdat zy het slechts als de plichtmatige roeping aller geldelyk meer gegoede Nederlanders beschouwen, in den nood van Dekkers gezin te voorzien, waar hy zelf niet by machte noch in de gelegenheid is dit te doen. Wel hopen zy, dat de tyd — en zoo 't kan, weldra — moge aanbreken, waarin het beheer der Nederlandsche koloniën, langs een of anderen, gemakkelyk aan te wyzen weg, het middel zal weten te vinden, den man, die 't eerst en 't krachtigst

de oogen voor Insulindes druk en grieven geopend heeft, ter vergoeding zyner belangelooze inspanning en ter voorziening in de behoeften der zynen, by wyze van wachtgeld en pensioen, een jaarlyksch inkomen toe te kennen; maar zoo lang die tyd nog niet daar is, achten zy het de rechtmatige, zedelyke plicht van Nederlands meer bemiddelde burgers, daarin, zooveel in hun is, te gemoet te komen, en Dekkers vrouw en kinderen voor gebrek te beveiligen en een hunner waardig levensonderhoud en opleiding te verzekeren. Hun man en vader, de keerzy van wiens belangloozen aard het is, allerminst een financie-man te wezen, wiens roeping eer op ieder ander gebied dan dat eener doeltreffende behartiging zyner geldelyke belangen ligt, is daartoe niet by machte. Zy zouden daarom wenschen, door een genoegzaam aantal persoonlyke inschryvingen van een vyf en twintig tot honderd Nederlandsche guldens 's jaars 1), tot een gezamenlyk bedrag van hoogstens twee duizend toe, in de gelegenheid gesteld te worden, zyn gezin behoorlyk te verzorgen en in een of ander gemeente, waar het leven niet te duur en het schoolonderwys deugdelyk is, metter woon te vestigen. Een hunner, het meest in de nabyheid levende, zou zich meer bepaaldelyk met het beheer der te verstrekken geldsom belasten, in de betaling van 't benoodigde voorzien, en

1) Het spreekt van zelf, dat ook ieder mindere bijdrage in dank zal aangenomen worden; men wenschte slechts in 't algemeen een maatstaf aan de hand te doen.

een wekelyksche uitkeering voor de dagelyksche behoeften aan de moeder des huizes doen kunnen. Moge hun vertrouwend beroep op de niet meer dan billyke deelneming in 't lot van Dekker en de zynen, by zyne erkentelyke landgenooten, niet te vergeefs zyn, en moge bepaaldelyk uwe — liefst zoo spoedig doenlyk te wachten — invulling van overstaande verklaring hen proefondervindelyk van uw persoonlyke belangstelling overtuigen.

Verblyvende inmiddels hoogachtend

Uw Dw^e^

J. VAN VLOTEN (Deventer).

R. J. A. KALLENBERG VAN DEN BOSCH (Huize Laanzigt, by Breda.

T. C. F. VAN DER VALK (Delft).

C. BUSKEN HUËT (Bloemendaal.)]

IV.

Donderdag 12 Juli.

Lieve Eef. Verbeelje nòg geen brief uit Milaan. Schryf in godsnaam terstond, en als je een of meer brieven hebt verzonden van Milaan, herhaal dan alles wat er in staat. Ik heb noodig te weten hoe de zaken stonden met van Vloten etc. De circulaire die Huet my zond is zoo dat ik er alles van moet weten. Kende je die circulaire? Schryf my alles. Wat voor hoop je gegeven werd, wat de condities waren, (heeft men van je gevorderd dat je my niets zou zenden?) en wat

nu eindelyk de uitslag is. Wat zal er te Genua zyn? Ik moet alles weten. Waarom is, zooals Huet my schryft je vertrek nu naar Italie oorzaak dat de zaak afspringt?

Dat je in Holland je gang zou gaan was afgesproken, en goed. Maar daarom had je my toch wel kunnen schryven hoe 't stond, en wat er gebeurde.

Schryf me. Ik moet weten hoe 't staat. De hoofdindruk die ik van de zaak heb is dat ik moest uitgesloten zyn. Er ligt over alles een tint alsof ik 't geld op zou maken dat voor jou en de kinderen noodig was, ja, alsof ik 't je zou afnemen.

Kassian ik had zoo getobd dat je op reis zou te kort komen daar ik berekende dat de fr. 300 van Stefanie niet genoeg waren. Ik wist niet dat je meer had en nu sta ik vis-à-vis Huet in de positie alsof jy my bedroog en alsof ik 't geld had willen hebben dat voor jou bestemd was.

Ik ben zeer zeer neergeslagen! Groet en kus de lieve kinderen en laat me in godsnaam iets van jelui hooren.

Dat ik aan Huet schreef was uit hogen nood, uit honger. Welnu in dien brief vertelde ik dat je met fr. 300 naar Italie was. Ik toonde hem dus dat ik niet wist van meer, want ik schreef dat ik zoo bekommerd was dat je te kort zou komen.

Daaruit bleek dus dat je my dat had verzwegen. Wat volgt daaruit? Dat ik je anders dat geld zou hebben afgenomen. Anders had het verzwygen geen oorzaak. Zoo sta ik daar nu! O god hoe bitter. Ik ben eens vooral gebrandmerkt alsof ik jou en de kinderen te kort doe om zelf wat te hebben. Maar reeds vroeger schyn je dat idee te hebben laten wortel schieten. Want in de circulaire ligt het ook. Ik word buiten gesloten.

Schryf my of de circulaire je bekend was.

AAN DEN HEER BUSKEN HUET.

IV.

Coblenz 15 July 1866.

Waarde Heer Huet! Ik ben wat onwel geweest (il y avait de quoi, ik had bitter verdriet.... maar soit!) en daarom antwoordde ik niet eer op uw brief van den 9den. Door allerlei oorzaken zat ik in groote ongerustheid over myn vrouw en kinderen. Nu kryg ik een brief, ze zyn wel en myn vrouw hoopt op veel goeds.

Nu schryf ik u in antwoord op uw welwillend voorstel dat ik u zeer gaarne... neen, dat is niet juist, niet zeer gaarne maar toch niet ongaarne brieven van den ryn zal zenden, dat heet aan den haarlemmer. Maar eilieve, zend me wat voorschot,

want ik moet me een beetje loisir koopen. Ja, als de Directie der Ct. het durft te wagen zend my de heele *f* 50. Ik heb er waarachtig niet te veel aan om eens een dag of wat rust te koopen, en goed papier, en schoenen en entree in 't koffihuis, het coblenzer forum, waar de publieke zaak gedebatteerd wordt. Ik was tot zoo even toe zeer ter neer geslagen. Een brief van myn vrouw heeft me opgewekt en ik zal kunnen leveren, maar maak my vlot. 't Is noodig. Morgen met deze post ontvangt de Directie van den Haarlemmer 't eerste pakketje. Ik zal 't zoo goed maken als ik kan.

Vriendelyk gegroet van

t. a. v.
Douwes Dekker.

V.

Coblenz, 22 July 1866.

Waarde heer Huet. Ik dank u voor de gezonden *f* 25. Dat ik u zooveel schryvery zond was uit de ongelukkige zèle waar aan Talleyrand zoo'n hekel had.

Ik zal trachten de *f* 50 's maands te verdienen. Voor de gevorderde kwaliteit is 't enorm veel. Maar 't zal my zeer moeielyk zyn aan objectief nieuws te geraken, daar ik niemand spreek en nergens kom waar iets voorvalt of verhandeld

wordt. Toch zal ik proberen, het moet wel. En ik zal de opbrengst gebruiken om in 't leven te blyven voor ander werk. Maar dat was myn plan ook by 't zenden van de soep die ge ontvingt. Lieve hemel, ik zond u vyf brieven en de zesde lag klaar. Ik beklaag u dat ge uw oogen hebt moeten bederven aan 't exerperen, en ook ben ik verdrietig over de moeite die ge hadt om voor my te *vragen*. Ik kon my uwe positie niet zoo voorstellen. En 't is dan ook niet zooals 't behoort.

Reken s. v. p. de vyf ontvangen brieven geheel als vervallen en adresseer ze aan den boekhandelaar van Helden, Heiligenweg te Amsterdam. Ik ben hem copy schuldig en wil hem vragen of zulk geschryf dienen kan. Ik hoop ja want ik ben te afgemat voor iets beters. Dat ik u dien rommel nog leverde is een waar kunststukje geweest.

Na vriendelyke groete

t. à v.
Douwes Dekker.

Ik hoop vandaag nog een ander soort brieven van den ryn te zenden, droog als grutte. Als gy daarop niet antwoordt, zal ik 't er voor houden dat het gebruikt kan worden en voortgaan.

AAN MEVR. DOUWES DEKKER—VAN WYNBERGEN.

V.

Coblenz, 24 Juli 1866.

Lieve beste Tine. Den 21sten kreeg ik je brief die den 17^{den} is verzonden. Nu, ik ben er heel bly mee.

Ik heb den laatsten tyd vreesselyk gesjouwd en geleden. Dat ook jy in Holland ellendige dagen had, begryp ik zeer goed, maar ik blyf er by dat jou verblyf daar my zeer veel kwaad heeft gedaan. Men *zag* jou armoed lyden, en nu heette het dat ik in weelde leefde en jou in den steek liet. Maar dat kan jy niet helpen. Ook ben je niet naar Holland gegaan om daar te zyn, maar omdat je Brussel uit moest en Holland de eenige plaats was waar ik voorloopig te beschikken had over een kamertje en waar ik tel quel kennis had aan een restaurateur. Hoe zou je anders (hoe ellendig alles dan ook was!) een verblyfje en wat eten gekregen hebben? Nu, de welwillendheid van Weyer was lief, maar over d'Ablaing valt niet te roemen. Hy heeft aan anderen gezegd dat hy my eerst, en later jou en Nonnie »onderhouden« heeft, en aan my schreef hy den 2^{den} dag reeds dat hy jou en Non niet »onderhouden« kon. Die ellendeling heeft ons erg benadeeld. Verbeelje toen Siet

kwam om ons overblyvend goedje te halen heeft hy 't niet willen afgeven, en gezegd dat hy de portretten wou verkoopen. Enfin!

[Dat heeft hy ook gedaan. Hy heeft ze voor zyn winkel gehangen en verkocht en ze beschouwd als zyn eigendom. Later toen Dek in aanraking was gekomen met den heer G. L. Funke, in 1871, heeft hy dezen verzocht by Meyer navraag te doen naar de portretten. De heer Funke heeft toen het restant van Meyer overgenomen.]

Hoe nu ook alles geloopen is, ik ben erg bly dat je uit Holland bent. Daar moet je nooit weer komen dan schatryk.

Toch zyn er goede menschen, zeg je, en je vraagt om niet op te staan tegen die heeren der circulaire! Nu, ik heb er niets van gezegd tot nog toe, maar ik blyf er by dat dat infame stuk my den nekslag heeft gegeven. Ik word daarin geheel afgescheiden van jou en de kinderen, wat my vreesselyk grieft. En die voorstelling alsof ik van jelui 't geld zou afnemen, zoodat er zou en moest gezorgd worden dat ik 't niet in handen kreeg, is vreesselyk. De ware eenige manier van hulp ware geweest en is nog dat ik aan 't werk kom. Wat hebben nu die menschen die zich dan voor jou interesseerden, nu eigenlyk uitgerigt? Dat je

naar Italie hebt kunnen gaan is 't werk van Stefanie geweest, en Huet durft my nu schryven dat het plan met die circulaire nu door jou vertrek was afgesprongen. Dat is een leugen. Uit armoed ga je heen, nadat zy je hadden laten zitten in ellende, en nu te zeggen dat jou vertrek schuld is van 't niet reusseeren! Zie je nu nog niet dat alles pretext is om niets of weinig te doen en daarvoor den titel te koopen van grootmoedige beschermers? En nog iets. Ze konden weten dat er op zoo'n circulaire geen geld zou komen. Ook ik zou niet helpen in zoo'n geval. Alle hulp zou moeten geschieden uit sympathie voor my, niet waar? Ik ben dan toch de hoofdpersoon van de tragedie, niet waar? Want men zou toch geen *f* 2000 's jaars vragen voor de vrouw en kinderen van 'n ander. Welnu, waarom zou men dan geholpen hebben als ik word voorgesteld op een wyze die alle sympathie doodt? Men had na zoo'n stuk groot gelyk, niet te helpen. Als een man en vader zyn gezin verwaarloost, kan 't toch niet verwacht worden van vreemden dat zy in de bres springen juist voor denzelfden man die door die zaak toont zoo weinig sympathie te verdienen. En nog eens, de heele zaak was gebouwd op sympathie voor my.

Ik heb in de correspondentie met Huet (over

andere dingen, dat volgt straks) geen woord over die circulaire gezegd. 't Is my te bitter, en vooral omdat jy er van wist. Dit zet er voor die heeren 't zegel op. Als jy by 't lezen van dat stuk was opgevlogen en gezegd had dat je niet tot zulken prys wou geholpen worden, dan zou je geholpen geworden zyn, maar nu men door jou toestemming de proef op de som had dat ik zoo'n slecht mensch ben, verviel alle sympathie. De uitslag bewyst de waarheid van myn oordeel. Dat je my opofferde om de kinderen te redden was goed, maar je hebt my opgeofferd cm de kinderen niet te redden. Dat is gebleken, dunkt me.

Tine er zou veel anders geloopen zyn als je altyd de moeite had genomen my te schryven wat er gebeurde. Die geheimzinnigheid heeft nadeel gedaan. Nu op dit oogenblik weet ik nog niet wat je ontvangen hebt, en wat men je beloofd heeft. Wat is die *f* 100 van Kerkhoven en *f* 100 van van den Bosch? Is dat 's jaars voor Eduard? Is 't te veel gevergd dat ik iets van de zaken weet? Ik zat in angst dat je op reis te kort zou komen en zag je maar al met de kinderen ergens staan in groote verlegenheid. Ik berekende dat fr. 300 niet genoeg was. Die angst is gebleken aan Huet. Dus hem is ook gebleken dat ik niet wist van ander geld dan de fr. 300

van Stéfanie. Dus: dat jy wat voor my achterhield, en dan moet het toch wel waar zyn dat ik jou en de kinderen te kort deed, als jy genoodzaakt bent het voor de kinderen ontvangene voor my weg te houden! Als ik nu by dat alles bedenk hoe ik leed onder je gebrek lyden te Brussel, onder je angst voor wissels, hoe ik genoot als ik je wat zenden kon, dan zal je toestemmen dat het bitter is nu zoo te worden aangezien. En... als er iets mee bereikt was maar juist andersom! By 't ondermynen der sympathie voor my, ondermynde je alles. Jy en de kinderen hadden moeten geholpen worden om mynentwil, niet tegen my. Dit laatste kon nooit. Er was geen reden toe.

En ik zou 't je niet gevraagd hebben, dat geld, schoon ik honger leed. Ik heb rauwe tuinboonen moeten stelen in 't veld en niet daarover inquieteerde ik my, maar over de vraag of jy genoeg zou hebben voor je reis. Sedert 2½ maand heb ik op 3 keer na geen gekookt eten gehad, soms brood met vleesch, soms enkel brood. Ik ben dan ook uitgeput en als ik daarby bedenk hoe je my in den laatsten tyd hebt laten mishandelen is myn gevoel zeer bitter.

Enfin! In een oogenblik dat ik letterlyk meende te bezwyken van gebrek schreef ik aan Huet. Ik wist niet aan wien ik schryven zou. Je hadt velen

genoemd maar altyd met zekere geheimzinnigheid. Maar ik had geen keus. Ik moest iets weten en ook: wat eten. Toen jy naar Italie ging had ik letterlyk niets. Voor drie dagen had ik zeer veel moeite om de 8 groschen te krygen voor je brief! Enfin Huet zond me *f* 25 en daarvan leef ik kommerlyk voort, met nog *f* 25 die ik later kreeg als voorschot voor 't schryven van berigtjes in de haarlemmer courant. Ik zal probeeren daarvan in 't leven te blyven. Ik zal probeeren dat leven te gebruiken om ander werk te doen, dat meer opbrengt en ik wanhoop daaraan niet.

Maar ik moet je de opmerking maken (daar je zoo pacifiek zegt dat ik nu zal kunnen werken) dat arbeid van geest en fantaisie niet zoo heel makkelyk is na geleden te hebben zooals ik leed. Ik ben uitgeput, en had eer behoefte aan wat verpleging dan aan vermaning om aan 't werk te gaan. Maar ik heb hoop. Als ik die relatie met de haarlemmer kan aanhouden (wat niet zeker is, myn eerste berigten deugden niet, ik had redeneering en beschouwingen gegeven. Ze moeten enkel drooge, dorre feiten hebben, en kunnen myn redeneringen missen... maar ik zal myn best doen!) nu, als ik die relatie kan aanhouden dan is er veel gewonnen, en ik zal probeeren.

Zend my (ook als je 't misschien hebt, ik weet

niets van je ontvangst en uitgaaf!) geen geld. Hoe nuttig het besteed wezen zou om my aan 't werk te brengen of te houden, na 't voorgevallene ben ik schuw geworden. Ik zal myn best doen in 't leven te blyven en als me dat lukt zal ik arbeiden zooveel ik kan, en dan zal ik jou geld zenden zoodra ik kan, of zelf komen. Groet Omboni en Stéfanie en kus onze beste jongens!

VI.

Coblenz, 30 July.

Lieve beste Tine. Ik heb je brief van verleden maandag. Hy is heel prettig, maar je begrypt, hoe zeer 't my doet dat je courses moet doen om een betrekking! O god dat is me zoo bitter. Dat is dan 't resultaat van die hollandse hulp dat je in Italie gezelschapjufvrouw moet worden!

En 't zou niet noodig zyn als ik my nu maar kon roeren, maar myn toestand is zeer moeielyk. Dat tobben over eten of niet eten is afmattend. En wien zal ik vragen om wat hulp? Na die circulaire is my elke relatie afgesneden.

Ik schryf nu god beter 't berichtjes voor de haarlemmer courant, maar ik zelf begryp niet hoe dat kan blyven. Toen 't begon zette ik my met yver aan 't werk en schreef elken dag lange stukken zoo goed ik kon. Maar in plaats van

satisfactie dat ik my zoo had uitgesloofd, vraagde Huet my om toch vooral niet meer te zenden dan eens of hoogstens tweemaal 's weeks een klein berigtje, geen beschouwingen. Het mag alleen zyn b.v.: de oogst belooft veel. De heer * * * gezant van * * * is te Frankfort aangekomen. De cholera heerscht te * * *. Enz.! Wreeder sarcasme kon 't lot my niet opleggen dan nu om armelyk in 't leven te blyven, verzocht te worden myn ideen voor my te houden. Enfin, ik doe wat zy gevraagd hebben. Als ik nu daarvan maar leven kon!

Toen je schreef van naar Italie te gaan, was ik daarover heel bly, want indedaad ik hoopte nu wat te kunnen vooruitkomen, maar na dat stuk kan ik nergens teregt. Je hadt op die circulaire duizenden moeten ontvangen om op te wegen tegen 't nadeel dat my dit stuk berokkent. In plaats daarvan moet je 3de klasse reizen, en nu in betrekking! erken dat men je bedrogen heeft en dat je my, en ons dus, hebt opgeofferd voor niemendal. God, je hadt zooveel goeds kunnen doen door flink vasthouden aan my. Ik moet geholpen worden, *ik*, en daardoor jy en de kinderen. Mimi doet wat ze kan. Haar tevredenheid is waarlyk te bewonderen. Zy verdraagt myn bitterheid zoowel als die van de omstandigheden met grooten moed en 't is te bewonderen hoe

zy zich schikt. Zoolang het haar nu onmogelyk is iets anders te doen vertaalt zy stukken uit het duitsch en probeert die geplaatst te krygen in holl. kranten of tydschriften.

Wat myn boosheid op * * * aangaat, zy deed niets dan schimpen op mimi, en dat was eer haat, afkeer of jalouzie dan belangstelling in my. Ik weet dat mimi met groote trouw en onbegrypelyke standvastigheid my aanhangt en al 't mogelyke doet om nuttig te zyn, hetzy door by my te blyven, hetzy door weg te gaan. De voorstelling of mimi ten mynen laste is, is bespottelyk. 't Is de vraag wie meer tot last is ik haar of zy my. Wie haar ontberingen aanziet moet geroerd zyn over de berusting, waarmede ze alles draagt. Ze wil zelf niets liever dan de handen uitsteken, maar tot nog toe kon dat niet. Dat schimpen is dus onnut, vervelend en pynlyk. Vervolgens had * * * zich ongepast uitgelaten over 't vele geld dat ik opmaakte. Ja, en dan nog die tot vervelens toe herhaalde verzekering dat ik volgens de meening van iedereen zoo'n bizonder slecht en gemeen karakter heb. Ik wou eigenlyk dat »iedereen« gelyk had. Dan had ik misschien wat te eten, en geld voor een nieuwen onderbroek.

Het is een vreesselyke gedachte voor my, dat je in een betrekking zult gaan. En de kinderen!

Nonni den halven dag van je af, en Edu heelemaal. En ik geheel afgezonderd van de kinderen. Nu vraag ik je wat je reis naar Italie gebaat heeft? Moest je daarvoor toestaan dat ik zoo werd gebrandmerkt door die circulaire? Ik heb bitter berouw dat ik je zoo heb laten begaan. Maar kon ik ook denken dat je zoo iets zou toelaten?

AAN DEN HEER C. BUSKEN HUET.

VI.

Coblenz, 9 Augustus 1866.

Waarde heer Huet, Ik dank u voor uwe welwillende waarschuwing die my al of niet onverwacht komt zooals men het nemen wil. Ikzelf begryp niet dat men iets (al ware 't veel minder dan *f* 50.) betalen kan voor zulke vodjes. Maar aan den anderen kant heb ik my beyverd stipt te doen wat ge my in vorige brieven schreeft, en daarom is 't toch weer wel vreemd dat men niet tevreden is, met het geleverde volgens opgaaf. Ook myn eerste geschryf vond ik ellendig. Maar 't was een gevolg van myn zucht om aan te vullen wat er ontbrak aan nieuws. Waarlyk er is geen 50 gulden nieuws te gaeren aan den ryn. Al kon ik uitgaan, al had ik omgang, al bezocht ik kringen waar iets wordt verhandeld, dan

nog zie ik geen kans voor *f* 3 's maands aan berigten byeen te krygen. Ik moest dus fantaiseren, broderen ... om waar te leveren voor 't geld.

Al is 't nu dat de Haarlemmer my aan de deur zet, wees dan toch eens zoo goed my b.v. door 't toezenden van een paar couranten te doen weten hoe men 't dan eigenlyk had willen hebben? Myn toestand is zeer moeielyk en ik wilde graag de voldoening hebben dat ik tot 't laatst al 't mogelyke heb gedaan om staande te blyven. De vraag is deze: gegeven weinig of geen objectief nieuws, gegeven verbod er iets in te doen van myzelf... hoe had ik 't dan moeten aanleggen om die *f* 50 's maands te verdienen?

Schryven voor de Gids? Ik ben uitgeput. Waarlyk als ik schryven kon voor de Gids, dan zou myn toestand niet zoodanig zyn dat ik voor de Gids zou behoeven te schryven. Politiek of letterkundig overzigt! Och, 't is my zoo bitter... waaruit zou ik de bouwstoffen halen, voor zulke stukken? Ik feliciteer u met uwe onkunde omtrent armoede! Letterkunde... ik heb geen boek, geen tydschrift, niets! Staatkunde ... ik moet zeer veel complimenten maken om van de meid gedaan te krygen dat ze my een klein voddig Coblenzer krantje te leen vraagt. En 't lukt niet altyd! Neen, gy weet niet wat armoed is.

Werken voor de Gids! Och, als ik dat kon... dan zou ik immers ook meer kunnen dan dat? Ik had behoefte aan wat rust, wat verpleging. Geen gedachte komt tot rypheid, by 't voortdurend uitzien naar een middel om in 't leven te blyven. Ik lyd gebrek, en dat is sedert lang het geval, schoon nooit zoo erg als den laatsten tyd. Werken! Ik heb er zoo'n lust in... maar 't gaat niet by honger. En nog iets is er noodig, wat assiette, wat hoop op kalmte voor morgen, voor overmorgen, voor de week, de maand die er volgt. Welk werk zou ik kunnen aanvangen by de zeer pynlyke gedachte: zal ik 't deze week nog uithouden?

Toen myn vrouw my schreef over pogingen die gedaan werden om ons te helpen, meende ik dat men trachtte my een beetje rust te bezorgen van dagelyksche angst voor 't hoognoodige. Dàn had ik kunnen arbeiden! Ik verlangde er zoo naar! In plaats daarvan die circulaire... waarin ik word voorgesteld... basta daarvan. Ik kan daarover niet beginnen zonder meer te zeggen dan ik wil, en anders te spreken dan ik wil. Toen ik 't stuk las ben ik er ziek van geweest, en nog beeft me alles by 't denken daaraan. O, van Vloten!

En nu had ik gehoopt door die *f* 50 van den haarlemmer tel quel in leven te blyven en zoodra

mogelyk aan 't werk te komen met wat hoop op vooruitgang, op kans om de mynen te verzorgen, die nu in Italie . . .

Och, genoeg van alles. Ik ben zwak en afgemat. Gy hebt gedaan wat ge kondet en myn klagten betreffen u dus niet. Ik dank u voor uwe welwillendheid. Maar hoe komt het toch dat ik zooveel moeite heb my begrypelyk te maken. Uw vriendelyk gemeend voorstel nu byv. om my te hulp te doen komen door personen waarover gy u te beklagen hebt (en met wie ik dus niet graag in aanraking kwam) toont duidelyk aan dat gy niet precies letterlyk gelooft wat ik u schreef. Komt dit nu daarvan dat er zooveel wordt gelogen? Wordt er eens vooral tarra of rabat afgetrokken van wat men hoort? In zoo iets moet het liggen. Hoe zou 't mogelyk zyn dat ik schreef over letterkunde of politiek, waartoe dan toch behalve wat loisir van gemoed, boeken en kranten noodig zyn, indien ik niet had gelogen in myn verzekeringen dat ik zoo arm was? Ik schreef u dat ik gebrek lyd. Dat is waar, eenvoudig waar. Zou ik ooit uwe hulp hebben ingeroepen, uwe regtstreeksche ondersteuning, als ik 't niet hoog noodig had gehad! Waarlyk iemand die couranten kan lezen, boeken ontvangt, die hem op de hoogte houden van politiek en litteratuur, is

niet arm genoeg om de hulp in te roepen van iemand die zelf niet ryk is. Als ik zeg dat ik niets heb is 't zoo. Sedert nu . . . ik weet niet hoeveel dagen, heb ik geen petroleum, geen gekookt eten, ja zelfs niet altyd brood. Dit is de letterlyke waarheid. O, de uitnoodiging om te werken klinkt zoo bitter in zoo'n positie. Dit is juist de vloek, dat ik niet werken kan. Daarin zit het juist.

Ik heb daar weer een bulletintje nieuws gereed gemaakt, en weet niet of ik 't zenden zal. 't Is alles wat ik kon te weten komen en hoe nietig ook, toch geloof ik niet dat er van den Ryn meer nieuws by elkaar te krygen is. Het was zooveel waard geweest als ik die *f* 50 had kunnen behouden. Daardoor hoopte ik aan 't werk te komen. Is 't u ook nu nog mogelyk my op den weg te helpen?

My blyft nu alleen over u vriendelyk te bedanken voor uwe welwillende pogingen, en u te vragen of ik nog wat mag wachten met de teruggave van de voorgeschoten *f* 25. Als ik zooveel ontvang van den haarlemmer, 't zy van elders, wat ik echter niet verwacht, dan heb ik 't hoog noodig om te eten. Ja, 't is de vraag of ik 't zoolang uithoud.

Ik groet u en uwe vrouw zeer hartelyk en ben

t. à v.

Douwes Dekker.

VII.

Coblenz, 15 Aug. 1866.

Waarde heer Huet, Ik heb een paar dagen nagedacht over uw hartelyk voorstel. Natuurlyk ben ik geroerd over uwe welwillendheid, maar ... 't kan niet. Het zou u bezwaren en nadeel doen zonder my te helpen, vooral daar ik daarna toch niet weten zou wat aantevangen. Ik zie geen kans in korten tyd (en zoo als ik nu gesteld ben zelfs niet in langen tyd) zoo te werken dat ik my genoeg uit den nood help om voor myn gezin te zorgen. Het verblyf by u zou my bezwaren, zooals nu reeds de verleende hulp my bezwaart. Ik dank u hartelyk maar mag u eigenlyk niet meer schryven over myn omstandigheden om te voorkomen dat ge 't weer zoudt doen. Dat zal ik dan ook niet.

Als bykomende, geen hoofdreden dat ik uw treffend aanbod niet aanneem, is ook dat ik in geen geval voor de Gids zou kunnen schryven. Ik weet dat die heeren my zeer ongenegen zyn. Dat bleek me uit de vry lompe terugzending van eenige schryvery die myn uitgever hun ter aankondiging had toegezonden.

En er zyn meer redenen. Ik ben verbonden

door voorschot aan van Helden. Als ik in staat ben wat te leveren, komt dat hem toe.

[Op denzelfden dag in den winter van 1865—66 waarop MULTATULI by verstek tot twee maanden gevangenis veroordeeld werd, ontmoette ik hem des avonds in Keulen. Ik bracht eenig geld mee en hy had een plan om dat te vertien-, ja, te verhonderdvoudigen, en zoo te voldoen aan al zyn verplichtingen.

Sedert in de Millioenen Studien bewezen is dat wie speelt verliezen moet, en ook alvorens dat daar bewezen was: iedereen weet dat spelen een dwaasheid is. Maar ik hoopte dat MULTATULI het onvindbare gevonden had (was niet juist dàt genien-werk?) en luisterde met de grootste belangstelling toen hy my zyn systeem uitlegde.

Kyk, zeide hy, je kent de gelykheid van de kansen, niet waar? Rood of zwart, volgende of niet-volgende, bij 't spelen op even of oneven serien, altyd staan de kansen als gelyke tegen elkaar. Het tegendeel zou ongerymd zyn. Als één kans duurzaam voorheerschte dan was het spel geen spel meer en de banken konden niet bestaan. Stel je speelt op de kleuren, dan kan je er vast op rekenen dat rood en zwart even dikwyls zullen voorkomen. De afwyking moge grooter of kleiner zyn, korter of langer standhouden, ten slotte, en dikwyls zeer spoedig — ook weer naar vaste wetten! — halen ze elkaer in. De som van hun verschillen is telkens en telkens weer gelykheid. En juist hierop berusten alle berekeningen en ook de speelmanier die ik nu meen dat tot ons doel

moet leiden. Als je met de geometrische reeks op eenige kans speelt, 1, 2, 4, 8, 16, 32, 64 enz. dan is 't wel waar dat je met elken gehaalden zet al de voorafgaande verliezen doodt plus één winst, maar al by den 13den zet ben je 't maximum van de bank te boven en hoe dikwyls waren er niet serien van 20, 24 en zelfs meer. Al hadden we dus geld genoeg voor deze methode dan zou 't onpraktisch zyn haar toe te passen, daar het door de bank gestelde maximum belet ze vol te houden. Ook de arithmetische reeks, telkens één opgaande by verlies, één dalende by winst, past niet voor ons, noch eigenlyk voor iemand. Want al zouden we niet, zooals by de geometrische reeks springen by een serie van 13 verliezers, we liepen de kans van veel grooter afwykingen en konden al spelende reeksen van één tot 40 of 60 ten achter geraken.

By beide deze wyzen van spelen zouden we als we de methode konden volhouden, een halve mise per zet winnen. (Men zie hierover Millioenen-Studien, hoofdstuk: Systemen). Het spreekt van zelf dat we met veel kleiner winst tevreden zouden zyn, als we daar tegenover dan ook gewapend waren tegen de afwykingen van de gelykheid die niet kunnen uitblyven. Daarom heb ik er nu iets anders op bedacht.

Je kiest een kans waarop je spelen wilt, het doet er niet toe welke en speelt daarop één mise, de eenheid van je zetten, een louis, een 5 fr. stuk, wat je wilt, één mise dus. Dat doe je tot je 3 maal een mise verloren hebt. Intusschen heb je waarschynlyk gewonnen ook, goed, dat is je winst, maar je speelt door tot je 3 maal

een mise verloren hebt. Zoodra dit het geval is, zeg je: wacht, die 3 verloren zetten wil ik goed maken door twee winnende zetten, elke zet van twee mises. Je zet dus 2 en wel zoolang tot je 2 keer 2 gewonnen, òf 4 keer 2 verloren hebt.

Heb je 2 keer 2 gewonnen, dan verreken je daarmee je 3 verloren eenheden en je begint van voren af aan.

Heb je daarentegen 4 keer 2 verloren dan zeg je: halt nu met het spelen van 2. Eerst myn 4 verloren tweeen gedood door het winnen van drie drieën. Enz. Het doel is om

elke groep van 3 eenheden te dooden door 2 tweetallen,
» » » 4 tweetallen » » » 3 drietallen,
» » » 5 drietallen » » » 4 viertallen,
» » » 6 viertallen » » » 5 vyftallen,

enz. enz. Zoodoende win je op elke groep een mise, en je moet ten slotte bykomen, daar je elke groep inhaalt met een zet minder dan het aantal zetten der verloren equivaleerende groep. Heb je vyf vyftallen gewonnen dan speel je vier. Verlies je zes vieren, dan zyn de vyven weer aan de beurt, maar win je vier maal vier, dan ga je terug tot de drieen en de tweeen, en je bent by, voor dat het aantal der winnende zetten gelyk is aan dat der verliezende.

Dek was enthousiast over zyn gevonden systeem en ik met hem. Wel wantrouwden wy het in 't algemeen, maar dan gingen wy zitten cyferen en cyferen, en telkens bleek het deugdzaam en bracht ons door allerlei afwykingen terug tot de laagste mise. Dan juichten we, en

gaven toe in illusies. Tine niet meer in nood, geen dreigende wissels meer in omloop! Al zyn schulden afgedaan, die aan schuldeischers en die aan vrienden. Dan een dagblad opgezet! Daaraan zou hy voor redactie en administratie zyn trouwe vrienden plaatsen ieder naar zyn aard, en hy zou de chef zyn! Dat blad moest iets heel byzonders worden; het zou hem stem geven in den staat en gewicht en macht... macht om goed te doen. Dan ging hy de lucht in...

De eerste twee drie weken te Homburg hield het systeem wat het beloofde. Dek zond toen byna dagelyks een honderd-frank-biljet aan Tine die daarmede verschillende schulden betaalde, en hy hoopte door grootere mises weldra alle brusselsche crediteuren te voldoen, maar eer het zoover was leerden wy de keerzy van deze speelmanier kennen.

We sprongen of nagenoeg. Nu hadden we geen ressources, en daar kwam nog by dat Dekker niet naar Holland terug kon keeren. Als alles goed was gegaan zou hy met genoegen zich hebben aangemeld om zyn gevangenisstraf te ondergaan; zoo twee maanden cellulair, alleen met zyn eigen gedachten, met rust en kalmte om door te denken, dit had hy gaarne gedaan; zelfs is zoo iets altyd een soort illusie van hem geweest. Maar nu, zonder rust en met de pynigende gedachte aan den nood van vrouw en kinderen, was 't ondoenlyk.

Peinzende aan wat hem thans te doen stond besloot hy den uitgever van Helden, die hem in Amsterdam bezocht had, om voorschot te vragen op een werk dat hy be-

loofde voor hem te schryven. Nadat toch de heer Meyer eigenaar was geworden van den Isten en IIden bundel Ideen — zie blz. 58 — stond het by MULTATULI vast dat hij de relatie met dien heer wilde afbreken. Van Helden nu gaf gevolg aan zyn verzoek, maar van schryven kwam in de eerste maanden nog niets. Er werd weer gespeeld. Geslagen in onze hoop en met zeer weinig geld kwamen wy in Juny te Coblenz aan.]

Ik was nu onlangs met hem [van Helden] overeengekomen dat hy my maandelyks boven het genotene van ik weet niet regt hoeveel per vel *f* 10 per vel zou bybetalen. Dit met de *f* 50 van den Haarlemmer had ik willen gebruiken om in 't leven te blyven. Zoodra ik dan myn schuld by van Helden had aangezuiverd had ik wat ruimte gekregen en kunnen zorgen voor 't noodige in Italie. Nu door de te verwachten afzegging der HH. Enschede is dat uitzigt vernietigd want door voor van Helden alleen te schryven kan ik niet in 't leven blyven. Enfin! Ik zit natuurlyk te bedenken wat ik doen moet, en zal zoodra ik wat licht bespeur in myne omstandigheden u daarvan mededeeling doen als een klein blyk dan slechts van myn dankbaarheid voor uw fidele hulp. Bedank ook uwe vrouw die natuurlyk aandeel heeft in uwe vriendelykheid. Het ware geen kleinigheid geweest my zoo in huis te nemen. Och, ik zou

't zoo prettig gevonden hebben te komen, als ik 't minder had noodig gehad.

Wees intusschen vriendelyk gegroet en geloof dat ik uwe lieve handelwyze op hoogen prys stel. En wilt ge dit ook aan uwe vrouw zeggen? De berigten die ik uit Italie kryg zyn in zooverre goed, maar myn vrouw heeft het niet gemakkelyk.

De uwe
Douwes Dekker.

VIII.

Coblenz, 19 Augustus 1866.

Waarde Heer Huet, Dank voor het gezondene en vooral voor uw hartelyken brief. Ik begryp de welwillendheid der HH. Enschedé niet, en voel er my bezwaard door. Och, zend my eens een paar haarlemmer couranten; dan zal ik daaruit trachten optemaken hoe myn berigtjes moeten zyn om gebruikt te worden. Gy begrypt dat het drukkend is dat geld te ontvangen voor niemendal. Ik kan u niet zeggen hoe gek 't my klinkt dat gy in een ondergeschikte positie zyt. Nu ik vind dat personen die u tot »bediende« maken (gy zelf noemt het woord) *my* niet zulke welwillendheid kunnen toonen. Daarom blyft my de zaak een raadsel.

Als ik my goed den dreun herinner waarop ik

myn moeder den haarlemmer moest voorlezen, passen myn buletintjes precies voor die muziek. Wat drommel waarom gebruikt men ze niet?

Hartelyk met uw vrouw gegroet van

t. à v.

Douwes Dekker.

Myn vrouw is te Milaan in »betrekking«. Gezelschapsjufvrouw of zoo iets. De kinderen ça et là. Maar 's avonds kan zy de kleine meid by zich hebben. Wat 'n getob!

Ik heb u toch een verzoek te doen. Wilt ge eens laten nazien of myn bloemlezing hier en daar behandeld is? Ik weet dat myn uitgever het aan verscheidene tydschriften heeft verzonden ter aankondiging. Elke boekverkooper kan 't voor u nazien. In 't weekblad van den Boekhandel komen lysten voor van besproken werken.

Nu niet, omdat ik niet werken kan, maar anders had ik gaarne eens wat scherpe aanvallen te beantwoorden.

IX.

Coblenz, 4 Sept. 1866.

Waarde Heer Huet!

Ik heb u voor veel dingen te bedanken. Voor de eerstgezonden Haarlemmers, voor de latere, waarin myn belangryke stukken staan, voor den

Spectator, voor uw executie van Klaasje Zevenster, en voor uw brief. Mogt het zyn dat men myn berigtjes kan blyven gebruiken, het zou my aangenaam wezen, schoon ik niet geloof dat ze ooit *f* 50 's maands waard kunnen zyn, al zag ik kans ze geheel naar den zin der Haarl. te maken. Dat streven naar objectiviteit zou ik toejuichen — neen, ik juich het toe — maar, dan moet men geen courant uitgeven. Wat men *zeker* weet, kan op een klein blaadje. Nu, de Haarlemmer wykt er dan ook vaak van af, en geeft (zooals ik ook wel gedwongen ben te doen om niet niets te zeggen) het bestaan eener meening als objectief feit. Dusdoende is 't begrip van objectief en subjectief zeer betrekkelyk, niet waar? Zóó is 't bestaan van Beelzebub een feit in meening, en de maan heeft, zeer objectief wáár, een menschengezigt in de verbeelding van 't kind. Och, 't wordt woordspel. Het geheele verschil is dat de Haarl. zich nu en dan dekt door een »men zegt« »wy vernemen« »het journaal * * * schryft«. Nu, dat zeggen, vernemen en schryven zal wel feit zyn. Vaak zelfs is 't niet de moeite waard om te onderzoeken of 't iets anders is.

Maar eilieve, hoe komt gy 't zoo druk te hebben aan die Courant? Ik vind het net ontbytwerk vooral wanneer ge lezende onder de thee, uwe

excerpten dicteert. Ik denk echter dat ge last hebt van overwerken om »de heeren« te voldoen, en dan begryp ik dat ge 't druk hebt, en zelfs verdrietig. Ik kan 't niet verdragen dat gy »ondergeschikte« zyt. Me dunkt het moest genoeg zyn, dat ge om eerlyk uw bestaan te verdienen, hadt aangenomen kleurlooze berigten in goed hollandsch zamen te persen tot een krant. Daarna had men u kunnen laten begaan en niet de algemeene aansluiting moeten maken tot een dagelykschen grief van ondergeschiktheid. Als ik geld had zou ik zoo gaarne zelf een courant opzetten, maar ik heb meer... neen, ik heb meer en minder noodig dan een ander. Minder voor 't opzetten der courant, omdat ik geloof terstond een redelyk aantal abonnés te hebben, zoodat ik geen kapitaal zou verliezen door 't gratis uitreiken in 't eerste jaar. Maar ik moet meer hebben dan anderen, omdat ik vóór alles wat schuld zou moeten afdoen om my vry te kunnen bewegen. Wat moet het u drukken, by 't behandelen der publieke zaak, nooit uw meening te kunnen zeggen. 't Is om te bersten.

Ei, goede boeken worden in Nederland niet gerecenseerd, DUS nergens iets van die bloemlezing. Dat is een vriendelyk »dusje«. Die spectator-artikelen vind ik komiek. Ik kan waarlyk best tegen kritiek (als gy my eens wilt havenen

zult ge 't zien) en ben op dat punt volstrekt niet prikkelbaar. Ik heb teveel hekel aan schryven, maakwerk, auteurschap, om 't my aan te trekken als men myn geschryf aanvalt. En ik vermyd meestal alle repliek, om niet te doen denken dat ik boos ben, zooals alligt 't geval schynen zou, wanneer ik wat heftig deze of gene stomheid (volgens my) van myn aanrander in 't licht stelde. Die Mr. Keerom schynt hoofdzakelyk te velde te trekken tegen myn onkunde. Lieve god, kan ik 't helpen? Ik ben niet eens dokter in hollandsche letteren, wat dan toch al 't minst is, wat men, om niet geheel niemendal te zyn, wezen kan. En, komiek, by elke gelegenheid of niet-gelegenheid haalt hy menschen aan van wien ik iets leeren kan. Van Socrates, van Buckle, van Dr. Waitz. Gut, dat wil ik graag gelooven. Maar waarom zooveel leugens in zoo'n recensie? Heb ik Thorbecke aangevallen *omdat hy van* 1836—60 *niets heeft geschreven dan zyn* historische schetsen? Waar heb ik ooit de »dwaze hersenschimmen van natuurlyke en oorspronkelyke toestanden, welke Rousseau geschapen heeft« nagejaagd? Och, 't verveelt me. Maar dat fatsoen zou komen van »facies« heb ik nu, vry onwillig, van heer Keerom geleerd.

Ik dacht dat 't een en 't ander van facere kwam, viâ façon en face.

La critique est aisée et l'art est difficile... vind ik een lamme regel en vry leeg van zin. Wist Boileau dan niet dat juist de kritiek een »art« is? De spreukmatige tegenstelling valt te water.

Och, och, Klaasje Zevenster! Ik heb 't schaap niet gelezen, maar my nu zeer vermaakt met uwe uitkleeding. By later behandeling van stukken als Klaasje, waarin van patriciers wordt gesproken, recommandeer ik u 't adjectief *gemeen* by 't »fatsoenlyke« dat van Lennep zoo graag op den voorgrond stelt. Ik ril als ik denk aan 't oogenblik toen ik hem dat woord fatsoenlyk hoorde uitspreken. Ik had een uitgever voor Havelaar (Gunst die 't boek drukken zou voor rekening van myn broeder). Van Lennep die 't manuscript had zei:

— Neen, neen, laat nu my daarvoor zorgen... 't moet verschynen by een fatsoenlyk uitgever. Bovendien, gy weet niet hoe men met zulk volk (zulk volk en fatsoenlyk uitgever? Hoe klopt dit?) moet omgaan. Byv. als gy 't nu deedt, hoe zou je dan doen met dit bundeltje? ('t manuscript).

— Wel, ik zou 't hem geven.

— Juist, glad verkeerd. Ik maak al de blaadjes los, geef hem ze by beetjes, dan houd ik hem in handen.

Nog begryp ik de finesse niet van dien maat-

regel. Maar 't woord fatsoen kan ik niet hooren zonder te denken aan de overgroote fatsoenlykheid waarmee v. L. my bedrogen heeft. Toen echter was hy 't niet van plan. Eerst later heeft hy om zich te dekken tegen verwyten van »Amsterdamse patriciers« gezegd dat het boek zyn eigendom was, en dat hy zich daarvan had meester gemaakt »om het te smoren«. Hy heeft zich niet geschaamd dit te publiceren. Maar hy loog. Hy wou liever doorgaan voor scherpziend valsch, dan naif kortzigtig. Hy bedroog my uit lafhartigheid, en niets is juister dan uw parallel tusschen de karakterloosheid der helden van zyn boek en zyn eigen gebrek aan karakter. Maar... is uw aanhaling van Ferdinand Huyck (op pag 19) eene aanpryzende? Dat begryp ik niet. Ferdinand Huyck is een infaam boek. Ook die van Lennepsche held is een pauvre sire, die z'n dame in den steek laat, uit vrees voor papa en 't *fatsoen*. Ik heb zoo'n hekel aan dat boek! Ik had het niet gelezen toen ik van Lennep leerde kennen, later vond ik hem precies in z'n boek terug. Wilt ge dat gemeen fatsoenlyke toch geesselen by elke gelegenheid? Lafhartigheid is al erg genoeg. Zoo'n voosheid van gemoed hoeft niet geproneerd te worden bovendien. De zeer fatsoenlyke Ferdinand Huyck, en voor zoover ik hem nu uit uw beschryving

ken, die jonge van Eylar, zyn my grooter gruwelen dan de sujetten die de romanschryver laat poseren voor »slecht«. Onder bewoonsters van huizen als Mont Athos heb ik goede menschen gevonden. Onder lafhartigen nooit.

Wat maalt van Lennep toch met zyn patriciers? De hoogheid der amsterdamsche toongevers dateert voor 't meerendeel van zeer kort. De van Lenneps zelf stammen van een goudsmid. Hartsen (nu Jhr.) draagt den stempel der burgerlykheid in den staart van z'n naam. De Bickers en Backers bakten en bikten, Huydecoper verkocht leer. Sillem is een sedert 50 jaar opgekomen jodenfamilie. Willinck dateert z'n hoogheid van den lodewykschen tyd (knoeiery met Louis, ontduiking van 't cont. stelsel) enz. enz. Als ik de vertellingen uit myn jeugd mag rekenen te behooren tot myn tyd, kan ik zeggen dat een zeer groot deel van de amsterdamsche toongevers in myn tyd van niet tot iet zyn geworden. En de Roëls dan? vraagt van Lennep. (NB. Ik gis dat Roëll of Roël zegge Roel tout court zonder trema, de geboorte heeft gegeven aan »van Eylar«.) Mevrouw v. L. is eene Roël, dochter van den minister onder koning Louis. Welnu, ik weet niets van patricische Roëls. Wel ken ik Willèr's wiens vader *Willer* heetten, en zoo zullen ook wel de Roels gekomen zyn aan dien nadruk op hun staart.

Als adel gekheid is (wat ik niet geheel toestem) hoeveel te gekker is dan het pogchen op 'n soort van adelykheid die niet eens bestaat! De autochtone adel, zelfs de beschreven adel, de brevetadel, is dan toch nog bekend, en wordt hier en daar erkend. Nu en dan heeft ze ook historische beteekenis. ('t Is waar, zelden! 't Is schande zoo weinig als er werd uitgevoerd door geslachten welker voorouders sedert eeuwen beter voeding genoten, en kans hadden op beter onderrigt dan 't plebs). Maar wat zoo'n amsterdamsch patriciaat beduidt weet de hemel, d. i. niemand. De Keizersgracht en Heerengracht is aangelegd van 't geld der »edele« W. I. compagnie, zooals nu 't Willemspark in den Haag door Vry-arbeiders en Kultuurprocent-mannen. De roofridders waagden nog hun lyf. Wat waagden de Heeren XVII? En de tegenwoordige rykworders?

Wat me in Klaasje Zevenster waarschynlyk hinderen zou, is die eentoonige tic om de deugd der heldin zoo heelemaal terug te brengen tot het... ja, hoe moet ik zeggen? Zal ze al of niet trouwen of sterven als maagd? Die plompe moraal heerscht in al die dingen, Pamela, Clarisse Harlow, Suzanne Bronkhorst, ja zelfs in Saartje (die ik anders graag lyden mag). Ik heb altyd lust zoo'n vervolgde deugdheldin toeteroepen: »ga toch in

's hemels naam gauw met dezen of genen te bed, dan is 't uit! Verveel ons niet vyf deelen lang met je deugd die après tout zeer zelden deugd is«. Ik blyf er by, de eer woont boven den navel. Het komt my voor als iets jongensachtigs zoo altyd die vraag op den voorgrond te stellen. Omtrent veel vrouwen die bravigheid professeren komt de vraag by my op, of 't wel de moeite waard was zooveel uittegeven aan muurwerk om een onbeduidend stadje?

Publiek vindt my grof... ik vind publiek grof. Ja, romanmakers en hun toejuichers die zooveel zaaks maken van de vraag of hun heldin al of niet »gevallen« is, schynen aan dat vallen, en dus ook aan 't niet-vallen meer waarde te hechten dan ik. 't Schynt dat dit de preoccupatie van hun leven is, hun hoofdzaak. Er is iets rooms in. »Vasten, bidden, mis, aalmoezen, geloof« ... daarmee ben je klaar! Wie daarmee in orde is, is goed. Wie daarin hapert is slecht. 't Is de moraal op lyntjes gezet. En dan de huichelary nog! Want die moraal hoe dor en schraal ook is nog niet eens opregt. Hoe zouden de huizen Athos bestaan als 't waar was dat men zoo gruwde van ontucht? (Dit woord ontucht toont vry goed aan dat de heele zaak nietiger is dan men tegenwoordig wil doen voorkomen. 't Woord is vry flaauw in vergelyk

met den indruk dien 't maken moet.) De »leugen« in preeken, boeken, opvoeding, principe-kramery is zeer gevaarlyk. Men maakt slecht, door zoo altyd te vertellen dat deze en gene afdwaling zoo byzonder slecht is. Een jong mensch die de vermaningen à la lettre neemt is inderdaad slecht als hy handelt tegen zyn gemoed. En wie ze niet à la lettre neemt, gewent zich aan andere en aan alle afwyking. Ik houd het voor een groote fout dat men 't geslachtsleven zoo overal op den voorgrond plaatst als criterium van deugd. De romanschryvers hebben 't noodig als veer ter beweging hunner draadpoppen. 't Is vervelend. Zàl ze, zal ze niet? Zal ze niet, zal ze? Ja 't is vervelend en au fond, vies ook.

Ik schryf slordig, dat weet ik wel. Gy niet, en daarom vraag ik u voortaan montyon te spellen zonder *h*, en s. v. p. te letten op dan voor als. (Voor my zou 't er niet op aan komen, maar in uw stukken misstaat het). Och, als ge deedt als ik, en eens vooral verklaardet niet te geven om die dingen. 't Is zoo prettig vry te zyn. En zie eens de gezegende vruchten der voorbedachtelyke tuchteloosheid. Keerom, de fyne, beschaafde, geleerde, wyze Keerom, die meent my te plagen door de verklaring dat er menschen zyn (waaronder Socrates) van wie ik nog wat leeren kan,

zelfs die Keerom, hoe vinnig ook gestemd, durft niet zeggen dat ik niet spellen kan, en mensch schryf zonder staart. U zou men 't minste foutje, ja zelfs de kleinste afwyking verwyten. Ik mag alles doen, en ik maak er gebruik van!! Kyk, als ik twyfel of een woord mann. of vrouw. is, spel ik digt in de buurt een of ander zoo incongru als mogelyk. Maak ik dan een fout in 't genus.... welnu, men ziet immers dat ik er niet om geef. Wie een gat in z'n kous heeft doet best op bloote voeten te loopen. Gy moogt geen gaten in uw kous hebben.

Wees met uw vrouw heel heel vriendelyk gegroet.

t. à. v.
DD.

X.

Coblenz, 18 September 1866.

Waarde Heer Huet, Ik kan u niet zeggen hoe bly ik ben met de voorloopige prolongatie, en ik dank u wel voor uwe bemoeienis. Ik heb pleizier gekregen in dat eenvoudige werk, juist om de eenvoudigheid, denk ik. Maar ik vind de betaling hoog, en wilde gaarne voor dat geld wat meer

leveren. De *f* 50 heb ik behoorlyk ontvangen. Ik zal grooter schryven, en aan één zy.

Wees hartelyk gegroet van

t. à v.

Douwes Dekker.

[Ingaande met den 24sten September onderging de Haarlemmer Courant eene uitbreiding en verscheen op dien datum in vergroot formaat. In dat eerste vergrootte nummer stond een »Van den Ryn« aan 't hoofd van het blad en van dien datum af zyn de bulletintjes uit Coblenz vry geregeld om de 4, 5, 6 dagen opgenomen.

Het allereerste »Van den Ryn« kwam voor in de Haarlemmer Courant van 10 Juli.

Er blykt daaruit dat Busken Huet na MULTATULI'S eersten brief uit Coblenz reeds dadelyk deze rubriek opzette. De eerste woorden zyn: »In een particulier schryven uit Coblenz ...« en dan volgt in iet of wat deftiger termen wat Dekker over politiek schreef in zyn brief aan den heer Huet van 8 July. Verder worden in dat artikel dan allerlei andere zaken vermeld.

In het blad van 17 July volgde een tweede »Van den Ryn«. Een kort artikeltje; het Coblenzer Tageblatt wordt er in genoemd. Dit stukje moet door den heer Huet evenals de eerstvolgende »Van den Ryn's« geëxcerpeerd zyn uit de lange brieven die MULTATULI terstond na het voorstel met grooten yver aan de courant zond. Dat vyftal lange eerste brieven is later door den

heer Huet aan den uitgever van Helden gezonden, maar wat er van die artikels geworden is, weet ik niet. Ze zyn nooit gedrukt, voor zoover ik weet.

Er komen »Van den Ryn's« voor in de Haarlemmer van 10, 17, 19, 20 en 27 July. In het laatste nommer is een kleine trek die naar't my voorkomt MULTATULI verraadt (ik cursiveer de bedoelde woorden.)

»Men zegt dat de Gouverneur van Mainz, graaf Rech- »berg, besloten heeft, de stad tot het uiterste te ver- »dedigen.«

[namelyk tegen de Pruissen.]

»Vele ingezetenen hebben zich hierover beklaagd, en »zelfs eene deputatie aan den groothertog van Hessen »verzonden, met verzoek, al het mogelyke te doen, ten- »einde de stad te bewaren voor de rampen des oorlogs. »De Groothertog moet verklaard hebben zeer bewogen »te zyn met het lot hetwelk de stad Mainz te wachten »staat, en beloofd al het zyne te zullen toebrengen tot »afwending van het gevaar. *Hoe hy die belofte zal ten* »*uitvoer brengen wordt niet gemeld.* Reeds heeft een »pruissisch parlementair aanzegging gedaan, dat de »stad zich binnen driemaal 24 uur moet overgeven.... « enz. enz.

Een maand lang zyn dan geen berichtjes van MULTATULI opgenomen, wat verklaard wordt door den brief dien de heer Huet den 29sten Augustus aan Dekker schreef (Brieven van C. Busken Huet, Deel I blz. 170) maar in de Haarlemmer Cour. van 24 Augustus treft men weer een »Van den Ryn« aan.

Voor my is 't hoogst aandoenlyk deze bulletyntjes te herlezen.

Ja, we waren zeer arm in Coblenz, alles komt me weer voor den geest by 't schikken van deze brieven; maar in weerwil van die armoed is de indruk die my uit dien tyd is bygebleven, een indruk van rykdom en heerlykheid. We woonden er in één kamer in de Rheinstrasse boven een banketbakker, Werner. De kamer was vriendelyk en zindelyk maar uiterst eenvoudig ingerigt. We hadden haar gehuurd voor zes thaler 's maands! Maar op dat kanapetje aan die wrakke tafel zat hy... MULTATULI. Zyn positie was ellendig, maar dat kon niet zoo blyven en als hy zeide: Jou althans kan niemand my afnemen! dan was ik voldaan. Ik ook had zorg en smart, maar de grootte van zyn leed hield my staande en maakte my moedig. Er was iets groots in alles. We hadden ongelukken gehad en zaten daar als schipbreukelingen op een rots. Onze eenzaamheid, de schoone natuur, de groote geschiedenis die we zagen afspelen als een boeiend drama, 't was alles aangrypend. En dan met hem! Als uit een eeuwig frissche fontein zoo welden zyn opmerkingen, beschouwingen, boutades uit zyn hoofd, uit zyn hart. Zy kleurden en verlevendigden voor my de gebeurtenissen die reeds uit zich zelf zoo merkwaardig en ook in de zydelingsche lichten waarin wy ze zagen zoo pikant en byzonder waren.

De bulletyntjes »Van den Ryn« zyn van dit laatste een flauwe afspiegeling.

Huet bespreekt die berichtjes en Dekker's relatie

met de Haarlemmer Courant in zyn Levensbeschryving van MULTATULI in »Onze Hedendaagsche Letterkundigen«. Hy zegt daar:

»Toen in den zomer van 1866 de pruisisch-oostenryksche oorlog uitbrak vertoefde hy aan den Ryn, te Keulen en te Koblentz, en ontving ik van hem onverwachts een schryven, waarin hy den wensch te kennen gaf korrespondentie-artikelen te leveren voor de Haarlemsche Courant, aan wier redaktie-bureau ik in die jaren verbonden was 1).

»Pruissen had Oostenryk op dat oogenblik nog niet geslagen en buiten het Verbond geworpen. De dag van Sadowa moest nog aanbreken. De onzekerheid omtrent de dingen die komen zouden deed in de Rynprovincie eene sterke gisting heerschen. Het was de tyd dat de redactie der Kölnische Zeitung verhaalde hoe, onder hare oogen, de pruissische dienstpligtigen met stokslagen de waggons der gereedstaande spoortreinen werden ingedreven om, in de rigting van Boheme, naar het vermoedelyk hoofdtooneel des oorlogs vervoerd te worden, en hoe barbaarsch de pruissische vrouwen dit vonden.

»Het scheen my een gelukkig denkbeeld van MULTATULI, dat hy van zyne aanwezigheid ter plaatse party wilde trekken, ten einde, uit eigen aanschouwen en op grond van eigen waarneming, onze landgenooten voor te lichten.

---

1) Deze voorstelling is niet geheel juist zooals uit de correspondentie blykt.

»Zyn voorstel, onderworpen aan de overweging en goedkeuring der heeren Johannes Enschedé & Zonen, werd aangenomen, en met beproefde schranderheid kweet hy zich van zyne taak.

»Hy mogt noch party kiezen tusschen Pruissen en Oostenryk, noch enkel persoonlyke indrukken geven. Het een paste zoo min als het ander in het kader eener hollandsche courant, die van oudsher haar buitenlandsch nieuws beschouwd wil hebben als hetgeen de Duitschers Tagesgeschichte noemen: feiten en beoordeeling van feiten, maar eene beoordeeling geput uit de buitenlandsche bladen zelf, en tekstueel of by uitttreksel vervat in de eigen bewoordingen der organen van verschillende rigting.

»Nooit had MULTATULI, tenzy als eerstbeginnend indisch ambtenaar in de bureaux te Batavia, zulk objektief werk by de hand gehad. Het streed met zyn aard, zyne neigingen, zyn talent. Hy is alleen zichzelf en in zyne kracht, wanneer hy by voorkomende gelegenheden losbarsten, en of de verontwaardiging, of de satire zyne muze worden mag.

»Maar het duurde niet lang of hy vond voor den ziedenden stoomketel zyner subjektiviteit eene geschikte veiligheidsklep, en schiep den Mainzer-Beobachter.

»Van al de beschouwingen en berigten uit de Rynprovincie, door hem aangetroffen in de Kreuz-, de Vossische-, de Kölnische-, de Frankfurter-Postzeitung, deed hy trouw verslag. Maar, achtte hy dat die bladen het te zeer by het verkeerde eind hadden, of gevoelde hy

behoefte, als ooggetuige, ook aan andere opvattingen het woord te geven, dan bragt hy den Mainzer-Beobachter zyner vinding in het vuur.

»Het schaadde aan zyn gezag als korrespondent, zoo men wil, dat niemand in Nederland ooit van den Mainzer-Beobachter had gehoord. Hetgeen hy er kwanswys uit mededeelde, zou, hoewel de taal van het gezond verstand, nóg meer indruk gemaakt hebben indien de courant een gevestigden naam gehad en jaren lang bestaan had.

»Aan den anderen kant, en dit hielp, was er evenmin in Nederland iemand die er aan dacht het aanzyn van MULTATULI'S zegsman te loochenen of in twyfel te trekken. De Mainzer-Beobachter: hoe natuurlyk klonk dit in de ooren van het hollandsch publiek! Het was zulk een vloeyende duitsche Zeitungs-naam! Kon men zich niet dadelyk herinneren dien reeds elders aangetroffen te hebben, men ontgaf het zich. Dan wel, men verweet zichzelf, niet vroeger te hebben gelet op een duitsch blad dat zulke juiste opmerkingen maakte, zoo geschikt voor de Hollanders.

»Indien er lezers gevonden worden die my verdenken MULTATULI by het ter wereld brengen van den Mainzer-Beobachter behulpzaam geweest te zyn, dan protesteert myne zedigheid. Ik verklap enkel een onschuldig geheimpje, en waag my aan eene voorspelling. Er zal een tyd aanbreken dat losse nummers der Haarlemsche Courant van 1866, waarin korrespondentie-artikelen van MULTATULI voorkomen, opgeld zullen doen.«

MULTATULI heeft inderdaad nooit met Huet over

zyn »Mainzer-Beobachter« gesproken. Er was geen aanleiding, bovendien vond hy het zeker makkelyker de verantwoordelykheid voor zyn... jokkerny alléén te dragen. Ik gis dat de Heer Huet later, van Haarlem uit, de zaak vernomen heeft.

Ook heeft de Mainzer-Beobachter eerst langzamerhand consistentie gekregen. Vergis ik my niet dan is het woord voor de eerste maal gebruikt in de Haarlemmer Courant van 19 November. Eerst naar aanleiding van bepalingen op drankverbruik, en daarna in het volgend zin-verband:

»De couranten zyn gevuld met advertentien over loteryen uit allerlei landen. In verband namelyk met de bepaling, dat de geannexeerde gewesten eerst in Oktober 1867 volkomen zullen worden opgenomen in de pruissische administratie, zyn de verschillende lands- (en, wat Frankfort aangaat, stads-) loteryen nog niet met de pruissische inééngesmolten. Eerst later zal de pruissische lotery, de verschillende speelinrigtingen in zich opnemende, eene evenredige uitbreiding ondergaan. Hoe dit alles rymt (zegt de *Mainzer-Beobachter*) met den kruistogt, die alom in Pruissen wordt gepredikt tegen de groene tafels te Homburg, te Wiesbaden en te Ems begrypen wy niet. Spel is spel. Diezelfde courant behandelt een artikel, uit de *Kreuzzeitung*, waarin dat blad de anti-pruissische demonstratien gispt, welke te Hannover en elders plaats gehad hebben in de kerken, by gelegenheid van het gebed voor den Koning. De *Kreuzzeitung* had onder anderen gezegd: »Zulke demonstratien vallen onder het Oordeel des Heeren. Wie niet wil

medebidden met de gemeente, blyve des Zondags tehuis; maar, wie in de kerk wil te koop loopen met politieke meeningen, heeft met de huichelaars zyn loon weg.«
Het *Mainzer* blad, betuigende, evenzeer als de *Kreuzzeitung*, de bedoelde demonstratien aftekeuren, vraagt evenwel, hoe hier van huichelaars spraak kan zyn, en of niet veeleer het vermoeden van huichelary hen treft, die altyd gereed zyn, op hoog bevel, te veranderen van onderwerp des gebeds? »Dat politieke demonstratien in de kerk niet te pas komen (gaat het voort) stemmen wy toe; maar is niet het bewuste gebed zelf eene politieke demonstratie? Het verschil tusschen de godsdienstleeraren, die bidden, en de rustverstoorders, die met gedruisch de kerk verlaten ligt alleen hierin, dat de eersten *en règle* zyn met de politie, de anderen niet. Slechts weinig maanden geleden werd de stemming die nu aandryft tot onbehoorlyk geraas plegtig verkondigd van den kansel. Men moet derhalve die levenmakers niet al te streng veroordeelen, en vooral hen niet schandvlekken met den naam van huichelaars. Indien zy dat waren zouden zy rustig medebidden, onverschillig voor welken vorst.«

In de volgende »Van den Ryn's« wordt, naar aanleiding van mededeelingen of beschouwingen van andere bladen, herhaaldelyk een kritische vraag of opmerking — soms slechts van een enkelen regel — gemaakt door een »Mainzer blad« of door een »Mainzer Courant«. Maar in de Haarlemmer van 4 en 11 December is de »*Mainzer Beobachter*« weer aan het woord.

Eerst werd dat blad alleen gebruikt om een opmer-

king binnen te smokkelen, zonder plan evenwel het te doen voortbestaan, maar telkens weer gebruikt, kreeg het ten slotte vastheid. Dek begon nu gaandeweg meer en meer aan zyn blad te hechten, en zelfs de gematigdheid die hy meende in acht te moeten nemen amuseerde hem, daar hy in de »Beobachter« alleen gematigd was in uitdrukkingen, niet in meeningen. En dan die meeningen gedrukt te zien in de oude deftige Opregte Haarlemmer!

Ziehier nog een paar aanhalingen van den Mainzer Beobachter die men aantreft in het nummer van 11 December 1866.

»De onderhandelingen met den Hertog van Nassau over de domeinen van dien Vorst schynen gevoerd te worden op den grondslag eener kapitalisatie van de gemiddelde inkomsten. Drie vyfde gedeelten van dat kapitaal zullen in landeryen en bosch worden afgestaan; voor het overschietende zal eene rente in geld worden betaald. Een Mainzer blad zegt hieromtrent: »Eene overeenkomst tusschen de pruissische schatkist en Hertog Adolf is niet moeyelyk te treffen, wanneer men de derde party, de nassausche bevolking, van de onderhandelingen uitsluit. De vraag had niet alleen moeten zyn, hoe de gewezen Hertog schadeloos moet gesteld worden voor zyne domeinen, maar bovendien, en vooral, wat werkelyk domein was? By de behandeling dezer kwestie door Pruissen wordt men onwillekeurig gedwongen, zich het spreekwoord te herinneren dat van breede riemen spreekt. Wat is er uitgerigt door al de bekwame eerlyke regtskundige mannen, die zich hadden voorgenomen, in

deze zaak een woord mede te spreken tot bescherming van de belangen des nassauschen volks? Het openstellen van het park te Biberich is zeker eene groote weldaad, en de vreemdelingen, die deze voormalige residentie bezoeken, zullen waarschynlyk doordrongen zyn van dankbaarheid voor de Regeering te Berlyn; maar het *nassausche volk* had andere aanspraken te doen gelden, en die zyn jammerlyk uit het oog verloren.«

En wat verder:

»Men verneemt uit Hanau dat de militaire ligting aldaar geregeld en ordelyk plaats heeft. De opgeroepenen doortrekken met bloemen en linten gesierd de straten. Men kan in de stemming geen verschil bemerken met vorige ligtingen onder keurhessisch bestuur. De *Mainzer-Beobachter* dit berigt uit pruissische bladen overnemende, dryft den spot met het optimismus dat zelfs uit de brooddronkenheid van beschonken jongelieden-stof meent te mogen putten om den nieuwgeschapen toestand te verheerlyken. Wy hopen (gaat die courant voort) dat de pruissische politiek andere en betere bewyzen van tevredenheid moge inoogsten, dan het geschreeuw van miliciens die hunne nieuwe loopbaan inwyden met onmatig gebruik van brandewyn. Ook onder het vorige bestuur bestond die zeer onbehoorlyke gewoonte, maar wy vernamen nooit, dat de keurvorstelyke Regering zulk straatrumoer durfde aanvoeren als bewys van algemeene tevredenheid. Niemand zou het ook als zoodanig hebben opgenomen, maar tegenwoordig na Königgratz schynt alles veranderd.«

Door allerlei wederwaardigheden heen bleef MULTATULI zyn » Van den Ryn's « aan de Haarlemmer Courant leveren tot July 1869.

Herhaaldelyk had hy intusschen aan vrienden en wie hy voor vrienden hield zyn geheim omtrent de Mainzer Beobachter meegedeeld. Zoo was het door de tweede hand ook dr. F. A. Hartsen ter oore gekomen en op het onverwachts ontving Dekker den volgenden brief.

Haarlem 30 July 1869.

Mynheer.

De heer F. A. Hartsen te Utrecht heeft redenen om te vermoeden dat het blad *de Mainzer Beobachter*, waarvan in uwe correspondentie dikwerf spraak is, niet bestaat; zoodat hier aan eene mystificatie zou moeten worden gedacht.

Wy hebben den heer Hartsen geschreven, dat wy zyne opmerking aan onzen berigtgever zouden mededeelen.

Aangenaam zal het ons zyn uw gevoelen in dezen, te vernemen. In afwachting waarvan wy de eer hebben te verblyven

Uwe Dw. Dienaren
Joh. Enschedé enZ.

Gaarne zou ik hier MULTATULI'S antwoord op dezen brief hebben doen volgen, daar ik my herinner het indertyd eigenaardig te hebben gevonden, maar de heeren Enschedé antwoordden op myn verzoek om my inzage van de correspondentie te geven, dat zy slechts één

brief van MULTATULI meenen aangetroffen te hebben, en dat ze dien thans tot hun leedwezen niet terugvinden.

Hoogstwaarschynlyk is die ééne juist de brief geweest dien ik zoek. Er was overigens sedert het vertrek van Busken Huet, naar ik meen, geen andere correspondentie gevoerd dan berichtjes van ontvangen salaris aan den boekhouder.

Thans werd tot spyt van Dekker, die een dankbaar gevoel had voor de welwillende bejegening die hy van de heeren Enschedé had ondervonden, de relatie met de de Haarlemmer Courant afgebroken.

Juist in het nummer van 28 July had de Beobachter, die anders die geheele maand niet aan 't woord was geweest, nog een heel artikel gevuld. Ik vind het merkwaardig genoeg om het hier over te nemen, en daarmede deze episode te sluiten.

»VAN DEN RYN, 24 July.

»De *Mainzer-Beobachter* behandelt een in de *Kreuz-Zeitung* voorkomend artikel, waarin dankbare hulde wordt gebragt aan de nagedachtenis van den hessischen overste Emmerich, die zestig jaren geleden onder de regering van den Koning van Westfalen werd ter dood gebragt, ten gevolge eener poging om zyn vaderland te verlossen van de vreemde heerschappy. »Al het vreemde, 't welk ons dagelyks voor oogen wordt gebragt (aldus drukt het eerstgenoemde orgaan zich uit), zou byna in staat zyn, ons oordeel over de eenvoudigste zaken te bederven. Wie ons voorspeld had dat wy in de aloude hoofdstad

van den grooten hessischen stam ons dagelyks te vergeefs zouden te beklagen hebben over moedwil en brooddronkenheid van vreemde militairen, die dan toch niet als veroveraars in onze stad zyn binnengerukt, zou voor dwaas zyn uitgekreten. De geschiedenis maakt melding van vrye staten en van overheerde staten; doch vruchteloos zoeken wy in het verledene voorbeelden van een toestand, als waarin de nieuwe theorien van staatsregt ons geplaatst hebben. De vraag zal kunnen voorkomen of een hessisch onderdaan, die zich genoopt voelt tot verzet tegen pruissisch gezag, schuldig is aan oproer tegen de wettige overheid. Gaarne zouden wy daarop het antwoord vernemen van de theologische faculteit; doch in afwachting daarvan wenden wy onze leergrage blikken naar de staatkundige voorlichters van den dag. Wat leeren zy ons? In 1807 was een groot deel van Hessenland onder vreemde heerschappy. Een moedig krygsman, Hes en patriot, stak de hand uit om zyn vaderland te bevryden en werd daarvoor door de toenmalige regtbanken des doods schuldig geoordeeld. Dit nu bevreemdt ons niet. Wy behoeven niet *zeer* ver terug te gaan in onze herinnering om voorbeelden te vinden, hoe ook andere regtbanken, regtsprekende in naam van andere veroveraars, streng vonnis velden over misdaden, die, in meerdere of mindere mate met het vergryp van den overste Emmerich op ééne lyn kunnen worden gesteld. Is nog niet dezer dagen een bakker in Hannover — wel niet met den dood, maar toch zwaar genoeg — gestraft, omdat hy het gewaagd had, lyn-

waad te droogen, 't welk de kleuren van zyn vaderland vertoonde? Hooren wy niet dagelyks hun, die in de geannexeerde landen getrouw bleven aan voorvaderlyke instellingen, den scheldnaam van kwaadwilligen naar het hoofd werpen? Verheft zich ergens eene stem ten voordeele van den frankfortschen burgemeester *Fellner*, die — als een oud Romein — de onafhankelykheid zyner vaderstad niet overleven wilde?

»En toch durft het orgaan der pruissischgezindheid by uitnemendheid, het blad, 't welk God, Koning en Vaderland op het voorhoofd draagt, op aandoenlyke wyze eene daad in herinnering brengen die — thans nagevolgd — alom zou begroet worden met verwenschingen. Emmerich bezweek als slagtoffer voor de eer zyns vaderlands. Niemand is gevoeliger dan wy voor den roem, dien zulke daden aan den duitschen naam mededeelen. Wat wy echter vragen, is: Waarom de deugd van 1807 misdaad is geworden in 1867? De zedelykheid zelve is niet veranderd. Hebben wy het verschil van inzigt te wyten aan verandering van begrippen, aan eene wyziging der zedekunde? Dan zyn de gevolgen van Königgrätz nog grooter dan wy ons durfden voorstellen, ja zóó groot, dat wy ons genoopt gevoelen die gevolgen in den grond van ons hart te betreuren. Wy meenden, dat waarheid, deugd, regtvaardigheid, zaken waren buiten het bereik der verstdragende getrokken kanonnen, en dat de meest geoefende achterlader de logica niet in het hart raken kon.

»Te grooter is onze verbystering, omdat wy de aan

Emmerich gebragte hulde niet kunnen toeschryven aan een partydig gevoelen van het conservatieve orgaan. Wy houden ons er van verzekerd, dat de *Kreuz-Zeitung* ditmaal, by uitzondering, door bladen van allerlei kleur of rigting wordt toegejuicht, waaruit de zonderlinge anomalie voortspruit dat een hessische held bewierookt wordt door partyen die eenstemmig alle hessische heldhaftigheid als schadelyk verraad zouden uitkryten, indien zy zich heden ten dage openbaarde. Wy betwyfelen het zeer, of het een keurhessisch dagblad zou geoorloofd zyn, de loftrompet te steken over een feit, 't welk wel geschikt is, denkbeelden, wenschen en verwachtingen in het leven te roepen, die de veroveraars liever aan de vergetelheid overgeleverd zagen. Indien een der Berlynsche organen ons wanbegrip mogt willen te hulp komen, zouden wy met groote dankbaarheid een verslag ontvangen over de oorzaken die in zestig jaren tyd eene zoo gewichtige verandering hebben teweeg gebracht in het opvatten der verpligtingen van den staatsburger.«

Na deze uitweiding keeren wy nu terug naar het najaar van 1866.]

AAN MEVROUW DOUWES DEKKER—VAN WYNBERGEN.

VII.

Coblenz 12 September.

Lieve beste beste Tine. Van middag kreeg ik je brief van Zondag waarin het berigt dat je die

Mevr. Mertens had verlaten. Dat je weg bent uit een huis waar je een donker kamertje had en waar men »liever alleen« was, zou me in zooverre pleizier doen, maar die 40 franken en die gemeubleerde kamertjes »voor deze maand« is hartbrekend. Wat is alles vreesselyk bitter. Over 4 dagen wacht ik 50 gulden van de Haarlemmer courant, ik zal je dan ten minste fr. 20 zenden. By de armzalige wyze waarop die ryke vrouw je heeft laten vertrekken is dit althans iets. Ik wou zoo graag naar Parys ofschoon daartoe veel noodig is. 't Is niet de reis eigenlyk. 't Is een soort van inrigting daar, om niet terstond in logementsrekeningen te vervallen. We moeten hebben eigen meubels en eigen keuken, of althans zelf wat koken al was 't locaal keuken er niet. Dat scheelt te veel met eten buitenshuis of uit een restaurant. Een vol persoon heeft aan goed middageten (voor myn smaak beter dan in een restaurant) niet meer te kosten dan 50 à 60 centimes. En dan is 't smakelyk en goed. Maar de hoofdzaak is een beetje inrigting! Jy nu hebt geen pannetje of potje om iets klaar te maken. Dat scheelt zooveel. Nu moet je van je armoedje alles ten duurste betalen.

Och, ik wou jou en de kinderen zoo gaarne by my hebben, en als ik dit al wilde voor ik wist

dat je van die Mevr. M. weg was, kan je begrypen hoe ik 't nu wilde, nu je weer aan 't zwerven bent. O god, 't is zoo wreed. Ik heb nu pas je brief en moet er wat van bekomen. Al wat er den laatsten tyd gebeurde, je vertrek van Brussel, je gaan naar Italie, je conditie by Mevrouw M. nam ik op als voorloopig. Maar nu valt me jou toestand weer als lood op 't hart. Die fr. 40 waar jy en Non een maand van zou moeten leven, dat zoeken van jou naar iets anders (een pensionnat!) 't is vreesselyk.

Ik zeg je ik moet nu eerst wat bekomen van dien nieuwen toestand. In allen geval zend ik je op ontvangst van het geld van de Haarl. fr. 20! Kassian, veel is 't niet. Maar nu moet ik je eens iets anders vragen, hoe zit het toch met Stéfanie? Hoor eens, voor een positie als je nu hebt had je waarlyk niet zoo'n reis hoeven te maken. Ik begryp nu de uitnoodiging van Stéfanie niet, en reeds begreep ik die niet toen je 't eerst sprak van die Mevrouw Mertens. Om in een »conditie« te gaan had je Holland niet hoeven te verlaten. Integendeel, hoe hard ook altyd de heele zaak blyft, had je toch in Holland meer kans op wat consideratie. Ook by hen die my uitschelden was je toch altyd iets anders geweest dan le premier venu. En dáár kent niemand je. Dat op reis gaan

van Stéfanie na je zoo te hebben uitgenoodigd beviel my terstond niet. Zoo is 't makkelyk inviteren als je terstond na aankomst moet uitzien naar een conditie. En uit je schryven blykt niet of je denkt na haar terugkomst door haar gesteund te worden. Je schryft er niets van. Ik ben er ongerust over. Als alles was als vroeger zou je er wel wat van gezegd hebben, en zeker had je over haar terugkomst gesproken als een lichtpunt.

Myn hart bloedt als ik aan je denk, en aan die lieve kinderen. Wil je me antwoorden op wat ik je vraag over Stéfanie? Och, moest je daarvoor zoo ver weg gaan! 't Is om te schreien. Er moet verandering komen, maar ik kom niet op adem van de telkens veranderende toestanden. Pas was ik nu bezig myn positie hier wat te regelen, en nu is alles weer moeilyk en agitant door deze nieuwe tyding dat jy in nood bent! Ik ben erg verdrietig en mistroostig. Mimi doet het mogelyke om my te steunen en de taak is niet makkelyk, want waarlyk ik ben byna suf. Zoo'n aanhoudend getob en misrekening zou iemand krankzinnig maken. Van 't vertrek van Frankfort af is de taak gedurig geweest my te zetten tot een rustig plan en ik ben al dien tyd met niets anders bezig dan om in leven te blyven. En zonderling

zooals alles juist loopt om niet geheel te bezwyken zonder toch eindelyk eens tot kalmte te komen. Pas had ik nu 't ellendige idee overwonnen dat jy by een vreemde was, en nu moet ik waarachtig nog spyt hebben dat het weer andersom is! Ja, zeker is 't genot van je vryheid veel waard, als ik maar zeker was dat je met de lieve kinderen 't noodige hebben zou. Je begrypt hoe 't my agiteert dat je daar nu in een vreemd land zonder toespraak, zonder steun met weinig of geen geld op 'n kamertje zit! Och waarom liet Stéfanie je zoover komen! Ik vatte haar invitatie heel anders op.

Wat betreft dat engageeren voor een jaar, och, dat bezwaar was zoo groot niet. Als we absoluut van zoo'n akkoord afwilden zou dat zoo erg niet zyn. Erger is dat je vreest voor goed eten voor Non (en ik zeg er by voor jou ook) dat zou ellendig zyn. Ik eet tegenwoordig goed. Voor betrekkelyk weinig geld kookt Mimi (op wyngeest) aardappelen groente en vleesch. Eigenlyk eet ik beter dan in een logement.

Myn streven is te bereiken dat wy weer samen komen. De tegenwoordige scheiding is ellendig. Ik ben er bedroefd en beschaamd over. Een betrekkelyk klein sommetje zou my in staat stellen naar Parys te gaan; maar vóór jy en de kinderen

dan konden komen, zou ik toch iets aan de hand moeten hebben, en vooral een eigen quartier. Logementen zyn de pest.

AAN DEN HEER BUSKEN HUET.

XI.

Coblenz, 19 Oktober 1866.

Waarde Heer Huet. Ik dank u voor de *f* 50. Wat het nieuwe voorstel aangaat, moet ik bekennen dat de vermindering my wel heel erg contrarieert, maar dat ik zelf *f* 50 veel te veel vond en zelfs met *f* 25 my hoog betaald acht. De vraag is niet, wat ik zou noodig hebben, maar wat eene courant voor zulke berigtjes geven kan, en dus moet ik wel tevreden wezen. Ik neem dus het aanbod om my voor vast te verbinden met dankbaarheid aan, en zal myn best doen myn bulletintjes zoo weinig onbelangryk te maken als maar eenigzins mogelyk is. Wilt ge my terstond waarschuwen als ge iets daaraan wenscht veranderd te zien?

Het honoreren tot 15 Nov. op den ouden voet is meer dan fatsoenlyk. Ik ben er verlegen mee. En toch heb ik nu een verzoek. Gy hadt de goedheid my de nummers te zenden waarin myn geschryf was opgenomen. Ik dank u daarvoor

heel instantelyk, want die couranten (zes in de maand ongeveer) bragten my 't eenige nieuws wat ik van Holland hoorde. Toch bezwaarde my het door u (of door de H. C[t].) uitgegeven porto of zegelgeld. Als de betaling van *f* 50 had kunnen voortgaan, zoude ik gaarne daarvan de kosten der Courant hebben willen laten aftrekken. Nu kan ik dat moeielyk dragen, en toch wilde ik de courant zoo gaarne dagelyks ontvangen. Als ik nu in de meening was dat *f* 25 schraal was ter betaling van myn berigtjes zou ik verzoeken om de courant gratis bovendien. Daar zie ik nu tegen op, en laat het dus over aan uw oordeel, of dat verzoek indiscreet wezen zou.

Ik weet weinig nieuws uit Holland! Ja, maar 't weinige dat ik er van ken, maakt my verdrietig. Komt het dan niemand in den zin er op te wyzen dat alles wat er nu gaande is, een gevolg is van de toestanden waarop ik voor jaren gewezen heb? »Verrotting«, »bedorven atmosfeer«, etc. zyn nu woorden aan de orde van den dag. Toen *ik* 't zei werd ik gesmaad. Myn vrouw en kinderen zwerven. Ik zelf leef kommerlyk. Is dat billyk? Och, ik ben verdrietig.

Myn vrouw zal nu over weinig dagen onderwys gaan geven op een school, waar de kleine meid met haar woont. Na aftrek van 't pension der

kleine, ontvangt myn vrouw nu fr. 5 in de maand (fr. 40—fr. 35). 't Is bitter. En dat zy daar op haar ouden dag moet gaan les geven op een school! Enfin!

Ik kan niet goed schryven, wyl myn oogen me zeer doen. Als dat niet betert ziet het er slim uit. Ik heb den nieuwen Gouv. Generaal geschreven om my weer in dienst te nemen. Dan zouden myn vrouw en kinderen brood hebben. Hy heeft my niet geantwoord. Zou het ook mogelyk zyn dat de Haarlemmer andere berigten kon gebruiken, liefst dagelyks, uit Parys? Ik wilde gaarne daarheen en zou dan myn familie by my nemen. Ja, als ik maar zeker was van fl. 100 's maands. Een dagelyks berigt uit Parys zou wel iets interessanter kunnen zyn, denk ik, dan hier van den Ryn. Maar ik begryp dat de Courant gebonden is aan hare begrooting.

Ik dank u wel voor al uwe vriendelyke bemoeyenissen. Wat hebt ge een last van my! Groet uwe vrouw zeer vriendelyk en geloof my

t. à v.

Douwes Dekker.

[Van boven bedoelden brief aan den nieuw benoemden Gouverneur Generaal heb ik een afschrift, destyds door my zelf genomen.]

Aan
Zyne Excellentie den Heere Mr. P. Meyer, Oud Minister van Kolonien, benoemd Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.

Excellentie!

De couranten brengen my het berigt der benoeming van Uwe Excellentie tot Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.

In de hoop dat die tyding zich bevestige, ben ik zoo vry my tot Uwe Excellentie te wenden met verzoek om te worden herplaatst in Nederlandsch-Indische dienst.

De redenen die my nopen tot dezen stap, liggen eensdeels in de overtuiging dat het myn pligt is deze poging aan te wenden om myn gezin te redden uit den nood waarin het sedert jaren verkeert, en ten andere in den wensch om nuttig werkzaam te zyn in het land dat ik liefheb, en in zoodanigen werkkring als waartoe Uwe Excellentie my geschikt mogt achten.

Rang en inkomsten zouden my betrekkelyk onverschillig zyn, indien ik slechts in de gelegenheid werd gesteld, by eventuele benoeming my door myn gezin naar Indië te doen vergezellen.

Excellentie! Voor zooverre men my meent te kennen als publiek persoon, ben ik veelal verkeerd beoordeeld geworden. Men hield my voor een tegenstander van orde en wet, terwyl ik juist party trok vóór orde, en my verzette tegen het aanhoudend *schenden* van de wet.

By wederplaatsing in Indië, op eene wyze zooals Uwer Excellentie het geschikt zou voorkomen, zou ik my beyveren door stipte pligtsvervulling te toonen dat het my nooit te doen was om afbreken of tegenwerken. Ik geloof nuttig te kunnen zyn, vooral met het oog op de tydsomstandigheden, *ook in het buitenland.* En bovendien... ik heb veel geleden, in en door het lyden van myn gezin vooral!

In de hoop dat Uwe Excellentie my de eenvoudige inkleeding dezer démarche moge ten goede houden, en my met bescheidenheid aanbebevelende voor eenig antwoord, heb ik de eer

enz.

Coblenz, 9 September 1866.

Mogt Uwe Excellentie verkiezen my persoonlyk te ontvangen, dan wil ik zeer gaarne my naar 's Hage begeven om my by U. E. aantemelden.

AAN DEN HEER BUSKEN HUET.

XII.

Coblenz, 12 November 1866.

Waarde Heer Huet. Het spyt my zoo dat gy niet geantwoord hebt op myn vraag, of ik van Parys uit, iets voor de Haarl. Ct. leverende daarmede *f* 100 's maands zou kunnen verdienen? Als nu de zeer onbelangryke berigtjes van den Ryn door de directie *f* 25 waard worden gekeurd, zou ik toch dunkt my van Parys wel voor *f* 100 kunnen leveren. Vooral met het oog op de aanstaande tentoonstelling, ben ik zoo vry u te vragen of men het niet voor eenige maanden beproeven wil? De directie uwer Courant zou volstrekt niet gebonden zyn voorttegaan als myn schryvery niet beviel. Ik ben zoo doordrongen van de waarheid dat ieder het regt heeft zelf te beoordeelen wat hem past, dat ik zonder den minsten grief vernemen zou dat myn mededeelingen niet kunnen gebruikt worden. Toch zou ik myn best doen ze bruikbaar te maken, want ik wou gaarne naar Parys. Als ik iets had om my daar voorloopig staande te houden zou ik (natuurlyk door ander werk) trachten er zooveel by te krygen dat ik

myn vrouw en kinderen daar kon laten komen. Hun toestand te Milaan is... doch waartoe klagten! Ik wilde ze gaarne by my hebben.

Gy zoudt my van Parys kunnen laten zenden wat ge maar verkiest. Eenvoudige berigtjes zooals nu de rynsche, over fransche belangen, dergelyke over Italië, Spanje of het Oosten, of nu speciaal over de Tentoonstelling, ingerigt op een wyze dat hollandsche lezers daarin belang stellen... kortom wat ge maar wilt, als ik maar zeker was voor *f* 100 's maands te kunnen leveren. Ook de hoeveelheid laat ik aan u over, eigenlyk liever wat meer dan zoo weinig. En ik zou al gaarne gaan als ik maar voorloopig zeker was van drie maanden. Wilt gy dit eens voor my ter tafel brengen.

Maar tracht als ik u verzoeken mag de beslissing te bespoedigen, want door velerlei oorzaken ook vooral om de positie myner vrouw zit ik met het mes op de keel. Zou 't niet indedaad voor uwe courant voordeelig zyn te kunnen berigten dat men een specialen correspondent naar de Tentoonstelling had gezonden? Maar ik geloof wel dat ik in dat geval een beetje ruimte zou moeten hebben voor subjectiviteit. 't Zou toch iets anders moeten zyn dan een catalogus.

Zyn myn bulletintjes tegenwoordig duidelyk ge-

noeg geschreven? Ik heb veel last van myn oogen, en schryf soms op 't gevoel.

Na vriendelyke groete

t. a. v.

Douwes Dekker.

't Zou my toch veel waard zyn, zeker te zyn van zes maanden, maar toch neem ik ook drie aan. Als ik maar eerst te Parys ben hoop ik my daar staande te houden.

En ik bedenk daar dat de berigten over de tentoonstelling wel zakelyk kunnen blyven. Er zullen feiten en voorvallen genoeg zyn om beschouwingen te kunnen missen. Ja, 't zal wel gaan, denk ik.

XIII.

Coblenz, 22 November '66.

Waarde Heer Huet, Reeds gister ontving ik uwen brief, met de ingeslotene *f* 50. Ik dank u zoowel daarvoor, als voor uwen raad ten aanzien myner parysche plannen. En ik bedenk my tevens u nog niets te hebben gezegd over het geregeld ontvangen der courant. Het doet my groot genoegen, vooral daar het nagenoeg de eenige gelegenheid is, om iets te hooren van wat er in Holland voorvalt. Ik ben regt bly dat gy myn bulletintjes telle quelle kunt gebruiken en hoe nietig de heele

zaak ook is, toch heb ik er een soort van genoegen in. Zeg 't my toch terstond, als gy iets wilt veranderd hebben. Ik wilde gaarne dat gy zoo weinig mogelyk last van my hadt.

Aan den Heer Enschedé heb ik nog niet geschreven,

[De heer Huet had hem aangeraden zich met zyn voorstel betreffende Parys direct aan de heeren Enschedé te wenden.]

en ik weet niet of ik het doen zal. Met het oog op den tegenzin in verandering, ben ik bang dat de eigenaars van den Haarlemmer zullen terugschrikken van nieuwe uitbreiding zoo kort na de laatste. Als gỳ dit hadt kunnen voorstellen, ware 't wat anders geweest. Wanneer nu 't voorstel van my komt heeft het den schyn alsof ik op myne korte, onbeduidende relatie regt van advies of inmenging zou willen baseeren, en dit zou te gekker zyn, daar gy, die dan toch in de oogen der HH. Enschedé oneindig meer moet beduiden dan ik, u van zulke inmenging meent te moeten onthouden. Dit neemt niet weg dat ik er aan blyf denken. 't Spreekt vanzelf dat ik gaarne iets had, waarvan ik leven kon, en tevens iets wat my nader bragt aan myn gezin. Ik zou namelyk myn vrouw en kinderen te Parys laten komen, zoodra ik kon voorzien dat ik my daar zou kunnen staande houden.

Misschien evenwel kan in gesprekken te pas komen, wat gy u als bepaald voorstel niet wilt veroorloven.

Lieve hemel, wie heeft dan wel stem in de zaken, als men u, of gy uzelf, zoo meent te moeten uitsluiten. Wat een wonderlyke taktiek!

Hebt gy niet lust zelf eene courant op te zetten? Ik zou 't voor lang gedaan hebben als ik 't noodige geld had gehad om het te doen onafhankelyk van een uitgever. Ik ben overtuigd dat men u 't noodige daartoe zal verschaffen, en zoo heel veel is daartoe niet noodig. Als ik het daartoe vereischte kapitaaltje had kunnen byeenkrygen, zou ik u hebben gevraagd mee te doen. Wilt ge er eens over denken? Wanneer gy het denkbeeld niet geheel en al verwerpt wil ik u gaarne een paar hoofdgedachten ...... och, dat hoeft niet. Zeg me maar of ge het niet eens in overweging kunt nemen, en of ik, àls ge het deedt, niet zou kunnen meewerken. Ik beken dat ik het liever zelf deed. Daarom kwam er tot nog toe niets van, want de gelegenheid om my met anderen te verbinden, deed zich nu en dan voor. Ik ontving uitnoodigingen om my te verbinden tot het schryven van »liberale hoofdartikels« Ik zei dat ik te liberaal was om zoo'n engagement aantegaan. Kortom, altyd voelde ik ongeschikt te wezen tot partyman.

Ik ben finaal onbekwaam (style Onstee) tot het verdedigen eener à priori vastgestelde rigting. Het ideaal myner Courant zou wezen — ja, hoe 't te noemen? — eklektisch, geloof ik. De indrukken van 't oogenblik, naar de feiten van 't oogenblik (*E. g.* Het relaas der speech van generaal Butler maakt my acht dagen lang monarchaal enz.).

Maar wel zou ik, wanneer ik met u was overeengekomen zoo of zooveel arbeid te leveren, stipt voldoen aan wat wy waren overeengekomen. Het makkelykst voor u en my ware echter dat gy in uw blad my eens vooral zekere ruimte afstondt, om te vullen onder myn eigen verantwoordelykheid, en door my geteekend. Het zou u zelfs moeten vrystaan my te désavoueren. Ik ben zeker dat eene door u geredigeerde courant (mits geen aandeelhouders daarop invloed uitoefenden) réusseeren zou. Gelooft gy niet dat men byv. de uittreksels uit andere bladen, die nu de Haarl. C[t]. geeft, gaarne lezen zou, als zy vergezeld gingen van een toelichtend woordje van uzelf? Ik gis dat gy nu, gebonden door uw afhankelykheid, meermalen moeite hebt uwe aanmerkingen terug te houden. Nu, evenzeer is 't waar dat »men« die aanmerkingen gaarne lezen zou. Na het: »de arnhemmer, of Groen v. Pr. beweert, betoogt, verzekert« etc. wacht men telkens onwillekeurig

te hooren: wat gy beweert, betoogt of verzekert, en al ligt het vaak in de vertellingen der aangehaalde alleensprekers zelve dat hunne beweringen dikwyls uilig zyn, toch zou men willen lezen, hoe gy die uiligheid brandmerkt. Difficile est satiram non scribere. Nu ontvangt gy onvoldoend loon voor dat moeielyke, en het meer gemakkelyke, het niet binnenhouden der satire zou (geloof ik) u ruim beloonen, en tevens eene positie verschaffen die u beter voegen zou dan die van ondergeschikte.

O, ik dank u voor dat berigtje over myn kinderen, en ook den heer Potgieter ben ik daarvoor dankbaar. Ik moet overigens zeggen, dat ik geloof sla aan zyn informatien. Het zyn lieve kinderen! Er is geen kwaad in, en als de oudste eens iets ondeugends doen zal, zal 't waarlyk wezen uit nieuwsgierigheid. Wat de gaven aangaat begryp ik niet veel van de rapporten. Geleerd hebben zy, tot nog toe, slechts te hooi en te gras. Myn kleine jongen leest gaarne en veel, maar spellen kan hy eigenlyk niet. Er is wat orde noodig in hun onderwys, en dat kon niet, tot nog toe. Ook daarom wilde ik zoo graag voor vast ergens zyn, om eindelyk eens een begin te maken met een soort van cursus. Knapheid zonder systematisch fond, is my een gruwel. Het

loopt dan ook ten slotte op niets uit, en ook de wereld geeft er niet veel om (wat ik zeer goed vind).

Myne vrouw heeft my gevraagd naar de tegenwoordig beste histoire universelle? Zoudt gy zoo goed willen zyn my daarin te raden? Ik weet er niets van. Ofschoon het natuurlyk voor de kinderen is, moet het toch geen werk wezen dat voor kinderen geschreven is. Ik houd dat voor zeer verkeerd. Nu, voor wolwassenen weet ik waarlyk geen algemeene geschiedenis. En 't moet fransch zyn. Anders zou ik denken Schlosser.

Wilt gy my op dit laatste s. v. p. spoedig antwoorden? Gy zyt een luie schryver.

Na vriendelyke groet ook aan uwe vrouw, ben ik met de meeste vriendschap

t. à v.
Douwes Dekker.

Ik zeide iets over den speech van generaal Butler (zie Indépendance van een paar dagen geleden). 't Is dégoutant. Maar zie, daarna las ik in de Haarl. de aanspraak van Mr. Philipse.... waarachtig ik weet niet wat erger is. Valt in Holland de fadeur van zoo'n stuk niet in 't oog? Ik zou haast niet weten te kiezen tusschen zooveel amerikaansche gemeenheid, en zooveel hollandsche

fatsoenlykheid! En zoo'n man roept by zulke praatjes nog Gods hulp in! De natie heeft een ware kasuaris maag.

[Dit geldt de redevoering waarmee de voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, Mr. J. A. Philipse, den 20sten November zyn betrekking aanvaardde, nadat de Tweede Kamer den 10den Oktober door den Koning was ontbonden en de vergadering der Staten-Generaal den 19den November heropend].

XIV.

[Zonder datum maar moet zyn:
December 1866].

Waarde heer Huet, Ik haast my u de ontvangst te berigten van de *f* 25. Mogt het eens te pas komen myne geringe deelneming aan uwe Courant uit te breiden, stel het dan s. v. p. voor, en wel zonder eenig terugzigt op myn verblyf hier. Integendeel, ik wil zoodra ik my wat bewegen kan zuidwaarts op. Myne vrouw vroeger reeds uitgeput, zal bezwyken onder de inspanning. Haar moed ging altyd haar kracht te boven. De betrekking die zy nu vervult schynt vermoeyend te wezen (zy heeft in 14 dagen een paar uur vry) zy geeft bloed op. Als ik naar Parys kon komen, en haar daar by my laten komen, zou 't een ware verlossing zyn. Dat wilde ik dus gaarne, en toch

schreef ik niet aan den heer Enschedé. Ik kan niet gelooven dat een voorstel van my iets zou uitrigten als gy er geen kans toe ziet. Bovendien ik vrees dat alles zal afstuiten op de begrooting van 't blad. En dat is natuurlyk! Waarom meer uitgaven te doen als 't met de nu vastgestelde goed marcheert? Dit alles maakt my schuw my by de HH. Enschedé aan te melden met wat nieuws. Maar nog eens, komt het te pas iets voortestellen doe het dan. Ik zal trachten stipt te doen wat gy namens my toezegt of op u neemt.

Nu zoudt ge my een groote dienst kunnen bewyzen. Reeds na 't lezen der eerste aankondiging van Bosscha's »Pruissen en Nederland«, voelde ik begeerte dat boekje te lezen, wyl ik gis dat ik daarover iets zal te zeggen hebben. Ik heb den duitschen geest eenigszins bestudeerd. (Niet omdat ik in Coblenz ben, want ik spreek niemand, maar ik las veel den laatsten tyd. Kent gy Dr. Joh. Sherr, professor te Zurich? Hy is, als schryver, eene zeer eigenaardige persoonlykheid. Als ik zyn hoofdfout er afreken — de zeldzame fout van exuberatie, van rykdom in uitdrukking — stel ik hem boven alle schryvers die ik ken. Hy haalt nu en dan Shakespeare aan, en ik geloof waarachtig uit coquetterie om den lezer te doen zeggen dat hy, Sherr, toch ryker is. Als gy hem leest, ik

recommandeer u »Blücher und seine Zeit« meen dan niet dat ik alles mooi vind, maar zeker bestaan zyn schryvers-ondeugden in overmaat van deugd. De natuur is gul geweest toen zy dien Sherr maakte, ze had met niet meer moeite uit zyn stof een paar geschiedschryvers kunnen daarstellen, plus een wysgeer, plus een dichter, en nog een en ander op den koop toe. Maar nog eens, juist daardoor is Sherr te vol.

Enfin... Bosscha. Ik wilde u vragen of ge u de uitgaaf voor my wilt getroosten, my die brochure te zenden? Misschien zal dat my aan 't werk helpen, want dingen van myzelf uit myzelf heb ik niet. Ik ben te bitter gestemd. Een vloek is al wat ik te zeggen heb. Als treurig kenteeken van die stemming vertaalde ik dezer dagen iets van Sherr. De moeielykheid om zyn duitsch over te brengen in ons ryk — maar betrekkelyk altyd te arm — hollandsch, trok my aan. Ik zal 't u zenden, misschien weet gy er een débouché voor, maar ik wil niet dat men 't weet dat ik vertaal. Men zou 't aanzien als een testimonium paupertatis. En dat is niet geheel juist. Wel ben ik uitgeput, maar niet door armoede aan gedachten. 't Is door pyn, die my de uiting belet.

En te moeten aanzien dat daar in Holland allerlei zwendelaars 't hoogste woord voeren! Ja,

zend my Bosscha. 't Zou wel vreemd wezen als onder de factoren die de verhouding van Holland tot Pruissen bestemmen niet ook de groote droevige factor was: de verrotting van den Nederlandschen staat! En dan ben ik op myn topic, de eenige die my kan aandryven tot meespreken.

Ik dank u voor uw belangstellend schryven. De berigten van myn kinderen zyn goed. Myn Eduard schryft italiaansch alsof hy 't altyd gedaan had. Nu, 't is er ook een taal naar! 't Maakt my misselyk. Nog erger dan het fransch staat het tot het latyn als Otemoe tot grootmoeder. 't Is net een taal om vóór het spenen te spreken.

Wees met uw vrouw vriendelyk gegroet van

Uw vriend

Douwes Dekker.

't Is hier verduiveld koud. Hebt gy ten Cate's »Schepping« al onder handen? Ik ben er benieuwd naar. Verzen! Ten Cate! Oh!

Ik zou deez aardkloot in haar wentlen
Met éénen voetstoot om doen kentlen
Doen zinken in het niet waaruit ze (hy, ik weet niet regt) 't aanzyn nam....
En dan met al m'n ridderorden op de pantoffelparade gaan drentelen....

't Is misselyk! Neen, treurig, want al dat tuig

wordt betaald, beloond, ontzien, geeerd. Dat maakt me bitter.

Wat een malle historie met die nieuwe courant. *f* 500.000!! Och, ik zou 't met zooveel minder gedaan hebben. En wat 'n eer voor 't haagsche blad, dat men ½ miljoen in kas moet hebben om het met succes te durven aanvallen. Le fait est, dat die Lion talent heeft. Elken dag op een gegeven uur heeft hy zóóveel verontwaardiging, zooveel ironie, zooveel geestdrift by de hand! Dat 's wat mooier dan uw haarlemmer die zoo modest schuilt achter z'n »men zegt, men beweert, blad zóó laat zich schryven«. Nooit zal men ½ miljoen man byeenroepen om de Opregte te bestryden. Maar wat worden de advertentien saai! Met de roerende sterfberigten is 't glad uit. Eens maar las ik iets van »ouden en jongen adam«. Och, alles gaat achteruit.

[De laatste alinea sluit op een entre-filet dat voorkomt in de Haarl. Courant van 15 Dec. 1866. Het luidt:

»Dezer dagen is alom verspreid het prospectus der uitgaaf van een groot nieuw dagblad, getiteld: Dagblad van Nederland, en van eene daarmede verbonden geldleening, ten bedrage van *f* 500,000. Het voornemen is, de courant te maken tweemaal zoo groot als andere bladen, zonder dat zy meer zal kosten. De uitgever zal zyn de heer Sythoff te Leiden. De stichters zyn de

heeren: dr. P. Bleeker, staatsraad in buitengewone dienst; dr. I. Bosscha Jr., inspecteur van het middelbaar onderwys; M. F. Campbell, onder-bibliothecaris van de koninkl. bibliotheek; dr. L. I. Egeling inspecteur van het geneeskundig staatstoezigt in Zuid-Holland; A. L. H. Ising, tweede stenograaf by de Tweede Kamer der Staten-Generaal; Dr. M. P. Lindo, inspecteur van het lager onderwys in Zuid-Holland; Mr. M. A. Maas Geesteranus, burgemeester van Hillegersberg; Lodewyk Mulder, kapitein der infanterie; T. I. Stieltjes, lid van de tweede Kamer der Staten-Generaal; Mr. C. Vosmaer, substituut griffier by den Hoogen Raad der Nederlanden; T. van Westrheene Wz. letterkundige; dr. I. C. Zaalberg Pz, predikant. De courant zal niet worden uitgegeven voor dat het half millioen is volteekend. Het algemeen doel is de oprigting van een blad ter grootte van het Journal des Débats en, naar het schynt, ook in den geest van dat orgaan. Inmiddels komt in het prospectus voor, dat het vorstelyk 's Gravenhage niet voldoet aan zyne eigenaardige roeping om zetel van het uitnemendste Nieuwsblad des ryks te zyn; dat, wat de residentie betreft, de edelsten des lands overtuigd zyn dat zy reeds veel te lang zonder tegenwigt den smaad van een »Dagblad« heeft verdragen, dat«, met sluwheid geschreven, partygeest opwekt om partybelang te dienen, en zonder eerbied voor talent of karakter, juist genoeg waarheid in de onwaarheden mengt om zelfs het oordeel van goeden te vervalschen.«

Uit deze zinsnede, regtstreeks gerigt tegen het Dagblad

van Z. H. en 's Gravenhage, zou moeten worden afgeleid, dat het byzondere doel is: de vestiging van een liberaal orgaan voor 's Gravenhage, bestemd om den invloed van het conservatieve hoofdorgaan, het Dagblad, tegen te gaan. Reeds heeft dan ook het laatstgenoemde blad een eerste zeer scherp artikel tegen de nieuwe onderneming geleverd, onder den titel van: »Eene moderne Mississippi maatschappy« waarin de nederlandsche dagbladpers opmerkzaam wordt gemaakt op het doodsgevaar hetwelk haar bedreigt; op het vooruitzigt, dat al de thans in Nederland bestaande couranten van de aarde zullen verdwynen, waarna op hare graftomben zal verryzen een éénig goed, een éénig verlicht, een éénig eerlyk, een éénig onpartydig blad: het Dagblad van Nederland «].

XV.

3 Jan 1867.

Waarde Heer Huet! Ik heb de brochure »richtig« ontvangen, en bedank u voor de genomen moeite en 't voorschot van den prys. Ik zou u terstond de ontvangst berigt en daarvoor bedankt hebben, maar ik stelde uit denkende dat er een briefje zou volgen.

Nu ben ik druk bezig met: »iets naar aanleiding der brochure van etc«. Ik hoop het over een paar dagen af te hebben.

Myn plafond is dun, d. i. 't plafond van myn

kamer. Op den zolder boven my spelen de jongens uit de bakkery sabbath, geen joden-sabbath maar een ware blocksberger heksen-sabbath. Dit hinderde my. Ik klaagde. 't Hinderde my weer, en ik klaagde weer. 't Zou veranderen liet »de Frau« zeggen. Maar 't veranderde niet. Integendeel, de sabbath neemt toe in pret en kracht en lawaai. Ik zelf dans mee, 't moet wel want 't heele huis dreunt.

Goed. Ik klaag weer en ditmaal kryg ik een minder hoopvol antwoord.

— Ja Herr, dat heeft zoo met die zaak seine ganz eigenthümliche Bewandtheit! Een der »leerlingen« sehen sie, ist Gesell geworden, en nu wil hy wat meer vryheid hebben, en zegt dat hy op zyn kamer kan doen wat hy wil. Man muss jeden in seine Kwalität respectiren, kortom... als dat leven u niet aanstaat wilde ik maar liever dat gy heengingt.

In godsnaam! Den 15den is de maand om, en ik moet trachten weg te kunnen voor dien tyd. Maar om weg te komen moet ik trachten daartoe 't noodige geld te hebben.

In verband dus met de nieuwe waardigheid van dien bakkersgezel ben ik zoo vry u te verzoeken den kassier te vragen of hy zorgen kan dat ik het honorarium vóór den 15den hier ontvangen heb?

Wat ik meer noodig heb zal ik trachten voor myn geschryf over Bosscha's brochure van van Helden te krygen. Natuurlyk zal ik hem opdragen u een ex. te zenden. Zeker zult ge daarin de sporen vinden van den sabbath en den bakkersgezel dien ik in zyn kwaliteit moet respecteeren.

Wees intusschen vriendelyk gegroet van

t. a. v.

Douwes Dekker.

AANHANGSEL.

[Deze bundel is juist afgedrukt, nu ik de afschriften van de door MULTATULI aan Julius de Geyter te Antwerpen gerichte brieven ontvang.

Het spyt my de drie eerste van de reeks niet op blz. 67 van dit deel te hebben kunnen inlasschen. Ik laat ze nu hier volgen, met verzoek aan den lezer ze in gedachten te plaatsen waar ze behooren.]

AAN DEN HEER JULIUS DE GEYTER.

I.

Amsterdam 22 febr. 1865.

Geachte Heer de Geyter! Dank voor uw »Drie menschen« en voor 't vereerend inschrift. Och, ik mag sedert eenigen tyd niet lezen. Myn ogen hebben nog juist sterkte genoeg voor 't nodige

corrigeren van drukproeven... en niet eens dàt, altyd.

Ja, zó is 93 gekomen! En erger nog: de jacquerien. 93 was een stryd over »zyn«. Er zal stryd komen over »hebben«. Zo is de geschiedenis der mensheid één bloedige vervoeging (conjugatie) van de hulpwerkwoorden.

O, o. . . is 't niet een malle aanmatiging dat ik u myn portret zend? Nu, ik doe 't. Niemand dwingt u 't optehangen of te bewaren. Het vertrekt heden. Een kleine toelichting; er staat iets onder. Die legende heeft geen andere strekking dan waarmerken, en waarborgen tegen namaak. Want dat zouden anders myn vrinden »de Hollanders« terstond doen, en daar 't is uitgegeven met een bepaald doel (namelyk 't byeenbrengen van geld tot het opzetten van een dagblad) moet dat belet worden. Zoek dus geen zin in 't onderschrift. Ik moet er honderden, ja duizend misschien ondertékenen, en kàn dus geen betékenis leggen in elk motto.

Ik groet u vriendelyk en beveel my aan in uwe herinnering.

Douwes Dekker.

II.

Frankfort 1 April 1866.

Waarde Heer de Geyter, Niet voor eergister

ontving ik uwe hartelyke letteren van 22 Maart, en wel hier in Frankfort waar ik sedert enigen tyd ben, omdat... omdat... ja waarom? Vraag aan 't warlend herfstblad waarom 't de storm daar... daar of daarheen voerde?

Sedert jaren enigermate, sedert maanden nagenoeg geheel, gelyken myn handelingen meer op de onbewuste stuiptrekkingen van een stervende, dan op de zelfbewuste door keus bepaalde bewegingen van een gezonden mens.

Ik vrees dat de wreedaardige toeschouwers in 't nederlandsch amphitheater weldra hun lang verwacht »habet!« zullen kunnen uitroepen. Ik word zwakker en zwakker! Als Julianus de pyl dien hy door christus gerigt waande, treffen my de triviale beslommeringen van 't leven hoe langer hoe dieper, en ik vrees... ik vrees!

Meermalen naar Brussel reizen? Och neen! Ik was daar niet sedert 17 December 1864. En waarom niet? Daar toch wonen myn vrouw en kinderen. Ik kon er niet heen uit armoede. Zó is het! Eens sedert dien tyd heb ik myn vrouw en jongste kind gezien, myn lieve nonni. 't Was toen »de bruid daarboven« werd gespeeld (buiten myn bemoeienis en tegen myn wil byna, want gy begrypt dat ik die spelery uit myn jeugd afkeur.)

Goed, »de bruid daarboven« zou gespeeld wor-

den, een jonge dame in Brussel wilde 't zien en nam myn vrouw en kinderen mede. Door dat gastvrye toeval zag ik myn dochtertje in Maart 1865. Maar sedert niet meer.

Maar wel zag ik myn kleinen Max! Want zie, thuis, in Brussel, zou weldra geen brood meer zyn, en om myne vrouw te verligten, moesten wy er in toestemmen dat hy in Amsterdam by eene familie te logeren kwam. Dat zou tydelyk zyn, ja zelfs maar voor zeer korten tyd, want natuurlyk, wy kunnen toch vreemden niet op den duur belasten met de zorg voor ons kind. Maar sedert maanden reeds heb ik geen mogelykheid gevonden op andere wyze voor hem te zorgen.

Dat ik niet in Brussel komen kon was om de schulden die myne vrouw daar had moeten aangaan. Zy had niets en moest dankbaar zyn als men haar woning, voedsel, kleeren op crediet geven wou. Daarvoor werden acceptaties gegeven die my boven 't hoofd groeiden. Ik moest telkens nieuwe verbindtenissen aangaan om oude natekomen. Spaar my de mededeeling van die pynlyke geschiedenis.

Had ik als een werkman van de pen geregeld kunnen arbeiden, 't ware niets geweest. Maar ik ben geen schryver, geen boekemaker. Ik heb niets in myn hart dan verontwaardiging, en die vult

geen vellen druks. 't Is een kort woord, een vloek over 't bedorven Holland! Al ware 't my mogelyk geweest meer schryvery te leveren, toch zou dat niet gebaat hebben want de hoedanigheid zou weldra zó geworden zyn dat ze myn eentonig geklaag niet »mooi« zouden hebben gevonden. Dat is nu reeds het geval. Ze willen dat de bezwykende kampvechter hen vermake met een sterfliedje.

»'k Ben zeker dat-i spreken zal aan 't kruis
De kind'ren gaan, om dat te hooren, mee.«

Juist! Dáárom gaan de kind'ren mee, en dáárom kopen de ouderen 't relaas van wat de man aan 't kruis gezegd heeft.

Maar nog eens, men vult geen vellen druks met eli sabachtani.

Dat 's een klaagbrief, dat is laf, onmannelyk, klein, onridderlyk... niet waar? Hoor eens, ik moest op uwen hartelyken brief aldus antwoorden, of lomp niet-antwoorden. Komen, gaan, schryven, antwoorden of zwygen... reken my niets toe. 't Is me gebeurd iemand boos te maken omdat ik hem na gemaakt bezoek, niet terugbezocht. Eilieve, de man wist niet, of veinsde niet te weten, dat ik geen behoorlyke schoenen had. In zoo'n geval moet men voor schuldig doorgaan of de

oorzaak noemen. Men heeft dan te kiezen tusschen schyn van lompheid of onmannelyke klagt.

Had ik nu, in plaats van 't laatste te kiezen by U moeten doorgaan voor lomp? Dit ter verontschuldiging over myn klagen.

Versprei toch zooveel mogelyk uw oordeel over 't verschil tusschen antikatholieken en protestanten... ja zelfs ik geloof dat we verder kunnen gaan dan de protestanten onder de antikatholieken te stellen, ze staan waarachtig beneden de katholieken zelf. Het katholisme is een dwaling, 't protestantisme is een pest. Ik heb daarop veel malen gedoeld. Laat toch nooit in Belgie het denkbeeld veld winnen dat liberalisme één is met protestantery. Wy moeten voor ons zelf en onze kinderen streven naar waarheid, goed! En 't komt niet te pas te kiezen tusschen $2 \times 2 = 5$ of $2 \times 2 = 3$. Maar... als er keus tusschen leugen mogelyk ware, zie ik zou honderdmaal liever myn kleinen jongen misbediende of koorknaap zien, dan protestant. Want zie, 't protestantisme is geen dogmenzaak. Protestant zyn heet eigenlyk: voordeelbrengend fatsoen, effecten-soliditeit, droogstoppels-wysheid. Een protestant offert niet, hy bespot alle offer. Hy belacht kinderlyke dwaling, en mest zich met andere dwaling die beter genoteerd staat op de beurs. En, hoe ook gedeeld in soorten

van gelooven, toch zyn de protestanten één, zoodra 't hun eigenlyk geloof geldt: voordeel. De eenstemmigheid waarmee men te velde trekt tegen ieder die opstaat tegen hun gouden kalf, heeft my overschreeuwd, of neen, schreeuwen doen zy niet. Dat zou een domme paus doen als men hem aantastte. De protestanten zwygen in 't publiek, lasteren in 't geheim, en smoren den vrydenker die zonder eer vergaat. Och, 't is zo bitter dat men......

Ik kan niet voortschryven. Ik ontvang zooeven berigt dat myne vrouw is weggevlugt uit Brussel. Heden vervielen er acceptaties aan slagter en huisheer. 't Kon niet langer! Ze is in Amsterdam en zal daar 't zolderkamertje betrekken dat ik bewoonde by myn uitgever. Ik moet nu verder raadschaffen. Hoe, weet ik nog niet. Tyd om door geregelden arbeid iets te bereiken is er niet. En al ware de nood niet dringend, ik heb geen stemming tot arbeid. Ik weet niets, begryp niets. En wat zullen de welvarende Hollanders my slecht vinden dat ik de Brusselse wissels niet betaald heb!

Adieu, hartelyk gegroet. Ik moet er aan denken vanwaar myn vrouw en kind morgen eten zal bekomen. Daarom sluit ik, en als gy later niet van my hoort, denk dan maar dat zo iets my bezighoudt.

Hartelyk gegroet, en gedankt voor uw deelneming. Douwes Dekker.

Meyer heeft my uw stuk gezonden uit het Tydschrift. Ik dank u.

In Holland is de taktiek my nooit te noemen. Dat wint wederlegging uit.

Op 't budget van 1867 zal gebragt worden 3½ miljoen guldens voor verhooging der inkomsten van de Javaanse hoofden, om hun 't eerlyk zyn wat minder moeielyk te maken. De som is gering, maar de bedoeling zou goed kunnen zyn. Welnu, de bedoeling is niet goed. De hoofden zullen stelen en knevelen als vroeger, en de toeziende beambten zullen na myn voorbeeld, nog minder dan vroeger den moed hebben, zich daar tegen te verzetten. Die *f* 3½ miljoen is een huichelachtige afkoop van den schyn des onregts.

Zo ook 't vrygeven van die weinige slaven in West-Indië (slechts 30.000 koppen). Tegen over die christelyke brave daad staat het feit dat de nederlandsche staat in Oost-Indie al zyn onderdanen d. i. 40.000.000 tot slaven maakt! Ja erger. Want slaven hadden aanspraak op voeding. Dat heeft de Javaan niet. By hongersnood in zyn vruchtbaar land ten gevolge van misbruik en wanbestuur, laat men hem sterven.

Als staaltje van den hollandschen geest kan dienen dat men een fortuinzoeker die in elf, twaalf jaren tyds 3 miljoen guldens uit den Javaan heeft

weten te persen minister van Kolonien gemaakt heeft, ja zelfs chef van 't kabinet! Zó heeft Nederland geantwoord op den Max Havelaar! Het heeft openlyk party getrokken voor 't schandelykst onregt.

Is er niet huichelary in die nu toegestane $f\,3\frac{1}{2}$ miljoen, als men in Indie, door zulke benoeming tot minister, duidelyk gezien heeft dat het brave Nederland niet wil dat misdaad gestraft worde? Is dàt geen premie zetten op roof?

Die minister erkende my eens niets van de zaken te weten. Hy had het altyd te druk gehad met money making, natuurlyk.

En attendant zwerf ik en de mynen rond, verlegen om een dak! Begrypt ge dat men bitter wordt? En toch klaag ik niet daarover op zich zelf. Ik zocht geen loon. Maar ik klaag hierover dat die bitterheid my belet te arbeiden.

Vaarwel.

III.

Frankfort 4 april '66

Waarde Heer de Geyter, Myne vrouw en dochtertje kunnen by myn uitgever niet blyven. Integendeel, hy dringt aan op betaling van enige maanden achterstand in de huur van 't zolder-

kamertje dat zy by hem betrokken hebben. Natuurlyk vraagt my myne vrouw om raad en hulp.

Ik heb niets, en kan zelfs niet by haar komen, daar ik niet van hier kan vertrekken.

Ten einde raad, schryf ik haar een paar circulaires over myn portret aan u te adresseren. Doe er meê wat gy kunt.

Wat my dit verzoek kost, ga ik voorby. Als ik 't niet doe, staan weldra myn vrouw en kind op straat. Dus weg met delicatesse. Laat het gezegd zyn dat ik aalmoesen vraag in Antwerpen, omdat Holland my liet verhongeren. Wilt ge dat in de courant zetten... ik zal 't noch kwalyk nemen, noch tegenspreken.

Maar... als gy pogingen doet, en daarin geheel of gedeeltelyk slaagt, zend dan háár 't geld, en niet, zooals de circulaires luiden, aan de firma Meyer. En s. v. p. in een *wisseltje*. Want een gerecommandeerde brief zou 't doel doen missen.

Het doel: dat myn vrouw ergens een kamertje kunne huren en zich voor haar en haar kind wat kleeren koope. Zy is natuurlyk van Brussel gegaan zonder iets.

Deze brief kost my veel — maar 't moet, het moet! Zie er uit dat ik waarde hechtte aan uwe betuigingen van sympathie.

Och... in Holland geniet ik ook zooveel sympathie...

Niet genoeg evenwel om my en de mynen te bewaren voor hongersnood, en wat erger is voor de schande arm te zyn in een land waar 't geld god is.

Hartelyk gegroet

Douwes Dekker.

[Hierop volgen dan in de reeks brieven aan den Heer de Geyter een zestal van Tine, waarin zy dank zegt voor herhaaldelyk ontvangen hulp, eerst in Amsterdam, daarna in Italie, en waarin ze verder haar toestand beschryft.

Dezer dagen vond ik nog een brief van Dr. J. van Vloten aan MULTATULI, en wel het antwoord op den eersten brief van dit deel. De eerste zinsnede van dien brief moge hier nog volgen:

»Deventer 13 Juny 1864.

»Waarde D.

»Ook my is het aangenaam geweest, dat gy die Deventer reis, met hoe betrekkelyk weinig vrucht in anderen zin, ondernomen hebt, daar zy my uw persoonlyke kennis heeft doen maken. Ik stel dien op hoogen prys, en hoop zy tot een blyvende vriendschapsbetrekking zal leiden. Lieden, die als gy, met hun *hart* weten te leven, zyn te zeldzaam, dan dat het iemand, die dat

evenzeer, het eenige ware en genotryke leven vindt, niet verblyden zou, er een enkele maal een zoodanige aan te treffen. Die kanker, van ons maatschappelyk leven — logen — kan slechts door een onverdroten streven naar waarheid, licht- en liefdevolle-waarheid, op den duur verwonnen worden. Daartoe echter zyn ongelukkig de meeste onzer natuurgenooten te kortzichtig en flaauw, en doet het dan dubbel goed, eens een krachtig mede-strever te ontmoeten.«]

BRIEVEN

VAN

MULTATULI

MULTATULI — BUSKEN HUET.

TWEEDE DEEL

1867.

AMSTERDAM — W. VERSLUYS.

1893.

BRIEVEN

VAN

MULTATULI

MULTATULI — BUSKEN HUET.

TWEEDE DEEL

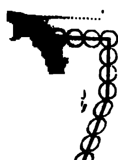
1867.

AMSTERDAM — W. VERSLUYS.

1893.

BRIEVEN

VAN

MULTATULI.

Dekker, Eduard Douwes

BRIEVEN

VAN

MULTATULI

8

BYDRAGEN TOT DE KENNIS VAN ZYN LEVEN.

GERANGSCHIKT EN TOEGELICHT

DOOR

Mevr. DOUWES DEKKER,
Geb. HAMMINCK SCHEPEL.

AMSTERDAM — W. VERSLUYS.
1893.

MULTATULI — BUSKEN HUET.

TWEEDE DEEL.

1867.

AAN MEVR. DOUWES DEKKER—VAN WYNBERGEN.

VIII.

Coblenz, Woensdagavend 9 Jan.
[1867]

Lieve beste Tineke! Eindelyk wat goeds. Voor acht dagen klaagde ik dat men zoo'n vreesselyk leven maakte boven ons hoofd, en ik kreeg ten antwoord dat dit niet anders kon, en dat wy als 't ons niet aanstond maar liever moesten verhuizen. Dat zou dus den 15den zyn, maar wy waren achteruit in de betaling, en goede raad was duur hoe wy tegen dien dag aan 't noodige geld komen zouden.

Zoolang ik nu aan 't zwerven was, stond my 't hoofd niet naar werken. En er kwam nog iets

by. Ik had maar eventjes *f* 600 schuld aan van Helden. Ik schrikte als ik daaraan dacht, en de onmogelykheid om dat in eens aan te zuiveren maakte my vaak moedeloos. Bovendien was meestal de nood zoo dringend dat de tyd niet toeliet om iets aftemaken.

Op eens besloot ik den schrik voor die schuld aan van Helden te overwinnen en aan 't werk te gaan. Ik vroeg hem my, boven 't genotene, *f* 10 per vel te zenden, en dan zoo de zaak af te doen. Maar en attendant begon ik al. Ik schreef een stuk, 't is al byna af, van zes vel: »Een en ander naar aanleiding van Bosscha 's Pruisen en Nederland«. Op 't oogenblik kryg ik van Helden's brief dat hy zorgen zal dat ik voor den 15den de noodige *f* 60 heb, en dat ik kan voortgaan. Nu, dat is hoofdzaak. Ik ben aan 't werk! Eindelyk. Nu heb ik er plezier in, en ik zal werken comme un nègre, zooals Tissot van Menado zei. Ik beloof je te verlossen voor augustus, en als ik myn doel bereik zal je de tentoonstelling van Parys zien. Ik hoop eenige maanden achtereen 15 à 20 vel 's maands te leveren, dus zoolang geen armoed te lyden, de schuld van van Helden royaal aftedoen en genoeg over te houden om je van Milaan te halen en ons interigten. Ik zal je natuurlyk myn brochure

laten zenden. Dat ding is zoo belangryk niet, maar als begin om weer aan den gang te komen is 't veel waard. Deze week heeft mimi de berigten voor den Haarlemmer gemaakt, ik hoef 't maar over te schryven. Zy doet alles om my te helpen. Ik stuur je eens een stuk van zoo'n Haarlemmer. Dat artikel »van den Ryn« is van ons. 't Is misschien vervelend om te lezen, maar de eigenaars van de courant willen 't niet anders. Er hoort attentie toe om alle vyf dagen zoo'n geseur behoorlyk by elkaar te hebben, en vooral om nooit daarin iets te zetten van eigen denkbeelden, dat mag niet. Als ik goed aan 't werk ben zal 't my erg vervelen, maar ik zal 't niet opzeggen, dat begryp je. Ik wou zoo graag dat mimi 't heelemaal voor haar rekening kon nemen, maar 't zal bezwaar in hebben dat men haar hand ziet (of niet de myne). Later wou ik een middel vinden om dat te veranderen. *f* 25 's maands is niet veel, maar toch altyd wat.

Nu zal ik weer meer pleizier hebben je te schryven, nu ik uitkomst zie. Ik was beschaamd dat ik je nooit hulp kon toezeggen. Ik ben benieuwd hoe 't met Edu's verjaardag is afgeloopen. Zoodra ik kan zal ik myn schae daaromtrent inhalen. Non heeft ook zooveel te goed, 't lieve kind! Och, ik eet nooit zonder daarby

te denken of de kinderen daarvan zouden houden. Van middag had ik boerekool. Mimi wordt een vituoos in die dingen. Och, myn oog valt daar op een paar regels uit je brief. Toen ik die 't eerst las niet, maar nu lees ik ze met pleizier. Je zegt dat je hoopt dat ik voor augustus wel wat zal gevonden hebben. Dat hoop ik nu ook. Wees nu maar verder dapper in 't verdragen van de onaangenaamheden. Er is nu een einde aan te zien.

Van Siet heb ik een lieven brief. Dat doet my veel pleizier. Zy is trouw en kon de brouille niet goed verdragen.

Om allerlei redenen zullen we nu naar Keulen gaan. Schryf dus daarheen poste restant. Zoodra ik daar een adres heb zal ik 't je geven.

AAN DEN HEER BUSKEN HUET.

XVI.

Coblenz 11 January 1867.

Waarde heer Huet, Ik ontving zoo even de *f* 50. Ik dank u voor de bezorging, en behoef u niet te zeggen hoe leed het my doet dat gy u daarvoor moeite hebt moeten getroosten. Neen zeker, als de zaken zoo staan, hoop ik hartelyk dat het niet weer gebeurt. Begrypen kan ik

't niet, maar er is zooveel dat ik niet begryp.

De kopy myner brochure ligt reeds sedert een paar dagen te Amsterdam. Zy zal dus weldra uitkomen. Ik ben er niet tevreden over. Men heeft al de snaren van myn luit gebroken, op één na, en die klinkt onaangenaam. Als ik niet proeven moest corrigeren van myn geschryf, verzeker ik u wel dat ik me wachten zou er iets van te lezen. Maar men kan niet meer geven dan men heeft, al zy 't dan ook alleen alsem.

Wees met uwe vrouw vriendelyk gegroet van

t. a. v,

Douwes Dekker.

XVII.

Keulen 26 January 1867.

Waarde heer Huet, Ik schryf u uit een koffiehuis waar ik zit te bedenken welk adres ik u zal opgeven, wyl ik waarschynlyk weer aan 't zwerven zal raken.

Ik wilde om velerlei redenen in Keulen zyn. Om daar aantekomen na behoorlyke afrekening in Coblenz had ik dit voorschot noodig in verband met een afspraak met myn uitgever dat hy zorgen zou dat ik op den 14den geld had.

't Was een voor myn doen kunstige combinatie om in Keulen een kamer te huren die my beviel,

waar ik rustig zitten kon, die kamer terstond te betalen, zooals men vordert van een vreemdeling die armoedige bagage heeft, en dan zou ik veel werken! Dat was 't plan.

Nu, dat brochuretje tegen Bosscha had ik kant en klaar. Uw voorschot kwam ruim voor den tyd. Maar van Helden, of zyn bediende, »vergeet« my 't beloofde te zenden.

Ik wachtte, wachtte, moest myn kamer den 15den 's morgens vroeg verlaten, en ontving 't geld van van Helden drie dagen later. Intusschen in een logement! Eerst den 20sten kwam ik te Keulen aan. Weer in een logement nadat ik eerst geprobeerd had direct een kamer te vinden. Maandag vond ik een kamer, maar er was geen kachel. Die zou den volgenden dag komen. Het was zeer koud maandags! Dingsdag kwam de kachel niet voor 's avonds laat. Den volgenden dag vroeg men my om geld, 12 thaler. Ik had ze niet. De man die gezien had hoe arm myn boeltje er uitzag was schandelyk brutaal en riep de policie. Van Helden die natuurlyk verdrietig was (want hy is zeer hartelyk) dat ik door zyn schuld zoo aan 't zwerven was geraakt, beloofde zoo spoedig mogelyk ander geld te zenden (dat ik natuurlyk moet inverdienen, maar dat ware niets als ik maar rustig zitten kon). Dat andere

geld, *f* 40, is echter eerst van morgen gekomen. Al dien tyd heb ik byna niet gegeten. Ik heb een parapluie in een winkel gegeven om 10 groschen te leenen. Uwe couranten waarvoor men zes penningen eischte (retour Koblenz) kon ik niet ontvangen (na de parapluie-leening wel). En gedurende al dien tyd werd ik geplaagd door de policie. Zoo even geld ontvangen hebbende heb ik de rekening van myn kamer betaald, en moeten zeggen dat ik vertrekken zou, want ik kan daar niets uitvoeren. Nu zit ik te bedenken wat ik doen moet.

Myn laast bulletintje had ik te Coblenz klaar gemaakt en hier op de post gedaan. Ik had gehoopt vandaag een te zenden, maar kan nu niet. Ik hoop morgen ergens te kunnen zitten.

Dat ik een en ander (o, een klein deel maar, en heel flauw geschetst!) van myn leven in de laaste 8 dagen vertelde, is — neem me niet kwalyk — niet om uwentwil. Ik kreeg te weinig weerklank zoo vaak ik u een en ander schreef, dan dat ik lust voelen zou om u intimiteiten mee te deelen. 't Is puur in myn belang. Ik ken dat: »hy lykt wel gek, dan hier, dan daar . . . hy weet niet wat hy wil,» of zoo iets. Ik weet zeer goed wat ik wil. Ik stryd een zwaren stryd om een hoekje te vinden waar ik arbeiden kan. Die zoon des menschen met z'n steen is belachelyk! Toch

moet ik bekennen dat die tekst my gedurig in de ooren suist.

O, ik zal myne revanche nemen zoodra ik een kamer heb waar ik arbeiden kan! Zooveel verontwaardiging kan niet zonder uiting blyven. En die uiting zal »mooi« zyn!

Myn eenig verzoek is dat ge 't my niet kwalyk neemt als er vandaag en misschien morgen ook nog, geen bulletintje komt. Ik beweer anders zeer exact te zyn in 't nakomen van myn verpligtingen. Als ik te kort kom, is 't waarachtig force majeure!

Ik ben niets vriendelyk omtrent u gezind. Ik verdien beter dan uw styve briefjes. En over de mededeeling van de droogstoppelige voorzigtigheid der H. H. Enschede lag in uw brief ter nauwernood een tintje van verontwaardiging. Waarlyk ik zal die heeren niet meer om voorschot vragen. Zy zullen voortaan hun *f* 25 (schoon 't ruim genoeg is voor wat ik lever, maar toch: *f* 25 !!) niet meer hoeven te betalen voor ze de waarde wel en deugdelyk in handen hebben.

Ik ben besloten en gedwongen minstens nog twee dagen hier te blyven. In dien tyd hoop ik u myn nieuw adres te kunnen opgeven.

Na beleefde groeten

t. à v. Douwes Dekker.

15

AAN MEVR. DOUWES DEKKER—VAN WYNBERGEN.

IX.

Keulen, 8 Februari 1867 's avonds.

Lieve beste Tine, beste meid! Dat ik lang niet schreef heeft z'n oorzaken. Ik heb hier in Keulen je brief poste restante gekregen. Myn adres is nu: Komödienstrasse 14b.

Myn laaste brief was nog van Coblenz. Ik had toen hoop om vandaar den 15den Jan. te vertrekken, maar het geld van van Helden kwam niet. Dus wachten! Eindelyk zyn we hier. Ik heb bittere ellendige dagen gehad. De reactie daarvan maakt me nog lam en zonder élan.

Maar zie, van Helden die zeer lief en hartelyk is, heeft zich ingespannen om het verzuim te herstellen. Ik zit hier nu heerlyk en hoop veel uittevoeren. Wy hebben een hanglampje gekocht boven myn schryftafel, een klokje van 3¼ thaler, je weet dat ik geen horloge heb, wat potten en pannen, een maand vooruit betaald, kortom allerlei dingen die in vergelyk met vroeger een weelde van rust aanbieden, en nog eens: nu hoop ik inderdaad te kunnen werken.

Myn brochure tegen Bosscha is af. (o, al lang, maar 't drukken ging langzaam.) Je moet twee ex. ontvangen. Ik denk dat van Helden ze over

3, 4 dagen zal kunnen verzenden. Ik heb hem je adres opgegeven. Ik hoop en denk dat het je amuseren zal, ik vind hem flink geschreven, heel vlug en vol. Je hadt zoo lang niets van me gelezen.

Heb je onlangs die haarlemmer courant ontvangen? Die nieuwsberigtjes van den Ryn zyn daarom lastig wyl ze zoo vervelend zyn. Die courant kan alleen drooge feiten gebruiken. Ik mag er niets van my in doen. Als ik wat ideen wil binnensmokkelen zeg ik: men leest in de Mainzer-Beobachter... (NB. een blad dat niet bestaat.)

En ik heb een uitnoodiging gekregen om te spreken in den Cercle artistique, littéraire et scientifique te Antwerpen, voor fr. 200. Na eenig beraad (Willème, Mitciewicz!) heb ik aangenomen omdat ik weer geld noodig heb, en van van Helden op 't oogenblik niet meer durf vragen. Wèl als ik hem eerst een vel of tien druks zal gezonden hebben. Maar die heb ik nog niet, door dat getob van de laatste weken. Nu hoop ik dat te boven te zyn, en dan... vooruit! Als ik nu een beetje kalmte houd, waarop kans is, zal ik gauw van Helden zyn voorschot afdoen, en dan met fl. 40 per blad gaat het spoedig vooruit, zoodat ik er by blyf dat ik je zal kunnen verlossen en weer met je zyn en met de kinderen...

Al den tyd dat ik zoo rondsukkelde schreef ik je niet. Ik begin nu wat tot bedaren te komen na al 't gewurm, schoon ik nog moeite heb met de policie, die absoluut een pas wil. Ik heb er om geschreven aan den minister van B. L. zaken, [Toen Heemskerk Az] maar de lompert heeft niet geantwoord. Zulke nonsense dingen zyn vervelend en agitant. Ik zal voortaan zorg dragen altyd een pas te hebben.

Ik verzend dezen van avond niet, omdat ik juist geen zegeltjes heb. Je zegt wel: »frankeer niet«, maar ik weet niet hoe je dat schippert met je vyf frank 's maands! arme beste Tine! Nu ik hoop op beterschap. Als ik die Antwerpsche lezing doe, dan ben ik op 't oogenblik geheel vlot, en hoop gauw wat af te werken, zoodat ik met gerustheid over van Helden kan disponeren.

Verbeelje die d' Ablaing! Hy vordert voor het regt om myn werken uittegeven (Ideen,

[Namelyk bundel I en II.]

Minnebrieven, Vry-arbeid en Herdrukken) *f* 5000! N. B. na er reeds zooveel op gewonnen te hebben. Hoe rymt dat met z'n afrekeningen met my? En met het aanhouden van myn armoedig boeltje dat daar is blyven staan? Van Helden wou namelyk alles van hem koopen, maar die som is ongehoord, nadat er reeds zoo-

veel verkocht is. 't Debiet moet haast uitgeput zyn. Voor my is 't vereerend, maar 't bewyst hoe slecht d' Ablaing my behandeld heeft, als hy nu, na reeds zooveel van myn geschryf te hebben verkocht, nog *f* 5000 vraagt voor 't kopyregt! En dan myn boeken etc. (kassian daarby is ook jou geslachtsboom!) aan te houden voor schuld van kamerhuur, rekening by de office de publicité en geleverde bloemlezingen (myn eigen werk) die ik ten geschenke gaf om de zaak (myn ander geschryf) te verspreiden!

Weet je wat verdrietig is, ik vind nergens myn maçonnieke papieren. Zyn die in Brussel gebleven? Zyn ze te Amsterdam? Dit is zeker, hier heb ik ze niet. Mimi meent ze in Amsterdam gezien te hebben, en dat ze dus niet in Brussel zyn. Als dat zoo is, hoop ik dat ze voor den dag komen, zoodra ik 't goed by d'Ablaing lossen kan.

't Zal me een heerlyk feest wezen zoodra ik je wat zenden kan. Ik hoop weldra. Kus de lieve kinderen.

AAN DEN HEER JULIUS DE GEYTER.

IV.

Keulen 8 February 1867.

Waarde Heer de Geyter! Het is waarlyk myne schuld niet dat ik op uwen minzamen brief van

20 January tot nog toe geen ander antwoord gaf, dan dat ik nog niet antwoorden kon. Ik was aan 't zwerven. Holland is me onverdragelyk. Ik was in Coblenz, en hield my bezig met... jà, met wat? Met denken. Ik moet erkennen dat ik dit in zekeren zin voor een ziekelyke bezigheid houd, en geloof, sedert eenigen tyd, want vroeger meende ik anders, dat men niet zuiver denkt zonder tevens anderen arbeid daarby te verrigten. Wat ik vroeger denken noemde, schynt wel eens dwalen geweest te zyn. Toch schyn ik daarvan eenige bewustheid gehad te hebben waar ik myzelf en anderen zoo aanprees zich bezig te houden met wiskunde. Maar veel geneesheeren, of wie zich daarvoor uitgeven, zyn zelf ziek aan 't euvel dat zy voorgeven te kunnen genezen. Hoe 't zy, ik voelde dat ik werken moest. Maar zooals ik u in myn vorigen reeds schreef, om geregeld te arbeiden, zóó dat het denkvermogen zyn weg kunne gaan, is zekere orde noodig, zekere vastheid in de omgeving. Daar myn arbeid nu, helaas, in schryvery bestaat (liever maakte ik schoenen, want myn geschryf wondt me) wilde ik wat nader aan de pers zyn, en wou naar Keulen.

[Hier volgt een beschryving van den toestand, die ik supprimeer, wyl de lezer dien toestand reeds kent uit vorige brieven.]

Een brochure, waaraan ik reeds in Coblenz was begonnen (juist het lastige van 't heen en weer zenden der proeven dreef me nader aan de grenzen) nu, dat stukje is af. Ik verzocht myn uitgever u daarvan een ex. te zenden. Maar veel byzonders is 't niet. Eigenlyk niet veel meer dan een philippica tegen nederlandsche verrotting, een oud en vervelend thema. Ja, men zou 't ook kunnen noemen een betoog hoe men uit walg van parlementarisme monarchaal wordt. Waarlyk ik loop niet hoog met koningen! En al ware dit zoo, dan nog ...

[Ik ben verplicht hier eenige woorden te supprimeeren.]

Maar ... de ellendigste koning staat myns inziens hooger dan 't valsche republicanisme dat in Holland regeert. Dat roepen van: Leve de koning! waarmee ik myn stukje besluit, heet eigenlyk: dood aan de rest. 't Is een pis-aller.

Ik heb van Helden verzocht den koning een ex. te zenden. Maar ten eerste ...

[Ook hier raadt men my met nadruk aan eenige regels weg te laten.]

Holland is niet zoo als men vaak zegt: onryp, maar ongeschikt voor 't vertegenwoordigend stelsel.

Onryp zyn, nog niet ryp zyn, veronderstelt de mogelykheid van ryp worden. Die bestaat in

Noord-Nederland niet. Ik zoek naar de oorzaak en meen die te vinden in de onzedelykheid der kapitaalsvorming. Holland arbeidt niet, het speculeert, het dobbelt. Hieraan kan $\frac{9}{10}$ der bevolking uit gebrek aan middelen geen deel nemen. Die $\frac{9}{10}$ staan achter den speler, als lakeien in de zaal te Homburg, en wachten met lakei-achtige onderdanigheid of er iets afvalt van de winst. Dit vernedert. Arbeid (in anderen zin dan 't oprapen van de toegesmeten guldens) voortbrengende, scheppende arbeid zou veredelen, aanspraak en geschiktheid geven tot mee-oordeelen. (Ik voel dit aan myzelf, hoeveel trotscher, flinker ik gestemd ben wanneer ik werk, dan als ik mymerend ronddool). In Holland is elke ryke: patroon (o, niet in romeinschen zin, neen, in gemeen duitschen zin: Herrschaft), elke arme is knecht, bediende, afhangeling, cliënt. En dit laatste alweer niet in rom. zin, want de cliënt had aanspraak op bescherming.

De bespottelyke hoogmoed van wie iets bezitten, de verachtelyke laagheid der armen is in Holland oorzaak van de algemeene dégradatie. Het komt den arme niet in de gedachten dat hy andere regten heeft dan de welwillendheid van zyn heer (dat is van den man die hem voor een tydje huurt.) De hollandsche arme is geen

burger. Er is een groote crisis noodig om dit te veranderen. Een gezamenlyk ondergane schipbreuk zal de ryke passagiers en de arme matrozen tot elkander brengen. Maar zal het nieuwe schip varen onder dezelfde vlag? Dat is de vraag!

Door Frankryks (of Napoleons?) lafhartigheid, door de verdeeldheid van Duitschland, is Pruisen stout geworden. Het moet vooruit, want stilstand is onmogelyk. En als er eindelyk een europesche beroering komt, zal 't bedorven Holland by den eersten stoot ondergaan.

Wanneer 't tot heil strekt van de menschheid zeg ik er amen op! Toch moet ik erkennen dat het my grieven zou Duitschers in den Haag te zien.

En nu, de zaak van uwen Cercle! Gy vraagt of het bestuur my officieel kan uitnoodigen? Hoor eens, dat officiele hoeft immers niet. Ik zal uwen brief maar als zoodanig aannemen, en ik zeg: ja! Ik zal zorgen te Antwerpen te zyn om daar een voordragt te houden, op den dag dien het Bestuur bepaalt. Maar wel wenschte ik zoo spoedig mogelyk. Ik weet het niet gaarne te lang vooruit, wyl het my dan agiteert. Het allerliefst (en 't minst slecht) spreek ik geheel onverwacht. Maken, fabriceren kan ik niets. Toch ben ik

bevreesd dat de betaling te hoog is. Och dit is geen nederigheid. Ik ben niet nederig. Zie, 't zou kunnen wezen dat ik, in zekere stemming, duizenden te weinig vinden zou. Dat is dus veeleer hoovaardig, niet waar? Maar even zeker vind ik myzelf geen drie franc op een avend waard, als de geest niet getuigt. Ik hoop hart te putten uit uw brief, (de eenige liefelykheid die me in langen tyd te beurt viel) en ik zal spreken naar dien indruk, hoop ik.

Beschik gy dus over den dag van myne komst, ik zal voldoen aan wat gy namens my afspreekt. Godsdienst en politiek myden? Ja, ja, ik begryp dit wel. Ik ken die artikels in de Reglementen. Ook de Vrymetselaars hebben zoo'n bepaling! Och, of 't mogelyk ware iets aan te raken, zonder tegelyker tyd alles aan te roeren! Alles grenst aan elkander, alles raakt elkâer, alles gelykt elkâer, alles is in alles!

Maar... Maar... een hinkend paard komt achteraan. Ik heb geen geld, en mag aan van Helden niet meer vragen. Schikt het u of den Cercle my fr. 100 te zenden? Doe het dan en reken er op dat ik op den dag dien gy bepaald hebt, daar zal zyn.

En nog een verzoek, ik hoop dat ge 't niet al te vreemd zult vinden, ik wilde gaarne, buiten

u, geen kennissen maken vóór ik myn speech heb gehouden. Daarna gaarne!

Maar ik sluit me graag een halven dag op voor ik spreek, anders is 't zeker niet goed.

Ik zal naar Antwerpen komen met gemengde aandoening. Ik ben dankbaar voor de sympathie maar voel vrees haar niet te regtvaardigen. Toch zal ik myn best doen.

Wees zeer hartelyk gegroet van uw liefhebbende

Douwes Dekker.

AAN DEN HEER BUSKEN HUET.

XVIII.

Keulen, 16 Maart '67.

Waarde Heer Huet. Ik was verheugd uw hand te zien en liep na de ontvangst van uwen brief van gister terstond naar de post. De chef der bestellers herinnerde zich zeer goed uwen brief te hebben gezien, en herkende zelfs uw hand (wat sterk was aan een zoo groot bureau als het Keulsche). Hy zelf, nu wetende dat ik dagelyks een courant, en bovendien byna dagelyks brieven kryg, kon zich niet begrypen hoe 't mogelyk was dat de brochure (en ook waarschynlyk de brief) was gerenvoyeerd. De besteller die my had moeten kennen, was juist niet op 't bureau,

en ik zal maandag terugkomen. Intusschen dacht de bureauchef dat de brief even als het boekje werkelyk teruggezonden was, en was daarover byna even boos als ik. Hy ontwapende my door z'n yver om de zaak op te helderen. Wedden durf ik niet, maar zweren wel (iersche distinctie tusschen voorzigtigheid en waaghalzery) dat uw brief te Bloemendaal op de post ligt, wachtende op zekeren perodieken termyn om te worden opgezonden naar den Haag, en daar te worden geopend. Ge weet dat er aldus jaarlyks duizenden.... nooit teregtkomen.

Men had me hier uw brief moeten bezorgen ondanks 't verkeerd adres. Dat het niet geschied is wordt eenigzins verklaard door de boosheid van myn huisheer op de hoogstraat, die hoogstwaarschynlyk den besteller heeft in de war gebragt door een brusque antwoord: abgereist! of zoo iets.

Maar als ge nu slaagt in 't terug ontvangen van uw brief, wilt ge my die dan zenden? Ik ben er zeer op gesteld. En ook op de brochure van Prof. Scholten.

Ik ben te Antwerpen geweest (een gure reis, 3de kl., elf uur onder weg!) en heb daar tweemaal gesproken. Den eersten keer byna niet voorbereid, de 2de maal in 't geheel niet. Want

's avonds zeven uur wist ik nog niet waarover ik spreken zou. En 't was er ook naar! Dat zeg ik uit volle overtuiging. Maar zie, het neerlandismus dat daar heerscht, dekte my met z'n vleugelen en 't werd goedgevonden. Nooit ben ik zoo gefêteerd als te Antwerpen. Vandaag kryg ik een brief van de Société la libre Pensée, met uitnoodiging ook in hun lokaal te spreken. Ik heb 't aangenomen tegen zondag aanstaande. De vorige keer was 't in den Cercle artistique, scientifique et littéraire.

Hebt ge van die equipée niets in den Précurseur gelezen? En is 't systeem, niet van u maar van den haarlemmer, om daarvan geen melding te maken? Zou men 't ook ignoreren als 't Cremer geweest was, of eenig ander innocent beoefenaar der Nederlandsche letteren? Ik denk neen. Hoor eens dat zwygen is een deloyaal wapen in Nederland, en de fransche drukpers vervolgingen zyn daarby vergeleken bonbons. Zoo ook nu, myn brochure. Ieder heeft het regt my tegen te spreken, natuurlyk... maar dat ignoreren is valsch, vind ik. Kon men voorgeven te meenen dat ik niet gelezen werd, dan kon 't opgaan. Men kon dan beweren my geen aandacht waard te keuren, maar gelezen word ik, en veel. Wat 'n lafhartige taktiek! Zelfs als men

my behandelt is 't om te zeggen dat men niets zegt. (Zie onlangs 't Handelsblad). Geloof me, dat ik daarover niet klaag, als iemand die tegenspraak wenscht òm in 't licht gezet te worden. In weerwil der taktiek van de holl. pers, ben ik meer populair dan me soms lief is. Daarom is 't dus niet. Maar ik erger me over de deloyauteit, daar dit uitloopt in ignorantie, of voorgewende ignorantie, in heel andere dingen dan schryvery. Is 't billyk, dat de verhooging, nu aangevraagd, van traktementen der Inlandsche hoofden op Java, behandeld wordt, zonder my te noemen? »De Regering erkent« ... enz. (Zie het slot van uw art.: 's Gravenhage in de courant van 25 February).

[»De regering erkent, dat, behalve het door art. 57 van het regeringsreglement gewettigde dienstbetoon, de inlandsche Hoofden leveringen en diensten vorderen, welke leiden tot afpersing en knevelary; een misbruik, dat zwaar op de bevolking drukt, en waaraan een einde behoort te komen. Vermits de publicatie van 6 November 1834 niet is geeerbiedigd, wenscht de Regering eene andere regeling in het leven te roepen«.]

Nu ja, daar erkent de Regering allerlei dingen die ik beweerd heb, en voor welk beweren ik gestraft ben. Moet ik nu daar tegen opkomen? Wanneer al 't geen ik daarover te zeggen heb,

waar is (en 't is makkelyk waar te zyn) wordt het bedorven door de ikheid die er noodzakelyk in doorstraalt. Zeker, IK had gezegd en beweerd en volgehouden, ten koste van veel, al wat nu de regering erkent, en toch vindt men 't onbescheiden, wanneer ik aandring op ... ja, waarop? Wel, dat ik regt had, en niet verdiende behandeld te zyn als geschied is.

't 'Is me een raadsel dat niemand in Holland uit eenvoudig regtsgevoel die opmerking maakt, en ik ben zoo verdrietig over dat stelsel van ignorantie in andere dingen (speeches, brochures etc.) wyl dit systeem het verzwygen van hoofdzaken mogelyk maakt. In Frankryk zou 't niet geschieden. Niet ook in Belgie. Niet zelfs in Duitschland. Ik geloof niet dat er een land is, waar de pers zoo onmagtig is in haar vryheid, als in Holland. Ginds mag men niet alles drukken, maar wat gedrukt wordt, heeft effect. In Holland is 't drukken geoorloofd och ja, waarom niet, er wordt toch geen acht geslagen op 't geschryf. Wat geeft zich Napoleon een onnoodige moeite, en wat is Emile de Girardin ondankbaar!

Hebt gy myn stuk tegen Bosscha? Ik heb aan van Helden geschreven u een aan te bieden en hem een inlegpapiertje gezonden. Is 't niet »wat men gewoon is pikant te noemen?« En is niet

die aankondiging in 't Handelsblad »wat men gewoon is lamlendig te noemen?"

O, o, ik kan die *f* 25 's maands niet missen, maar wat vervelen my die berigtjes! Ik verzeker u dat die dingen, op den duur, my inspanning kosten. Van daag deelde ik den volke mede: »dat de feestelykheden ter gelegenheid van 't huwelyk van Vlaanderen met Hohenzoll. twee dagen zouden duren.« Hoe diep, hoe belangryk, hoe indrukwekkend! Maar er staat by: »dat dit beweerd wordt.« Mogt dus de graaf van Vlaanderen, of de bruid, buiten hun tax gaan, en 48½ uur feest vieren, of mogt welligt de bruid flaauw vallen vóór ommekomst van 't tweede etmaal, dan is de verantwoordelykheid van uw correspondent à couvert. Ik heb gezegd: »men beweert.« 't Is een vervelende historie.

Verbeeld u, men stookt in Antwerpen een staatkundig vuurtje (of een onstaatkundig, dat laat ik daar) tegen het Belgicismus vóór aansluiting aan Noord-Nederland. Zoo gaat het! In Maestricht wil men belgisch zyn, in Vlaanderen hollandsch. Ik ben niet hollandsgezind maar zou Holland afraden zoo'n trojaansch paard in te halen. Er is leven en gloed in belgisch Nederland, en ik betwyfel of zy zeer lang zich uit den Haag zouden willen laten regeren.

Myne vrouw schryft my gedurig over de lieve hulp die zy van den heer Potgieter ontvangt. Ik ben er zeer dankbaar voor, maar tevens verdrietig dat het noodig is. Zy is door veel zorg en inspanning zeer verzwakt, en ik moet absolut een eind zien te maken aan hare zeer moeielyke positie. De kinderen zyn wel en goed. Maar ik wilde zoo gaarne zelf hen onderwyzen. Ik ben geboren schoolmeester, en had altyd den naam zeer goed iets te kunnen uitleggen. Ook houd ik er van, en juist omdat ik zooveel zaken niet weet ben ik genoodzaakt telkens iets op nieuw te leeren, en sta dus een kind nader dan iemand die knap is. 't Is me een vreesselyke grief dat anderen myn kinderen onderwyzen.

Zeg me toch eens of ge indertyd myn IIden bundel Ideeën compleet hebt ontvangen? Ik vrees neen. Ik was toen aan 't zwerven, en in een nagezonden koffer vind ik vele losse vellen. Het spyt me dat ge er nooit om vraagdet. Hebt ge byv. niet myn nieuw bewys voor de stelling van Pythagoras? 't Is eenvoudiger en helderder dan alle vorigen, dat zal niemand ontkennen, en ik wilde u vragen my te helpen aan 't constateren dat het my behoort. Anders lees ik 't over eenigen tyd in de courant als 'n uitvinding van van Lennep of van Twist. 't Is een nietigheid zult ge

zeggen. Nu ja, maar wie niet veel of niets heeft, moet z'n nietigheden by elkaer houden.

Na vriendelyke groete, ook aan uwe vrouw, ben ik

geheel de uwe
Douwes Dekker.

Ik kryg dus de brochure, niet waar? En den teruggezonden brief, als ge hem hebt? Of anders wat er in stond.

AAN DEN HEER JULIUS DE GEYTER.

V.

Keulen 21 Maart 1867.

Beste de Geyter. Ik heb u 37000 dingen te zeggen. Vooreerst, dat ik jaloers ben op uw inkt, die zwart is. Ik heb betaald 2 groschen, daarna 2½ groschen, en eindelyk 7½ groschen om zwarte inkt te koopen, en ge ziet hoe ze is. 2o Dat gy verkeerd doet met »Waarde Heer« te schryven. Als ge 't weer doet, zend ik u uw brief terug. 3o Dat het lief en groot van u is .....

[De heer de Geyter heeft my niet de origineele brieven, maar afschriften er van gegeven. Hier is in dit afschrift iets weggelaten, naar de heer de Geyter schryft, wyl het zonder belang is, en naar zyn oordeel te vleiend voor den ontvanger van den brief.]

5° Dat ik in den brand zit, en uwe hulp noodig heb. Zie hier hoe.

Ik ontvang dan

[De twee laatste woorden doorgehaald]

deugt niet. Ik moet anders beginnen. Zoo ziet ge dat iemand die in den brand zit, niet uit z'n woorden komen kan.

De »libre pensée« noodigde my uit. Ik nam 't aan tegen zondag, en schreef, niet wetende hoe laat ik, òf zaterdag, òf zondagmorgen arriveeren zou, dat ik my zondagmorgen vóór elf uur, zou aanmelden by den heer Van Straelen.

Daarop ontving ik een vriendelyk voorstel om liever reeds zaterdag te komen, wyl ik anders te vermoeid zou zyn (heel juist) en »dat die heeren zooveel mogelyk zouden zorg dragen my den avend genoegelyk te doen doorbrengen.«

Intusschen had ik aan den Heer Breuer gevraagd, of ik by hen mogt logeren. Ik herinnerde my wel ook door den Heer Flemmich uitgenoodigd te zyn, en dat indedaad aangenomen te hebben, maar wist niet regt, of ik dat moest beschouwen als ter loops of ernstig?

Nu ontvang ik een brief van mevrouw Breuer, waarin H E D, heel lief, my mededeelt dat ik niet zonder lompheid de uitnoodiging van den Heer Flemmich mag voorbyzien (en parenthèse,

zulke opmerkingen vind ik nu juist een kenmerk van ware hartelykheid, en ik ben er dankbaar voor).

Nu heb ik besloten om te Antwerpen aan te komen zaterdagmiddag 5.40 en — uit een waar gevoel van vriendschap, hartelykheid en dankbaarheid — al myn bezwaren op u te werpen.

Logeren hier, logeren daar, den avond passeren met »libres penseurs« of op 't concert, regts gaan, links gaan ... zie ik doe met u als de geloovers met hun god: Hy moet het weten!

Aan de »Libre pensée« heb ik geschreven dat ik uw »paquet« wil zyn, dat ik uw ding ben.

Is dat goed?

De overige 36994 punten zal ik later behandelen, als ik goede inkt heb.

Wees dus tot zaturdag middag met uw lieve vrouw hartelyk gegroet van uw liefhebbende

Multatuli.

Maak goed dat ik met den heer Flemmich en règle kom, anders vermoord ik u. Ik ben als Jehovah, zachtmoedig van harte, dat ziet ge.

VI.

Keulen, Dinsdag.
[2 April 1867.]

Beste de Geyter. 't Is schande dat ik niet reeds

gister heb geschreven. Ik was lui. En nog ben ik lui. Te lui altans om u goed te zeggen hoe vol myn gemoed is over de ontvangst die my te Antwerpen is tebeurt gevallen. Ik kan niet schryven vandaag. Alles warrelt me voor den geest, als de zeepplaneetjes in 't heelal van 'n waschkom. Ik zal 't wat tyd geven om tot rust te komen.

Ik hoop u van avend goed te schryven. Och ik heb zoo'n spyt dat ik uw vrouw, uw lieve kinderlyke vrouw, geen kus heb gegeven. Alleen daarom zou ik terug komen in Antwerpen, — een ware argonautentogt! Aan de afspraak met »la libre Pensée« zal ik denken. Ja, ik hoop aan alles te denken. Ik heb in Antw. veel nieuwe gezigtspunten opgedaan, dat is: veel geleerd. Die vlaamsche beweging geeft me veel te denken, en misschien geeft my die zaak het middel aan de hand om een vaderland weer te krygen. Juist tien jaren zwierf ik, als Ulysses; wie weet of ik niet door myn reis naar Antwerpen myn Ithaca gevonden heb. Prof. Heremans heeft gelyk: Gy lieden moet Holland annexeren. By u zit de kern van Nederland.

En zelfs uw katholicisme kan er toe dienen, want ...

Och, ik kan niet schryven vandaag. Toch heb

ik u veel te zeggen. Dus later. Groet allen, maar nu in 't byzonder dien hartelyken Breuer en zyn lieve flinke vrouw.

Ik dank u voor alles. Och, 't was te veel!

Mult.

Wilt ge er aan denken Ds. v. Straaten zyn boekje terug te geven, natuurlyk onder dankbetuiging voor de inzage. Die parodie is allergeestigst. Zendt ge my den Lucifer? Ik ben nieuwsgierig hem geheel te lezen.

Ik verzeker u dat men 't in myn toekomend geschryf zal bemerken dat ik te Antwerpen geweest ben, en daar een en ander geleerd heb.

AAN DEN HEER BUSKEN HUET.

XIX.

Keulen, 5 April.

Waarde heer Huet, zoo even sloot ik myn prachtig bulletin. Ja, 't is zwaarder dan ik dacht .... door de verveling. Maar toch blyf ik beweren dat de betaling hoog is, want die is voor 't werk, en de verveling kan niet in rekening gebragt worden, wyl de directie daarvan geene ahnung hebben kan. Anders was de geheele courant anders.

Myn tweede bezoek te Antwerpen heeft my

zoo mogelyk nog meer voldoening gegeven dan het eerste. Ik heb in de »Libre Pensée« gesproken over biologie. Nu, ik geloof u geschreven te hebben hoe ik denk over verhandelingen in 't algemeen, en de myne in 't byzonder. Ik ben er misselyk van. 't Kost me niets meer, en ik ben klaar terstond te spreken, 2, 3, 4 uur lang, over wat ge wilt, maar... 't is er naar. »Mes vers ne me coûtent rien...« C'est bien heureux, zei een ander, enz. Nu wilde ik gaarne eens iemand hooren die beter spreekt. Ik vrees, ik vrees dat ik 't betere, ja 't beste zelfs, ook slecht vinden zou. 't Is onmogelyk dat men waarheid die de moeite van 't zeggen waard is, kan geven by 't uur. By 't schryven kost me soms een zin meer.

Maar de goede gulle Antwerpenaars waren tevreden. Ze behandelden my als een bedorven kind. Ik werd overladen met geschenken, kussen, omhelzingen. Men hing my een horloge om, men pakte sigaren in myn koffertje, en zond me thee na, en rookvleesch... ik ben er verlegen mee. De hartelykheid is niet te beschryven, en ik moet èèn zot figuur gemaakt hebben als een braminen pop. Die zien er ook altyd zoo dom uit. Ik heb gevloekt om my te ontdeftigen. Krom gepraat om te protesteren tegen letterkundery. Ik heb gehaakt aan een kinderborstrokje.... niets baatte. Oef!

En ik had nog al gewaarschuwd tegen biologie! Zoo zie je, wat speeches waard zyn. Klank, klank, niets dan klank!

Men blyft aan de post volhouden dat uw brief terug gezonden is. Hadt ge hem van Haarlem verzonden? Dan moet hy daar zyn, en niet te Bloemendaal.

Prof. Scholten bezwaart me, en wel omdat hy al te ligt is. Hy is niet te wederleggen dan op de allerbanaalste wys. Zyn geknoei is zoo plomp dat hy eigenlyk maar een slag verdient en geen match waard is. Toch wil ik hem behandelen. De klip is de te groote gemakkelykheid. Ik had liever fyner werk. Maar 't vleit me dat gy 't my opdraagt, anders kreeg hy niets dan by de eerste gelegenheid een nootje, een zyslag. Waarachtig het is beneden critiek, en haast zou ik gelooven dat uw opdragt hoogmoed is, wyl gy zelf er u te goed toe rekent. En daarin hebt ge gelyk. Moet die man z'n studenten vertellen wie god is? Sakkerloot!

Ik verlang naar uw stuk in Nederland over »Een en ander«.

Doe my toch eens het genoegen my optegeven wat gy van my hebt? De minnebrieven? De vry-arbeid? De herdrukken? De ideen, compleet zoover ze uitzyn, d. i. twee banden?

Ik houd niet van lezen, en ik gis gy ook niet. Maar ik kan niet gelooven dat gy myn later geschryf beneden Havelaar stelt, en daarom wou ik weten wat ge gelezen hebt.

Myn streven is myne vrouw weer te krygen en myn kinderen. Maar dat is heel moeielyk. Geld is weer hoofdzaak. De kinderen zyn wel. Hoe bitter 't my is hen te missen, toch komt vaak het denkbeeld by my op dat het hun voordeel is op te groeien zonder de pressie die ik (tegen myn wil) zou uitoefenen. Ze worden nu beter zichzelf. Myne vrouw is uitstekend voor de opvoeding. Haar doorgaande systeem is: laisser aller. De kinderen kennen geen dwang, en de heele opvoeding is nagenoeg: onthouding. 't Eenige is dat myn ventje wat speelsch is. Als gy wist hoe die ch's my vervelen! Ben ik dan de eenige die daaraan zoo'n hekel heb? Denk ook maar dat ik kippevel kryg by 't: De N. Rotterdammer doet opmerken etc. Correct is 't, ja! Correct als vroeger: ik haattede, gy haattedet... Nu, ik haattede altyd zoo'n correctheid.

Maar... om regtvaardig te zyn moet ik in compensatie brengen al 't kippevel (kippenvel, zeggen ze) dat ik u zoo menigmaal veroorzaak, u en velen, door myn tuchteloosheid.

Tuchteloos? Zie eens wat al komma's ik in

myn bulletintjes zet. 't Is om se pâmer d'aise voor den Haarlemmer.

Zyt ge, als ik, misselyk van de 2de Kamer en van de dagbladen? Wat 'n geseur! En wat is die Fransen van de Putte plat! »Hoe smaakt u dat hapje?« fidonc. Zeker zou hy 't vreemd vinden dat ik over platheid klaag, ik die vaak ruw ben. Er is verschil. Ik ken wel drie latynsche spreuken daarover met licet en non licet, maar myn blaadje is vol. Is uwe vrouw wel, en uw zoontje? Hoe is hy? Groet HEd. en hem en geloof my hartelyk de uwe.

DD.

Te Antwerpen heeft men my meegenomen naar de Kinderdyk, waar een feest was. Ook daar ben ik zoo hartelyk ontvangen dat ik er verbaasd van was. »Mais le moindre grain de mil« etc. Misschien echter komt er »mil«.

XX.

Keulen, 9 April '67.

Waarde heer Huet, Gespeld aan dit papiertje

[**Deze brief is geschreven op het ongebruikte papier van een Keulsch postbericht.**]

ontving ik zoo even eindelyk uw brief van 2 Maart. De gegeven uitlegging is geen uitlegging,

maar ik mag niet boos zyn daar er toch blykt dat men zich moeite heeft gegeven. En hoe oud nu ook uw brief zy, toch ben ik er bly mee. En daarom schryf ik terstond.

Dat gy zooveel notitie neemt van »Een en ander« doet my goed, en die indruk zou blyven, al hadt ge veel meer en andere fouten te gispen dan de... breedsprakigheid. Want dat is het. Ik zou dezelfde opmerking maken (doch er zyn twee antwoorden op) als ik zoo'n ding moest beoordeelen.

Wat hebben Huyghens, Briseis en Huig de Groot met een Javaschen banjir te maken? Dit vraag ik zelf in »Wys my de plaats« en zulke vragen zoudt gy telkens kunnen doen.

Een antwoord is — o god zoo, bitter — dat ik soms myn fantaisie haar gang moet laten gaan omdat er vellen druks noodig zyn.

En 't tweede, minder verdrietig en tevens oorzaak dat ik de bitterheid van 't eerste slik, is: dat die fout misschien noodzakelyk is. *Men* geeft geen acht op bondige waarheid.

Een tooneelschryver weet, of moet weten, dat de zes, acht eerste zinsneden na 't ophalen der gordyn verloren gaan onder 't geschoffel en geraas. 't Is dus zaak z'n stuk zoo interigten dat die frases kunnen gemist worden zonder veel nadeel voor 't verband. Ook dominés deden dat

in myn jeugd. De aanhef achtte 't beneden zich te concurreren met de stovenzetsters.

Nu geloof ik dat ik dit eenigzins moet toepassen op alle schryvery, en niet in 't begin alleen, maar in den loop der stukken.....

[Deze laatste alinea is afgebroken en er is een schrap door].

De vergelyking met tooneelstukken en vóórgebeden is alweer onjuist, want ik wil juist wèl verstaan worden in myn afwykingen, daar ik ze, die, haar (wat verveelt me de taal!) schyn noodig te hebben voor de soms epigrammatische conclusie. Een walvisch sterft niet door een harpoensteek, maar toch moeten er zulke harpoensteken gedaan worden om hem eindelyk binnen te krygen.

Lieve hemel, myn systeem op dat punt schynt verkeerd te wezen, want heel veel walvisschen heb ik nog niet gevangen.

En ook is 't geen systeem. Ik zou er niet aan gedacht hebben zonder uwe opmerking (die ik gegrond vind) en nu zoek ik naar oorzaken van die fout. Ik zelf schryf liever staccato, geloof me.

O, ik ben zoo groots op uw woord: »schrander.« En ik geloof dat dit verdiend is, maar ook dat elk lezer even schrander wezen zou, indien hy zich kon gewennen aan den wil om te be-

grypen. Men laat z'n gedachten heenglyden over de frases, en vergeet te verstaan. Of men schroomt de moeite, die daartoe noodig wezen zou, *misschien!* Want is verkeerd verstaan makkelyker dan wèl begrypen?

Nu, 't vermyden daarvan zal wel schranderheid zyn, en daarom ben ik bly met uw kwalificatie. De heele zaak komt neer op begeerte om te begrypen = philosophie, niet waar?

Dat ge *zegt* styf te zyn, vind ik niet styf. Maar ge hebt regt in uw vordering genomen te worden zooals ge zyt, en ik vind het al veel dat ge myn losheid verdraagt.

Myn streven op 't oogenblik is myne vrouw te verlossen. Helaas, kan de behandeling van Scholten's boekje zoo bondig wezen, als wanneer ik geen »vellen druks« te leveren had?

Maar al schreef ik nog tienmaal zoo breed (wat me-zelf spoedig vervelen zou) toch zou 't my niet lukken het noodige geld byeen te krygen met schryven. Ik peins op andere middelen. Het moet kunnen, want myne vrouw lydt. Als 't me niet walgde nog publieker te worden dan ik al ben, zou ik eens de geschiedenis van myn gezin schryven gedurende de laatste twee, drie jaren. Wat zou dat boek »mooi« zyn.

Ik zal niet meer letten op uw weinig of niet

antwoorden op myn lange brieven. Ik zal alles goed opnemen. Maar denk niet dat het een scie van my is veel of lang te schryven. Ik schryf zelden en dan nog weinig. Myn lange brieven aan u beduiden dus een distinctie. Dat kondet gy niet weten. Ik ben zeker dat van de tien menschen die meenen regt te hebben iets van my te hóoren, $9\frac{8}{4}$ zich zullen beklagen dat ik niet schryf.

Leest gy uwe vrouw zondags voor? Ik heb te Antwerpen in huisselyken kring voorgelezen en goed. Ik wou dat ik dat voor geld kon doen, maar in kleine localen, want als ik zeer luid moet spreken is 't ellendig. Ik ben zeker dat myn voorlezen meer waard is dan myn speeches.

Wilt gy er aan denken dat ik nog altyd Nederland niet heb (of 't stuk er uit). Ik groet u en uwe vrouw hartelyk

t. a. v.

Douwes Dekker.

Ik zoek nog altyd geld om een eigen blad optezetten. Dàt zou me een uitkomst zyn!

[Het is zeer jammer dat er in de bewaard gebleven brieven van Busken Huet aan Multatuli een gaping is van 9 Januari tot 23 December 1867].

XXI.

Keulen, 23 April.

Waarde Heer Huet, Ik kryg daar een brief van myne vrouw die my 't ergste doet vreezen. Ze schryft dat er geen gevaar is, maar de geheele brief is zoo dat ik vreesselyk ongerust ben. De dokter heeft verboden dat ze verder dienst zou doen.

Wat ik nu doen moet weet ik niet. Doch misschien zou ik moeten trachten te Antwerpen geld te krygen om naar Milaan te reizen. Ik weet niet.

Hoe 't zy ik heb niets, en ik heb de *f* 25 over Maart—April niet ontvangen. Wilt ge my die zenden?

Adieu, t. a. v.

Douwes Dekker.

XXII.

Keulen, 31 Mei 1867.

Waarde heer Huet, Dat ik niet eer antwoordde op de vriendelyke toezending van uw stuk over ten Kate's schepping, was waarlyk niet uit gebrek aan belangstelling. De oorzaak ligt in myn stemming, die zeer gedrukt is. Juist omdat ik blyde was met uwe beschouwing wilde ik die

uitvoerig reviewen, en daartoe wachtte ik op wat meer helderheid dan myn toestand my laat. Nu, die verandert niet. Integendeel! En als ik wachten zou op verlossing van den doodsangst waarin ik myn dagen en nachten doorbreng, zou er kans wezen dat ik u nooit bedankte. Dat wil ik niet.

Ik heb uw beoordeeling »met genoegen gelezen«. Juist die afgezaagde frase heb ik noodig, om de waarheid te zeggen. Uw stuk kan door niemand hartelyker worden toegejuicht dan door my, daar ik valsche poëten meer haat dan alle andere schelmen. Dit »andere« is niet te veel. Gy zelf zegt: »de dichter ten Kate moet nog altyd een regtschapen mensch worden». Ik, plomper dan gy, stryk 't woord dichter door, en ontzeg den delinquent het benifice van 't vergoelykend praedicaat.

Want dat dichterschap is my 't menschelyke, en ik houd het van u voor eene ondeugende voorzigtigheid, de deur open te laten voor de opvatting alsof uw oordeel alleen z'n verzen aanging.

»De vrouw Laïs, Aspasia, Phryne ... moet nog altyd een regtschapen mensch worden?« Ei, ... mag de al te groote ontvankelykheid dier dames afgescheiden worden van haar mensch-zyn? Immers

neen! En bestaat niet het dichter-zyn uit eene gelyksoortige ontvankelykheid, evenzeer inhaerent áan de menschelyke natuur als het vrouwschap?

Ik weet by ervaring, helaas, hoe laag de barometer der ziel moet zinken, om gevoel, emphase, bezieling te verkoopen op kommando of... uit nood. Maar nood — van vrouw of kinderen vooral — zal wel kunnen gelden als verligtende omstandigheid. Wie 't doen kan uit lust, uit weelde, uit vermaak in leugen, noem ik slecht, tout court.

Ja, uw stuk is zeer schoon. 't Is me een ware letterkundige studie. De bewysvoering dat Pythia niet bedwelmd is, doch zich maar zoo aanstelt, is sluitend als een bus. (pag. 19 byv. en dat wyzen op 't Paul de Kock'sche motto van Horatius.) Zou iemand uwe redeneringen aandurven? ik denk neen. Hoe maken 't toch al de menschen die, u lezende, zeggen »mooi! juist« en toch voortgaan... met de amsterdamsche beurs zoo fraai te vinden? Dat begryp ik niet. Maar ik begryp bovendien hoe langer hoe minder van de heele maatschappy. Myn heele intelligentie hangt van niet-begrypen aan elkaer.

Dat juist ik zoo hartelyk instem met uw ontmaskeren van ten Kate's bedrog, is, omdat ik

zyn wyze van doen onder de gevaarlykste leugens reken. Ik kan nooit zulke dingen lezen, zonder te denken aan »zondigen tegen den H. G.« Dat zal niet vergeven worden, staat er.

Dat er schoone verzen in zyn werk zyn (ja, dat aangehaalde op uw blz. 12, 13, vind ik heerlyk) wat bewyst dit? Dat die heele verzenmakery een kunstje is, een handigheid. De japanners doen een tol loopen op een gespannen koord; ik heb in Egypte een geit zien staan op 6, 8, 10 op elkaer gelegde kootjes; wy hebben de o-sprook, de a-praat, de e-legende, en preeken zonder r gehad, en wat niet al! En sommige dier force-touren stel ik, in moeielykheid van uitvoering (ja, soms ook in nut) gelyk of boven 't kunstje van verzenmaken. Dat kunnen gy en ik ook. De vraag is, of we zoo goed zouden slagen in 't lezen van een rebus in de Illustraties?

Hoe 't zy, ten Kate kent het kunstje, al mag ik niet toestemmen dat de rhythmus hem nooit in den steek zou laten. Of ligt het aan my, dat ik (uw blz. 32) vraag: wie er van 't neuriën of vertalen van psalmen gesproken heeft, in tegenstelling van dichten? (Er staat: »psalm*dich*ter»). Welke booswicht heeft den armen menschen hun wetten afgenomen? (»wet*ge*ver«).

Is voorts de caesuur niet leelyk in:

van aarde en he/mel, Mensch/...
dan die de Mees/te is ook/...

Is er niet een gevecht tusschen scansie en noodzakelyke betooning in:

Bode en Vertrouwling Gods?

Maar dat is byzaak. Want ik moet erkennen dat hy overigens... och, wel beschouwd is toch die heele prosodie eene conventie. Maar des te laffer wordt dan ook de verzenmakery.

Toch heb ik nog een opmerking die 't métier aangaat. Wy weten nu eenmaal dat de handigheid veelal bestaat in 't vinden van eene klinkende slot-strofe. Al wat dan noodig is om dien regel voortebereiden (of juister, telle quelle mogelyk te maken) moet men maar slikken als de laffe »couplets« in een duitsche vaudeville. Zes regels zinneloos vulsel leiden langs een doornig pad tot het slotwoord van regel zeven, waarop het stichwort van den dag moet rymen. Et d'applaudir!

De twee laatste regels nu op (uw) blz. 31 zyn gelungen!

[Huet had daar aangehaald uit ten Kate's »Stem uit de woestyne«:

. . . . . God-zy lof! Weer blinkt hy!
Hy gloeit, hy bliksemt waar hy gaat;

Een stroom van hemelsch vuur, een Noorderlicht,
(omringt hy
De nachtkim met een dageraad!
Da Costa! laatste zoon van 't Koninklyk Geslachte,
Dat Holland Dichter heeft gekroond!
Zie, U omzweeft zy nog, de onsterfelyke Gedachte,
Die eens aan d' Aemstel heeft gewoond!
Op U slaan we allen 't oog, van heilverwachting zwanger,
Uit wanklank, zwakte en schemering!
God gaf de Liefde U, Mensch! . . . God U 't Genie,
(o Zanger! . . .
God U 't Geloof, o Christen! . . . ZING!]

(O ja. 't Is eene nabootsing van Lamartine's grafschrift op Mme Malibran: beauté, vertu, genie!)

[Het graf der zangeres bevindt zich te Laeken by Brussel.]

Maar 't vulsel? Is dat van een goed werkman? Ik zeg neen. 't Is een warboel van frasen. Wat 'n arbeid om aan »zwanger« en »schemering« te geraken, ter voorbereiding van »zanger« en »zing«. *Is* Holland gekroond, of *heeft* het gekroond? Is er een geheel geslacht gekroond? Dichter gekroond? En (al wil men nu absoluut iets aan »zanger« te rymen geven) mag een oog zwanger zyn? Is dat niet een ongehoorde verschyning in de ophthalmie? Is de koppeling van »wanklank, zwakte en schemering«

als beschryving van plaats of toestand »waaruit« men dat »zwangere« oog slaat, niet een beetje zwanger van begrips verwarring?

Hoe Bilderdyk aan renommée gekomen is, behoort weer onder de vele dingen die ik niet begryp. Naar den allergewoonsten maatstaf zelfs, vind ik zyn verzen slecht. Zie weer eens op (uw) blz. 43 ...

[Waarschynlyk kwam er in de eerste uitgaaf van Huet's »J. J. L. ten Kate en zyne Schepping« eene aanhaling van Bilderdyk voor, waarop deze alinea doelt. In de uitgaaf van 1878 die voor my ligt, heb ik haar echter te vergeefs gezocht.]

die stoplap: »zie«, dan »dat vermetel pogen« (een scie van 't eerste water); in reg 3: ... »stig 't, is 't iets m« ... en ... »ns ... ns ... ds ... st.«

En dan dat »vastleggen« van den waanzin. Zou een behoorlyke muilkorf niet voldoende zyn?

Maar school heeft hy gemaakt. En terdege! Da Costa streeft hem in kakebeen-vermoeiende hardklankigheid op zy en voorby.

»Heil het lam dat vermocht heeft
Dat ons met zyn bloed gekocht heeft
Dat verlossingen gewrocht heeft ...«

Is dat niet wat hard, vooral voor 'n lam?

Ik gis dat gy over Bilderdyk en Da Costa anders oordeelt dan ik, want anders zoudt ge,

denk ik, by 't noemen hunner namen, niet hebben kunnen nalaten een kleine zweepslag te geven. Nu dan wacht ik op Belehrung.

Men zal uw stuk waarschynlyk weer niet begrypen, of met het uiten der toejuiching wachten tot dat begrip »du jour« is. Wat geeselde Huet de valsche poezie, zal men zeggen... in 1900 zooveel. Maar ter zelfder tyd zal men wierook branden op outers van andere leugengoden, en de menschen smaden, die daartegen yveren. Menschkunde is een treurige studie.

Heden is uw zoontje jarig, en morgen gaat hy naar school. Ik denk daaraan zoo, omdat ook morgen myn kleine Nonnie jarig is. Ik heb haar in ruim twee jaar niet gezien, en betwyfel of ik haar ooit zal weerzien, want myn toestand is zeer moeielyk. Ik ben dan ook moedeloos. Dat ik u betrekkelyk lang schreef, was omdat ik zoo party trek voor uw streven om leugen te ontmaskeren. Indien er wat zin voor waarheid was, zou ik myn gezin niet verloren hebben, en er zou arbeid voor my zyn. Nu is er niets voor my te doen. O, mogt ik wat meer leveren aan uwe Courant. Dat kost geen ziel.

Wees met uwe vrouw hartelyk gegroet en kus uw mannetje. Myn hart breekt als ik aan kinderen denk, en toch kan ik niet laten daaraan

te denken. Gister aan de station was een meisje dat haar vader afhaalde.

Uw liefhebbende
DD.

Waarom men my te Antwerpen zooveel valsche hoop gaf begryp ik niet. Ik hoor niets van daar.

[Over Huet's beoordeeling van Ten Kate's »Schepping« leze men Idee 733].

AAN DEN HEER JULIUS DE GEYTER.

VII.

Keulen, 11 Mei 1867.

Beste de Geyter, Och wees zoo goed my eens te schryven of er nog iets te verwachten is van de hulp waarop gy my deedt hopen? De toestand myner vrouw, myne eigene afgematheid, de noodzakelykheid om eens eindelyk eenigen tyd tot iets anders te gebruiken dan dat folterende trachten om in 't leven te blyven, zie dat alles noopt me om u te vragen hoe de zaak staat waarop gy zoo welwillend hebt gedoeld? Wilt ge my dat mededeelen? En, zoo mogelyk met eenigen spoed? Want waarlyk, ik heb 't moeielyk!

Wees met uwe lieve vrouw hartelyk gegroet,

de uwe
DD.

VIII.

Keulen, 14 Juny '67.

Beste de Geyter, Ik kan u verzekeren dat ik uw zwygen begrepen had, en nog spyt het my dat ik niet reeds voorlang u verloste van de vrees dat ik u verdacht van onhartelykheid. Begrypen is ons beroep, en ik heb begrepen dat gy teleurgesteld zyt en niet teleurgesteld hebt. Nooit zou ik van u iets onhartelyks denken, wees daarvan verzekerd! Ik weet wat het is, te willen en niet te kunnen, en het is eene zeer natuurlyke eigenaardigheid van goede harten dat zy altyd minder kunnen dan willen. En dit moet zoo zyn, want het willen staat het kunnen in den weg, en magteloosheid is dus juist het gevolg van goeden wil.

't Is toch ellendig, zegt men vaak, die, die, of die zou zoo goed kunnen helpen, als hy wilde. Juist! Maar »als hy wilde« zou hy ook gister gewild hebben, en voorgister, en voor jaren, en dan zou hy nu niet gekund hebben. Want zyn »kunnen« is de vrucht van nooit-willen.

Ik heb zeer zeer moeielyke dagen, weken, ja, maanden gehad. In zekeren zin doet het my genoegen dat ge schryft. »Werken kan ik niet«, dan begrypt gy ook (wat velen niet begrypen)

dat ik in die stemming niet werken kon. En nog niet, schoon ik sedert eenige dagen eet.

Ja zelfs ik heb my nieuwe kleeren laten maken. Wat 'n genot zich te durven vertoonen, zonder angst dat men de doorgeloopen schoenen ziet! Werken? Zie, al had ik geen zeer drukkende zorg, ik zou eenigen tyd noodig hebben om te herstellen van de aandoening die my m'n nieuwe schoenen veroorzaken. En de ouden heb ik laten repareeren, op die wyze...

Och, dat verveelt me. De heer F. heeft me (en ik gis dat gy 't weet, of zelfs ondanks uw eigen verlegenheid nog hebt medegeholpen) geld gezonden. Nu moet ik bekennen dat de aandoening by de ontvangst, na lang zwygen van zyn kant, zeer onverwacht, niet ongemengd was. Maar ik schryf u dezen brief niet om met volkomen juistheid alles te schilderen. Dat zou te ver leiden. Bovendien dat zou een werk zyn, en werken kan ik nog niet. Ook heb ik den heer F. nog slechts voorloopig gedankt, en zal hem nader schryven.

Uw brief is van den 9den en eerst den 13den op de post gedaan. Als nu maar niet de heer Rooses uit de vertraging van myn antwoord meent te moeten opmaken dat ik een vormelyke uitnoodiging wacht. O, neen. Ik ben over en over te vreden met zyn aan U gerigten brief. Wan-

neer ik dus niet te Gent kom, zal de oorzaak daarvan elders te zoeken zyn. Ik weet byv. niet of ik tegen dien tyd de kosten der reis zoude kunnen bestryden. Wanneer is het? Wat Gent aangaat, en de Vlamingen, wilde ik gaarne daarheen. Ja zelfs in zekeren zin stel ik er belang in eens eene groote verzameling Noord-Nederl. »letterkundigen« (hm! hm!) by elkaar te zien. Dat moet een merkwaardig schouwspel zyn! Doch ook om andere redenen stel ik belang in het Gentsche congres, en om U de moeite van 't heen en weerschryven te besparen, zal ik den Heer Rooses verzoeken om een program.

De hulp van den heer Flemmich en deelgenooten, drukt me eenigzins of ... meer dan: eenigzins. Myne vrouw is lydend. Zy vertrok met de kinderen naar Italie, wyl daar eene vriendin haar een toevlugt aanbood. Zy had geen keus. En ziedaar, die vriendin was zóó hartelyk, zoo hartelyk ... dat de arme zwerfster op haar 47 jaar, na veel lyden en groote behoefte hebbende aan wat rust, haar leertyd moest beginnen als opzigster in eene kostschool waar men een zeer slaafse dienst van 14 uren daags betaalde met 40 franken in de maand. Van die 40 franken betaalt zy 35 frs. voor woning en onderhoud myner Nonni welke zy op die voorwaarde by zich houden kon.

Myn kleine Max mag by die vriendin blyven. Gy begrypt hoe gaarne ik myne vrouw van die kostschool, en myn zoontje van die vriendin verlost zag. Dit wilde ik altyd, maar dringender dan vroeger is de noodzakelykheid om aan dien toestand een einde te maken, daar myne vrouw sedert 2, 3 maanden zeer gevaarlyk ziek is, zoodat de vraag is of zy herstellen zal.

Er was dus haast by de zaak, en dáárom was my het uitblyven van de Antwerpsche hulp zoo bitter: en ook dáárom zei ik dat myne aandoeningen by het ontvangen der hulp van den heer Flemmich niet onvermengd waren. Ik ben nu gered van den hongerdood die voor de deur stond, en ik hoop nu de mogelykheid om te blyven leven te gebruiken tot het redden myner vrouw (*hoe*, weet ik nog niet) maar redding zelf was er in de Antwerpse hulp niet! En dat had ik gehoopt. (Gy begrypt dat ik alleen aan *U* schryf?)

Dat myne vrouw ginds, in stede van wat tot rust te komen eenen vermoeienden en haar geheel ongewonen werkkring heeft moeten intreden, is in zooverre haar eigen wil. Die vriendin beminde haar zóó, dat de man beweerde om harentwille verwaarloosd te worden, en mijne vrouw wilde geen aanleiding geven tot huiselyken stryd.

Dit belet niet, dat *ik* die vriendin een mal schepsel vind, daar zy zich had moeten wachten voor de verantwoordelykheid myne vrouw en kinderen naar Italie te lokken. Ik gis dat hare gastvryheid voortkwam uit de zucht om interessant te schynen. Dat gebeurt meer.

En nu iets anders. Weet ge wel dat gy aan my, om my en voor my veel uitgaven hebt gedaan? Beste kerel, 't is my zoo pynlyk.

Ik verlang er naar uw lieve vrouw een kus te geven, en zal 't doen zoodra ik haar zie, of ge er by zyt of niet.

Dag, beste kerel, ik groet U en haar zeer hartelyk. Ik zal nooit vergeten hoe gy voor my geweest zyt. De geheele hartelykheid die ik te Antw. ondervond, schreef ik altyd op *uw* rekening.

Adieu

Mult.

Mogt het tepas komen dat er sprake is van myn »onwel zyn« dat is zoo! Ik word zenuwachtig by 't schryven over myn toestand en dien myner vrouw. En toch moet ik daarover schryven als ik den heer F. antwoord. Ik *moet* nog een paar dagen wachten. Men behoeft juist niet ziek te bed te liggen om onwel te zyn. Ik had zoo gehoopt myne vrouw te verlossen en dat is mislukt. Dáárover ben ik onwel.

XXIII.

Keulen, 21 Juni 1867.

Waarde heer Huet, Dank voor uw lieven brief en de *f* 25. Ja, de Omboniers zyn te Brussel, of reeds daar geweest. Ze hebben my bezocht, en myn stemming niet verbeterd. Het is hard voor my, door anderen — vreemden, want dat zyn ze my — tyding van de mynen te moeten ontvangen. Ook neem ik 't Mevr. Omboni kwalyk dat ze, met goeden wil misschien, maar .... Hoe 't zy, myn vrouw en kinderen zyn verder van my dan ooit. En de kans om hen terug te krygen wordt hoe langer hoe kleiner. Myn toestand is boven beschryving pynlyk!

Mogt me iemand vragen wat ik doe? Ik lyd. Voilà!

Om door arbeid verandering te brengen in de onnatuurlyke scheiding van de mynen, zou ik ander werk moeten kunnen uitvinden dan 't geven van gedachten en meeningen aan Nederl. lezers. Ik weet by ondervinding dat Juvenalis gelyk heeft met z'n »indignatio« als ingeefster, maar Juvenalis had er by kunnen zeggen dat die verontwaardiging het doel voorby, en tot walging kan

overgaan. Dan smoort ze de uiting, dan maakt ze stom.

Het lezen der uittreksels van 't verhandelde in de tweede kamer maakt my misselyk. Gy die (vous deuxième, want ik hoor dat ook prof. van Vloten my onlangs genoemd heeft) gy die den moed hadt regtvaardig te zyn en Havelaar in verband te brengen met de tractements verhooging der inlandsche hoofden .....

[In een noot »op »MULTATULI« door Busken Huet, (naar aanleiding van »Een en ander over Pruisen en Nederland) schreef deze: »In een andere memorie van toelichting, van zeer jonge dagteekening en uitgegaan van een minister der tegenovergestelde rigting wordt de regtmatigheid der traktementsverhooging van de inlandsche hoofden op Java door de regeering erkend. Dat MULTATULI indertyd gestraft is, omdat hy die regtmatigheid te vroeg heeft ingezien, dit laat zich hooren. De wyze komt in deze wereld juist op zynen tyd. Niettemin zou het gezond verstand des grooten publieks het niet meer dan billyk vinden, indien op de begrooting van de tractementsverhooging der inlandsche hoofden eene nationale belooning uitgetrokken stond voor den man door wiens toedoen *zy* het voortaan ruimer zullen hebben, de javaan minder gekneveld en de Nederlandsche naam overvloediger geeerd zal worden.«]

Gy zult begrypen hoe gespannen ik by de behandeling dier zaak wachtte op eene aanhaling,

een zinsnede, een woord, een wenk waaruit bleek dat men zich myner herinnerde. Niets! 't Moet inspanning gekost hebben, dunkt me. Ik heb er een oogenblik aan gedacht iets te schryven aan den minister, aan de kamer, aan 't publiek... maar och, ik heb al zooveel geschreven, ik ben er misselyk van.

Dit is weer zeker dat er in de geheele 2de Kamer geen enkel eerlyk man zitting heeft. Want het myden van de eenige ware hoofdzaak kan geen toeval zyn. Ik mag veronderstellen dat myn geschiedenis bekend is, en dan is het tevens bekend dat de uitzuigery van de inlander voortvloeit uit misbruik, uit verkrachten van de wet, uit misdadig door de vingers zien, en niet uit de wetten of bepalingen zelf. Ik heb daarvan een schelklinkend sein gegeven. Wie beweert dat sein niet gehoord, niet verstaan, niet begrepen te hebben, liegt. Kan het toeval zyn dat niemand in de kamer op het denkbeeld kwam te vragen: of voortaan de bepalingen zouden worden gehandhaafd? Door welke middelen dat zou geschieden? Of de gewestelyke bestuurders zouden worden gesteund in 't regt doen?

En zonder dit is alle wettemakery ydel. Er staan van oudsher schoone bepalingen in 't Indisch staatsblad, en 't kultuurstelsel zou zoo slecht niet

wezen als 't behoorlyk gehandhaafd werd. Al wat men dat stelsel aanwryft, is afwyking van het stelsel. Van den Bosch heeft uitdrukkelyk voorgeschreven den geringen man te beschermen, zyn klagten aantehooren.

Die tractementsverhooging der hoofden is, met het oog op 't doel, bespottelyk. Ze kunnen 't er niet voor doen. Maar al ware er evenredigheid tusschen de schadeloosstelling voor knevelary, en wat de Hoofden daarvoor zouden moeten opgeven, wie zal de zoo goedkoop gekochte eerlykheid controleren? De ambtenaren. Ja, zy! 't Staat in hunne instructie. Ook stond het in myn instructie. Ik deed het, en lyd gebrek. 't Is zeer aanmoedigend. 't Zou een groote held zyn die 't me nadeed.

Geen enkel eerlyk man in de kamer. O, ik kon, wat sommigen aangaat meer bepaald spreken, en zelfs de gissing wegnemen dat ik onderscheid maakte tussen politieke en andere eerlykheid (wat ik niet doe) door byv. van der H.... zeer personeel een schelm te noemen, maar dit behoeft niet. De politieke valsheid is my ruim voldoende. Kan het toeval zyn, onachtzaamheid, slordigheid, dat Stieltjes die in een zyner stukken, voor hy lid van de kamer was, verklaarde dat ik de kwestie van vrye arbeid volkomen juist

had beoordeeld. my niet noemde by de behandeling dier zaken? By zooveel stryd, by zooveel verwarring van begrippen, was 't toch de moeite waard, dunkt me, te wyzen op een geschrift dat die (zoogenaamde) kwestie tot klaarheid had gebragt. (Ik meen dat zyn termen waren: »dat er na myne uiteenzetting daaromtrent, geen twyfel of stryd daarover meer zyn kon« of zoo iets. Ook Sloet heeft particulier geschreven: dat ik de waarheid had gezegd.)

Kan dat zwygen toeval zyn? En is 't dan niet om bitter te worden? Nu, dat ware niets, indien die bitterheid lust en kracht tot stryd gaf, maar ik ben over 't bittere heen, misselyk, partant: onbekwaam. Ik zou niets kunnen dan schelden. Toch was ik zacht vroeger.

Neen, neen, uwe (geheel overbodige) verdediging van de wyze waarop gy critiseert is waarlyk niet sophistisch. Verander, om 's hemelswil niets. Maar dat zoudt ge ook niet kunnen. Gedurig denk ik, by 't lezen uwer vonnissen: hoe leest men dat? Ik stel me allerlei lezers voor, en heb geen begrip van den indruk. Want, òf ze begrypen het, en dan moeten er veel altaren worden omgegooid, of ze begrypen het niet, en dan moeten ze u voor een monster houden, wien niets heilig is. Maar dat dilemma van de twee

of's deugt niet. Velen, de meesten, ja misschien allen besparen zich de keuze tussen begrypen en niet begrypen, en loopen er over heen. Te Amboina (in veel opzigten een zeer interessant oord) was een oude ouwerwetse hollandsche koopvaardykapitein. Iemand vraagde hem: Wel kaptein wat zeg je van Ambon?

— Hm ... ja ... zoo ... wat zal ik u zeggen ... 't Is een eiland. (letterlyk)

Nu zoo zal 't met uw kritiek ook gaan. Wel wat zeg je van dat stuk van Huet?

— Hm ... ja ... zoo ... 't Is een recensie.

En voor zulke menschen spreidde Ambon zyn heerlyke baai ten toon, zyn nageltuinen, zyn interestante bevolking, zyn sagopalmen, zyn herinneringen van de »edele« O. I. Compagnie. En gy, uwe schoone stukken. 't Is waarlyk verdrietig.

Uit de zaak van v. Vloten kan ik niet regt wys worden. Toen ik het eerst (in den haarl.) daarvan iets las, schreef ik hem terstond. Ik voelde lust my daarmede te bemoeien. En hy zond me zyn »Eerlyke menschen«. Nu die bevielen my niet. Dit zou evenwel geen

[Het vervolg ontbreekt. Doch naar aanleiding van het onderwerp dat hier wordt afgebroken, neem ik den thans volgenden brief op.]

64

AAN DR. J. VAN VLOTEN.

III.

Keulen, 23 Maart '67.

Waarde heer van Vloten, ik zie uit den Haarlemmer dat ge stryd voert, of liever dat uw stryd ernstiger wordt. Mag ik u asjeblieft, verzoeken my de stukken van 't proces te zenden? Zeker hebt gy geen behoefte aan myn hulp, maar ik voel behoefte om mee te doen. Zeg niet: non tali auxilio, etc. Het zwygen der aanhangers doet de tegenstanders sterker schynen dan zy inderdaad zyn, en dat is verderfelyk, want velen wachten op 't constitueren van eene »respectable minoriteit« voor ze zich durven verklaren. Ik wil trachten een telling in 't leven te roepen. Dan zal er blyken dat we geenszins »excentriek« zyn. De tyd nadert dat we gevaar loopen van 't tegendeel. 't Protesteren zal vulgair worden. Maar intusschen stellen de geloovers zich aan, als waren wy alleenstaande dwazen die men omstoot met z'n pink. Toe, zend my uw »Eerlyke menschen« of hoe het stuk heet waarvan ik dezer dagen den 2den druk aangekondigd zag. Is dat de toespraak, waarover Curatoren en Raad zoo ontstemd zyn? Hebt gy fortuin... Och, 't hoeft niet, gy moogt onderwys geven, gy, Doctor. Dat neemt u niemand af.

Ik ga van avond naar Antwerpen om daar morgen ochtend te spreken in de »libre pensée.« Voor veertien dagen ben ik daar ook geweest, en zeer goed ontvangen.

Wilt gy Mevr. van Vloten vriendelyk van my groeten? En Willem en Odo, de andere namen weet ik niet meer, maar herinner me dat het lieve jongens waren.

Geheel de uwe

Douwes Dekker

Ja, wis en waarachtig moet die geloovery »met wortel en tak worden uitgeroeid.« Dit hebt ge, volgens 't berigtje dat ik in den Haarlemmer lees, gezegd. Welzeker moet ze uitgeroeid worden, zoo goed als de andere veepest.

Meen niet dat ik onbekookt en zonder tact my zal bemoeien met uwe kwestie. 't Kon zyn dat ik daarover niet afzonderlyk handelde. Maar ik moet het toch weten. Vooral is dit noodig daar de Heer Huet me dezer dagen ter inzage (en in zekeren zin ter behandeling) zond: »Scholten's supranaturalisme in verband met bybel christendom en protestantisme«. Een walgelyk ding. Nu al was 't alleen om ter loops melding te maken, van uw cordaatheid tegenover Scholtens geknoei, is 't goed dat ik op de hoogte ben.

Ik denk dat ik ook te Gent zal spreken. Althans er is spraak van dat men my daar uitnoodigt.

Hartelyk gegroet.

AAN DEN HEER BUSKEN HUET.

XXIV.

Keulen, 26 July 1867.

Waarde Heer Huet, Reeds gister ontving ik de *f* 25 waarvoor ik u bedank.

Of ik Hasselman ken? Persoonlyk niet, maar by renommee eenigzins. Hy is een zeer fatsoenlyk man, en deed geloof ik nooit iets kwaads. Altans ik heb er nooit van gehoord. Ook zal hy wel »vry van sterken drank« zyn, en in 't genot van de wettelyke burgerschapsregten. Kortom hy voldoet aan alle vereischten die Nederland schynt te vorderen om den verwarden kolonialen boel in orde te brengen. De opmerking, onlangs door Keuchenius geuit, al zy ze dan oud, is niet onjuist, dat er namelyk meer gevorderd wordt om klerk of surnumerair te zyn dan om minister te worden.

Dat ik zoo even zeide verwarde boel, is by wyze van spreken. De zaak is zeer eenvoudig, als men indedaad het goede wilde. Indien ik een stuk schryven zoude over de indische ver-

houdingen weet ik waarlyk niet hoe ik uwen wenk om niet te veel omtehalen vermyden zou, want ik zie in dat men myne betoogen en slotsommen zou minachten om de eenvoudigheid. De heele zaak zit hierin: men wil geen recht doen, men wil de zaken niet by den naam noemen. Kwestie over Vry-arbeid of Kultuurstelsel bestaat er niet. Nog nooit heb ik een India-man met wien ik hierover een kwart uur sprak, gevonden die dit niet beaamde. Stryd over systemen is de gewone uitweg van ieder die een oordeel over de feiten wil uit den weg gaan.

Over Indische zaken schryven? Ik ben moedeloos. Bovendien heb ik moeite om te zien. Myn oogen zyn slecht. Schryven zou ik nog kunnen, maar corrigeren niet. En al ware dit zoo niet... wat baat het? Men zwygt my dood.

Er ware slechts een manier mogelyk die een eind maakte aan den zeer zorgelyken toestand waarin Indië verkeert. Doch daartoe zou ik my by voortduring moeten kunnen roeren. Dit is nu eenmaal zoo niet.

O, een dagblad! Myn eigen blad, waarin ik dagelyks den druppel distilleerde die den steen uitholt!

Ik heb eene uitnoodiging ontvangen van het Gentsch Congres (Gy zeker ook, en zoo niet, dan

weet ik niet wat die Heeren verstaan onder Letterkunde). Sapristi, ik wou u zoo graag professor zien! Ik verbeeld my dat gy in 10, 12, 20 jaar een nieuw ras zoudt leveren. En al kunt ge dan geen scheppenden geest ingieten, 't zou reeds veel gewonnen zyn als men afkeer kreeg van 't vorig gewawel.

Nu, ik heb 't aangenomen, onder voorwaarde dat ik de reis betalen kon. Dit hebben zy my mogelyk gemaakt door my eene »conférence« aan te bieden. En dat zal nu geschieden. En op 't congres zelf zal ik ook spreken. Ik had verzocht daarvan verschoond te blyven, maar op hunne mededeeling dat »ieder« dit wilde, heb ik beloofd iets te leveren. Ook was 't wenschelyk, schreven zy, dat het onderwerp bekend was, om 't program te completeren. Ik heb opgegeven »over eene gepaste mate van vryheid in 't gebruiken van ongewone woordvormingen en zin wendingen.«

Nu, als dat woord: zinwending niet betoovert verklaar ik me uitgestudeerd.

Maar wat ik er over zeggen zal, weet ik nog niet regt. Onder ons, ik vrees dat ik op 't congres slecht gehumeurd zal wezen en hoop my daar tegen te wapenen want boosheid is mauvais genre, ik weet het wel. Maar zooveel neder-

landsche letterkundigen by elkaer te zien......

Verbeeld u daar zal naar ik hoor, ook komen de heer die in de Nederland dat stuk schreef: »de snuifdoos«, waarover gy uitriept: groote goden, welk eene litteratuur!

Myne vrouw houdt zich staande. Kon ik haar en de kinderen maar terug krygen. De brieven van myn ventje zyn curieux. Ik zie in dat er een strenger opzigt noodig is, om hem te dwingen tot wat oefening in het gewone. Hy bemoeit zich met sterrekunde, ontleedkunde, botanie ... que sais-je! maar kan nog altyd niet behoorlyk spellen. Myn grieven daarover zyn doodelyk voor my.

Wees met uwe vrouw en uw Gideon hartelyk gegroet. Vacantie! Och, ik wilde zoo graag eens vacantie hebben van vruchteloos peinzen. Hartelyk gegroet

van uw liefhebbenden

Douwes Dekker.

XXV.

Keulen, 2 Augustus.

Waarde heer Huet,

[Eerst een en ander over de »bulletintjes« dat ik oversla en dan:]

Gelyk met uwen brief kreeg ik er twee uit

Gent. Een van den heer Rolin-Jaquemyns, en een van den secretaris van het Crombrugghe's Genootschap, beide over de »conferentie« die ik houden zal, over... ik weet niet wat.

Die heeren schryven zeer — hoe heet het — zeer in de hoogte stekend. Dat deed ook de heer Rooses, secretaris van het congres. Welnu, het is niet daardoor dat ik my bewegen liet aan die zaak deeltenemen. Ik ben geen letterkundige, ik houd niet van »spreken« op kommando, ik geloof niet aan 't nut van zulke dingen, en boven alles ... ik ben schuw.

De reden die my drong de voorstellen aan te nemen, ligt in de flauwe hoop dat ik misschien in Gent, of elders in Belgie iets vinden zal, waardoor ik in staat zal worden gesteld myne familie te laten komen. Een zeer klein vast inkomen zou my hiertoe doen besluiten. Wel is de hoop zeer flauw, maar 't zou kùnnen!

Gy schynt het zeer druk te hebben, en ik kan nagaan dat alle schryvery u tegenstaat. Onlangs las ik in een ouden kronyk van een paar ridders die niet lezen konden. Ik was er jaloers van.

Nu, maar daarom zal ik u verschoonen van een langen brief. Nog eens, hartelyk dank voor den uwen.

Wees met uwe vrouw hartelyk gegroet van

t. a. v.

Douwes Dekker.

Zou het als inbreuk op den regel beschouwd worden, indien ik verzocht my het honorarium over 15 Juli—Aug. wat vroeger dan gewoonlyk te zenden? Ik heb dat geld noodig om den 18den op reis te gaan.

XXVI.

Keulen, 14 Augustus 1867.

Waarde Heer Huet, Hartelyk dank voor de spoedige toezending der *f* 25. Gy hebt my zeer verpligt door niet te wachten tot den 16den of 17den daar ik alsdan tot het laatste oogenblik in den brand zou hebben gezeten met den twyfel of het komen zou. Myn reis hing er van af.

Als gewoonlyk zie ik zeer tegen die reis op. Neen, meer dan gewoonlyk, daar ik onwel ben. Ik zoude dan ook de uitnoodiging niet hebben aangenomen indien niet daaraan een (zeer flauwe) hoop verbonden ware in Gent iets te vinden dat my in staat stelde myn familie te laten komen. De kans is gering, dat weet ik wel, maar soit! 't Is toch een kans.

Ja, veel onderwerpen. Er zyn er by die een congres à part zouden vereischen. Welk onder-

werp van Kern vindt gy zoo mooi? Dat over de Franken, of dat over de omslachtige adressen?

Gister avond ontving ik een overdrukje uit »de Nederland« een stuk van Dr. A. van Staden, waarin o. a. die arme de Geyter van Antwerpen wordt gehavend omdat hy my zoo in de hoogte steekt, of liever omdat hy zoo laag neerziet op Bilderdyk, Beets en van Lennep. Komiek! Èn de Geyter èn van Staden zouden van my de wind van voren krygen (style marin) indien het kon te pas komen dat ik my met zoo'n stryd bemoeide. Dit is zeker, dat ik niet goed genoeg schryf om te doen begrypen wat ik zoo gaarne wilde begrepen zien, en na veel protest in den geest der parabelen van Chresos, Mr. Dimanche en de gillende moeder, vind ik het verdrietig nog altyd te ontwaren dat men zich bezig houdt met het onderzoeken der vragen: of Chresos mooi speelt, of Dimanche een goede hand schryft, en of die moeder goed gillen kan.

Behalve myne physieke afmatting is het besef der vruchteloosheid van myn schryven een der hoofdredenen myner tegenwoordige impotentie. A quoi bon? ruischt me in 't oor by elke letter, en dan werp ik de pen neer.

Indrukken van het congres? O hemel, neen! Ik zal bly zyn als ikzelf zonder échec 't er afbreng.

Ik voel niet de minste verwaandheid, en dat is een slecht teeken. Ik heb dit steeds gemeend, en dit gevoelen ging voor paradoks door. Maar zie, 't is doks geworden. Dr. Aloyzius van Gonz... (dat komt van Keulen met al z'n heiligen!) Dr. Alexius van Staden voert in een betoog der voortreffelykheid van Bilderdyk aan: dat deze voor Mult. geen voetbreed wykt »in persoonlyken (sic) kultus van eigen genie.« Let wel dat dit een nummer is op 't lystje der dingen waarin B. hoog staat. Ik gis dat dr. Aloyzius dit als repoussoir bedoeld heeft, maar 't staat er zoo niet.

En dan de persoonlykheid van dien kultus! Verbeeld u B. en ik, by procuratie geknield liggende voor ons portret! Uitbesteding van zelfvergoding ... er zit diepte in dat idee van Dr. Alexius! De man zal 't ver brengen, want hy weet aan ieder wat te pryzen. Van den Bergh is een »vurig vaderlandsch dichter.« Als we dus geannexeerd raken, is v. d. Bergh zyn topic kwyt, en dus flambé. Raar soort van dichters die maar in één zaak doen! Maar... als in uw slot der beoordeeling van Klaasje Zevenster, voor Holland zyn ze goed genoeg!

Behalve velerlei andere redenen die my doen opzien tegen het Gentsch congres, voel ik my ook nog verlamd door de vrees dat men my daar

gevangen neemt. Ik heb schulden te Brussel, en men zou »prise de corps« tegen my kunnen bekomen. Zulke dingen moedigen niet aan.

Indien ik u zoo een en ander mededeel van myn zorgen (en 't is alles niet!) doe ik dit, als 't ware, om my te verantwoorden over myn stil zitten.

Wees met uwe vrouw vriendelyk gegroet van

g. d. u.

Douwes Dekker.

XXVII.

Keulen, 24 August ... i
zeggen de vlamingers.

Waarde Heer Huet, Gister avond kwam ik mooi vermoeid van 't Congres terug. Myne ooren suisen. Een overmaat van indrukken bedwelmt my. Myn ziel heeft zich de maag overladen. Gy vraagdet my of ik »Indrukken van 't Congres« geven zou! 't Zal moeielyk of onmogelyk wezen. Ik vrees gevaar te loopen van onwaarheid. Maar dit niet alleen om de menigte der »genoten« zaken (let wel dat ik den laatsten tyd in germanismen doe, en dat de duitscher alles geniet wat hy »einnehmt«, al ware 't rottekruid) niet alleen dus om de oververzadiging maar ook omdat

ik zooveel persoonlyke aandoeningen heb ondergaan, die my te veel patient maken om den loop der ziekte te beschryven. Want een ziekteverschynsel is het, zoo'n congres!

En nog een reden weerhoudt my van 't schetsen myner indrukken. Les congrès ... neen, *ce* congrès n'était pas ce qu'un vain peuple pense. Ik beweer dat de geestdrift, het rumoer, de woordenkramery (en de hemel weet dat het daaraan niet ontbrak) ditmaal eene zeer staatkundige kleur had. Nog eenigen tyd gisting, en een klein, vrindelyk opgezocht aanleidinkje van buiten ... en de vlaamsche provincien staan in volle vlam. Kon ik u spreken (maar heden niet, want ik ben schor) ik zou u veel vertellen, en myn speech deelen in drieën: 1o. Myne persoonlyke ontmoetingen. Vry curieus, en gy hebt er wat van te goed. 2o. Letterkundery. Dat interesseert my niet. Ik geloof dat het beroerd was. Het schoone (stukken van Vreede, Moltzer, A. S. Kok) werd gelezen, en kon dus gedrukt in de wereld gekomen zyn. De rest... och! Bovendien ik ben vaak weggeloopen om te praten met den concierge en den policieman aan de poort, en mag dus eigenlyk niet meepraten over wat binnen voorviel. 3o. De vlaamsehe beweging! Die is belangryk, dat verzeker ik u. Maak u gereed tot

het hooren van nieuws. Weldra zal men in Zutphen, ja in Leeuwarden spreken van onzen Rubbens, en in Antwerpen van onzen de Ruyter. Er mankeert maar aan dat ze zeggen: onze van Speyk!

Het middelstuk van myn speech zou ik enkel aanroeren om te zeggen, dat ik er niet veel van weet. No. 1 kan ik niet publiek behandelen omdat het te personeel is, en van No. 3 zou ik niet veel kunnen publiceeren, omdat ik niet uit de school wil klappen, en geen zaak wil bederven die een toekomst hebben kan, en my welligt een vaderland geeft. Iets waaraan men nu en dan behoefte voelt, al is 't dan maar voor de kinderen.

Ik heb lastige reizen gemaakt. De hitte was onuitstaanbaar. En ook in Gent zelf, ben ik van 's morgens 10, 11 uur tot laat 's namiddags voortdurend nat van zweet en daarna tot 2, 3 uur 's nachts kil koud geweest. Ik denk dat ieder in dat geval zal verkeerd hebben. Nu ben ik heesch, kil en bibberig. Is dat een woord? 't Moest er een wezen.

O, o, denk eens welke kennismaking my het innigste genoegen heeft gedaan? Dat raadt ge nooit! Ik ben puur verliefd op Dr. te Winkel. Die man is zoo innemend vind ik, en ik sprak

zoo gaarne met hem, dat ik om die kennismaking alleen myn heele reis niet betreur, met inbegrip van de min prettige aanrakingen, en zelfs van de avanien die my zyn aangedaan. Waarschynlyk zult ge er van hooren. Maar reeds nu, en zelfs voor myn vertrek van Gent, waren de zaken zoo komiek verdraaid, dat ik my voornam, nooit weer een geschiedschryver in handen te nemen. Kyk: als één dag en 50 schreden afstands van de gebeurde zaak, zooveel onwaars leveren, op hoeveel onwaars komt dan 10, 20, 1000 myl × een paar eeuwen te staan?

Prof. de Vries (dien ik ook met genoegen leerde kennen, en die een prettiger mensch is dan men uit van Vloten's karikatuur zou denken) kan u precies vertellen, hoe de zaak met Prof. Vreede in zyn werk is gegaan. Moet ik zeggen: *haar* werk, o goden!

Ik zal trachten van avond myn schuld aan den Haarlemmer intehalen. Ik ben nu nog niet uitgeslapen van den roes. Ik heb de professors in 't drinken vaak hooren zeggen: »dat men zich by één wyn moet houden, en dat men slechts beschonken wordt, indien men alles dooreen drinkt.« Nu, daar in Gent heb ik allerlei drank »eingenommen«. Malaga, suiker zoet, champagne berauschend prikkelend. Water en melk, laf. En onder

dat alles azyn en ... alsem. Ja, ik was òp. En de slotsom is dat ik veel geleden heb.

Wees met uwe vrouw vriendelyk gegroet van uw liefhebbende

Douwes Dekker.

Ik beweer dat niemand zoo goed als prof. de Vries het gebeurde met Vreede kan vertellen. Anderen zagen en hoorden wat geschiedde. Hy zag 't aankomen, door my gewaarschuwd, want och hemel, ik heb Vreede willen sauveren! 't Is my bekomen als Pieter Spa z'n reis naar Engeland.

(Onder ons, de *Staat* Belgie is gecondemneerd. Ik beschouw het geschapene van '31 als niet viable.)

[Betreffende de reis naar Gent volgen hier de brieven:]

AAN DEN HEER MAX ROOSES
secretaris der inrichtingscommissie van het IXe nederlandsche taal en letterkundig congres te Gent.

I.

Keulen, 5 July 1867.

Zeer geachte Heer!

Onder dankzegging voor uwen zoo verpligtenden brief van 22 Juny....

[Dit laatste woord is gespeld met een: y, daarna veranderd in: i.]

Daar hebt ge 't! Veertig jaren lang schreef ik:
juny. Waarom? Wat doet er die staart by? Wel,
wy willen die noodelooze staarten afsnyden, maar
onwillekeurig groeien ze weer aan, want... wy
hebben schoolgegaan, en op die school onze taal
verleerd, en zóó is letterkundige onnatuur onze
natuur geworden dat we vaak meenen buiten-
sporig te zyn, waar we terugkeeren tot eenvoud.
Deze parenthese hebt ge te danken (of te wyten)
aan een denkbeeld dat zich tussen regel 2 en 3 van
dezen brief aan my opdeed, om op uwe vraag:
»waarover ik spreken zou op 't Congres?« te
antwoorden: »Over leugens in 't spellen« of zoo
iets. Maar ik antwoord dat niet, want eilieve: is
't volstrekt noodig, dat ik nu, begin Juli, ver-
klaar welk onderwerp my op 19, 20, 21 augustus
bezielen zal? Dat weet ik niet, en ik bewonder
de lieden die dat wel weten. Is 't noodig, dan zal
ik u het onderwerp opgeven, maar... liever niet.
En is 't bovendien noodig dàt ik spreek over
't geheel? Waarom? Er zal wysheid genoeg te
koop zyn, en ik denk gedurig aan het juiste
woord van prof. Heremans op 't international
Congres voor sociale wetenschappen: »'t Is hier
een woordenkermis.« Nog eens, is het dus volstrekt
noodig dat ik my nu reeds doe inschryven als
spreker? Zeker zou het een onderscheid maken,

als ik, daar zynde, door het gehoorde my opgewekt voelde tot tegenspraak of toelichting. Dat verwacht ik, en dan zou het zwygen my zelfs moeielyk vallen. Ik zal gloed voelen, wanneer ik door woordenboekschryvers de taal, gansch het volk dus, hoor behandelen als afhangend van een e of o meer of min, en stervend of levend met een c. h! Ja, dan word ik verdrietig, want niet in zulke ellendige, geheel willekeurige, schoolmeestery ligt het belang der trompet van onze ziel. Ik vat het woord taal hooger op, en voel me vernederd en gekrenkt in dien zin een heele of halve collega van »letterkundigen« te zyn. 't Is daarmee als met de moraal. Men vindt deugden uit en beoefent die (negatief meestal, door onthouding van iets schadelyks) om DEUGD, d. i. positief werkend goed zyn, te kunnen ontberen. Ik heb 't reeds elders gezegd, Cicero wist niet wat Vossius een ablativus absolutus noemt, maar hy donderde flink, zonder Vossius. Ik denk dat er in de instructie der cherubim die Adam uit het paradys jaagden, wel taalfouten zullen geweest zyn.

Hoe dit zy, ik wenschte my niet te verbinden tot spreken. Of althans niet over een bepaald onderwerp. Is het echter noodig, wees dan zoo goed het my mede te deelen, dan zal ik iets opgeven.

En ... eene spreekbeurt vooraf. Ronduit gezegd, zou ik, zonder dat, geen kans zien Gent te bezoeken. Indien het u mogelyk is, my eene zoodanige conférence te verschaffen, neem ik genoegen met de door u vasttestellen bepalingen, zoowel wat den dag betreft, als aangaande het honorarium. Indien dit laatste de reiskosten dekt, ben ik meer dan tevreden. Te Antwerpen heeft men my al te grootmoedig beloond. Begryp goed dat ik op geene betaling hoegenaamd zou aanspraak maken, als ik maar niet zoo arm was, dat ik geen kans zou zien de reis te betalen. Wanneer dus dit doel bereikt wordt, ben ik tevreden, en ik geef u plein pouvoir, onder belofte van approbatie, zooals de notarissen zeggen.

Portretten? Helaas! Zeer gaarne zou ik aan uw verzoek voldoen, maar ze liggen te Amsterdam onder beslag van een onheuschen schuldeischer. Ik ben daar gevangen en effigie. Aangenaam is het niet. Mogt ik eenmaal slagen in 't loskoopen, waarop nog weinig kans is, dan zal ik my uw vereerend verzoek herinneren.

Ik moet nog verschooning vragen voor het uitstellen der beantwoording van uwen brief. De oorzaak is ... verdriet. Ik leef van verdriet, naar 't schynt, want indrukken van anderen aard heb

ik weinig. De my te Antwerpen te beurt gevallen hartelyke ontvangst (die ik grootendeels aan de Geyter meen te danken te hebben) was een klein eilandje in den oceaan van myn zorgen. Nederland doodt my systematisch, langzaam maar zeker. Het komt my dan ook, nu en dan voor, dat ik psychisch achteruit ga. Eigenliefde en zucht tot zelfbehoud nopen my, wel is waar, dit weder te ontkennen in andere oogenblikken, maar 't einde zal toch wezen dat ik bezwyk. Myn ongeluk is in Holland geboren te zyn, het land waar slechts één gezag geldt, één geloof, één god: geld! Zou het in elk ander land mogelyk geweest zyn, dat de Havelaar niemand gebaat heeft, dan juist de soort lieden die in dien Havelaar worden gehekeld? Indische fortuinmakers, uitzuigers van den Javaan, zyn en place, en redeneren schaamteloos over »het tegengaan van misbruiken« waaraan zy zelf hun opkomst te danken hebben. 't Is de verkeerde wereld, en 't lykt er op als of men ryk geworden bordeelhouders tot opzigters over de zeden aanstelde. Herhaaldelyk heb ik hierop gewezen, maar de commun accord houdt men zich of men my niet leest, en men noemt my niet.

Wilt ge zoo goed zyn, my den dag op te geven waarop ik ten uwent zal spreken? Nog

eens, ik neem genoegen met al wat gy bepaalt.

Na vriendelyke groete, en met hoogachting

geheel de uwe

Douwes Dekker.

II.

Keulen, 2 Augustus 1867.

Den Heere Max Rooses,

Secretaris enz.,

Gent.

Zeer geachte Heer!

Geheel in overeenstemming met hetgeen Gy de goedheid hadt my mede te deelen in uwen vriendelyken brief van 26 Juli, ontving ik heden morgen eenen brief van den Heer Rolin-Jaquemyns, en tevens een schryven van den secretaris van het Crombrugghe's Genootschap. Beide stukken waren zeer vereerend, en ik zag met groot genoegen dat men zich beriep op de met u overeengekomen voorwaarden. Die voorwaarden zyn van myn kant, dat ik zooveel myne krachten toelaten, hoop te beantwoorden aan de blyken van welwillendheid en onderscheiding die my van de Gentsche heeren zyn ten deel gevallen.

Ik hoop dus reeds den 18den in uwe stad aan te komen, zal in een hotel afstappen, en daarna terstond my de eer geven van een bezoek. Ik

kan echter nagaan dat er groote concurrentie wezen zal voor kamers. Zoude het niet te veel gevergd zyn u te verzoeken ergens in een logement een kamer voor my te bespreken? Ik ben zoo vry u te dien einde myn kaartje aan te bieden, opdat gy het in uwen naam met de noodige boodschap zoudt kunnen afgeven.

En ... nog een verzoek! Ik moet den Heer secretaris van het v. Cr.'s Genootschap antwoorden op zyne vraag naar het onderwerp van myn voordragt. Maar zie, de handteekening — zeer duidelyk voor wien het weet, waarschynlyk — is onduidelyk voor my, die niet het genoegen had dien heer te kennen. Ik las eenmaal van iemand die, in een gelyk geval, zoodanig adres op den brief plakte en aldus de naamteekening maakte tot adres. Nu, dat wil ik niet doen. Zoudt gy de goedheid willen hebben my dien naam opte-geven? Is 't waes, woen of waem?

Den heer Rolin-Jaquemyns kende ik by renommee, en juist zooals gy zegt als een zeer geacht en verlicht man. Ik verlang er naar om onder Vlamingen te zyn. Van Antwerpen heb ik aangename herinneringen. Toch is er iets byzonders in myne opvatting van vlaamsche eigenaardigheid. Ik voelde my te Antwerpen thuis, niet om de overeenstemming met Holland — waar

ik niet te huis ben — maar om 't verschil.

My aanbevelende voor spoedig antwoord, en onder dankbetuiging voor uwe welwillendheid, noem ik my met hoogachting

Uw dienstwillige Dienaar
Douwes Dekker.

Zal de Geyter komen? Dat hoop ik.

III.

[Postmerk: Gand, 22 Aout. '67.]
Spoor, grand station, één uur.

Zeer geachte Heer Rooses, Gister avend, of liever van nacht, was ik van voornemen heden nog hier te blyven om afscheid van u te nemen, maar 't is beter dat ik ga. Jammer genoeg, want ik had in Gent nog een en ander te doen gehad. Ik had zoo gaarne dezen en genen gesproken, buiten den congres-roes. Want een roes is het geweest.

Ik had u willen bedanken voor vele blyken van hulpvaardigheid, en waarlyk, ik heb u meermalen bewonderd, dat ge, te midden van zooveel drukte, nog tyd en hart overhieldt om u met my te bemoeien.

't Is uwe schuld niet, dat ik geleden heb, en treurig ben. Kunt ge dat begrypen? Ik denk neen, want ieder draagt zyn eigen likdorens. Toch wilde ik gaarne weten, als zielkundige proef,

of ge u rekenschap weet te geven van de zeer treurige stemming waarin ik Gent verlaat. Ik doe die vraag ook aan den heer Rolin-Jaquemyns.

Te Keulen terug gekeerd, zal ik, na een paar dagen stilte, waaraan ik behoefte heb, na my wat verfrischt te hebben met het beschouwen en behandelen van mathematische waarheid, bedenken of er middel is om myne met Gent aangeknoopte betrekking voort te zetten. Als dat gelukt zal ik u spoedig wederzien, en dat zal me een waar genoegen zyn.

Ik dank u hartelyk voor al wat ge voor my deedt, en neem van u de aangenaamste herinnering mede.

Met hoogachting en vriendschap

UED. dw. Dienaar,

Douwes Dekker.

[Het moet by gelegenheid van dit congres geweest zyn dat MULTATULI den heer Van Lennep wederzag, zooals ik op blz. 232 van den bundel Brieven: 1860 vermeldde.]

IV.

[Van dezen brief is, naar de Heer Max Rooses my mededeelt, het eerste blaadje door uitleenen verloren geraakt.]

teekeningen verloren, dat weet ge) niet bemoeid. Ik heb juist zoo vaak gefulmineerd tegen kamer-

leden, dat ze hun speeches aankleeden in 't staatsblad, en aan Wintgens (een der hoofden van de conservativen, die my een staatsblad zond »omdat de courant zyn rede zoo verminkt had«) antwoordde ik, dat ik 't midden nam tusschen die verminking en zyn leugen. Want leugen is het, als men iets mooier maakt dan 't indedaad was.

Ik zou my dus niet bemoeid hebben met myn »*ismen*« indien het my niet zwaar was gevallen u iets te weigeren, u die zoo vriendelyk en welwillend voor my geweest zyt.

Een verzoek — dat heb je er van, als je welwillend zyt! — zoudt ge my niet eenige couranten kunnen zenden, die de étourderies van den al te jongen onbesuisden ouden Heer Vreede behandelen? Uit een holl. blad verneem ik dat de clericale bladen het onderwerp van myn toespraak in Crombrugghe aldus hebben vertaald:

Over het regt om een gevoelen aftekeuren
» » » » » overtuiging te loochenen.

Ik vind die vertaling wat vry. Toe, zend my wat couranten over die zaak. Ook lees ik, dat de heer Vreede volkomen in zyn regt was want dat ik »geloofsafval« gepredikt had. Lieve god! En zoo schryft men de geschiedenis!

Zeer zeer gaarne had ik u nader willen leeren kennen, zonder congres, zonder toastery, zonder

die drukte. Wat my betreft ik deug niet voor zulke dingen. Myn smaak en myn aanleg is voor stille overdending. Met innige vreugd zie ik myn meetkundige — of onmeetkundige als ge wilt — studien weer. Wat niet exact is doet me pyn. Ik hoop, ik hoop, eene vereenvoudigde methode te vinden voor de driehoeksmeting. Alle scholieren zullen my dankbaar zyn. En ik heb nog veel andere dingen van dien aard te onderzoeken. 't Is heerlyke poezie, dat opligten van 't kuisch gewaad der natuur, dat zoeken van haar vormen, dat onderzoeken van haar verhoudingen, dat betasten van haar leest, dat indringen in de baarmoeder der waarheid. Zie, daar heb je de wellust der meetkunde.

En — fat! — ik ben haar vriendje! Waarlyk, ze stoot my niet af, al geeft ze zich niet makkelyk over. Juist mysterie genoeg om gewenscht en begeerd en aangebeden te blyven. Niet genoeg om den minnaar moedeloos te maken. Ik heb haar enkel, haar knie gezien, ja, de heup en de lenden nu en dan... maar, maar, dan dartelt ze my weg, en vlugt weg, Daphne die ze is, sylf die ze is, dwaallicht, courtisane, maagd... en, by dit alles, de groote magtige Isis, de vrouw Jehovah, die is, was en wezen zal, onveranderlyk, onaantastbaar, onvernietigbaar: het zyn, de waarheid.

Ziet ge, ook daarom deug ik niet voor congressen en speeches. 't Is onmogelyk een kwartier te spreken zonder honderdmaal iets te zeggen, dat niet geheel juist, d. i., een leugen is. Dat duldt de natuur niet. Dat maakt haar boos, wreed, bloeddorstig. Zy straft den torenklimmer die $\frac{1}{10000000}$ deel van een streep uit zyn zwartepunt wankelt, met den dood. Wy menschen zouden zeggen: »Och, 't scheelde maar zoo'n beetje, laat den man maar boven. Bovendien hy heeft vrouw en kinderen . . .« Gekheid!

Ik heb veel te doen ook buiten die driehoeksmeting. Als ik behoorlyk verlos van alles wat ik op 't hart heb . . . och, ik vrees zoo dat ik verlegen zal zitten om kraamkamers voor al die kinderen. En dan moet ik ze afdryven, wat jammer is.

Adieu, beste Rooses. Gy zult wel vermoeid geweest zyn na al uw zorgen. Ik groet u hartelyk.

Douwes Dekker.

V.

Keulen, 12 October '67.

Waarde Heer Rooses, Dank voor de couranten en voor uwen brief. De couranten gaan hierby terug. Ze maakten (als anderen die ik over die zaak las) eenen treurigen indruk op my. »Ik zou me dat niet aantrekken«? Och, men weet niet

wat men zou! Ik moet het me wel aantrekken, en ik geloof dat elke zouwer zou doen als ik, wanneer-i in myn toestand was. Sedert zeven jaren heb ik een en ander geschreven en gezegd. Myn eenige studie, by schryven vooral, was: my zoo juist mogelyk uittedrukken. Dagelyks zie ik dat ik daarin niet geslaagd ben. Tengevolge dier onmagt wordt er veel geleden, door my, door myn gezin en door anderen. Die Vreede's historie, en de nasleep daarvan, levert my nieuwe blyken van dat onvermogen, en vandaar myn treurigheid. »Mais pourquoi parlez vous donc?« riep men Emile de Girardin toe, toen hy demonstreerde dat spreken en schryven niet baatte. *Hy* was door die vraag beteuterd. Ik zou 't niet zyn. Ik zou een antwoord hebben. Een treurig antwoord, een bitter antwoord, maar après tout een afdoend antwoord. »Lieve mensen, gelooft me dat ik geen letter op papier zou zetten, indien niet myn gezin gebrek leed, en nu eenmaal schryven 't eenige ambacht is, dat ik (volgens *u*, ik negeer 't) versta. Wilt ge den mynen de kost geven voor zaag of beitelwerk, voor vrachtdragen? Dat doe ik liever, en ik houd zulk werk ook voor nuttiger ...« enz.

En kòn ik dat kostgevende schryven nog maar! Maar daar zit juist het moeielyke. Myne onbekwaamheid om boeken te maken loopt in 't gekke.

Ik heb daar voor my liggen ½ drama. Er zyn daarin 20, 30 zeer schoone regels. De rest is nul. En ik zie geen kans de resterende helft er by te maken, *omdat het niet in my is*. Sedert een maand zit ik daar myn gemoed te kittelen met walgelyke onanie. Te vergeefs! Er komt niets. De impotentie is niet schandelyk (want ik heb me aan de wereld niet verhuurd voor drama-schryver, ik heb nooit beweerd dat ik iets maken kon.) Maar 't kittelen? Helaas!

Degoutant, niet waar? Oneerbaar, vuil, onteerend? Neen! En dat is juist het treurige van de zaak: ik moet.

Want op 't gelukken van dat drama had ik myn hoop gebouwd op 't weerzien van myn vrouw en kinderen, die my door een zonderlingen samenloop ontnomen zyn. Zie, dat drama moest »mooi« zyn, ik zou er mee naar Holland gaan, het daar voorlezen, er mee rondreizen als een kermisman ... goed, ik zou geld zamelen voor de reis der mynen van Milaan naar ... naar ... dat weet ik nog niet. Maar myn drama moest zoo »mooi« zyn, dat ik geld genoeg er mee verdienen kon, om zelfs te weten waar en hoe ik myn lief gezin onder dak zou kunnen brengen. Wat een weelde van hoop! Neen hoop was 't niet, want ik wist wel dat ik niets maken kon, maar toch ...

wat 'n hooggespannen wensch! Te hoog dan ook, dat blykt, want zooals ik zei, de »fertige« helft deugt niet, en de andere helft wil niet uit de pen. Zou ik er een proloog bymaken: »Mensen, myn drama is slecht, maar bedenkt dat ik 't schreef uit armoed?« Dat zou prachtig zyn, niet waar?

Toch zyn er heerlyke passages in, die my de overtuiging geven dat ik goed schryven zou, als ik niet schryven moest. Is 't niet jammer?

Uw uitval tegen meetkunstenary is geestig, en ik begryp u goed. Maar, maar... ik houd van exacte dingen. Ik vind poezie in stiptheid, en ik begryp de idealisatie van het boekhoudersberoep, van den balans, van cyfers en lynen. Die dingen staan myn gemoed nader (en dit zal by u ook zoo zyn) dan would-be poezie, dan gemaakte geestverheffing, het platste wat ik ken. Doch ik ga verder en beweer dat juist het streven naar waarheid de eigenaardige roeping van den dichter is, onverschillig of die waarheid rozenrood is of grauw, sierlyk afgerond of hoekig. Een klein voorbeeld, niet om iets te bewyzen, maar om myn denkbeeld te verduidelyken. Myn vader was zeeman, en voer, toen ik een kind was, naar de West. Ik hoorde thuis veel spreken over Suriname, negers, suikerplantages etc. Ook zeemanschap was ten onzent aan de orde van 't discours.

Wie geen matroos was, was geen mens, wie geen schip commandeerde, geen gentleman. Wat niet naar teer rook, stonk. Wie een wandeling in 't groen verkoos boven 't loopen langs de vuile Amsterdamsche kaai waar schepen lagen, ging voor ontaard door. In die atmosfeer groeide ik op, en ik verzeker u dat ik moeite heb gehad my te verzetten tegen zulke malle vooroordeelen. Op school maakte ik kennis met een jongetje wiens vader reizen deed naar Petersburg en Dantzig ... misschien naar de Noordpool, que sais-je! Welnu, ik betwistte myn vriendje het regt zich een zeemanskind te noemen »omdat er in Rusland geen negers waren, en wyl er geen suikerriet geplant werd te Dantzig.«

Nu vind ik dat we sedert eeuwen het zeemanschap der poezie te veel — of uitsluitend — hebben gezocht in suiker en negers, te weinig in het reizen op de zee en 't worstelen tegen de moeielykheden die we te doorstaan hebben om met het gepantserd hart dat Horatius noodig achtte den Oceaan van 't onbekende intevaren om ergens aantelanden, 't zy, waar 't zy. 't Zit hem niet in de suiker, 't zit hem in de reis. De togt naar de cirkelkwadratuur is evenzeer opwekkend (ook even zot, maar dat is de vraag nu niet) als elke andere kruistogt. $2 \times 2 = 4$ is

— indien iets heilig is — heilig, en als die waarheid ooit onbekend kon geweest zyn, ware de ontdekker de grootste ziener, de grootste schepper, de grootste poietes van de wereld. Gy noemt misschien het »zien« van zulk 'n waarheid anders, maar naar myn indruk vloeit weten, kennen, kunnen in één, en ik gis dat daarover minder verschil van opinie bestaat, dan wel verschil van uiting. Is 't u de moeite waard eens natelezen wat ik ergens in de Ideen zeg over het verband tussen »beminnen« en »weten«? 't Is een tirade die eindigt met Humboldt, Lovelace en Mungo Park. [Idee 517]. Ik bezit moet ge weten van m'n Ideen slechts eenige losse vellen. Ik heb geen Havelaar, geen Bloemlezing, geen Minnebrieven, geen Vry-Arbeid. 't Is verdrietig voor me dat ik nooit iets kan naslaan. Hebt gy de Herdrukken? Ik wilde u vragen of ge de Japanse gesprekken niet pikant vindt.

Ik geloof niet dat er in de schryverswereld een voorbeeld is van de bezwaren waartegen ik te worstelen heb. Dit byv. dat ik niet weet wat er over my geschreven wordt. Onlangs vernam ik by toeval dat ik behandeld was in de Revue Brittanique, maar ik kan niet te weten komen in welk nummer. Ik schyn daarin geprezen en gelaakt te zyn — nu, dat is me onverschillig —

maar de O. I. kwestie wordt in dat stuk behandeld, en daarover zou ik zeker iets te zeggen hebben. Ik voel hoe dat wezen zal, eene redenering die ik tot vervelens toe weerlegd heb.

1) »Misbruik van gezag, knevelary enz. enz.

2) »Dit geschiedde onder de conservatieven.

3) »Weg met de conservatieven, leven de liberalen, et tout sera pour le mieux.«

Och! Ziedaar weer een van die dingen die me met verdriet doen neerzien op myne onmagt om my juist uittedrukken, of zóó dat ik begrepen word. Ik ben zeer zeer liberaal, ultra-liberaal, en daarom ben ik een verklaarde tegenstander van wat men in Holland de liberalen noemt. En, wat nu speciaal Indië aangaat, nooit heeft de javaan het ellendiger gehad, dan nadat de zoogenaamde liberale principes daar zyn doorgedrongen. Die principes zyn zaemtevatten in de volgende stellingen:

> »Het gouvernement put de Javanen uit, in conniventie met de Hoofden. Dat gouvernement is hebzuchtig, laag, wreed, tyranniek.
>
> Wy willen vryen-arbeid, d. i.: Niet het gouvernement moet voortaan de javanen plunderen, maar de particulieren, de privaat-fortuinzoekers, die altyd onbaatzuchtig en edelmoedig zyn.«

Klaar ben je! Wat is 't toch makkelyk een

politieke opinie te hebben! En dat laffe thema vind ik overal op myn weg. In de Kamers wordt het verdedigd door millionnairs, die by ondervinding weten hoe practisch hun systeem is, en het volk noemt die lieden respectable mensen, en voelt niet hoe ze my een slag in 't aangezigt geven door naar die personen te luisteren, altyd zeggende dat de Havelaer zoo mooi geschreven is. Er is een bittere spotterny in den opgang dien ik maakte. Huet (in »De Nederland«) is de eenige die den moed had er onlangs op te wyzen, dat men my iets schuldig was. Meen niet dat ik klaag over 't missen van belooning ... ik klaag over gebrek. Ik vraag geen weelde, ik vraag brood, en de mogelykheid om myn vrouw en kinderen weer te zien, die uit armoed naar Italie moesten reizen, wyl men hun daar een dak aanbood dat ik hun niet geven kon...

Nu, en dat alles vloeit voort uit handelingen zooals die van de dagbladen welke gy my ter inzage zondt. Daarom maken my zulke dingen treurig. Zou men niet meenen dat er mogelykheid moest bestaan om de eenvoudige waarheid (en ingewikkelde waarheid is er niet) duidelyk uittedrukken en verstaanbaar te maken? Voor my bestaat die mogelykheid niet, en deze overtuiging maakt my moedeloos.

Ik wenste my in Vlaanderen te kunnen vestigen, en had op die hoop eenige luchtkasteelen gebouwd. De vraag was of er brood voor arbeid te verkrygen ware. Maar welke arbeid? In een bestaand dagblad schryven zal niet gaan. Nooit zag ik een program waaraan ik my zou hebben kunnen aansluiten. Het eenige ware zelf een blad optezetten. Nu, daartoe ontbreken my de middelen. Ik zou allen abonnenten geld vooruit moeten vragen om den eersten dag te leven, wat zeg ik... om de reis naar Antwerpen of Gent te betalen. Ik had gehoopt, en nog denk ik daaraan, dat de vlaamsche beweging my had kunnen gebruiken. Maar dat heeft bezwaar, in my en buiten my. In my, omdat ik myn lust om tegen franschgezindheid te kampen, verlamd voel door myn tegenzin om aansluiting aan 't verrotte Holland te prediken. Buiten my, omdat de vlaamsche beweging struikelen zal over 't geloof. Het schoone ryke vlaanderen is gebroken door de kloof tusschen rooms en liberaal. Dit laatste nu in belgisen zin. Gy en uwe geestverwanten staan den brusselschen vrydenkers, al zyn ze dan franschen, nader dan de hollandse pruiken, geloof me. Na eene vlaamse revolutie, na eene vereeniging met het overige Nederland, zou 't eerste dat de Vlamingen te doen hadden,

zyn: eene revolutie te maken. En komiek, dit geldt voor beide vlaamse partyen evenzeer. De katoliken tegen de gereformeerde orthodoxie, de liberalen tegen de hollandse bekrompenheid. De roomsen zouden geen processie op straat mogen houden, eu de vrydenkers niet mogen kegelen onder kerktyd. Geen Vlaminger zou door verbinding met Holland vinden wat hy zoekt, noch de clerikaal, noch de liberaal. De vragen zyn:

1°. Heeft de vlaamse beweging het vooruitzigt op vereeniging met Holland noodig?

(Ik geloof ja. Onttrekking aan den fransen invloed kan niet geschieden zonder aansluitiug aan iets anders.)

2°. Is hartelyke vereeniging van de Nederlanden thans mogelyk?

(Neen. De bestanddeelen zyn disparaat. Ik beweer dat de punten van verschil tussen Vlaanderen en Holland ernstiger zyn dan tussen Vlaanderen en de Waalsche provincien. Dat schynt thans zoo niet, omdat er geen wryving is. Die wryving zou terstond ontstaan na de vereeniging.

De Hollander is (ook buiten geloofszaken) ongezellig. Wie niet spreekt, loopt, zit, eet, etc. als hy, is een boer, een onopgevoed mens. De fidele toon die er te Gent heerste (byv. in de Korenmaatschappy) was: »de circonstance.» Nu ja, als

men uit is, mag men zoo iets doen, maar... denkt ge, dat de fatsoenlyke hollander te huis zich niet schaamt over zulke uitspatting? Bier, rook, alles door elkaer zitten, zingen zonder noten, foei! Misschien (zeer misschien) zult ge in 1868 iets dergelyks vinden op 't congres in den Haag, doch denk dan maar dat het een jeugdige onbezonnenheid wezen zal, te boeten door verdubbelde styfheid na uw vertrek. Doch dit is van ondergeschikten aard, meent ge? Welnu, nooit zal iemand met vlaamsch accent (en velen uwer spreken zoo goed!) burger worden in de 2de Kamer. Gy lieden zoudt geduld worden, meer niet.

3°. Wat zou er kunnen geschieden om de punten van verschil tusschen Vlaanderen en Holland minder scherp te maken?

Dit is de hoofdvraag. Welnu, 't antwoord is niet moeielyk. Beide partyen moeten in den waren zin liberaal gemaakt worden. Daartoe moet het katholicisme ten uwent, het protestantisme in Holland uitgeroeid. Maar zoo makkelyk dit gezegd is, zoo zwaar is de uitvoering. Ik beken dat Holland sedert twintig jaar veel veranderd is. (Indedaad zeer veel! 't Verschil tussen nu en in myn jeugd, is enorm. Men zegt nu dingen die men toen niet durfde denken.)

Laat u in uw oordeel over hollandse toestanden toch niet bedriegen door den klank van 't woord liberaal. Dit woord heeft daar eene eigenaardige beteekenis, en heeft niets te maken met anti-klerikaal, volstrekt niet. De koloniale kwestie heerst, en deelt z'n kleur mee aan alles. Liberaal is, ut supra, particuliere fortuinmakery, tegenover officiele uitzuiging van den javaan. Ja... en nog wat byzaakjes over accyns, beschermende regten en zondagswetten. Maar de fatsoenlyke hollandsche liberaal gruwt van vrygeestery, zoo goed als 't mechelse congres. Vryarbeid, ja, maar... met god! Geen beschermende regten, ja, maar christelyk, altyd heel christelyk. Geen despotisme van een koningsfamilie, o ja, maar baas spelen van deftige witte dassen! Geen droit divin, ja, maar fatsoen!

En zelfs zy die indedaad God onttroond hebben en niet gelooven aan bybelspoken, blyven styf, gekeurslyft in de banden waarin ze door ouwerwets geloof nu eenmaal waren ingezwachteld. Servabit odorem testa diu! Ik ben hiervan overtuigd daar ikzelf meermalen my betrap op 'n overblyfsel van protestantery. Eens imbutus, blyft imbutus. Zoo iets gaat in 't bloed. Het verwt 't gebeente, als meekrap waarmee men een hoen voedde.

Ik moet erkennen, in weerwil van dit alles, grooten lust te voelen, my aan de Vlaamsche beweging aantesluiten. Indien het kon zou 't my een pligt wezen. Want zie, ik zou daardoor myn kindren een vaderland verschaffen, wat ze nu niet hebben. Ja, als ik my bewegen kon, i. e. als ik leven kon, dan deed ik het! Thans is 't waarschynlyk vergeefse moeitc. Ik ben geen dag zeker van myn existentie, en kan geen staat maken het program uittevoeren, dat ik toch wel samenvatten kan. Duinkerken, Maastricht, Delfzyl, één Nederlandsche driehoek. Dat zou m'n thesis zyn.

En zoo ben ik in m'n langen brief weer teruggekomen op de meetkunde, die ge zoo geestig havent. Maar ge meent het niet. Ge meent het zoo min als de geloover die »de rede« laag stelt. Zeg hem iets onredelyks, terstond zal-i de weggeworpen rede terugnemen, om u te bestryden. Dat zoudt gy ook doen, als ik u iets onmeetkunstigs (dat is onlogisch) zeide. Is niet mathesis de logiek der uitgebreidheid? En is de oefening daarin te minachten? Geeft ze ons niet de hebbelykheid om (by benadering) juist te oordeelen, ook daar waar we niet kunnen meten met passer en winkelhaak?

Zyt ge tevreden over uw uitstapje naar Parys? (een vervelende stad, vind ik). Ik verheug me

altyd als iemand er geweest is, 't is me altyd iets als een afgedane taak. Zelfs als »jeune homme« moet men veel verteren, om weinig te genieten. Wees hartelyk gegroet van uw liefhebbenden en hoogachtenden

Douwes Dekker.

Ik schryf slecht omdat m'n oogen schemeren. Vrolyk vooruitzigt. Myn adres is veranderd: Breitestrasse 123.

AAN MEVR. DOUWES DEKKER — VAN WYNBERGEN.

X.

Keulen, 24 Augustus.

Lieve beste tine! Terug van Gent, dood moe, schor en op. Ik heb je van daar 't program der feesten gezonden, maar schryven kon ik niet. En nog kan ik 't niet uitvoerig, want ik tril van vermoeienis. Ik ben al die dagen in een roes geweest en heb wat rust noodig eer ik de beschryving geven kan. Wat myn officieele taak aanging is voldoende afgeloopen. Ik werd toegejuicht by de drie gelegenheden waarop ik in 't publiek heb gesproken. 1° In 't genootschap van Crombrugghe, voor een publiek van 1300 gentsche werklieden en de leden van 't congres.

2° In 't congres zelf over wat vryheid in 't gebruik van sommige woorden en uitdrukkingen. 3° In 't congres onvoorbereid over de vlaamsche beweging. Van de beide eerste gelegenheden staat iets in de courant die ik je heden zend, de eenige die ik by toeval heb kunnen magtig worden. Het verblyf op zoo'n congres, in een stad als Gent (groot, alles ver van elkaar, geen geld voor vigilantes en stikkende hitte) is vermoeiend. Daarby was ik zeer geëntoureerd. Kennismakingen en ovaties zonder eind van 's morgens tot 's nachts laat, geen oogenblik rust. En ik merkte gedurig dat men my aansprak om my te doen spreken. Nu, ik deed het dan ook en had veel malen in de corridors een heelen troep om my. Dáár had ik altyd by de Vlamingers succes. Maar de Hollanders intrigeerden vreesselyk en ik had twee bittere ontmoetingen en veel bittere opmerkingen. Die twee ontmoetingen zal ik je later vertellen. Nu eerst het praktische.

Naar Gent gaande had ik het zeer schraal, en nu heb ik wat voor my, zoodat ik wel voor 14 dagen rust heb van 't dagelyksche. Hulp gevraagd heb ik niet. Het was er de tyd niet toe. Maar ik wil trachten my te verbinden met de vlaamsche beweging, die voorgeeft taal en

letteren te beoogen, maar indedaad een staatkundige scheiding van Belgie wil. Ik beschouw Belgie als gecondemneerd (als staatkundige eenheid.) De Vlamingen willen by Nederland zyn, en zoo als ik de Gentenaars heb leeren kennen, de Gentsche werklieden die oorlog voerden met Frankryk, beschouw ik hun plannen als uitvoerbaar. Dat zyn vurige moedige mannen. Met moeite hebben vele personen zich in de bres moeten stellen voor prof. Vreede van Utrecht. Ze wilden den man verscheuren omdat hy my aanviel, en hy is dan ook werkelyk van de tribune gehaald en de deur uitgedrongen. Een schandaal van belang. En ik sprak geen woord. (Dit later precies.)

Nu zeg ik je maar dat ik in Gent, met een vreesselyke roezemoezery, speeches, feesten, intrigues van Hollanders, hitte, vermoeienis, agitatie etc. etc. niets personeels wat my aangaat, heb kunnen ter tafel brengen. Maar myn plan is te trachten my in Vlaanderen te vestigen, deel te nemen aan de vlaamsche beweging, en zoodoende den kinderen zoo mogelyk een vaderland te verschaffen. Ik moet my daartoe wenden tot de hoofden dier beweging, en bedenk een uitvoerig stuk daarover. Dat is nu hoofdzaak. O, alles zou makkelyk zyn, en ik zou met open ar-

men ontvangen worden (de werklieden vraagden my by hen te komen) maar... maar... de vloek is dat ik altyd geld moet vragen, want een vestiging in België zonder de schuldeischers in Brussel tevreden te hebben gesteld, is onmogelyk.

Ik kreeg een bezoek (tot myn grooten schrik) van de Ruyter, den bakker. Maar zie, de man, die een Gentenaar is, had myn voordragt in het Crombrugghe's genootschap bygewoond, en was lief en zacht. 't Was aandoenlyk. Hy liet jou en de kinderen vriendelyk groeten, en sprak lief van Edu en Non. Hy informeerde zich naar hun leeren en naar alles met hartelykheid. Hy had juist een staaltje bygewoond hoe de hollanders my vervolgen. (Vreede namelyk was binnen gekomen toen er na myn speech werd geapplaudisseerd. Zonder te weten wat ik gezegd, of zelfs waarover ik gesproken had, wou hy protesteren tegen dat applaudissement. (in de meening dat ik op holland had gescholden.)

Nu de werklui werden woedend, en 't rumoer was zoo groot, dat men hem niet tot rede brengen kon. Hy riep maar al: »ik ben een eerlyk hollander en wil myn land verdedigen.« Men zegt dat hy een beetje dronken was, wyl hy van een diner kwam. Natuurlyk nam ieder, ook de hollanders, want de zaak was te gek,

myn party. Maar de Gentenaars waren woedend, en daarom namen de hollanders myn party. Zy moesten wel om niet verscheurd te worden. Daarna kunnen ze 't toch weer draaien zooals ze willen. Ik hoorde later al zeggen: nu ja, Vreede had gedineerd ... hy was altyd zoo koppig ... hy wou niet naar rede luisteren... maar ... 't was toch mooi dat-i meenende dat er tegen zyn land was gesproken, protesteerde, en dat volhield tegen een woedende menigte!

Die Vreede is professor, fatsoenlyk man, deftig, geleerd ... al wat je wil. Maar tegen my mogt hy zich gedragen als een kwaejongen. Verbeelje, hy begon met te zeggen dat-i my niet kende, niets of weinig van my gelezen had, en zoo even de zaal was binnen getreden, en dus myn toespraak niet had gehoord. En toen men hem toeschreeuwde: zwyg dan! riep hy maar al: »ik ben een eerlyk hollander, en zwyg niet!« Toen is er gevochten. Velen wilden hem teregt, beschermen, en heel eindelyk is 't gelukt hem de deur uit te krygen. Kassian, toen hy begon, en ik (wetende dat velen my alleen kennen uit den Havelaar) vóór anderen begreep dat hy zich vergiste, riep ik prof. de Vries toe: »gauw, waarschuw hem, hy compromitteert zich» en ik kende myn werklui al die my

den vorigen nacht hadden ontvangen als geen koning ontvangen wordt. Maar hy was of indedaad van wyn, of van malle valsche vaderlandsliefde, dronken. Misschien van beide. Nu in Crombrugghe's Genootschap was 't my makkelyk te zwygen. Er werd zoo krachtig party getrokken dat elk woord van my misplaatst zou zyn. Velen maakten my een compliment over myn zwygen. Och, 't hoefde niet. Maar dat de Hollanders, en ik moet zeggen ook de Belgen, daarna, op volgende congres-dagen Vreede behandelden of er niets gebeurd was, heeft my gegriefd. Ik vind dat ik aanspraak op apologie had gehad. Nu daarvan schynt geen spraak te zyn. Ieder vindt dat Vreede zich mal heeft aangesteld, maar... 't was tegen my... en tegen my zyn alle middelen geoorloofd.

AAN DEN HEER JULIUS DE GEYTER.

IX.

Keulen 30 augustus 67.

Beste de Geyter. Uw stuk is heerlyk schoon. Ik zal het leeren overluid lezen zoo goed ik dat kan, en hoop menigeen over te halen tot myne meening, dat er geen hartiger krygsroep kan gedaan worden dan zulk verwyt.

[Het hierbedoelde gedicht is: »Finis patriae« opgenomen in het tydschrift »de Kunstkronyk«.]

Waar is uw verstand, als ge denkt, dat ik staartjes zou knoopen aan die historie van prof. Vreede? Integendeel, ik heb de staart van dat voorval afgehakt door hem een nogal vriendelyken brief te schryven, waarin ik hem in de gelegenheid stel: »wat vaderlandsliefde aangaat uw keuze te doen tusschen my en mooi praters.« Nu, hy antwoordde my beleefd, en bedankt my voor wat hy myn »hupsche handelwyze« noemt.

[Dien brief van prof. Vreede heb ik nog. Hy is gedateerd 27 Augustus 1867 en de eerste woorden zyn: »Heb dank voor uw hupsche handelwyze«; verder wordt in dien brief de vlaamsche beweging besproken.]

Die zaak is dus geheel uit. Dat ik de couranten wenschte te bezitten, is om opmerkingen te maken, en my te oefenen in 't beoordeelen van den gang der meeningen. 't Is me een journalistiek-studie, anders niet. Hoe kondet ge denken dat ik uit zoo'n vuil metaal munt zou willen slaan? Dat is immers volstrekt myn manier niet?

Ik heb op 't congres te Gent vele opmerkingen gemaakt. Ik ben bezig die te verwerken tot slotsommen en plannen. Zoodra ik daarmede

gereed ben, zal ik u daarvan mededeeling doen. Indien niet al myn plannen mislukken (doch ik ben zeer gebonden) hoop ik binnen niet al te langen tyd, u te Antwerpen te komen zien. Te midden van veel zorg en bezwaren licht my in de verte een klein vonkje hoop toe. Indien ik my niet bedrieg wenkt my de vlaamsche beweging, en 't kon zyn, dat daaruit voor myn kinderen een vaderland geboren werd! Dat is niet weinig voor de arme zwervers!

Nu, en indien dat geschiedt, zal ik nooit vergeten dat gy my daartoe den weg hebt gebaand.

Prof. Vreede schryft me dat hy byv. myn »Een en ander« herlezen zal, en dat hy zich wat myn neerlandismus aangaat, misschien vergist heeft: »als Lenaertz over het stuk van de Geyter.« Die vergelyking is zeer goed te pas gebragt.

Ik geloof geenszins dat Lenaertz iets verkleinends bedoelde, maar in de oogen van publiek, moest het schynen alsof hy de held was, en gy de lammeling. In Holland is zoodanig wanbegrip ook heerschend. Wie de afgezaagde praatjes over voorvaderlyken heldenroem opdreunt, wordt toegejuicht. Wie, met even goede bedoeling (minstens!) de fouten aanwyst, wie aandringt op genezing van 't kwade, wordt voor een verrader uitgekreten. Dat is onbillyk, en waarschynlyk is

myn grief dáárover de oorzaak geweest, dat ik zoo spoedig de misgreep van Lenaertz opmerkte en bestreed.

Uw stuk is schoon, er zyn prachtige strofen in. Maar, eilieve, wat springt gy wonderlyk om met de maat. Waarom zoo slordig op dit punt? Niemand is meer dan ik verstoord op al te nauwe keurslyven (my dunkt dat ik daarvan bewyzen genoeg gaf) maar als men een keurslyf draagt, moet het goed gesnoerd zyn.

Ik erken zeer purist op dat punt te wezen, ja, als een oude overste: »Heeren, gy moogt u civiel kleeden, ge moogt in kamerjapon over straat gaan, maar ... als ge in uniform zyt, eisch ik, dat die overeenkome met het model.«

Het zal velen vreemd schynen dat ik o. a. Schiller en Göthe slordig vind. Ik scheid dit geheel af van poëzie. Natuurlyk! Poëzie heeft noch kamerjas, noch uniform noodig, maar verkiest zy zich te binden, laat ze dan ook zorgen dat de band haar niet hindere, en dat zy, met keurslyf en al, door háár magt vorm geve aan 't corset, en »dat het glad zitte«, zooals de dames zeggen.

Wat beduidt een keurslyf, als 't niet gesnoerd is? Dan liever een kleed zonder taille.

Groet uw lieve vrouw hartelyk, en zeg háár

vooral dat ik uw stuk zoo schoon vind. Dat zal haar, hoop ik, genoegen doen.

Ik had te Gent, het boek van Veuillot by me, om 't u terug te geven maar de drukte, de hitte, de luiheid die me weerhield myzelf ... en de tegenzin om u met een pakje te belasten, hebben veroorzaakt dat ik 't weêr meê heb gebragt. Dus later! Ik heb nog meer van u en hoop eens alles behoorlyk te verantwoorden.

Wees vriendelyk van my gegroet en geloof me.

Uw liefhebbende

Douwes Dekker.

Misschien bedriegt me myn gevoel — maar toch
Het schynt me of eens — weldra misschien! — uw taak,
De myne, en die van allen wien 't gemoed
In toorn ontvlamt by 't denken aan de smaad
Van overheersching — duidlyk wordt omschreven
Ik voel iets komen dat tot daden roept.
Ik hoor een stem die duidlyk my verwyt
Dat ik niet sedert lang in plaats van 't woord
(Dat echter ook een feit is) feiten koos.
Ik peins er over....
Alles op z'n tyd!
My ware 't lief! want waarlyk, ik ben moê
Van praten, spreken, schryven, redeneren,
Dat elke kermis-clown zoo goed als wy verstaat.
Of beter nog dan wy.
Welaan zoodra ik 't weet
Langs welken weg de nieuwe pligt ons wenkt,

(Tot nog toe ben ik 't met myzelf niet eens)
Ga ik dien op, en wyken zal ik niet.
Vaarwel voor heden! Alles op z'n tyd!

AAN DEN HEER BUSKEN HUET.

XXVIII.

Keulen, 20 Sept. 1857.

Waarde heer Huet, Zoo even ontvang ik de *f* 25, waarvoor ik u dank zeg.

Wat de vlaamsche beweging aangaat, ik weet nog niet, of ik er volkomen sympathie mee voelen zal. Als dat niet komt ben ik niets waard. En als 't wel komt, geloof ik hen te kunnen helpen, mits ik my bewegen kan, en een beetje verlost word van de banden die my knellen. Ik was over de zaak in correspondentie getreden, en wachtte of men 't de moeite waard zou rekenen my een voorslag te doen. Vol spanning (want als altyd stond het slagen in verband met het doen terugkomen myner vrouw) zag ik iets te gemoet. Ik telde de uren, daar kwam een brief, allervriendelykst en beleefd maar inhoudende dat myn hoofdpersoon den volgenden dag naar Parys ging, om op z'n gemak de tentoonstelling te zien. Dat werkte als een

douche. En veel tyd heb ik niet om te wachten. Ik voel me inwendig op.

Dat is nu een dag of tien geleden. Daar er haast is om myne vrouw te verlossen, bedacht ik iets anders. Ik nam my voor, als 't mogelyk was, een drama te schryven, en daarmee naar Holland te gaan. Dan eerst my veertien dagen (of drie weken, ik weet niet regt) laten gevangen zetten, en vervolgens overal rond te reizen met myn drama, tot ik geld genoeg hebben zou voor de overkomst van myn gezin.

Nu dat drama is — hoe zal ik zeggen? — half af. Neen, want het bevalt me niet, en misschien verscheur ik 't weer, en dan is er niets af. Ik kan waarlyk niets maken. 't Is gedwongen, en ik voel me hanswortig by 't verzinnen.

Daar waar ik op een stokpaardje kom, gaat het beter, en ik heb byv. 2, 3 bladzyden, die, ook al komt er van 't heele stuk niets, meer waard zyn dan 't heele stuk zonder die bladzyden wezen zou. Maar met drie bladzyden kan ik geen geld verdienen. Dus moet de rest er by geknoeid worden. 't Is misselyk.

En gy, eene novelle? Hoor eens, 't is of ik hoor dat een anatoom zich bezig houdt met koekbakken. O, als ik (indien ik, zegt ge altyd,

moet dat? 't Is me zoo breed) te beschikken had over uwen geest, zou ik hem ander werk te doen geven. Aan hen die ooit u zouden meenen te treffen met het afgezaagde «la critique est aisée, etc» zal ik eens vooral antwoord geven.... in m'n drama. Ja, ik zal 't wel in m'n drama kunnen inknoeien. Iets als:

De kunst is zwaarder dan kritiek? Eilieve....
Kritiek is kunst, en niet de ligtste!

Ik lees op Neerlandsch kunstgebied nooit iets kunstiger dan uw kritiken. (Gooit ge die e weg, voortaan?)

[Nam. de e van kritieken die daar werd geschreven en doorgehaald.]

In godsnaam, een novelle! Een novelle met knoop, schildering, spanning, oom uit amerika en slot. Hu! Ik — nu onder den indruk van m'n drama-geknoei — voel iets als viezigheid van 't maken. En toch is er iets goeds in, dat men van tyd tot tyd een aer ontdekt, die wat beters levert dan de knollen waarvoor men uitging. O, o, als ik nu eens wachten kon met dat drama! Zie, ik zou een manier weten om aan Holland een tooneel te geven. Dan verzocht ik u om eens, zonder genade, Shakespere, Göthe en Schiller te behandelen. Dat werk van u zou

ik bestuderen, en daarna neem ik aan wat goeds te leveren.

En is 't niet ellendig, dat ik, die nu over die drie heeren niet zoo gunstig denk, om wat te kunnen leveren me inspireer met hun niet geacht voorbeeld? Ik schryf flauwigheden (om te vullen!) die ik tracht te verschoonen met: «dat deed Shakespere en Schiller ook!» Juist iets tegen myn gemoed. Ik zou er niet groots op wezen, als men zei: «precies Göthe!» waarachtig niet. Het spreekt vanzelf, dat ik enkele morceaux van die drie schryvers uitzonder. Maar 't geheel?!

Ik heb te Gent veel over u gesproken. Men heeft my beloofd uw ondergang van ten Cate's schepping te ontbieden.

Dat de Vlamingers geen hulp van Holland zullen krygen heb ik hun gezegd. In die heele zaak is ellende te voorzien. Het winnen van hun tegenwoordigen stryd, zou 't sein wezen van een nieuwen. Toch blyven ze er by, dat ze van Belgie af willen, en ik voorspel dat Belgie in tweeën (of drieën) zal vallen, al winnen dan ook de Vlamingen niet by 't ruilen van Brussel voor den Haag. Ze zyn koppig, of standvastig en meenen de Hollanders te zullen bekeeren tot... ja, tot wat? Naïf zyn ze, die goeie verschoppelingen.

Wilt ge my eens zeggen wat de klemtoon is op alibi? Ik meen ālĭbī of ăl̆ibī.

Hoe Schiller en Göthe, ja Shakespere ook, omspringen met de prosodie, mogen zy by onzen lieven heer verantwoorden. Maar men slikt alles van die heeren. «'t Zal wel goed zyn,» zegt men «Göthe doet het zoo.»

Een kind liep te bedélen langs de straat.

En zocht schadúw ondér appélboomén.

Huilénd, kryténd, roepénd: o myn moedér, etc.

Dat gaat op voor duitsche en Engelsche ooren! nu de fransche zyn er ook niet fyn in.

Je chante ce héros qui RÈgna sur etc.

Ik kan een verzameling leveren uit Schiller's Wallenstein, die curieus is.

Dat de Gids u teruggeroepen heeft doet my zeer veel genoegen. 't Hinderde my u naast dien gouden snuifdoos te zien.

[Dat wil zeggen het stuk van Huet over MULTATULI'S »Een en ander« naast een zeker verhaal »De Gouden Snuifdoos«. Het artikel van Huet is later afzonderlyk uitgegeven door van Helden, en daarna ook opgenomen in de Litterarische Fantasien. Aan de afzonderlyke uitgaaf werd een kort voorberigt toegevoegd, naar aanleiding van een beoordeeling van »Een en ander« in de Letteroefeningen door een zekeren heer Duymaer van Twist te Deventer. »Aanvankelyk meende ik,« zegt de

heer Huet« dat zoo niet het gezag dan toch de naam van dien schryver my gebood, alvorens myne toestemming tot dezen herdruk te verleenen, zyne aankondiging met de myne te vergelyken, en mynen lof (want hy spreekt met geringschatting over het werk van den heer Dekker) te handhaven tegen zyne blaam. Toen ik evenwel in zyne vier bladzyden wel doorgaans een sterk gevoel van eigenwaarde, maar nergens blyken van een ryp oordeel aantrof, scheen het my toe dat Multatuli tegen zulk eenen berisper generlei voorspraak behoefde.

Of wat zal men anders doen als aarzelen tusschen een glimlach en een zucht, wanneer men iemand die Duymaer van Twist heet ja, doch voor het overige weinig belooft en nog niets gepresteerd heeft, op professoralen toon hoort betuigen, als had hy gedurende een lang en werkzaam leven van de studie der duitsche staatkunde zyne specialiteit gemaakt: »Ik heb dat systematisch geroep tegen Pruissen nooit begrepen, ook al wist ik het, dat Nederland tamelyk overvoerd was met de Oostenryksche metallieken; — ik heb altyd gemeend, dat voor Oostenryk plaats was in Zuid-Duitschland, en ik geloof nog, dat Oostenryk, mits vryzinnig georganiseerd en bestuurd, eene eerste plaats in eene Zuid-Duitsche confoederatie zou kunnen innemen.« De heer Van Twist kan byna niet in ernst onderstellen, zou men zeggen, dat buiten hemzelven iemand in Nederland vooralsnog belangstelt in hetgeen hy, waar het zulke aangelegenheden geldt, of altyd gemeend, of te geener tyd begrepen heeft. Even weinig waarde hebben zyne uitspraken, wanneer hy van het geschrift van den heer Dekker zegt: »Ik wil een enkel punt uit Multatuli's

boek bespreken, en daarmede afgedaan,« of van den heer Dekker zelven: »Het is nu eenmaal de gewoonte van Multatuli, om alles weg te werpen wat niet juist in zyne rigting valt.« — »Multatuli schynt inderdaad niet veel begrip te hebben van het parlementair régime.« — »Zulke absurditeiten mogen, dunkt my, niet onopgemerkt voorbygaan.« — »Ik betwyfel, of Multatuli de man is, om de diepte van den heer Bosscha te peilen.« Lust om zich met den heer Van Twist te meten gevoelt men onder het lezen van zulke dingen by zichzelven niet ontwaken. Het is alleen een bedroevend verschynsel dat voor dergelyke oordeelvellingen plaats te bekomen blykt in vaderlandsche tydschriften van eenigen naam.«

Dat ik deze zinsneden overneem is omdat het hier besproken stukje van dien heer Duymaer van Twist, naar Dekker meende een neef van den Gouverneur-Generaal in ruste van dien naam, met het bekende gezegde van dien Gouverneur-Generaal zelf: dat hy zweeg uit vrees voor partydigheid, het eenige is, dat sedert het verschynen van den Havelaar ooit van die zyde in het openbaar is gezegd.

Wel is er na MULTATULI'S overlyden, en na den dood van Mr. A. I. Duymaer van Twist een brief van dezen laatsten gepubliceerd die een aanval op MULTATULI bedoelt.

Toen namelyk in 1882 vele landgenooten zich verbonden om MULTATULI een nationaal huldeblyk aantebieden, protesteerde het Algemeen Handelsblad daartegen, en zeide om dit protest te motiveren, o. a.: »De heer »Douwes Dekker, die in het publiek van den heer Duy»maer van Twist kwaad spreekt...« (»zeker een minder

gewoon gebruik van dit woord,« zeide de heer J. Versluys in een antwoord) »ontvangt toch van hem »een belangryke gift in geld.«

De heer J. Versluys wendde zich als vriend van MULTATULI tot de redactie van dat blad met den eisch die beschuldiging te bewyzen of intetrekken. De zegsman der redactie bleek nu te zyn Mr. W. B. Bergsma, die zyn beschuldiging staande hield, maar bewyzen werden den heer Versluys niet verstrekt.

Toen Dekker de bewering vernam verklaarde hy haar pertinent voor onwaar. Wel peinsde hy er lang over hoe zulk een praatje in de wereld kon zyn gekomen. Ik herinner my hoe herhaaldelyk er over gesproken is, en hoe veelvuldig Dekker met zyn gewone angstvallige stiptheid om toch de waarheid te zeggen, heeft nagedacht of er niet in een vroegere periode iets kon gebeurd zyn wat nu aanleiding gaf tot zulk beweren.

Zyn slotsom was: »Neen, onmogelyk. Ik weet het zeker, nooit!« Hy heeft dat ook geschreven aan Versluys, en gezegd aan wie het hooren wou.

Voor wie hem persoonlyk hebben gekend is daarmee de zaak beslist; voor wie niet dat voorrecht hadden, zyn de werken en thans ook de brieven van MULTATULI de documenten die in staat stellen om over zyn geloofwaardigheid te oordeelen.

Onlangs, in 1892, is de bedoelde brief gepubliceerd dien de heer van Twist in 1882 aan den heer Bergsma geschreven heeft, en waarin hy beweert in 1858 of 1859 fl. 50 aan Dekker te hebben aangeboden, die deze ook aangenomen heeft.

Maar... die brief bevat de mededeeling aan den heer

Bergsma dat hy hem alleen mag toonen aan den hoofdredacteur van het Handelsblad, en nog wel »in vertrouwen«, en vooral niet aan den heer Versluys; want: »vermoedelyk is hy een der vrienden van Douwes Dekker, die dan vermoedelyk de onbeschaamdheid zal hebben gehad hem te verzekeren dat het feit onwaar is... « »en dan zal dit niet anders ten gevolge hebben, dan dat D. D. my uitscheldt voor een infamen leugenaar.«

Wie is de meest geloofwaardige, MULTATULI of van Twist? *)]

Ik heb hem gesproken, dat heet den schryver van dat stuk. 't Schynt een goeie jongen te zyn, maar hy riekt naar de Kamer waar hy stenograaf is. Heel fatsoenlyk, en (als ook byv. de heeren van den Spectator) altyd à la piste van een «sujet». Gut, daar heb ik een sujet! Een zoekende novellenschryver! Verklap me niet, en steel me 't niet voor den neus weg. In dit prachtig drama (hooge politiek, hm, hm!) past het niet. Maar ik zal 't bewaren voor een volgend!

«Bellettrie is 't eenig terrein waarop gy en de gidsmannen elkander zonder botsing ontmoeten kunt?» Och, dat geldt niet. Uw stuk over Aurora was ook belletristisch. Gy zult u niet kunnen effaceren, zoomin in novellen als in kritiek. Al

*) Men leze o. a. de tweede noot op Idee 534. Verzamelde werken: deel IV, blz. 302.

wat van den notenboom komt, riekt naar noten.

Wees met uw vrouw hartelyk gegroet,

Uw liefhebbende

Douwes Dekker.

XXIX.

Keulen, 26 September.

Waarde Heer Huet,

De zaak met prof. Vreede moet voor my uit zyn, en dat is ze ook, wyl ik hem na het voorgevallene geschreven heb in een niet vyandigen toon, iets als:

«Hooggeleerde Heer,

Uit het voorgevallene in Crombrugghe's Genootschap heb ik bemerkt dat Ge my volstrekt niet kent. Niet in het buitenland tast ik de ellendelingen aan die Nederland bederven, dat doe ik in het Land, in de hoofdstad, liefst in het paleis des konings, zooals ge desverkiezende zult kunnen naslaan op blz.... myner ideeën (waar ik vertel van 't amsterdamsch congres.)

Daar ik hoogachting voel voor de cordaatheid van uw karakter, dat niet meegaat met het stroompje van den tyd, wenschte ik by u bekend te zyn, en daarom ben ik zoo vry u hierby een

Ex. van myn «Een en ander» aantebieden, waaruit ge zult kunnen ontwaren...»

Ik weet niet verder. Zeker iets als: dat ik minstens zoo vaderlandslievend ben als mooipraters. Ik heb kopy van 't briefje, maar kan 't niet vinden. Ik ben verhuisd, en myn beetje papieren ligt in de war.

Nu op dien brief heeft Vreede beleefd geantwoord. Hy bedankt me voor de hupsche behandeling der zaak. Dat bedanken komt voort uit wanbegrip. Hy en velen meenden dat ik nu eens regt dien ouden Vreede zou kastyden. Welnu, ik had schik in den man. Bovendien was hy op meer dan eene manier zoo in de war dat er iets oneerlyks in lag hem hard te vallen. En... in Crombrugghe's genootschap heeft hy genoeg gehad, meer dan ik wilde! De zaak tusschen Vreede en my is uit.

Maar ik ben geheel met u eens dat het zonderling schynt dat »de pers« die niet weten kan van myn tegenzin om munt te slaan uit zoo ordinair metaal, en die zich ook aan myn tegenzin niet storen zou, zoo algemeen gezwegen heeft. (In Belgie is er nog al over geschreven.) Ik zeg dat het zonderling schynt, want indedaad is dat zwygen slechts een voortzetting van de algemeene taktiek om my te ignoreren.

De haat der liberalen tegen Vreede was niet sterk genoeg om den weerzin tegen 't noemen van myn naam te overwinnen.

De heer Salvador zond my een nummer van de Asmodee (dáárin schynt myn naam geen tache te maken) die een stuk overneemt uit een courantje van Dendermonde ('t Is n°. 37.) Behalve de ophemeling van myn speech, moet ik zeggen dat die Dendermonder vry wel de waarheid vertelt.

Ik zou u heden niet geschreven hebben, ware 't niet om u te verzoeken myn adres op de couranten te doen veranderen in: Breitestrasse 123. De menschen waarby ik woonde verhuisden, en ik moest mee. Twee dagen ben ik zonder kamer geweest, waar ik zitten kon, en liep Keulen door. Toch was ik gelukkig daar ik een brief van myn vrouw had. Zy tobt, sukkelt en lydt... maar ze leeft nog. Zal myn drama nog afkomen by tyds... en zal 't voorleesbaar zyn by tyds? Dat weet ik niet!

Gy hebt zooals myn moeder 't noemde een kluitje boter in myn pap gedaan, door uw zeggen, dat niet alles first rate hoefde te zyn. Eigenlyk had ik 't ook wel kunnen weten, maar òf ik heb geen stemming en dan ben ik voor 't ordinairste onbekwaam, òf ik voel me zoo verwaand dat ik walg van 't ordinaire werk van

gister. En dan ruist me in 't oor uw (zeer gepasten) eisch van «betrekkelyke volmaaktheid.» O, als ik niet moest, schreef ik geen drama!

Wilt ge my by gelegenheid, eens zeggen wat in den statenbybel beduidt: cursief, en wat een parenthesis? Cursief zal wel zyn: aanvulling ter verduidelyking van den tekst, maar wat is dan de parenthesis? Een niet-canonieke passage? En ook die beteekenis van 't cursief gedrukte, klopt niet, want dan moest er meer cursief zyn.

Ik ben benieuwd naar uw novelle, maar vrees... vrees! Ja, ik vrees voor u als voor my zelf. Ik betwyfel dat ge kunsten maken kunt. Myn drama! O, dat is wat anders... hooge politiek! Tirades over den geest der eeuw. Ik hoef geen fabel te verzinnen. En wat er voor fabel in is (weinig) is nog van een ander. Ik zal 't eerlyk zeggen.

Zoudt ge al terug zyn van 't spotfeest met Vondel? Die arme man! Ik zie hem zitten in de bank van leening, op dien vuilen burgwal. En nu een standbeeld! Nu ja, de opmerking is oud maar ze blyft even verdrietig als toen ze nieuw was. Ik moet echter bekennen dat ik Vondel niet genoeg ken om erg te treuren. Ik zou er gaarne eens een tydje aan wyden om hem goed te lezen. Zou 't my gaan als met Schiller en Göthe, met Göthe vooral? Ik stel Göthe zoo weinig hoog,

dat ik 't byna niet durf zeggen. Maar als ik loisir had hem uitvoerig te behandelen, zou ik 't durven; want dan maak ik my sterk myn oordeel zoo te motiveren, dat men 't althans niet absurd vindt.

Grappig is 't hoe de Duitschers, behoefte hebbende aan vergoden, hunne beide halfgoden den hemel hebben ingejaagd.

Onlangs las ik in een politiek artikel eene aanhaling uit den Wallenstein:

»Gy komt... maar gy komt wat laat.« Wat 'n diepte, niet waar? En wat is 't makkelyk schryven, niet waar, als men gelezen wordt door een volk, dat zoo'n regel tot een sentenz verheft. En ik vind dagelyks nog zotter aanhalingen uit de »onsterfelyke werken« van den dichter: αὐτὸς ἔφα. Ik wou dat het vleesch en de kamers hier zoo goedkoop waren als de roem.

Ondankbaar ben ik! Want zie, in de Asmodee vind ik zekeren Multafero, die over »godsdienstery« spreekt. 't Is waar, hy zegt er niet by »zooals de onsterfelyke Multatuli 't noemt.« Doch dat raadt de geneigde lezer.

Wees met uwe vrouw (die de menschen komiek vindt) hartelyk gegroet van uw liefhebbende

Douwes Dekker.

't Is hier al zoo koud dat ik moeite heb om

te schryven. Om dat te verbeteren moet ik eerst beweging nemen, en op straat zie ik allerlei dat my myn jamben bederft. 't Is tobben! Als ik weerkom leer ik een ambacht. En ik zou 't nog doen, als ik daarmee myn gezin kon terugwinnen.

XXX.

Keulen, 4 October 1867.

Waarde Heer Huet, Ik lees daar in de uittreksels der nederlandesche dagbladen in den Haarlemmer van heden, dat ik behandeld word in het »Utrechtsch dagblad«, en wel eenigzins aanvallender wyze. Dit nu zou my niet byzonder treffen, indien ik niet meende, dat dit blad wordt geredigeerd of geinspireerd door Pr. Vreede. Indien dit zoo is, noem ik 't indigne. Ik heb den man (uit minachting voor de soort van grief, en de platte oorzaak, maar dat wist hy niet) zacht behandeld, en hyzelf scheen dit te erkennen.

Hoe dit zy, ik ben wel genoodzaakt u weder eene dienst te vragen. Zoudt ge my dat Utr. dagblad willen zenden? Dan zal ik kunnen beoordeelen of het eene beantwoording vereischt. En, als 't niet te veel gevergd is, kunt ge my het nummer van de revue Brittanique of North British review opgeven, waarin over my gespro-

ken wordt? Ik raad den inhoud: »mooi-schryvery, Javaan mishandeld, vry-arbeid, liberalisme, et tout sera pour le mieux.« 't Oude laffe deuntje.

Ik ben zeer benieuwd of dat U. dagblad, het blad van Vreede is. 't Zou myn begrip te boven gaan. De man moest beschaamd wezen.

Na vriendelyke groete

t. à. v.

Douwes Dekker.

Myn drama deugt niet. Ik schyn niets te kunnen maken, ik ben geen schryver.

XXXI.

Keulen, 19 October 1867.

Waarde Heer Huet. Ik ben verlegen over de moeite die gy u naar aanleiding van myn verzoek hebt willen getroosten, en ik dank u zeer. (Ook voor de *f* 25 die behoorlyk ontvangen zyn.)

Uit uwen brief meen ik te mogen opmaken dat gy 't druk hebt, en daarom zal ook ik niet veel schryven. Dit alleen: ik vind de hollandsche couranten komiek. Zyzelf zwygen my dood, en tegelykertyd maken ze er een soort van bluf van, dat men in 't buitenland zich met »onze« (ik protesteer!) letterkunde bemoeit. Naar aanleiding van de twee millioen waarmee Myer geen

weg weet (volgens 't Bat. H. B.) ware er toch waarlyk iets over my te zeggen.

Dat Myer er nu geen weg mee weet, is te begrypen. Publiek mag ik 't niet zeggen, maar waarlyk er is maar één manier om in Indië den boel goed te krygen, dat is door my in de hoogte te steken. Ieder zal natuurlyk dit voor een eigenbelangzuchtig oordeel houden. Ik weet dat ik juist schuw ben het te uiten, omdat het myn belang is. Wáár is het toch. De heele zaak met Indië zit in de controle van de hoofden door de ambtenaren (zooals de instructiën luidden en luiden). Ik wilde die instructiën volgen, en lyd gebrek. Kan men verwachten dat, na dat voorbeeld, iemand zyn pligt zal durven doen? Neen.

Dat »de persoon die de Regenten zal kunnen controleeren, nog moet geboren worden« (Bat. Handelsblad) is onwaar. Ik kon het, en ieder zal het kunnen, zoodra hy weet dat hy daarvoor niet zal worden gestraft. Had Duymaer van Twist my gesteund, inplaats van, volgens den slenter, myn excentriciteit (dát was het, namelyk: ongewoon) te beschouwen als krankzinnigheid, dan ware sedert lang alles in orde. Velen stonden gereed myn voorbeeld te volgen. (Myn voorganger was reeds begonnen, doch werd vergeven.) Dat, na myn voorbeeld niemand durft, is natuur-

lyk. Ik kan 't, met het oog op den toestand van myn gezin niet kwalyk nemen.

Doch men zegge niet dat eene eerlyke controle onmogelyk is. Is er één feit weersproken van de dingen die ik, na korte aanschouwing in myne provincie, ter tafel bragt?

Jammer is het, dat IK deze zaken niet behandelen kan. Myne innige overtuiging, dat alleen het stellen van de kroon op myn hoofd, de zaak in orde brengen kan, wordt in de uiting verlamd door de natuurlyke neiging om myn oordeel aan eigenbaat toeteschryven. O, indien ik een ander was... ik zou 't hun vertellen! Indien Duymaer van Twist zyn pligt had gedaan ware sedert lang alles in orde, want nog eens: velen wilden myn weg op! Myn controleur was een braaf man (Verbrugge), doch had geen moed genoeg om voortegaan. Zie eens, bid ik u in de Minnebrieven, de door hem beantwoorde vraagpunten.

[Dat stuk in originali, die vragen beantwoord en geteekend door den controleur van Hemert (Verbrugge uit den Havelaar) heb ik nog.]

Is men dan doof, blind en suf, dat men het eenige ware in deze zaak niet zien kan? Het ligt 'm niet in nieuwe haagsche wetten, de fout

ligt in 't door de vingers zien der afwykingen van de bestaande.

Hartelyk gegroet van uw liefhebbende

Douwes Dekker.

XXXII.

Keulen, 12 November 1867.

Waarde Heer Huet. Vergeef my dat ik al weer een beroep doe op uwe vriendelykheid. Zoudt ge my kunnen inlichten omtrent de voorwaarden van het aanbod in de Courant van heden onder het opschrift: redacteur? Zou dat iets voor my zyn? Ik wil gaarne veel werk leveren, vooral indien ik door een vast inkomen een eind kan maken aan myn zwerven.

Dat ik niet regtstreeks aan Z. Z. schryf, is uit vrees voor een onaangenaam refus. Er zyn veel personen die er zich een fête van maken, my terug te stooten. Indien gy het terrein zoudt willen peilen, zoodat ik verzekerd kon zyn daarvan geen gevaar te loopen, dan wil ik gaarne zelf schryven. Misschien zoudt gy goedvinden een wenk te geven, dat ik wel genegen zou zyn in onderhandeling te treden en... enfin, ik wilde maar weten of ik niet risqueer al te ruw myn hoofd te stooten. Zoudt ge my die dienst willen

doen? Och, 't is zoo noodig dat ik zoo iets vind!

Na vriendelyke groete ook aan Mevr. Huet, ben ik uw liefhebbende

Douwes Dekker.

XXXIII.

Keulen, 14 November 1867.

Waarde heer Huet. Eergister avend deed ik een briefje aan u op de post met een nieuw verzoek, en gister ontving ik de revue Britt. in vriendelyk antwoord op een oud verzoek. Ik ben er verlegen mee. Ik had niet meer durven verwachten dat het u gelukken zou dat nummer ter inzage te krygen. Ik ben u zeer dankbaar voor al de moeite die ge u wel hebt willen geven, en ik zit er nu mede in den brand dat ik u alweder iets gevraagd heb. Ik hoop toch dat het informeren naar die annonce u niet te veel last veroorzake. Ik begin nu te vreezen dat de boekhandelaar Knoop u niets zal kunnen zeggen, en dat het dus alweder meer voeten in den aard heeft, dan ik wenschen zou. Vergeef het my toch uit aanmerking van de zeer moeielyke omstandigheden waarin ik verkeer.

Wat het artikel in de revue aangaat (ik heb gedurig Byron's repliek in de gedachte: »English bards,

and Scottish reviewers«) wat zal ik er van zeggen? Kyk, als ik 't van myzelf kon verkrygen, zulk werk te leveren, dan bragt ik gewis twintig vellen 's maands voort. Wat je niet weet, gis je maar. Een gaping vul je maar aan met een frase. Ben je au bout van je latyn, dan maar een commonplace-praatje over liberalisme en behoud (dat in casu niets, volstrekt niets met de zaak te maken heeft.) Ik heb niet gezegd dat de indische soldaten te ruim beloond worden. Ik heb gezegd dat er op zùlke expeditiën, zùlke ridderbenoemingen volgen, zulke dankgebeden. Het is onwaar dat ik alle boven my gestelden tot monsters maak. Ik betoogde dat de algemeene geest schipperen meebrengt, door de vingers zien, en dat dit noodlottige gevolgen na zich sleept. Het is onwaar dat ik den javaan tot een ideaal maak (zachte goedige menschen zỳn het) ik heb één voorval geschetst »om aantetoonen wat er kàn omgaan in het hart dier arme lieden.« (Zoo meen ik staat er. Ik bezit geen Havelaar.) Voorts herinner ik my uitdrukkelyk geprotesteerd te hebben tegen de beschuldiging van idealisering. Myn Saïdjah is indedaad zeer gewoon. De opgang van dat schetsje, ligt juist in zyn (Saïdjah's) eenvoudigheid. Hy is niet militant, hy heeft niets byzonders. De versjes die ik hem laat droomen,

zyn de natuurlyke uitdrukking van javaansche droefheid. In 't maleisch is 't zeer gewoon droomend zingen. De styl er van is maleisch. Ik had ze oorspronkelyk in 't maleisch gemaakt, en ze dragen er de sporen van. Ook de aanspraak aan de hoofden moet nagenoeg zoo geweest zyn. Ik zou zoo spreken in 't maleisch. Ik vertaalde by 't schryven tweemaal myn herinneringen, eerst in, toen uit de taal waarin ik sprak. Indien ik u iets vertelde uit myn indische carrière, zoudt gy terstond malayismen ontdekken, voortkomende uit myn begeerte om waar te zyn. Wie dat niet weet zou vinden dat ik mooi of leelyk sprak, al naarmate zoo'n malayisme hem bevalt, en ik zou noch mooi- noch leelykheid beoogen. Wat nu in die Saïdjah-historie liefklinkt, is te danken aan de werkelykheid die ik copieerde, niet aan myn maaksel. Ik ben geen kunstenaar. Als ik iets mooi wil maken, wordt het afschuwelyk.

En nog eens, al ware men geregtigd de zeer negative schildering van Saïdjah voor geidealiseerd te houden, ik heb immers geantwoord? Ik zeg immers: de vraag is niet of de javaan zulke liedjes zingen kan, de vraag is of hy mishandeld wordt? In de Minnebrieven geef ik een lyst van gestolen buffels. Laat men de nauwkeurigheid van die opgave aantasten. Daar ligt de kwestie.

Zoudt ge die pagina eens willen nalezen? (Maar, let wel, ik houd de juistheid der schildering van Saïdjah vol. Alleen, het doet niets tot de zaak. Ik zou er niet om geven of men my toejuichte om schryvery, maar wel geef ik er om dat men my verdacht maakt van leugen. Zelfs de naam Saïdjah hoort my niet. Op het lystje van gestolen buffels komt een dergelyke naam voor, Sadjiah geloof ik. Er waren veel buffels gestolen, er waren veel menschen verdreven uit hunne woonsteden, er waren daarvan velen naar de Lampongs gegaan, er is in de Lampongs veel gemoord en gebrand, dit alles is waar. Moest ik nu van al die menschen eene notarieel juiste geschiedenis geven? Misschien waren er booswichten onder (niet waarschynlyk, want de vry eenvormige algemeene karaktertrek is zachtmoedige apathie, tot op het oogenblik van amok) mogt ik daarom myn Saïdjah niet tot een zachten jongen maken? Ik geef hem geen enkele buitengewone hoedanigheid. Zyn zwygen zelfs, na 't vernemen van zyn ongeluk is waar. Ook dat hy zeer eenvoudig den dood zocht. Ik heb meermalen zulk verloop van javaansche smart waargenomen.)

Dan: »supérieurs blanchis aux service...« ik laat de gryzigheid daar. De een gryst gauwer dan de ander, maar dit is zeker dat ik op myn 32,

33, 34, 35e jaar weinig of geen superieuren heb gehad die zooveel en velerlei »service« hadden gepresteerd, als ik. Doch ook dit daargelaten, ieder had zyne instructien, de gryzen en de blonden evenzeer. Ik heb myne instructien gevolgd, en de gryzen volgden de hunne niet. Het »blanchir« op die wyze beduidt niet veel. Is verregaande meerderjarigheid eene verligtende omstandigheid?

En dan, zooals gewoonlyk, helaas! dat wegdringen van de zaak om te spreken over een boek! De zaak is: dat ik èn in gemoede èn naar den letter myner zeer goede instructien (men kan er geen betere maken in den Haag) myn pligt wilde doen. Daartoe was meer moed noodig, dan gewoonlyk, wyl myn voorganger die dat ook wilde, daarom vergeven was.

(Bewyzen kan ik dit vergiftigen nu niet meer. Wel echter dat hy 't zelfde beweerde als ik, en dat hy van plan was evenals ik te handelen. Ook dat men hem voor vergiftigd hield.)

Dat lokte my aan. Is deze byzonderheid in myn karakter een misdaad? Toch lokte dit my niet genoeg aan, om niet eerst zachte middelen te gebruiken, 't geen ik nog bewyzen kan. Eerst toen die middelen niet hielpen, deed ik... nog niets buitengewoons, maar eenvoudig wat myn

instructien voorschreven, en wat ik stipt genomen reeds terstond had moeten doen. Daarop werd ik overgeplaatst naar eene provincie, waar 't nog erger was, en waar de resident de zwager was van den vorigen resident in Bantam, onder wien de Lampongsche beroerten waren... tot rust gebragt. Die afdeeling was N.B. niet vacant, men maakte haar vacant. En reeds vroeger had ik verklaard dat ik niet dienen kon, als ik myn insructie niet mogt opvolgen. Kon ik toen anders doen dan myn ontslag vragen?

Daarna heb ik rondgeloopen om eene betrekking... hoe gering ook. Ik wilde klerk worden op koopmanskantoren. Ik was overal »te knap« en een »te groot heer« daartoe. De zaak was dat niemand het gouvernement wilde indisponeren. Ik leefde... jarenlang... ja, hoe? Eindelyk in Indië overal teruggestoten, zag ik kans naar Holland te komen. Ik zocht brood en intusschen... och, 't is te lang, te lang!

De beschryving doet my zeer en bovendien, ik mag niet vorderen dat ge er belang in stelt.

Myn hoofdgrief blyft altyd die ongezochte roem over schryvery. Honderdmaal heb ik gewezen op de onregtvaardigheid van het verdraaien der zaak, maar 't baat niet. Een lystje van al de personen waarmee ik vergeleken ben, zou curieus zyn.

Altyd echter waren 't schryvers of sprekers. Mirabeau was de eerste (Amsterdamsche courant!), Sterne, Heine, de schryver der Junische brieven, Apulejus (!)... wat weet ik het! En nu Chateaubriand! Wat die heer heeft uitgevoerd weet ik niet regt. Van zyn schryvery heb ik een en ander gelezen, en als hy niets belangrykers heeft gedaan dan dat, bedank ik voor de eer van alle vergelyking. Ik ben een goed mensch die offers bragt voor het regt. De schryvery is byzaak. Als Klaas Ris de molenaarsknecht spellen geleerd had, zou hy een goed schryver zyn, en wie geen goed schryver is, acht ik er niet minder om, indien hy overigens een goed mensch is. Ik houd die schryvery voor een vloek der laatste 3, 4 eeuwen. We hebben overal praatjes, klanken, frases, voor daden gekregen. Toen ik heel jong was, wou ik zoo graag, — ja, ambitieux was ik — wat goeds tot stand brengen. Ik voelde my — zeer geloovig nog — iets als compagnon van god. Ik redeneerde met hem over: de zaken. Ik trok me alles aan als my betreffende. »Is 't geen schande, zoo'n beroerdheid in ons pakhuis!« Ziedaar de quintessens myner gebeden van dien tyd. Ik schaamde me voor elk vuiltje in 't heelal. Hoogmoed? O zeker, bespottelyke, krankzinnige hoogmoed. Toch geloof ik dat er veel schoons

zou te zien zyn, als die hoogmoed wat algemeener was, en dan ware hy ook minder krankzinnig.

En nu afgedaald tot schryvery, tot gekibbel met een revue, en tot de hoop dat de onbekende redactie van die noordelyke courant my zal kunnen gebruiken! En komiek, als dat gelukt, zal 't me vry lastig vallen niet »mooi« te schryven. Dat zal niet mogen, denk ik, d. i. ik zal niet precies kunnen zeggen wat ik meen, want daarin ligt de mooyigheid. Nu geloof ik toch dat Ris z'n talent verliezen zou, als hy spellen leerde. 't Gevaar is zoo groot, dat men 't natuurlyk uiten van z'n meening daarby afleert! Op 't congres heb ik den heer Gram leeren kennen. Ik had medelyden met hem. Hy is mager en bleek, en ik voelde hoe hy op z'n nagels gebeten had om die gouden snuifdoos te fabriceren. Ik had zoo'n lust hem wat te vertellen... 'n donnee voor een novelle...

En uw novelle? Ge zyt toch niet boos dat ik zoo fulmineer tegen schryvers, gy die een goed schryver zyt. O, o, zoo erg goed toch niet! Als ge slechts talent hadt zoudt ge meer voortbrengen. Blondin loopt elken dag op de koord, sans prejudice voor de volgende week. Neen, neen, als ge slechts kunstenaar waart, zoudt ge u spoe-

dig ryk schryven. Het moet by u toch ook iets uit de ziel zyn, uit de bron die slechts op zekere voorwaarden vloeien wil.

Myn drama ligt daar nog altyd onafgewerkt. Het deugt niet, en zal niet deugen. In weerwil ik een soort van intrigue ontleen aan een verhaaltje dat ik in myn jeugd las (van Michel Masson) kan ik er geen spanning in brengen. De verzen, mits ik zelf spreek, maak ik makkelyk en goed, maar 't stuk kan ik niet maken. In de derde acte is m'n heele intrigue al uit, ieder weet alles, niemand wacht ontknooping. 't Parterre zal opstaan, en zeggen: vroeg thuis van avond. »Maak 't dan in drie acten« zult ge zeggen. Dat kan ook niet. Ik ben en verklaar me, onbekwaam!

Maar... de stukken van de meesters in de kunst, zyn waarlyk ook al heel... zonderling. Wat 'n leegte! Leegte in handeling zoowel als in gedachten. Toch is elke regel van Göthe en van Schiller een citaat geworden. De psalmdichters hebben ook geen klagen. Zie nu eens in de courant die tekst van Ter Haar. »De wachters op den morgen.» De zanger heeft, als hy eerlyk man was, zeker niet verlangd dat die woorden tot hoeksteen zouden worden genomen van een preek. En — ik heb den tekst nageslagen want zie, ik

heb een bybel gekocht — 't is eene herhaling. Maar ter Haar zegt uitdrukkelyk «laatste gedeelte» van 't aangehaalde vers. «Ziet eens, lieve menschen, zoo theologisch-knap ben ik, dat ik op dàt puntje van die naald zùlk een toren bouw. Niet op de geheele naald — bewaar me — neen, nog eens, op 't puntje, en dus... «tweede gedeelte.» Ik kan me zoo bedroeven by het denkbeeld dat slordige hoorders thuis zullen vertellen dat de prof^r^. over het heele vers gepreekt heeft, en dus zyne bouwkunstige bekwaamheid minder hoog aanslaan dan zy verdient! Prof^r^. van der Hoeven heeft gepreekt over: »beginnende van Jeruzalem af.» Ik was een kind, toen 't gebeurde. Nog doet het my genoegen, dat ik reeds toen niet regt tevreden was met dat kunstje. Ik heb er hevigen stryd om gehad met zyn zoon die myn vrindje was.

Och, ik denk dat ter Haar's gezin het noodige heeft, en by hem is. Ik ril by de gedachte wat ik zou moeten doen als men my voorstelde op die voorwaarde iets te zeggen over... iets. Ik vrees dat ik 't zou aannemen. En als ik later brusque afbrak, zou 't een deugd zyn van myn temperament dat dronkenmans-waarheid uiten zou, niet van myn karakter dat bezweken zou zyn onder al te veel leed. Maar, denk ik dan, als ik

't nu elken zondag er expres by vertelde: menschen, ik doe 't maar, omdat ik zoo graag m'n vrouw en kinderen weer wilde zien, bedenk toch dat ik 't niet meen wat ik daar vertel; vergeet toch niet, dat ik u waarschuwde; houd me toch niet voor onopregt... het is niet waar dat *die* toren op *die* naald staat...

Enfin, de keus is my bespaard. Met of zonder torens laat men my zitten. Ik moet dus wel eerlyk blyven, al heb ik er de eer niet van.

Sedert Augustus ben ik bezig geweest met de vlaamsche beweging. 't Was my een moeielyk geval. Ik had er eigenlyk geen sympathie voor. Maar ik wilde me opdringen dat ik er hart voor krygen zou, en dan zou ik indedaad iets waard zyn geweest voor de vlamingers. 't Is niet zoo ver gekomen. Ik kon de voorstellen die ik te doen had, en de plannen die ik maakte, niet openlyk behandelen. Ik was dus beperkt tot de weinigen met wie ik in aanraking was, en — het geheel beoordeelende naar die staaltjes — moet ik de geheele zaak voor een schreeuwerige bluf houden. In clubs, by diners etc., poseert het een mensch zoo'n zaak te dryven. Vaderland, Karel de V^de^, Gent, bakermat, Artevelde, Sporenslag, niet ontaard, echt nederlandsche dit en dat... ziedaar zoo vele steentjes in allerlei kleur, die

slechts wat cement noodig hebben om een mozaikje te vormen, wat ben je me! Toen ik hun vroeg of ze my hebben wilden... o ja, gaarne. De vlaamsche broeders zouden..... gy weet de rest.

Maar toen ik daarop vraagde: of men my een zeer modest bestaan kon bezorgen voor zooveel arbeid als ik maar eenigszins in staat zou zyn te leveren, was 't antwoord «dat de tyd nog niet gekomen was.» Ook aan 't opzetten van een dagblad kon men my niet helpen. «Dat zou volstrekt niet gaan...»

Vier maanden lang heb ik vruchteloos aan die pogingen besteed. Als non plus ultra van offer, heeft een vlaamschgezind millionair my 200 fr. voorgeschoten op lezingen die ik te Gent zal komen houden.

[De Heer Rolin-Jaquemyns, thans minister van den koning van Siam.]

Of ik er ooit zal kunnen komen, weet ik niet, en de man risqueert dus indedaad een offer te brengen aan zyn gloeiend neerlandismus.

Als ik u meer schryf dan gy lust hebt te lezen, is 't spoedig ter zy gelegd, niet waar? Wees hartelyk gegroet met uwe vrouw en kleinen Gideon, het zwaard des Heeren. Och, dat woord

doet me denken aan den compagnon van myn jeugd... 't is bitter.

t. à. v.

Douwes Dekker.

XXXIV.

Keulen, 18 November '67.

Waarde heer Huet, Dank voor alles. Voor de bemoeienis met de redacteur-annonce, voor de offerte omtrent de Revues en voor de *f* 25. Ja, en dan voor uw brief zelf.

Gister den heelen dag heb ik aan u geschreven en inplaats van al die schryvery (indiscreet door uitvoerigheid) zend ik u nu slechts deze paar regels. Goed ik zal de Revues beantwoorden en neem dus uw vriendelyk aanbod aan.

Myn schryven van gister namelyk was één weifelen of 't wel goed was omdat ik door 't refuteren, de aanmerkingen populariseer, en Holland help aan een gewenscht εὕρηκα: »Zie je, die engelschman zegt het ook.«

Die laatste twee woorden zullen twee leugens zyn. 't »Het« is niet het »het« (de javaan wordt mishandeld) en 't »ook« is niet »ook«, want Holland heeft gezwegen.

Soit! Dan zal ik meteen op die twee leugens antwoorden.

Ik dank u hartelyk voor alles.

Ik wou zoo graag eens iets voor u doen, maar ik weet niets.

Myn vriendelyke groeten aan u drieën.

Uw liefh.
Douwes Dekker.

De friesche courant zal helaas wel een »ist« of een »aan« noodig hebben.

XXXV.

Keulen, 19 November '67.

Waarde heer Huet, Van plan hedenmiddag de revue te verzenden, zag ik hem nog eens in en al de redenen die my gister en eergister deden weifelen, komen op nieuw in volle kracht by my op. Hoofdzaak is dat ik de byaanmerkingen van Mr. Th. L. populariseer, en Holland den schyn van een pretext geef, dat er iets geantwoord is. Ze nemen de hoogdravende litteratuurlof voor zich, en betoogen uit de nietigste aanmerking hun regt om my te verstooten. Ik zou dit a priori kunnen berekenen, doch a posteriori heeft me dat utrechtsche courantje reeds een bewys geleverd. »Nu ja ... onze litteratuur ... etc., maar je ziet toch wel dat Mult. schuld heeft, die engelschman zegt (ook?) dat hy alle Europeanen

slecht, en alle Javanen goed maakt.« Dat is nu wel onwaar, en voor een onpartydig regter zou die aanmerking wel vervallen, maar ik heb geen onpartydige regters. Zoo is er veel. Myn verdediging zou op de mooie litteratuur-zyde geboekt worden, en de punten waarop ik my verdedig zouden gebracht worden op myn debet, als bydrage tot regtvaardiging van den toestand waarin ik verkeer.

— Nu ja, hy lydt gebrek, maar... zie eens, die engelsman heeft gezegd... dit of dat.

— Hoe weet ge dat? Laast ge die revue?

— Neen, maar 't staat in Multatuli's laatste brochure.

Zóó zal 't gaan. Geloof me.

En er is meer. Ik heb geen (of nagenoeg geen) stukken. Geen Havelaar, geen Vry-arbeid, geen Minnebrieven, en moet pleiten zonder dossier. Telkens als ik zou moeten zeggen dat staat er niet, kan ik noch citeren, noch bladzy opgeven. Zoo zyn er moeielykheden waarvan iemand in gewone omstandigheden, zich geen rekenschap kan geven.

En toch kost het my moeite niet te antwoorden! 't Is om kokend te worden by die laffe praatjes. Het zwygen zal my moeielyk vallen al blyf ik het spreken nadeelig vinden. O, hadde

ik regters... maar dan ware reeds lang alles anders.

Er is nog een verwikkelings-factor in deze historie. De M. H. wordt, of is, vertaald en men vraagt eene voorrede van my.

Myn god, er staat al een motto voor, en 'n opdragt, moet er nog meer soep by, om... toch niet begrepen te worden!

Want dat is myn hoofdgrief. Ik kan niet zóó schryven dat ik begrepen word.

Ik houd my veel bezig met wiskunde, en verbeeld me daarover betere boeken ter handleiding te kunnen schryven dan de bestaande. Maar, lettende op de wanbegrippen die ik schyn te moeten voortbrengen, durf ik niet. Als ik meen betoogd te hebben dat a a is, hoor ik dat men daarin gevonden heeft... nu, wat ge wilt. De smart die my dit veroorzaakt is vreesselyk, en indien ik een zelfmoord beging zou 't zeker in zoo'n bui zyn. Niet op z'n kruisgang (geheel sans comparaison) maar toen hy riep: »Jeruzalem, Jeruzalem!« moet Christus 't meest geleden hebben. Dàt woord bevatte voor my, als kind reeds, zyn lydensgeschiedenis... niet de kruisiging. Wat men gewoonlyk zyn »lyden« noemt, heeft hy immers met duizenden ter dood gebragte gemeen? En velen werden erger gemarteld.

Ik kan my voorstellen dat niet begrepen worden dol maakt, letterlyk dol. Ik wantrouw m'n speeksel in zulke oogenblikken.

En nu iets anders. Ik hoop dat het de laatste indiscretie zal zyn van dien aard, want als ik eens hulp noodig had, waarvan 't verleenen onder uw bereik viel, zou ik wel vragen. Neen, ik meen de fidele, verraderlyke, valsche indiscretie die schyvery opdringt.

Toen ik op z'n vraag: van waar hy gekomen was? myn Eduard zei: »uit mama's buik, o dat deed haar zoo'n pyn... ik moest er van schreien!« antwoordde hy: »wel, dan zal ik een mooie prent voor haar kleuren.« En dat deed-i. 't Was een landschap van drie of vier op 'n centime. 't Werd onder Edu's penseel blauw, rood, groen, en dus al mooier en mooier. Toen werd het in aeternam rei memoriam geplakt in 't deksel van de doos die met pruimen uit Nantes was gekomen en niet had kunnen droomen eens 'n naaidoos te zullen worden, met het veelkleurig getuigenis der kinderlyke dankbaarheid voor 't geboren worden (Zoo'n kind is dom, zie Job zooveel: vervloekt de dag etc.) en tevens van de eenvoudige manier waarop 't voorgewend paedagogisch struikelblok der generatie kan worden uit den weg geruimd. Rousseau? Neen, ik heb 't niet van

Rousseau, maar lees veel in 't boek waarin Rousseau las. (Ik beweer dat-i vaak slecht las.)

— »Daar is op deze pagina een en ander dat men wel zou willen missen,« hoor ik den criticus Cd. B. H. zeggen, en »waar blyft de indiscretie?« zegt de heer Huet die dezen brief leest.

Nu, 't is vriendelyk dat gy er naar verlangt. Wat m'n omhaal aangaat... dat is myn zaak. Ik heb er nu eenmaal pleizier in, om den beplakten pruimendoos te kiezen tot punt van uitgang om neer te komen op 'n paar honderdtal verzen uit myn verongelukt drama, die ik u aanbied, en die ge zult kunnen voorlezen aan uwe vrouw. Ik vind de verzen, of iets er van, even opregt mooi als Edu z'n bonte prent vond, en — als hy — heb ik op 't oogenblik niet anders. Maar myn verdienste is grooter dan de zyne 1°. omdat ik u niet zooveel schuldig ben als hy aan z'n moeder; 2°. omdat hy voor z'n genoegen kleurde en ik een hekel heb aan net schryven. De hoop op toejuiching van 't geleverde zal wel zoowat gelyk staan.

Een koningin antwoordt op 't zacht verwyt van hare moeder dat ze gister avend zekeren staatsdienaar te lang heeft bezig gehouden.

[Hier volgt in den brief uit het eerste Bedryf van Vorstenschool: »Te lang? O neen! En moe? Ik

was niet moe!« enz., het geheele bedryf, behalve eenige regels die later zyn toegevoegd en uit het derde bedryf: »Wat heden liberaal heet zal weldra« tot: »Wie 't loochent, zegge: ik had geen moeder.«]

Zeg nu eens dat ik geen mooie prent voor uw naaidoos gekleurd heb!

Maar geef u toch geen moeite om op al dit geschryf te antwoorden. Waarschynlyk weet ik sommige uwer aanmerkingen op die verzen zelf wel. Al dat parlement is eigenlyk, ook al zegt men de dingen goed, zelden op z'n plaats... misschien nooit, d. i.: een drama is een onnatuurlyk gewrongen ding (de dialoog is leeg of sententieus) en eigenlyk ben ik niet beschaamd dat ik er geen maken kan. Shakespere schynt dit ook zoo te hebben ingezien, maar hy gaf er niet om, of z'n stukken goed waren: als drama. Sprongen en gapingen als hy zich veroorloofde (en die in de natuur der dingen liggen) veroorlooft men nu niet. De kunstrechter (gy byv.) eischt eene betrekkelyke volkomenheid van het product. En dit is billyk. Want wie dit niet leveren kan, moet maar thuis blyven. Maar... dewyl de betrekkelyke volkomenheid niet in de natuur der dingen ligt, volgt hier dan ook uit, dat een goed stuk onnatuurlyk moet zyn. De kunst eischt iets afgeronds, iets compleets, dat de natuur nooit levert. Men

moet de aarde van heel ver zien om haar rond te vinden, en wie zich toelegt op waarheid moet wel hakkelige dingen voortbrengen. Ik ben zeer nieuwsgierig naar uwe novelle. Ik meen u te vereeren door de bekentenis dat ik er een slecht idee van heb. Hoe kunt ge iets verzinnen? 't Is waar, het kan de reproductie zyn van iets dat gy beleefd hebt — En dan begryp ik 't zeer goed — of gedroomd.

Hartelyk gegroet

Uw liefh. D. D.

Geef u geen moeite om te antwoorden. Het zou me waarlyk leed doen als ge om mynentwil lange brieven schreeft, en ook ik zal 't niet weer doen.

XXXVI.

Keulen, 28 November 1867.

Waarde heer Huet, Ik ontving de beide revues, en ben confus over uwe vriendelykheid. Wat al moeite en kosten!

En ook zonder dat ben ik verlegen. Zonder de minste aanspraak op uwe hulp maak ik gebruik van uwen tyd. Schryf ik u niet of weinig dan vind ik myzelf droog tegenover al de moeite

die gy u voor my geeft. Schryf ik uitvoeriger — met 'n bedoeling van hartelykheid — dan verwyt ik me dat ik u lange brieven te lezen geef. »Ik zou 't niet weer doen« schreef ik u onlangs. Hoe moet ik 't nu aanleggen?

De moeite en kosten die ge u nu weer om mynentwille getroost hebt, om die revues te bezorgen, eischt toch erkenning.

»De beste erkenning is dat je er flink op antwoordt.« Dat zegt uwe welmeenendheid, omdat gy denkt dat myn belang dit medebrengt.

Maar ik ben daarvan niet zeker. Ik ben in staat den schotschen revieuwer grondig te wederleggen. Maar ik meen reeds zooveel grondig te hebben aangetoond, en met welk gevolg? Dat ik voortdurend worstel met gebrek, om niet te spreken van den toestand myner vrouw en kinderen. Indien ik niet binnen zeer korten tyd middel vind om nog wat in leven te blyven (die friessche courant schynt weer afgesprongen te zyn, ik verwachtte het wel!) dan zal ik er niet meer zyn om m'n drukproeven te corrigeren. En waarlyk zoodra ik dood ben, en niemand meer in den weg sta, zal men zelf wel inzien hoe weinig de beschouwingen der revue met de wezenlyke zaak te maken hebben, en hoe — als immer — de kwestie verplaatst wordt. Dat eeuwig verplaatsen

der kwestie is juist wat Holland wil, en ik help daaraan mee, als ik er op antwoord.

In zekeren zin bedroeft het my, dat gy door het zenden dier beide revues schynt te meenen dat ik my verantwoorden moet. Myn god, heb ik alles niet duidelyk genoeg beschreven, verklaard? Is er een speld te steken tusschen de aan D. v. T. aangeboden bewysstukken?

Die bewysstukken zyn daar niet by, zegt ge?

[Namelyk niet by den *gedrukten* brief aan den G. G. in ruste Duymaer van Twist. Aan den primitieven brief dien Multatuli uit Brussel aan den heer D. v. Tw. zond waren de bewysstukken als bylage toegevoegd.]

1° Ze komen gedeeltelyk voor in den Havelaar en in de Minnebrieven. 2° Heeft men my ooit den triumf gegund ze te laten drukken, door byv. te vragen naar, of te twyfelen aan de echtheid? Heeft men niet door niet-antwoorden my doodgezwegen? (Byna zal 't nu letterlyk waar zyn.)

Wat moet ik meer betoogen, bewyzen? Een feit is weersproken (en ik denk teregt). Myn voorganger is niet denzelfden dag maar (ik meen) den volgenden gestorven.

Hierin heb ik my vergist. Overigens is: 1° niemand opgekomen tegen myne beweringen. 2° De hoofdzaak toegestemd.

Is 't niet onvoorzigtig, door nu my intelaten in gekibbel met 'n vreemdeling over byzaken (hy ook erkent de waarheid der hoofdzaak) holland matière te leveren tot 'n schyn van antwoord, daar juist het niet-antwoorden het eenig regtsprekend vonnis is, dat ik heb mogen erlangen?

Niets is my gemakkelyker dan den engelschman te overwinnen. Maar myn overwinningen kosten my duur. Ze zouden weer by me komen (als geschied is!) met verzoeken: »He, schryf voor my ook eens zoo iets!« Alsof ik pleiten kon òm te pleiten. Een leerkooper vraagde me eens, iets voor hem te schryven over de slechte bereiding van buffelvellen. Een être — ik gloei er nog van — kwam my om een »stuk« vragen, waarin ik zyn regt zou staven op belooning van een apteker dien hy een vrouw had bezorgd...

Dàt win ik met myn schryven!

Ik had om in leven te blyven naar Antwerpen geschreven om daar een lezing te houden, en ontvang geen antwoord. Nu kan ik niet meer heen, al riepen ze my.

Van Maastricht verneem ik dat ik geen keus heb van gevangenis, en dus daar komende — om een lezing te houden al weer! — naar Amsterdam zou moeten gezonden worden. Dit schikt

my niet, want daar ik ook boete moet betalen en geld voor de reis verdienen wilde, moest de lezing het gevangennemen kunnen voorafgaan. Wel wil ik naar Amsterdam (vooral ook om myn uitgever te spreken die sedert maanden my niet verkiest te antwoorden) maar ik wilde er niet gebragt worden. Doch wat 'n vertellingen die u niet aangaan.

Wees met de uwen vriendelyk gegroet van uw liefhebbende

Douwes Dekker.

Zeer toevallig ben ik de Pène's onhoffelyken aanval te weten gekomen.

[In de »Indépendance«. Zie hierachter brief XII aan Tine.]

Ik heb dien man geen kwaad gedaan, waarom slaat hy my? Om een courrier te vullen. Hy noemt zich: »terreneuve«. (De geheele qualificatie van myn brief aan hem, is alleen om die aardigheid te plaatsen.) Ik zou kunnen antwoorden: Mais, monsieur, un terreneuve est un animal bienfaisant qui sauve sans mordre, tandis que vous vous amusez à mordre ceux qui s'approchent affectueusement de vous, sans rien sauver du tout. Of zoo iets... en meer! Doch waartoe?

't Is niet moeielyk om grappiger of geestiger te

zyn dan een fransche chroniqueur (il avoue que sa »tirade« n'est pas de l'or pur... heeft hem de Observateur in nickel betaald?)

Ik, stumpert, heb 't voor »or pur« genomen, en ben na de Pène's bekentenis nieuwsgierig eens iets van hem te zien, dat hy voor goud geeft.

Ook schynt hy z'n »tirade« toch zoo heel onpuur niet te vinden, daar hy ze in extenso herhaalt, waarom 't dan ook (met den terreneuve) te doen was.

De Pène blykt een schryver te zyn. In myn gevoel is die benaming een scheldwoord. Ik zou zeer bedroefd zyn als ik ooit iemand had leed gedaan om 'n blaadje te vullen. Myn brief aan D. v. T. heb ik eerst gepubliceerd nadat ik 2½ jaar had gewacht op antwoord. Ook heb ik hem laten verzoeken toch te antwoorden. Hy zei dat die brief zoo mooi geschreven was... precies als de leerkooper en de huwelyksmakelaar.

En dat zou men ook zeggen op myn refutatie van de N. British! De hollanders zouden nog 't front hebben zich te verhoovaardigen op hun »letterkundigen« die den engelschman »aan kunnen«.

———

AAN DEN HEER BUSKEN HUET.

XXXVII.

[Ik maak hier een afscheiding daar in de nu volgende brieven een ander onderwerp gaat voorheerschen. Ook zal ik my veroorloven hier en daar zinsneden in de brieven die voor publicering van geen beteekenis zyn, overteslaan.]

Keulen, 1 December 1867.

Waarde heer Huet, Dank voor uwen brief.

Voor ik verder ga, moet ik u mededeelen dat ik eenige hoop koester (maar dat geschiedde zoo vaak al, en tot nog toe te vergeefs!) op eene verandering in myne omstandigheden, en daarop zal ik terugkomen, na eerst uwen brief te hebben beantwoord.

Ik hoop dat uw onwelzyn niet ernstiger wezen moge, dan nu eenmaal het jaargety medebrengt. Wat blyven er weinig maanden over waarin men dit niet zeggen kan! 't Is toch eigenlyk onbillyk dat de ruimte tusschen wieg en graf ons als een compleet leven wordt toegerekend! Ik voor my heb niet te klagen, maar — zonderling — ik vrees dat ik tol zal moeten betalen, zoodra ik eenmaal wat minder geagiteerd leef. Behalve myne oogen voel ik my gewoonlyk wel. (Eens vooral, ik heb geen lust om myn zinnen correct te maken. Ik weet wel, byv. dat die laatste niet deugt, gy man van betrekkelyke volkomenheid.)

Handelen? die koningin? Precies! Zoo'n drama is een praat-kollegie, waar wysheid in woorden verkocht wordt. Daarom deugt het ook niet. Waar ik actie wil aanbrengen, word ik gezocht. Ik verklaar me onbekwaam. Ik kan alleen wyshedens verkoopen, en ikzelf roep myn creaturen toe: gut mensch, schei uit, wy weten 't al! Maar ik houd de dictie voor goed.

Hoe dit zy, het ligt daar onàf. Reeds had ik naar Maastricht geschreven om een avend (waartoe het afgewerkte meer dan voldoende is, ja beter dan een geheel. Ik zou er by verteld hebben, dat en waarom ik 't niet kan afmaken; bovendien drie acten voordragen is al zwaar

genoeg.) doch zie, ik heb Maastricht afgeschreven al had ik dan 't geld hoog noodig. Ik wacht op iets, en 't mindere moet voor 't meerdere wyken.

Vertaling van Max Havelaar in 't duitsch, hier te Keulen! Kyk, dat moet ik, Keulenaar, die opgeschreven sta voor 5 thal. 10 sgr. stadsbelasting, van u, Bloemendaler, hooren! Ik wist van niets. Eens, lang geleden, heb ik den hoofdredacteur Kruse

[van de Kölnische Zeitung.]

een bezoek gebragt. Hy ontving me... hoe zal ik zeggen? Ik beweer menschkunde te hebben, maar bezit volstrekt geen gaaf om een mensch te beoordeelen. Menschenkennis heb ik niet. Kruse ontving my vriendelyk, gutmüthig »lief«. Wat wil je meer? Ei, hy ontving me niet als redacteur van de Kölnische Zeitung, niet als een polemische persoonlykheid. Een voorbeeld, dat ge, hoop ik, curieus zult vinden. Daar ik proberen wilde hier iets te verdienen verzocht ik hem in den kring zyner kennissen een avond te arrangeren waarop ik in het fransch iets zou voordragen (unentgeltlich, natuurlyk) om daarnaar te beoordeelen, of ik hier op die wyze publieke voordrachten zou kunnen houden. (Ik sla nu over waarom ik 't niet in 't duitsch wilde doen.) In

een zeer beleefd vriendelyk briefje antwoordde hy my, dat het hem zoo erg speet dat hy en zyn kring geen of niet genoeg fransch verstond, om aan myn verzoek te voldoen. Meen niet dat hierin een modest-bemanteld refus lag. Neen. Ik bezocht hem daarna in zyn zeer respectablen huiselyken kring, en hy overlegde in myne tegenwoordigheid zeer goedmoedig alweer, met zyne vrouw de bezwaren van myn voorstel. Zy was het volkomen met hem eens, en ik bemerkte duidelyk, dat hy de eenvoudige waarheid gezegd had. Hebt ge nu begrip van zoo'n gebrek aan cosmopolitisme op zyn standpunt?

Daarna heb ik met de Kölnische volstrekt geen aanraking gehad, en nu hoor ik van u dat Grieben den M. H. vertalen wil! En in feuilleton nog al! Dat zou me spyten, en ik begryp niet hoe men die wyze van uitgave kan kiezen voor dat boek. Als feuilleton zal 't er zot uitzien, dunkt me. Wyn — of azyn, als ge wilt — met theelepeltjes! 't Zal ungenieszbar zyn! Maar ik ben een groot schryver... dat is maar zeker. De wereld gewaagt ervan, en de wereld maakt zich bespottelyk, daar zy zelve het draaiend bewys levert, hoe ik niet schryven kan, zóó dat ik — by benadering zelfs — begrepen word. In Indië vry arbeid... ik heb er niet aangedacht!

In Holland anarchie, mobbocratie etc.... ik denk er nog minder aan! Al was ik een geboren jonker, dan kon ik niet meer hekel hebben aan 't plebs, en zelfs aan zekere burgerlykheid. Toch heeft men dit alles uit myn schryven weten te halen. Dit zal dan toch wel een eerst vereischte zyn van een schryver, dat hy verstaanbaar zy, niet waar? Ik zelf heb gezegd: »het is een wetgever (schryver, apostel etc.) niet geoorloofd verkeerd begrepen te worden« en daar blyf ik by. Dit zeg ik ook van zoogenaamd genieschap. Wie niet kan dwingen tot erkentenis dat hy een genie is (laat de definitie nu maar dáár) is het niet! etc. Doch gy weet dit alles minstens zoo goed als ik.

Uw »Idee«: herhaling is een onmisbaar ingredient van elk apostolaat, vind ik puntig en toch waar. Wel wist ik het, maar ik had de daarin liggende waarheid alleen van de bittere zyde bezien, zóó namelyk: dat leugen zich tot waarheid maakt, (of als zoodanig weet te doen gelden door herhaling. Zie myn parabel van Hassan en Aoeled.) De leer dat dan ook iemand die waarheid zoekt, zich die taktiek moet eigen maken, heb ik niet toegepast. Dat is eene fout. Maar... maar... 't is zoo vervelend! En de juistheid van uwe spreuk volkomen toestemmende, moet ik

zeggen, dat my waarschynlyk het aanwenden zwaar zou... of zal vallen.

't Zal me benieuwen of Grieben my om noten vraagt, en om de herstelling van de door Van Lennep eigenmagtig veroorzaakte...... ik meen die vervloekte puntjes voor namen! Hoe laf, niet waar? Dat heeft veel schade gedaan. Daarin is iets verbloemds, iets vreesachtigs, iets valsch's (daar hebt ge nu eene betrekkelyke volkomenheid van esses en ch's!)

De wereld gewaagt er van, zei ik, ja! Niet van myne betr. volkomenheden, meen ik, maar van dat boek. Want zie... tusschen Keulen en Parys, daar ligt de weg naar... Edinburg, waar ook een vertaling ter perse ligt, en wel by Edmonstone en Douglas, den uitgever der N. B. review. Die heeren vraagden me om een »preface« en noten. Noten gaf ik. Preface niet. Maar ik beloof een epiloog. En ik ben benieuwd hoe dat wezen zal, of ik daarin iets goeds zal kunnen zeggen? Dat moet nu de regering weten. C'est à prendre ou à laisser.

Daarop namelyk berust nu myn hoop, dat ik myn vrouw en kinderen zal terug krygen, en daarom ben ik wat zenuwachtig! Ik ben er over in onderhandeling, zeer serieux.

Wel wat sanguinisch — maar toch niet zonder

grond — dacht ik voor drie dagen reeds naar den Haag te kunnen gaan. Nu, ze zyn wat langzaam — ze hebben geen vrouw die bloed spuwt en rust behoeft — maar de onderhandeling duurt voort, en... ik heb hoop! Wees zoo goed hierover geen woord aan iemand te zeggen. Het moet niet eventeren voor 't klaar is.

Vóór den uitslag schryf ik niets. Noch prefaces, noch refutatien. Zelfs die slechte de Pène (Indépendance van Zondag 8/d) krygt geen oorveeg, dien ik toch zoo heel gemakkelyk geven kon. Ik wacht! En als [als doorgehaald] INDIEN ik klaar kom, maak ik zoo spoedig mogelyk een uitstapje naar Bloemendaal om u een en ander te vertellen, en u mondeling te danken voor uw fidelen bystand. Ik hoop myn bulletintje voor den Haarlemmer te mogen aanhouden, al werd ik millionair of zoo iets. Ik heb er zoo'n steun aan gehad! En bovendien, al slaag ik, dan zou ik nog lang vry arm blyven, wyl ik enorm veel heb aftedoen. Doch dat is niets, er zou brood zyn, en rust voor de toekomst. Ik heb nu twaalf jaar gezworven. O, hoe poignant zou 't boek zyn dat ik daarover zou kunnen schryven, als ik schryver en 't publiek zulk een boek waard was. Ik hoop het niet te proberen.

Daar hebt ge nu allerlei vertellingen voor uwe »vrye uren«. Pleizierig!

Gy hebt my waarlyk een groot genoegen gedaan met de (in Holland) courageuse erkentenis dat ik scheen te weten wat ik deed. Deze betuiging trof my, en ik hoop uw oordeel eer aan te doen. Juist is het! Ik ben geen dolleman. Myn tegenzin om in Revues aan den weg te timmeren stond in verband met de mogelykheid om anders, beter uitgerust, deel te nemen aan den stryd. Ik beken dat er $\frac{3}{4}$ toeval meewerkt, want al voorzag ik stoornis in de staatsmachine, ik voorzag niet dat men te 's Hage zoo spoedig en in die mate, behoefte hebben zou aan iets anders dat ik leveren kan, of waartoe ik iets kan bydragen. Dat »men« trachten zal my zoo goedkoop mogelyk te krygen, met misschien gepremediteerd plan my ter zyde te zetten, zoodra alles weer op de rails is, verwacht ik. Maar dat is niets. Wie dan leeft, moge dan zorgen. Ik heb hun geschreven dat myne vrouw lydend is, dat myne kinderen behoefte hebben aan myn opzigt, dat ik dus spoed eisch. Als myne vrouw bezwykt zal 't te laat zyn. Ook geef ik niets toe. Het woordje »ik« wordt tot vervelens toe gevolgd door: »die myn pligt gedaan heb.« Soms met tegenstelling van »zy, gy of hy... die hun pligt niet gedaan hebben« etc.

Ik zit al sedert 3 dagen te denken, hoe ik uw

stuk in den Nederland op een gepaste wyze aan den man zou kunnen brengen. Myn exempl. is my te Gent ontfutseld. Maar dat is het ergste niet. Het moest niet naast Mr. Gram's snuifdoos gestaan hebben, en het is een groote schade voor my, dat men u geen overdrukken gezonden heeft. Het geheele stuk is voor my van belang, ook zelfs zonder de allerlaatste opmerking.

Ik zeg ergens in een brief aan de regering, dat het zoo vreemd is dat men my by voortduring ignoreert, daar toch die verhooging van tractement aan inl. hoofden ... etc. Nu, tot appui daarvan, had ik zoo gaarne uw stuk. Wat zou het kosten en hoeveel tyd zou het vorderen, die overdrukken te maken? Apart uitgegeven (HUET over MULTATULI) zou het den uitgever dekken in zyn kosten. Daarvan ben ik zeker. Wilt ge er eens over denken?

Saturdagavend.

Och ik heb zitten soezen voor den kachel en me in 't hoofd gehaald dat ik reeds ontelbare malen hoopte, doch altyd te vergeefs! Zal 't weer zoo wezen? Ik meen te bemerken, dat zy niet ongevoelig zyn voor het naschrift in de schotsche uitgave. Men vraagt me of ik het cultuurstelsel niet bestryden zal? Ik antwoordde niet te vatten, hoe zy op dit idee kwamen, daar

ik nooit tegen dat stelsel, maar wel tegen leugenachtige vryen-arbeid heb geschreven, dat het kultuurstelsel een zeer schoone zaak is (een klein catholicisme, dat ik óók zoo mooi vind) dat ik slechts binnen den kring myner bevoegdheid, en naar den letter myner instructie, was opgekomen tegen verregaande misbruiken (die echter toevallig noch met vry-arbeid, noch met kultuurstelsel iets te maken hadden) etc.

Ik beb den 26sten november geschreven wat er naar myn inzien gedaan moest worden; dat deed ik vroeger voor 3, 4 jaar nog eens, doch toen zonder gevolg. Deze keer, o wonder boven wonder, schynt men notitie van myn schryven genomen te hebben, althans ik kreeg beleefd antwoord. La mouche et le coche? Precies, of liever: precies-niet, want ikzelf haal die fabel aan, en zeg er by: ik ben geen mouche! Komiek he? Ook zeide ik dat die allusie hier niet paste, wyl er in de fabel spraak was van een wagen die berg-op ging.

Maar in weerwil van dat alles, ben ik nog ver van klaar. De lezing te Maastricht heb ik er aan gegeven en die had ik noodig gehad. Ook wil ik in den Haag geen arrhes vragen, om my niet te binden; en zy van hun kant kunnen niet begrypen of denken er niet aan

dat men verlegen zit om wat hun nietig moet voorkomen. Wel heb ik geschreven dat ze, indien ze willen dat ik daar kom, my geld moeten zenden. En ook dat myn gevangenis vervallen moet. Nu dat zal wel, denk ik.

Wilt ge er goed aan denken dat alles wat ik u schreef over die haagsche onderhandelingen geheim moet blyven? Ook zonder byzaken is 't de vraag of ik reusseer, maar als 't opspraak geeft vóór den tyd, slaag ik zeker niet.

Hartelyk met de uwen gegroet van

Uw liefhebbende

Douwes Dekker.

[Van dezen brief van 1 december tot dien van 31 december is een gaping in de overigens zoo trouw bewaarde correspondentie van MULTATULI aan Huet. En juist in dien tyd was de briefwisseling zeer druk. Om den loop der gebeurtenissen te kunnen volgen, treft het goed dat er brieven aan Tine van dezen tyd zyn bewaard gebleven. De eerste die hier volgt, en die een halve maand ouder is dan de laatste brief aan Huet, is niet volstrekt noodig in dit verband; ze wordt echter opgenomen, daar de algemeene toestand er uit blykt.]

AAN MEVR. DOUWES DEKKER—VAN WYNBERGEN.

XI.

Keulen, 12 November]1867].

Lieve beste Tine, Ja, ik heb Stéfanie's brief, en

nu vandaag ook jou brief en ik ben er eigenlyk bedroefd over, want ik zie als hoofdzaak in die verandering niets als dat jy, die rust en kalmte noodig had (zooals je by de invitatie naar Milaan beloofd was) nu veel zorg en moeite hebben zult. Je hoest, dat is my het voornaamste in de zaak en daardoor valt alles wat anders goed zou kunnen zyn, weg. Ik ben zeer ongerust!

Vraag je nog wat ik deed en doe? Ik tob en lyd. Tot in myn slaap toe zoek ik naar middelen om je terug te krygen, en daarop nu te hooren dat ik, omdat ik iemand heb die je remplaceert, als het ware berust in de onnatuurlyke scheiding is wel hard. Dat je omtrent my niet goed ingelicht bent door Stéfanie die gehoord had »dat ik by elken uitgever geld kan krygen voor myn schryven« (hetgeen doodeenvoudig een leugen is) begryp ik heel goed. Stéfanie heeft bovendien een zonderlinge wyze van voorstelling. In haar brief over de school Lecomte spreekt ze over je »benoeming tot directrice« alsof je gered was! Ze roert slechts even, terloops, je gezondheidstoestand aan, alsof dat byzaak was en of niet juist de beslommering waarin je nu geraakt bent (zonder geldelyk voordeel, dat je dan toch waarachtig wel noodig had!) je nadeelig wezen zal. Ik ben zeer ongerust. Al had je nu *f* 6000 's jaars,

dan nog kan dat immers zoo niet blyven, daar je borst lydend is. O god 't is zoo bitter. Je bent niet op die conditie naar Italie gegaan! Stéfanie schryft er over alsof je gered bent. Heel natuurlyk, die invitatie naar Italie moet met goed gevolg bekroond worden... al ga jy dan ook te gronde! Ik blyf er by dat jy niet anders doen kon dan te gaan, maar noodlottig is het! De scheiding zou zoo lang niet geduurd hebben als je in de buurt had kunnen blyven. Er was slechts één reden die het wettigde, dat was jou welzyn en dat van de kinderen. En dat is wat de kinderen aangaat slechts gedeeltelyk, en wat jou aangaat in 't geheel niet bereikt. Voor my is het overigens van een noodlottigen invloed geweest. Honderdmaal is 't voorgekomen dat ik had kunnen proberen ons huisselyk interigten, maar nu was er voor eene hereeniging zooveel noodig dat er geen beginnen aan was. Intusschen wordt overal dat zyn van jou in Italie my verweten en ik ga er onder gebukt. Meen niet dat Mimi ooit een bezwaar was. Zy heeft me in 't leven gehouden, en duld nu sedert jaren de grootste ellende met meer moed dan ik den laatsten tyd had.

Die toespeling in je brief is wel bitter voor me. Maar 't komt omdat jy niet weet hoe ik tob. Ik myd het schryven daarover, en dit is natuur-

lyk want je begrypt hoe het my smart je eigen leed te vermeerderen door verdrietige brieven. Ook is het meedeelen van tobbery, die dagelyksche afwisseling van hoop en vrees en eindelyke mislukking, zoo bitter. Dan lyd ik het geledene nog eens. Daar heb je nu byv. de vlaamsche zaak. Naar myn beste weten heb ik geschreven om de menschen optewekken my te gebruiken zoodat ik jou en de kinderen kon terug roepen en ons in Belgie een vaderland verschaffen. Gedurende al dien tyd was ik altyd à la veille om van gebrek om te komen, en god weet hoe ik 't gemaakt heb om te kunnen wachten. Dikwyls telde ik den tyd dien ik nog leven kon by uren. Als ik drie dagen verblyf en voedsel voor my had was ik bly. Nu, na al myn geschryf daarover, na alle praatjes van sympathie wil men *niets doen*. Dat heeft my bezig gehouden van augustus af! Wat ik van dien tyd af geleden heb is niet te beschryven. Als ik 's avends te bed liggende aan jou en de kinderen denk gaat er een schok door my. Met geduld en overleg (en altyd in vrees dat ik niet in leven blyven kan tot den uitslag) heb ik myn best gedaan, de slotsom is geweest dat ik met moeite fr. 200 voorschot heb gekregen (van een milionair) voor een lezing die ik te Gent zal komen houden!

Na zoo'n mislukking, zak ik weer in elkaer, en ik heb tyd noodig om wat te bekomen. Zoo is myn leven, en je doet my verwyten!

Ik zit in den brand met den brief van Stéfanie. Ik mag om jou en Edu niet zeggen hoe ik over alles denk, en ik ben woedend over die invitatie naar Italie. Ook beschouw ik nu, haar ophemelen van de zeer verdrietige zaak met die school, als gemaakt om zich te dekken, alsof de reis naar Italie toch een verstandige zaak was geweest! Jy moest het aannemen. Je kon ook niet weten dat er zoo weinig ernst was in de betuiging om je rust te verschaffen. En dat kon ik ook niet weten. Och, ik was zoo bly! En nu, nu ben ik meer ongerust dan ooit!

Stéfanie zei me dat ik je toch vooral geen bedroevende brieven moest schryven, want dat was zoo nadeelig voor je gestel, o god, hoe vreesselyk. Is dat nu domheid of spotterny? In allen geval is 't wreed.

Dat Edu gedropen is doet my genoegen. Je begrypt wel hoe ik 't meen. Het is beter voor hem dan toejuiching. Dat is de pest voor zyn karakter. Ook daarover ben ik verdrietig gestemd. Dat missen van de kinderen is al te wreed. En die lieve Non! O god, ik mag er niet aan denken. En men wil dat ik boeken schryven zal? Dat zou

men niet vorderen van iemand die hoofdpyn had; maar smart begrypt men niet.

Myn drama moet ik nu trachten aftemaken. Maar 't deugt niet en 't zal niet gaan. Bedenk dat ik altyd »heel mooi« moet schryven. Als myn werk (in zulke omstandigheden voortgebragt!) maar middelmatig is, ben ik ook de renommée van schryven kwyt, en dan heb ik totaal niets meer. Je zoudt eens zien hoe gauw ieder over my heen zou vallen die nu niets durft tegen my schryven, zoodra ik iets middelmatigs had geleverd. Ik heb nu de keus om of niet te schryven en myn roem te bewaren met honger, òf wel te schryven en dan myn roem te verliezen, wat ook geen brood geven zou. Ik vind dat ik het weten moet of ik iets te schryven heb. Waarom bevalt Stéfanie niet? Ik raad haar aan om eens een tweeling ter wereld te brengen. He ja, dàt zou goed zyn, dat »zou« ik doen in haar geval. O, die zouers! Iemand die my 't schryven wil opdringen waar dit niet voortkomt uit myzelf toont dat hy nooit een letter van myn geschryf begrepen heeft.

Zeg, zou 't niet kunnen dat jy mondelings bedankte voor den brief? Ik zie geen kans om myn bitterheid te verbergen, want ik kan niet laten jou gezondheid hoofdzaak te noemen. Aan den

anderen kant zou 't niet antwoorden onbeleefd kunnen schynen en dan is 't min goed om Edu. O 't is zoo moeielyk.

Myn hoofd is suf.

's avonds laat.

Kyk hoe gek, daar liet ik dezen brief liggen omdat hy zoo verdrietig was, en daar lees ik in den Haarlemmer dat men een redacteur vraagt voor een blad. Ik schryf er over, en sluit nu in haast.

Dag lieve beste Tine. Dag onmathematische Edu, dag lieve Non. Dag beste beste kinderen.

XII.

Keulen, 30 November 1867.

Lieve beste beste Tine, Verbeel je, ik ben daar in een nog al groote spanning, waaruit ik moet trachten iets goeds te scheppen.

Sedert een paar maanden houden zich engelsche en fransche revues met my bezig. In Holland bluffen ze er op dat »de nederl. letterkunde« in 't buitenland de aandacht begint te trekken. Ze eigenen zich den lof toe, maar... gooien my de aanmerkingen naar 't hoofd.

Nu staat er in de North british review een stuk waarin liberalismus en behoud in myn zaak gemengd wordt. Dit stuk is overgenomen door

de revue brittanique. Goed, alles zou antwoord vereischen. Maar hoor verder.

De Pène, door al dat geschryf zich herinnerende dat ik hem in 1860 geschreven had, en zeker niet wetende hoe hy z'n zondagscourier zou vullen, maakt my ridicuul, puur alleen om aardigheden te verkoopen, en niets is makkelyker dan hem z'n loon te geven. Zóó beantwoordt hy myn vriendelyken brief van 1860, en de toezending van een Havelaar. Dat vereischt dus ook antwoord.

Maar... ik beoog jou en de kinderen weer te hebben door het vinden van iets vasts. Je weet hoe ik, vernemende dat er een redacteur gevraagd werd, door Huet daarnaar heb laten informeren. Sedert twaalf dagen hoorde ik niets daarvan. Ik gis dat ze een partyman noodig hebben. Maar... iets dergelyks zoekende, ben ik en peine over de beantwoording dier buitenlandsche dingen, wyl ik daarin over Holland sprekende my alles afsnyd. Ik ben daarover in drukke correspondentie met Huet, die wèl wil dat ik antwoord, schoon ik hem duidelyk heb uitgelegd dat ik, voor ik weer alles tegen my inneem jou en de kinderen terug wou hebben.

Dat is een deel van de complicatie.

Nu no. 2. ' Voor veertien dagen raakte ik in

correspondentie met zekeren heer Nahuys in Holland, die zeer enthousiast voor myn zaak is. De arme jongen had my reeds voor jaren geschreven, maar ik antwoordde niet. Toch hield hy vol, en weinig of geen engelsch verstaande, heeft hy in Engeland weten te komen, is daar by de telegrafie geplaatst en heeft nu in Holland terug den Havelaar vertaald, en werk gemaakt van een uitgever. Juist heden kryg ik een brief van hem dat hy geslaagd is, na veel moeite. En reeds voor acht daag vraagde hy my een voorberigt. Maar ik kon dat niet doen, alweer omdat ik my daardoor alles in Holland afsnyd. De uitgever berust er in dat ik geen préface geef, wat hy verzocht had en de goede Nahuys schryft me juist vandaag op de definitieve toezegging van die firma: hoerah, hoerah het zal verschynen, en de Hollanders zullen de waarheid over zee hooren! (let wel dat ik de vertaling liet begaan, maar om my niet te brouilleren geen préface wou geven. De vertaling kan buiten my om geschied zyn, zooals dan ook eigenlyk waar is.)

Maar nu no. 3. In Holland liggen de kamers weer overhoop met het ministerie. Voor vier dagen schreef ik een brief aan Rochussen. (Je weet hoe boos hy my schreef toen ik te Parys was.) Ik zei dat zyn bittere toon van toen my

niet zou beletten hem een goed hart toe te dragen, noch hem een voorstel te doen indien 't my voorkwam dat het algemeen belang dit vorderde.

Eigenlyk had ik geen idee dat hy me zou antwoorden, en zie, juist vandaag gelyk met de aansporing van Huet om de revues flink te beantwoorden, en met den brief van Nahuys dat de schotsche uitgever 't doen zal, hoe gek alles samenloopt, juist vandaag schryft me Rochussen:

»Ik heb uwen brief van eergister uit Keulen wel ontvangen, en haast me dien te beantwoorden.

»Ik erken in u veel talent en originaliteit, ik heb u steeds voor een eerlyk man gehouden. Myne grieven tegen u waren hoofdzakelyk: 1o. Uwe te groote opgewondenheid. 2o. Uwe aan myne rigting tegenoverstaande rigting op koloniaal gebied. Is de brief welke ik u naar Parys schreef eenigszins bitter geweest, dan was het omdat de voorgenomen vertaling van uw werk in het fransch my onaangenaam was.

Maar wat er van dit alles ook zy, ik ben overtuigd dat uwe pen invloed op de openbare meening heeft en gevolgelyk een steun voor de regering zou zyn. »Ook ik heb getracht den graaf van Zuylen te steunen. (Zyn schoonzoon, de minister, die nu met de Kamer overhoop ligt, en volkomen in zyn regt is. Nooit heeft een minister

zich zoo verdienstelyk gemaakt. Die man heeft wat GEDAAN. Limburg vry van Pruissen. Luxemburg verlost van pruisisch garnizoen, en ... vrede weten te bewaren, wat 'n dubbeltje op z'n kant was! Toch wisten de kamerbabbelaars alles beter.)

... »en heb er blyk van gegeven door, ofschoon ongesteld en tegen het verbod van myn doctor in, naar de kamer te gaan om voor zyne begrooting te stemmen.

»Of hy aan 't bestuur zal blyven is my onbekend; op dit oogenblik bevindt hy zich met den min. van binnenl. zaken op het Loo by den Koning. Blyft hy aan, dan zal ik hem uwen brief mededeelen, en de strekking daarvan aanbevelen mits ... ik voeg er dit uit eerlykheid by, ge u verbindt het koloniaal kultuurstelsel niet te bestryden. Verdediging daarvan vraag ik niet, omdat ik van niemand zou eischen tegen zyne overtuiging te spreken of te handelen: iets wat ik vertrouw dat gy ook niet zoudt doen.

»Mogt UED. my nader willen schryven, doe het dan gerust. Het zou byv. welligt nuttig kunnen zyn, zoo UED. my eens meer bepaald opgaf op welke wyze en onder welke voorwaarden ge uwe hulp zoudt willen verleenen.

»Met hoogachting enz.«

[Gedurende de correspondentie heeft de heer Rochussen MULTATULI verzocht zyn brieven te verbranden, en deze heeft dat, ofschoon met leedwezen, gedaan. Ook de brieven van MULTATULI aan Rochussen moeten vernietigd zyn, want toen ik er naar informeerde, antwoordde my de heer Rochussen, de zoon, dat in de nalatenschap van zyn vader geen brieven van MULTATULI waren gevonden.]

Die brief is lief en kàn leiden tot een mooie aanknooping. Maar nu begryp je dat ik erg in den brand zit met al de eigenlyk op my genomen schryvery die dat weer verstoren zou. Ook weet ik niet regt hoe ik van R's goeden wil gebruik zal maken. Dat heet: welke vorderingen. Voorloopig heb ik hem van middag bedankt voor z'n brief en zal morgen uitvoeriger schryven. Ik zal hem zeggen dat ik jou en de kinderen weer wil hebben. Zyn voorwaarde over Kultuurstelsel is diplomatiek, en is my een bewys dat van Zuylen (volgens R's oordeel) my zal kunnen gebruiken. R. namelyk weet beter dan iemand dat ik vóór het stelsel ben, tegen Vryen-Arbeid, zoo goed en sterker dan hy. Het is een diplomatische manier om een voorwaarde te stellen die geen bezwaar is, om zich niet zonder voorwaarde te verbinden. 't Wil zeggen: »gut, we nemen je niet omdat we in den brand zitten (dat is juist wèl zoo!

In Holland is alles precies zooals ik voor jaren voorspeld heb) neen, alleen omdat je nu 't kultuurstelsel wilt helpen verdedigen.« Zie je, myn belofte (die ik gerust geven kan) moet dan gelden als een offer van myn zyde. Ik ken dat.

Hoe dit zy, ik heb reeds geschreven dat hy dáárop rekenen kon, en in gemoede. Dat ik woedend was over de neuswyzigheid van de kamer die het regeren belette, en helpen wou om den koning weer *koning* te maken. »Hy moet ook in 't staatkundige de kracht hebben om een nacht op den dyk doortebrengen,« (zooals by den watersnood) etc.

Maar let wel: morgen moet ik weer schryven en condities opgeven. En nu kryg ik juist berigt van 't lukken der vertaling! Alles op één dag!

En er zyn nog meer complicaties. Ik heb 't heel schraal en schreef naar Antw. of ik daar voor geld een lezing kon houden. Sedert 14 dagen wacht ik vergeefs op antwoord. Voor drie, vier dagen schreef ik naar Maastricht om daar voor geld te lezen, schoon dat bezwaar in heeft, wyl ik in Holland komende, eerst in de gevangenis moet. Maar dat wou ik juist afdoen want het geneert my in m'n bewegingen. Ik ben dus daarover in besprek en heb (àls Chateleux een avend voor my bespreken kan, de nood is hoog!) om

te animeren het onderwerp opgegeven: »Eenige opmerkingen over dramatische litteratuur, gevolgd door de voordragt van drie acten van een drama.« Ik moet wel zoo iets doen om te trekken. Als ik nu daar klaar raak, als ze me laten lezen voor ze my in de gevangenis zetten, dan stuit ik op een nieuw bezwaar. In 't halve drama dat ik voor te dragen heb, komt een bespottelyke koning voor, die in plaats van de ware belangen des lands te behartigen, zich bezig houdt met lappen en banden etc. van uniformen. Dat jureert nu natuurlyk weer erg met de onderhandeling met R!!

En by dat alles schaarste van geld! Myn doel was met die zeer attrayante lezing heel Holland rond te gaan om geld te zamelen om jou te kunnen laten komen. Ga nu eens na hoe alles zamenloopt!

Het ergste is dat ik niet wachten kan. De nood dringt zoo, en dan moet ik dikwyls anders handelen dan ik wou.

Ofschoon nu dit alles een warboel is, en ik niet weet hoe ik er party van trekken zal, is er nu toch iets roering, en dat wou ik je gauw schryven. Dag beste Tine, dag lieve lieve kinderen.

't Zal nu de vraag zyn of en hoeveel invloed Rochussen op van Zuylen heeft, en of van Z. durft?

Myn voorstellen zullen zyn dat de koning de kamers wegjaagt, en de lamme grondwet verandert.

XIII.

Keulen, 6 december 1867.

Lieve beste Tine, Hoor eens, er is een schyntje van licht! Ik ben bang je te veel hoop te geven, maar ik mag toch niet verzwygen dat er hoop is. Ik ben in onderhandeling met de regering. Myn vordering is dat ik in staat moet gesteld worden jou en de kinderen weer te krygen. Daar ga ik niet af. Ik ben beleefd maar forsch in myn eischen. »Men« wil diplomatiseren. Gister schreef ik: »Het is in 't belang der regering van myn lans een vlaggestok te maken.«

Je moet weten dat Holland in nood is. Ieder erkent dat er een sterke poging moet gedaan worden om den boel in orde te brengen. De kamer moet weer ontbonden worden, en 't zàl geschieden. De couranten weten 't nog niet, maar 't was myn voorstel, en Rochussen schryft me dat het waarschynlyk geschieden zal. Dan zal de roering onbeschryfelyk zyn en de regering zal moeite hebben zich staande te houden. Nu, ik wil haar helpen. R., (schoonvader van den eersten minister) schryft my:

»Zoodra het *zeker* is (de kamer-ontbinding) spreek ik met graaf van Zuylen en welligt met een paar andere ministers over uwe aangeboden hulp, en doe dan uitkomen dat dit eene kracht voor hen zal zyn. Ik schryf u dan nader.«

Ook vraagt hy, »wat er gedaan moet worden om my te verlossen van die amsterdamsche historie?« (Vonnis, gevangenis en boete). Wel, die zaak annulleren, dat is al heel makkelyk.

Hy weet dat de Havelaar te Edinburg ter perse ligt, en dat de uitgevers my vragen om een naschriftje. Ik heb hem geschreven dat het nu van de Regering afhangt hoe dat naschrift zyn zal.

Dus lieve hart, je ziet ik weer me als een oud konyn. Lang kan de beslissing niet uitblyven. En de regering en ik hebben reden tot spoed. Mogten nu de ministers (die echter onder R. staan, hy is het hoofd op 't oogenblik) uit domme koppigheid my versmaden... lieve Tine, dan kan ik 't niet helpen. Ik heb gedaan wat ik moest.

Ik beken dat ik hoop. Ik wist dat Holland in de war zou loopen, het kon niet anders, en ook dat men dan zou omzien naar frissche krachten. Ik ben te zenuwachtig om je alles uitteleggen. Ik hoop, ik hoop ditmaal. Ik droom van een schoone triomf, en dan kryg jy je aandeel!

XIV.

Keulen, 14 Decr. 1867.

Lieve beste Tine, Ik heb je brief van den 9den. Nu, toen had je myn laatsten van (ik meen) den 6den nog niet. Nu is jou brief wel melancholiek, maar ik troostte my een beetje dat je een of twee dagen daarna wat opgebeurd worden zou. Nu, de zaken staan vry goed.

Een ding is lastig. Veel dingen gaan langzamer dan ik graag wou. Dat kan ik niet veranderen. Maar op een goeden weg ben ik. Ik begryp zoo dat je zit uittekyken. Myn vordering is dat ik jou en de kinderen weerkryg, op die conditie zal ik ze helpen.

Helpen zeg je? Ja! Wat ik sedert jaren gepredikt heb, schynt nu te blyken. Je hebt geen begrip van den toestand waarin Holland verkeert. Ze zyn in een Babylonische verwarring. En R. erkent ronduit dat ik een groote steun zou wezen. Hy heeft het my nu al wel driemaal geschreven. Wat zyn wil aangaat was ik al hersteld, en jy met de kinderen in den Haag. Hy is zoo voor my als ik nog nooit iemand gehad heb. Hy is... om hem een zoen te geven. Die oude man schryft my allerliefste brieven, en spreekt met de ministers over myn herstel. Doch... hy zegt dat hy moe

en oud is, en niet meer alles kan doordryven. Ook wil hy niet meer te veel op zyn horens nemen. Hy klaagt dat zyn geheugen weggaat, etc.

Ik namelyk heb er op aangedrongen dat hy de teugels der regering zou vatten, en de kamer wegjagen (een beetje zooals Bismarck in Pruissen). Dat wil hy wel zien geschieden — en graag! — maar zelf is hy te oud, zegt hy. 't Heeft dan ook veel in zich. Goed! Wat moet er dus geschieden? De andere ministers moeten het doen, en ik hoop ook dat het er door zal gaan, schoon de zoogenaamde liberalen erg daartegen schreeuwen. Als R. het er door krygt, moet de tegenwoordige minister aanblyven, en (dit is nu de hoop) my herstellen. R. wil het. Ik ben overtuigd van zyn goeden wil. Zyn brieven zyn allerliefst. Doch ook de andere ministers moeten het goedvinden, en hy moet hen daartoe gezind maken. Makkelyk is dit alles niet, want ik ben zeer compromettant. Je begrypt dat het erkennen van my zekere demonstratie in zich sluit, een soort van sprong door de ton. Maar... ze hebben my noodig. En dit is zeker, als ze 't niet doen, moeten ze er later toch toe komen. Ik heb de toestanden goed ingezien. R. moet erkennen dat myn staatkundige blik goed is.

Dat ik eens hersteld word, (en dan klim ik

hooger) houd ik voor zeker, de vraag is maar of ik 't nu klaar speel.

Maar alles staat goed. Verbeelje R. wilde absolut dat ik van die gevangenis afkwam. »Gy moogt niet één dag voor die malle zaak gevangen zitten« schryft hy, en zendt me een zegeltje om aan den Koning te vragen van die zaak aftekomen. Hy zegt me: »schrÿf dat rekestje maar heel kort en eenvoudig« alsof hy zeggen wil »ik zal 't noodige er wel by zeggen!« Ook brengt hy 't in verband met het in den Haag komen. Ik ben zoo goed als zeker dat ik binnen weinig dagen geroepen word. Ik ben intusschen bezig een stuk te schryven dat R. waarschynlyk aan den minister zal geven, of wel zal doen drukken (over Indië). Van avend schreef hy my (dat is van avend ontvang ik 't) dat hy naar de 2de Kamer gaande my had willen telegraferen: continuez et achevez, geteekend philo-multatuli = vriend van m. Maar de telegraaflyn was in de war. Hoe vind je dat? Is dat niet lief?

Dat »continuez« doelt er op dat ik hem de eerste vellen al zond.

[Het hier bedoelde stuk werd later in 1871 by Waltman te Delft uitgegeven onder den titel: »Nog Eens Vryen-Arbeid.«]

Afgescheiden hiervan hoor ik van overal dat

men my begint te zoeken. Van Helden kreeg een brief uit Engeland om myn adres. De vertaling in Edinburg gaat voort. Ook verneem ik van Huet dat er in Duitschland iemand met den Havelaar bezig is. Uit Indië (Samarang) kreeg ik gister een brief om medewerking aan een dagblad, in zeer lieve termen. Kortom, alles is in roering, en ik hoop, ik hoop ditmaal goed alles klaar te krygen (d. i. jou en de kinderen by me en hersteld in soliden werkkring.)

Maar lieve, nu moet ik alles met overleg doen, en heb nu aan jou maar één verzoek, dat je wel wordt. Och, dat is me zoo'n bittere gedachte dat jy lydt. Al de verdrietige uitdrukkingen in je brief kunnen me minder schelen dan dat je hoest. Al 't andere hoop ik in orde te brengen. Zelfs dat je je moet bekrimpen met geld, drukt me op 't oogenblik niet zoo erg, wyl ik zoo'n hoop heb dat alles zal geredresseerd worden.

Dat R. de zaak nog niet afgedaan heeft wacht op kamer-ontbinding, en dat staat weer in verband met andere dingen. Aardig dat ik van hier uit op die ontbinding aandrong en dat dit nu juist zoo'n twistappel geworden is. De koning weifelt lang. Ik schreef aan R. dat niet alleen dit moest geschieden, maar ook de Grondwet veranderd! Wat vroeger of later moet dat!

Ik heb inderdaad alle hoop op herstel, en dan later zelfs op groote carrière. Nu, dat is nu van myn kamertje in Keulen uit, geen kleinigheid, en ik zou vol moed zyn als jy wel was. Wat R. kan doen doet hy, dat is zeker. 't Is maar jammer dat hy niet te forsch zich op den voorgrond stellen wil. Gister avend zond ik hem 't rekestje voor den koning. Hy had er den minister van justitie al over gesproken. Lief, niet waar, dat hy zelf me een zegeltje zond? Ook zond hy me tweemaal fl. 25. Dat is niet veel zal je zeggen. Ja, maar hy moet me meer geld zenden als ik hier vandaan ga naar den Haag.

Een ding is komiek. Wel driemaal heb ik hem geschreven dat hy ook moet aandringen op m'n herstel als de minister wèl aftreedt, en dan juist om aan Thorbecke, in my, een doorn in 't vleesch natelaten. Daarop antwoordt hy niet. Misschien durft hy niet te schryven. Hy vraagt me zyn brieven te verbranden, schynt dus zeer voorzigtig te zyn, en wacht misschien tot ik in den Haag kom om mondeling alles te regelen.

Verbeelje Huet, die zeer solide vriendschappelyk is, had gehoord »dat jou positie zoo verbeterd was«. Ik heb hem beter ingelicht, en hoop dat het aan Potgieter komt. Ik ben nu erg in de weer met myn stuk voor R. maar denk er aan

om zelf aan P... neen, dat niet. Dat zal ik doen als ik wat verder ben, en zekerheid heb. Och, houd je nog een beetje goed!

XV.

Keulen, 20 Dec. 1667.

Lieve beste Tine, Heb je myn brief van gister?

[Dien brief heb ik niet gevonden.]

Ik schreef je dat ik gister avend een brief van R. wachtte. Nu die kwam van morgen vroeg. Alles zeer goed! Ik heb zeer veel hoop. Dus wees maar heel opgeruimd, en houd jy je goed.

R. is waarlyk allerliefst. Hy schynt het er op te zetten om me nu eens flink te helpen, waarlyk als 't nu misliep, is het zyn schuld niet. Maar 't zal niet misloopen. 't Eenige is dat alles langzamer gaat dan ik wilde. R. klaagt er zelf over.

Komiek dat hy, eigenlyk aandoenlyk goedig, juist doet wat ik wil. Ik vraagde hem myne brochure te doen overschryven, zóó en zóó (half blad en maar aan een kant beschreven om gauw klaar te zyn voor den druk als ik in den Haag kom) en hy zegt dat hy dat precies zoo zal laten doen.

Ik verzocht hem om Huet te spreken, en hy heeft Huet al laten roepen, en hem zelfs gezegd

dat hy (Huet) den tyd maar moet bepalen om dan thuis te zyn, om geen vergeefsche reis te maken.

Myn zaak over de gevangenis (zegt R.) is »in behandeling«. Hy vertrouwt dat dit wel goed zal komen, maar klaagt over de langzaamheid »in Holland.«

»Zoodra die zaak in orde is, zegt hy, moet gy hier komen, en ik zal u in persoon voorstellen aan Graaf van Zuylen« den chef van 't kabinet. Van Zuylen heeft namelyk reeds een gedeelte van myn stuk gelezen.

[Namelyk van het stuk dat in 1871 werd uitgegeven onder den titel: Nog-eens-vrye-arbeid.]

Ook had ik Rochussen gevraagd myn stuk aan Huet te laten lezen om diens oordeel. En ook dat zal hy doen.

Dan schryft R. dat hy my voor de komst in den Haag »geld geven zal, of liever leenen om het gelyk hy hoopt dat kunnen zal, het eenmaal uit myn overvloed terug te geven.«

Is dit alles niet lief?

Tineke, tineke, nu zie je wel dat ik je trouw schryf nu er iets goeds is!

Ik gis en vrees wel dat ze me in den Haag zullen inpakken door vriendelykheid en my daar-

door verzwakken. Maar ik hoop iets goeds te bedingen. Ik moet in staat gesteld worden jou te laten komen met zekerheid op een rustig eigen home.

Wees nu niet geagiteerd als 't nog eenige dagen duurt! Bedenk dan dat alles goed staat, en ik eenvoudig wacht. Ik mag niet bederven door aandringen.

Ik verzeker je dat ik al uitzie naar advertenties van huizen te huur! Ja, en de verdeeling van de kamers. Myn beste Edu en myn flinke Non zullen ieder een kamertje hebben, goed ingerigt. Ik kan me zoo verdiepen daarin. En jy zult vertroeteld worden. Ik denk zoo aan warme kleeden voor je voeten, en een prettige kachel die makkelyk aanblyft. 't Moet een open haard zyn. En je krygt een warme chambreloub en een heele makkelyke stoel. En ik verheug me zoo de kinderen te zien eten. En ieder moet een dag zyn keus hebben, en vrydags visch. En je krygt al myn werken netjes ingebonden.

De schulden kan ik niet betalen, dat zou te veel zyn, maar wel heb ik een regeling gemaakt, dat we hoop ik rust zullen hebben.

Ik sla maar altyd aan jou over wat ik aan de regeering vraag. De uitlegging is te lang. De

hoofdzaak wat jou aangaat is dat je comfortable by my kunt zyn, zonder angsten. Ik zal je alles vergoeden, hoop ik. En als je dan eens weer komiek bent, dat ik om je lach. Ik heb gisteren gezongen.

[Dekker zal zeker dien dag met buitengewoon genoegen hebben gezongen, en zoo kwam hy er toe het te schryven. De waarheid is dat hy toen en altyd, zoodra de zorgen even op zy gezet konden worden, veel zong. Hy las veel, maar dat werd afgewisseld met allerlei knutselwerk, als het innaaien van boeken, het plakken van portefeuilles en doozen, het snyden van kleine houten voorwerpen, en, al knutselende, en ook onder het schaken, kon hy uren lang zingen aan één stuk. Hy had een goede stem en veel geheugen voor muziek.]

Mimi is een voorbeeld van trouw en moed geweest. Ze heeft honger geleden. Niet by wyze van spreken maar inderdaad, en nooit heeft ze geklaagd. Ze heeft my letterlyk in 't leven gehouden. Nu maakt ze (omdat ik drukte heb) de stukken voor de courant. Ik heb al aan Huet geschreven dat ik — al gaat het my goed — dat wil aanhouden. Het geeft *ƒ* 25 's maands en vry haarlemmer courant. Dan kan je op de hoogte blyven van de zaken, daar de haarlemmer tegenwoordig goed is. Hy behandelt al wat er voorvalt.

Er is ontzettende spanning in Holland, en eigenlyk overal in Europa. Ik voorzie groote stormen!

Toen ik sprak van een huis huren dacht ik aan den Haag, want ik heb zoo'n idee dat ik je daar ontvangen zal. Hoe lang daar zyn? Later naar Indië gaan? Dat weet ik niet. De hoofdzaak is, dat ik weer aan den gang ben.

Ik had je graag meer gezonden dan die ééne thaler, arme meid! Dat kan ik nu niet. Houd je taai, zooals altyd. Kyk, ik kon nu wel aan R. schryven dat hy je iets zond, en hy zou het doen! maar ik moet de relatie eenvoudig houden. Dus, lieve, houd je goed en sterk. Zoo spoedig ik maar kan, zal ik je te hulp komen.

Ik hoop dat Potgieter, opmerkzaam gemaakt door Huet, begrypen zal dat je niet uit den nood bent.

[Later hebben wy reden gehad te vermoeden, dat Tine tydens haar verblyf in Italie maandelyks honderd franken door of van den heer Potgieter ontving. Dek wist het toen niet. Tine had nooit gepreciseerd, en hy dacht dat zy alleen geholpen werd aan schoolgeld voor Eduard. Toen zy in februari 1869 by Dekker terugkeerde, hield de hulp van den heer Potgieter op.

De heer Albert Verwey, die zoo goed was er de briefwisseling tusschen Potgieter en van Vloten op na te zien, schryft my dat hem daaruit gebleken s

dat Tine eerst frs. 50 maar na »de bloedspuwing in Jan. 1867« tot haar terugkomst in Holland frs. 100 's maands als onderstand ontving. Dek heeft van een bloedspuwing in Januari 1867 niet geweten. Hy kreeg het eerst berigt van een dergelyke ziekte in april van dat jaar, zooals uit zyn brieven blykt.]

Huet is een solide bondgenoot! Dat hy naar Indie gaat is goed voor my, voor zyn invloed dáár, maar hier in Holland zal ik hem zeer missen. Hy is droog (dat zegt hy zelf) maar men kan zoo op hem rekenen. Myn beste vrienden zyn altyd zoo droog geweest, dat weet je. Ik houd erg veel van algebra en meetkunst in vriendschap.

[Wel is het jammer, dat de brieven, die MULTATULI tusschen den 1en en den 31en December van dit jaar aan Huet schreef, niet bewaard zyn gebleven. Hun inhoud toch was van meer dan gewone belangrykheid.

Onder andere werd juist in dezen tyd, terwyl Dekker in aanraking met Rochussen was, uitvoerig gecorrespondeerd naar aanleiding der aan Huet gedane uitnoodiging, om te Batavia de hoofdredaktie van de Java-Bode op zich te nemen. Huet raadpleegde Dekker. Dek meende, dat het doel, waarnaar hy voor zich zelf en voor de regeering streefde, door Huet in Indië zeer bevorderd kon worden. Dientengevolge werd niet alleen over de verandering van maatschappelyke positie, maar vooral ook over de koloniale politiek gecorrespondeerd, waarvan Huet tot dusver zyn fort niet had gemaakt. Dek

trachtte, hem voor zyn overtuiging te dien aanzien te winnen; hy wilde mèt Huet de Java-Bode tot een bondgenoot maken van het ministerie.

Een ander onderwerp, dat in die brieven werd besproken was, dat MULTATULI Huet in aanraking bracht met Rochussen. Dek had Huet steeds meer leeren achten en wenschte zeer (zie bladz. 144) hem een blyk van vriendschap te geven. Met toestemming van Huet schreef hy over hem aan Rochussen — ik herinner my niet, of daarby ook over de Java-Bode werd gesproken — en wel in termen, die dezen noopten, Huet uit te noodigen hem te bezoeken.

Maar het waren niet alleen dergelyke zaken waarover gecorrespondeerd werd. Zoo herinner ik my, dat Dekker lange lysten maakte van de meest gebruikelyke maleische woorden en uitdrukkingen voor Huet en de zynen om die op reis te bestudeeren.

Er zyn ook vele brieven van Huet aan Dekker verloren geraakt, maar de brief van 27 December 1867 (opgenomen in Brieven van Cd. Busken Huet, Deel I blz. 184,) getuigt wat ik mededeelde.

Van de verloren geraakte brieven van Huet vond ik een stukje, het derde van een half velletje postpapier, terug in de brieven van MULTATULI aan den heer Roorda van Eysinga, met wien Dekker van 1870 af in briefwisseling is geweest. Aan eene zyde van dat papiertje zyn vyf regels met rood potlood aangehaald; blykbaar werd het stukje om die regels aan Roorda gezonden. Zy verhalen iets van de ontmoeting die de heer Huet volgens zyn brief van 23 december, den tweeden kerstdag met den heer Rochussen hebben zou:

»En nu myne entrevue! Eerst werd over u gespro-
»ken en gesproken (ik moet het zeggen) met belang-
»stelling niet alléén, maar met onderscheiding. Het
»kwam my voor dat alle maatregelen om u met eere te
»doen terugkomen, genomen zyn.»]

Eigenlyk had ik dezen nog willen verzenden met de spoor van half twee. Dan doe ik hem in de wagon-bus en zie hem vertrekken. Maar gewoonlyk schryf ik dan langer, zoodat het te laat wordt om my voor 't uitgaan te kleeden, en dan gaat mimi op 't nippertje.

En nu was deze niet klaar. Want ik moest ook schryven aan R. en die spoor gaat nagenoeg op denzelfden tyd. Zoodat mimi nu met den hollandschen brief weg is, en niet met dezen. Nu je hebt dien van gister. Dat ik je nu zoo spoedig schryf is omdat ik sprak van een brief van R. dien ik wachtte. Nu hy schryft allerliefst. De klagt is maar dat alles langzamer gaat dan ik wilde.

Dat plan om my voor te stellen aan van Zuylen, den minister van Buitenlandsche Zaken en chef van 't Kabinet, is bon signe, vooral daar ik herhaaldelyk heb aangedrongen op kracht naar buiten tegen Bismarck en de veroveringszucht van Pruissen. Ik zie kans Pruissen een beetje te breidelen, en daarop heb ik in myn brieven aan R. herhaaldelyk gedoeld.

Dat ik Huet, die in Indie veel invloed hebben zal, met R. in aanraking bragt, is zeer mooi geslaagd. Huet zelf zal gefrappeerd zyn, dat hy — nadat ik verlof van hem kreeg om hem te noemen — zoo per omgaande direct uit den Haag ontboden werd. Van hemzelf heb ik daarvan nog geen berigt, doch R. schryft dat-i 't gedaan heeft. Vind je dat niet aardig? Geef me een prysje over myn manoeuvreren. Ik schryf en regel nu alles te gelyk en 't marcheert goed. Dit is nu tevens een regtvaardiging van myn lang nietsdoen. Ik lette wel op! Als ik niets deed was er niets te doen. Je ziet hoe ik op z'n tyd uit den hoek ben gesprongen, net als een kat, die »uren lang gedoken zat.«

Ik ben zoo opgeruimd! Je hoeft niet te schryven, hoor! Maar wil je zonder vermoeienis een woordje zenden, heel graag! Frankeer niet. Ik heb R. geschreven dat hy my zenden moet. Hy doet het zeker. Komiek, he?

Maar dat is niet het geld waarvan ik jou steunen kan. Het is om hier schoon schip te maken en in den Haag te komen. Daarvoor moet ik het dus houden.

In een myner vorigen schreef ik je voorzigtig te zyn in je mededeelingen aan Stéfanie. Al myn schulden aftedoen is onmogelyk. (Later wel.) Ik

heb er al een lyst van, en 't is om te schrikken! Indien ik wat geld in handen kryg zal ik zeer zeer moeten oppassen. Ook in Holland zal ik niet bluffen, en er zal geen reden toe zyn. Ik weet hoe moeielyk het is om *f* 10 te betalen met *f* 1, en toch zal ieder die wat hebben moet over my heenvallen. Spreek dus enkel van begin van herstel, niet van herstel.

Wat zal Edu bly zyn! En Non! Ze zullen een goed vadertje aan my hebben. Ik zal met hen naar Scheveningen wandelen, en in 't Bosch, en ik zal hen veel genoegen doen. Daar vermei ik me al in. En jou vooral! Dag beste Tine, nu ga ik me kleeden en naar een koffiehuis wat couranten lezen. Van 't geld dat ik van R. wacht, moet ik myn horloge en mimi's horloge en haar doek terug lossen. De nood was hoog toen ik 27 november deze zaak begon. We hadden niets meer om te verpanden. Maar nu zal 't spoedig uit zyn! Dag beste meid! Dag lieve kinderen.

XVI.

31 December 1867.

Lieve beste Tine. Ik schryf je om je niet vergeefs te laten uitzien, maar nieuws heb ik niet. Misschien komt er nog een brief van R. voor ik

dezen verzend, want ik wacht al sedert drie dagen tyding en geld. R. klaagde zelf onlangs dat alles in Holland zoo langzaam gaat.

Als ik in den Haag ben, zal ik een ingewikkeld spel te spelen hebben. Je moet begrypen dat ik de Regering indedaad helpen kan. En dit gaat niet alleen Indie aan, maar ook de binnenlandsche zaken en vooral de verhouding met Pruissen. Ik schreef aan R. dat Holland, als 't niet flink zich tot groeien zette, naar de maan was, en gaf reeds in een paar woorden een wenk van wat er moest gedaan worden. (Belgie verdeelen tusschen Holland en Frankryk, vlaamsche beweging en voormuur tegen Pruissen.) Hy antwoordde my dat hy zelf reeds vroeger daaraan gedacht had, en my eene door hem geschreven memorie zou laten lezen, zoodra ik in den Haag was. Ook schreef hy dat hy me aan den minister van buitenl. zaken zou voorstellen (dat is graaf van Zuylen de neef van zyn schoonzoon. De laatste is gezant te Parys.) En ook met binnenl. zaken kom ik in aanraking. De minister (Heemskerk) neemt pr. interim justitie waar. Hy behandelt dus de zaak van dat malle vonnis. Later zal ik met hem te doen hebben over de verkiezingen. 't Is wel mogelyk dat ik myzelf candidaat stel.

R. heeft volgens Huet over my gesproken »met

belangstelling en onderscheiding«, en, schreef Huet verder, »het kwam my voor dat alle maatregelen genomen zyn om u met eere te doen terugkomen.« Dus lieve beste, alles staat goed, als ze nu maar wat vlugger waren! En dat agitante wachten doet me zooveel kwaad! Ik heb moeielyke dingen te overpeinzen, en kan nu niet naar myn zin denken. Ik ben uit myn humeur, doch heb tot nog toe gezorgd dat het niet bleek uit myn brieven.

AAN DEN HEER BUSKEN HUET.

XXXVIII.

Keulen, 29 December 1867.

Waarde Heer Huet! Dank voor uwen brief. Magtspreuken? Ziehier een: Dat stuk is goed. Niet uit een oogpunt van schryvery, maar met het oog op myn nog al gecompliceerd doel. Dat hoop ik u mondeling uitteleggen.

31 December 's avonds.

Zoo had ik my eergister gezet om uwen brief van 27 te beantwoorden. Ik ben gestoord. En nu schryf ik geheel wat anders dan ik my voornam toen ik begon. In de relatie met den heer R.

kwam o. a. op het program dat hy me zoodra mogelyk in staat zou stellen naar Holland te gaan. Daartoe was behalve die vonnishistorie ook noodig geld. Hy bood me dat aan (en zond me ook ongevraagd twee malen iets waarmee ik me in 't leven hield.) Ten gevolge van een brief van acht dagen geleden rekende ik er op voor ulto het noodige te ontvangen om te verhuizen.

Tot op 't oogenblik, 31 December laat, ontving ik niets. Myn wachten gister en heden was pynlyk.

Gy zeidet E. & Z. houden niet van voorschot. Wel! Maar kunt gy my de *f* 25, die ik anders na 15 Januari zou ontvangen voorschieten? Gy begrypt hoe verdrietig ik ben. Ik dacht den laatsten tyd aan heel andere dingen dan aan geld voor kamerhuur. Waarom R. niet geantwoord heeft, vat ik niet. Hy bood my geld aan. Ik antwoordde: »Ja, en s. v. p. vóór ulto« en nu hoor ik niets. Dat zwygen is raadselachtig. Ik ben zeer verdrietig.

Wees hartelyk gegroet van

Uw liefhebbende
Douwes Dekker.

XXXIX.

Keulen, 3 January 1868.
's avonds.

Waarde Heer Huet, Ik schreef u oudejaarsavond, om u te verzoeken my de *f* 25 van 15 January voorteschieten, en bekwam geen antwoord. Er is een brief van R. met *f* 200, verzonden 27 december, weggeraakt. Myn toestand is daardoor vreesselyk. Ik gis dat ook de gevraagde *f* 25 van u weg zyn. Ge zoudt toch geantwoord hebben. En een heden ontvangen brief uit Holland is aan den kant met een nagel opengemaakt, en bovendien gescheurd door couvert en één laag papier heen. Het opgekrabde △ is blykbaar opgelicht om er in te zien. Daarin nu was geen geld. Van R. heb ik een infamen brief over die zaak. 't Scheelt eigenlyk niet veel of hy zegt dat... etc. Dàt zegt hy natuurlyk niet, maar zyn toon is zoo. Begryp nu myn toestand.

Doe my in godsnaam weten, of en wanneer ge my antwoorddet? en op welk postkantoor (Haarlem of Bloemendaal?) Ik heb die opgaven noodig om door de coincidentie met den opengekrabden brief te berekenen of 't op één wagon, dat is door denzelfden alternerenden ambtenaar gedaan is. Die zamenloop kon licht geven.

Ik ben er kapot van.

Als ge myn vriend zyt moogt ge R. niet vriendelyk toespreken of schryven vóór hy zyn ellendigen brief van gister terugtrekt, of bekent dat hy in knorrigheid zich vergiste in toon. 't Is infaam. Hartelyk gegroet.

t. à. v.
Douwes Dekker.

Is het u mogelyk te weten te komen of een brief van Haarlem behandeld wordt op een haagschen waggon. Aan de post kan men u dat zeggen. Begryp in godsnaam 't belang dezer zaak om den toon van R! Het zou meer dan duizenden waard zyn, op het spoor te komen. Eerst verdacht ik den besteller hier, maar dat openkrabben moet binnen's kamers geschied zyn, en dan ligt de verdenking na, dat het geschied is door den dief die onder myn adres op 27 december *f* 200 vond. Dat allêcheert.

Ik combineer nu:

1º den brief van R. verzonden uit den Haag 27 dec., met *f* 200.

2º 't uitblyven van uw antwoord op myn brief van 31.

3º dat openkrabben van een brief uit den

Haag (zonder geld, en niet van R.) dien ik heden ontving.

4o het goed ontvangen van fr. 100 die ik uit Maastricht kreeg. (dus geen hollandsche route)

Ik schryf u zoo omslagtig om u te bewegen tot juiste en spoedige opgave. Ik heb er 't hoogste belang by dat die zaak ontdekt wordt. Wat ik er onder lyd is niet te beschryven. 't Is om te schreien zooals me die zaak aantast.

Myn adres voor brieven is nu voorloopig St. Paul, doch een telegram moet Breitestrasse 123 geadresseerd worden.

Zoudt ge my willen telegraferen of, waar en op welk uur ge my geld gezonden hebt, en hoeveel? Door de combinatie zou ik misschien licht kunnen krygen en R. op z'n plaats kunnen zetten. Myn toestand is ellendig door die gemeene historie.

Ik antwoord R. niet terstond. Hy ontvangt morgen ochtend de bewyzen van myn rechercheren by post en policie. Schryft hy daarop niet uit zichzelf anders, dan *moet* ik hem ruw antwoorden.

Is 't geen fataliteit!

Antwoord me toch in 's hemelsnaam!

XL.

Keulen 8 January 68. Spoor 1 3/4.

Waarde Heer Huet. Ik ontvang uwen brief van 6 January, en zie dat de f 25 weg zyn.

Myn toestand is om te vertwyfelen. Per gratie zit ik. Binnen weinige dagen moet myn goedje, twee koffers met papieren en boeken en een schryftafel, op de markt verkocht voor stadsbe lasting. En myn kamer zal ik moeten verlaten. R. gedraagt zich infaam.

Nog heb ik hem myn meening niet gezegd, maar op den duur kan ik 't niet inhouden. Ik had tydens de onderhandelingen met hem alles afgewezen en verzuimd. Lezingen, myn drama, het aanbod Locomotief (door Noman) die me zeide »dat ikzelf maar de voorwaarde te bepalen had.«

Kortom ik rekende op zyn hulp. In z'n laatste brief voor de verlorene zei hy: »ik leen het u, gy zult het hoop ik kunnen teruggeven van uw overvloed.«

En o god, dat schreef ik zoo bly aan m'n vrouw! Ik heb nog niet de moed gehad haar de zaak mede te deelen. 't Is in haar toestand als een moord.

Ik heb geen abonnement op de kölnische kun-

nen nemen, zoodat ik niet weet van waar ik myn bulletintje zal halen. Ik zal proberen in een koffiehuis, doch ook daartoe zal ik eerst een thaler moeten leenen in den winkel waar ik anders sigaren koop ('t adres Bergrath). Ik zie er tegen op en weet niet wanneer ik 't zal weergeven.

Gy zyt volkomen verantwoord met de verzending. Ikzelf kon niet anders bedoelen dan op de gewone wyze die altyd goed ging. En let wel, myn verzoek was op de post gedaan voor ik 't stelen van de *f* 200 wist. Anders had ik misschien nog gezegd te recommanderen daar de dief op myn adres attent was.

Ik heb een plan beraamd om den dief te ontdekken, en ik zou 't vinden als ik loisir had en my bewegen kon. Maar in myn toestand kan ik niets regelen. Ik ben niet zeker van één dag.

[Deze brief is zeer lang; louter klagten, berekeningen van post en bestellingen die thans van geen belang meer zyn. Ook brief XLI is zeer verkort. Alle brieven aan Dekker liet hy voortaan door de post afgeven by den heer Bergrath.]

XLI.

Keulen 13 January 1868.

Waarde heer Huet. Ik ontving voor een paar dagen uw beide brieven van Woensdag avond en Donderdag.

Ik kon niet terstond antwoorden, wyl ik myn duim verstuikt had, die me nog hindert. Ik was neergevallen op straat door uitputting.

Ja, de *f* 200 en de *f* 25 waren beiden op een vrydag op reis. Dat en meer nog wyst één kant uit.

En nu iets zeer wonderlyks. Let eens goed op. 't Klinkt als een vertelsel.

Voor acht dagen verzocht ik Nahuys in den Haag elken dag een brief op de post te doen met gesimuleerd bankje adres E.D.D. breitestrasse 123 en tevens (adres Bergrath) daarvan telkens advies te geven. (Gy begrypt dat ook de E.D.D. geadresseerde brieven by Bergrath werden bezorgd.

Den volgenden dag ontvang ik van frau Bergrath ... één brief o.a. inhoudende:

»gelyk met dezen verzend ik den lokbrief. Ik heb er drie lakken opgedaan, etc.«

Die lokbrief was er niet. Van den adviesbrief scheurde ik (couvert en brief beiden) een hoek af,

dien ik frau Bergrath te bewaren gaf, als waarmerk dat ik dien brief alleen onving.

Toen naar de post. Als gewoonlyk moest ik 3,4 keeren terugkomen, voor ik den directeur kon te spreken krygen. (Die heeren hebben van 22 December tot 6 January incl. in vyftien dagen zeven feiertage gehad. De belemmering hierdoor in myn tegenwoordig onderzoek was vreesselyk. Die feiertage waren drie zondagen, twee kersdagen, N.jaar en drie koningen!)

Enfin, circa vier uur na 't ontvangen van den adviesbrief mogt ik den directeur spreken. (De man ziet me aan alsof ik niet wys ben, dat voel ik. Ook heb ik hevige onaangenaamheid met hem over zyne ambtenaarsachtige luiheid. Hy heeft me gedreigd met een proces over beleediging in functie. In godsnaam! Rochussen heeft wat te verantwoorden! Alles is zyn schuld. Niet door 't wegraken van dat geld, maar door de ellendige wyze waarop hy 't daarna behandeld heeft. Ik kan myn tyd beter besteden dan door my te laten brutaliseren door post en policie. Dàt ik de zaak nu zoo moet doorzetten, is een gevolg van R.'s woord: »het verwondert me dat die brief niet is aangekomen!«

Nu dan, eindelyk trof ik den directeur. »Ik geloof dat ik op 't spoor ben, riep ik, dat is

een domme dief, die zich zoo spoedig laat vangen!« (hy wist van myn maatregel.)

Ook hy verwonderde zich en zeide dat ze wel eens gelyke pogingen hadden gedaan, maar altyd zonder gevolg... en nu zoo terstond!

Ik voelde dat zyn verwondering gegrond, en ... beleedigend was. Er was twyfel in.

— »Ik heb reeds aan myn correspondent te 's Hage geschreven dat z'n lokbrief niet aangekomen is. Ziehier den gewaarmerkten advies brief. Nahuys te 's Hage moet getuigen den lokbrief verzonden te hebben, gelyk met dezen; Frau Bergrath, dat deze alleen aangekomen is.« Ik zei dit wat provoquant, omdat z'n bevreemding my niet beviel.

Onder het spreken kwam het te pas een besteller te laten roepen. Deze zei terloops: »maar ... nu is er een brief voor m'nheer, een gerecommandeerde.«

Ik dacht: van Rochussen, en verzocht dien daar te mogen ontvangen.

De besteller haalde hem en gaf me: den lokbrief van Nahuys, GERECOMMANDEERD.

Ik bestierf. Want juist in de verhouding met den directeur, wilde ik weer niet zeggen hoe stom myn çorrespondent was. Na 't openen ziende wat het was, stak ik hem stilzwygend in myn

zak, droop verlegen af, en was woedend op Nahuys.

Natuurlyk schreef ik hem furieus, maar...

Nahuys heeft den brief niet gerecommandeerd. Dat is op de post gedaan! Er staat, onder 't stempel »aangeteekend« met grove letters: uit voorzorg. De adviesbrief was gestempeld: 7 January 12.4, de gerecommandeerde vier uur later(door Nahuys gelyk op de post gedaan).

Beide couverten zyn nu by R.

Ik verzocht hem, R., een knecht naar de post te zenden, met myn kaartje: »compliment en laat bedanken voor de welwillendheid. Hierby de voorgeschoten 10 cts. voor 't aanteekenen."

Ik verzoek R. my mede te deelen, welk antwoord de knecht brengt. Of de voorzorger neemt dank, en 10 cts., aan, en dan wil ik later nasporen, waarom die onbekende man, ten prejudice der postale verantwoordelykheid, zoo ongeroepen zorgt voor myn belangen? Of... niemand wil 't gedaan hebben, en dan is de dief van de *f* 200, op dat uur, den 7den January op 't bureau in den Haag werkzaam geweest.

Gelukkig dat dit incident zoo bewysbaar is. Ik heb Nahuys aan R. genoemd. Hy kan hem ontbieden, en diens getuigenis vergelyken met de twee adressen.

Wat overigens de verhouding met R. aangaat tast ik in 't duister. Ik denk dat hy beschaamd (en dus boos) is. Ik heb hem overstroomd met brieven over die zaak. Natuurlyk! In plaats van my te zeggen »wel, dat is jammer! Welnu, ik zal u terstond helpen. Er is iets anders te doen dan die ellendige *f* 200 na te loopen« verwondert hy zich dat die brief niet aangekomen is, en schreef »informeer, en doe my berigt!«

Goed! Ik heb geinformeerd! Ik heb my laten beleedigen door policie en postmenschen. Van 's morgens tot 's avends liep ik met verscheurde schoenen in de sneeuw. 't Geld waarvan ik had moeten eten, besteedde ik aan telegrammen en briefport, en den 8sten schreef hy zeer flaauwtjes: »ik geloof niet dat gy in uwe pogingen slagen zult.«

Ik antwoordde: nu, misschien niet, omdat ik my niet behoorlyk kan bewegen; maar als ik minister was, zou ik niet met zulke schelmery tevreden zyn. Ook neem ik aan, indien ik carte blanche heb, daaraan voor goed een eind te maken. Indien ik echter in myn uitgeputten toestand niet slaag zal 't geen wonder zyn.

Ik zal trachten van middag wat couranten in te zien voor den haarlemmer.

Wees met uwe vrouw vriendelyk gegroet van uw liefh. Douwes Dekker.

XLII.

Keulen, 8 february 1867.

Waarde Heer Huet!

Ik ontving gisteravend uw (haast-)briefje van 5 february.

Er moeten weder brieven verloren zyn gegaan, want uw vorige was van 12 January, en sedert dien tyd vernam ik van anderen een en ander omtrent u waaraan ik geen geloof kon slaan, omdat ik begreep dat ge my niet zonder tyding laten zoudt indien er iets geschiedde in de zaken waarover wy correspondeerden en waarin ik, naar ik geloof, met ter zyde zetting van eigen belangen u naar myn beste vermogen heb bygestaan.

Wilt gy de goedheid hebben my mede te deelen of ge my na 12 January niet geschreven hadt?

t. à. v.

Douwes Dekker.

Men schryft my dat een der oorzaken (o. a.) waarom myne zaken — de zaken waaraan 't leven van myne vrouw hangt! — zoo slecht gaan, een gevolg is van de aanraking met u! Ik meen dit niet verdiend te hebben en geloof het dus

ook niet. Maar uw zwygen is drukkend. Ik hoop dat er brieven weg zyn. Dat is de minst treurige uitlegging.

[»Men schryft me« beduidde hier »Rochussen schryft me.« — Wat de Heer Huet op dezen brief den 15den februari 1868 antwoordde, staat te lezen in zyn uitgegeven brieven deel I, blz. 186.

Er ligt byna een maand; tusschen dezen laatsten brief en den voorgaanden Verdere brieven aan Huet heb ik niet, behalve nog een briefje zonder datum uit den Haag, dat later volgt. Thans worden de brieven aan tine hervat, voor zoover die eenigszins zakelyk zyn en geen herhalingen inhouden.]

AAN MEVR. DOUWES DEKKER VAN WYNBERGEN.

XVI.

16 January.

Wat ik na myn vorigen heb uitgestaan is niet te beschryven. Het is nu goddank voorby, maar die halve maand weegt zwaar.

Den 31sten december zat ik zooals je gezien hebt op geld te wachten. Het kwam niet.

[Hier volgt het verhaal van den gestolen brief, van het nasporen by de post, enz.]

Maar al dien tyd zat ik, en op 't oogenblik nog, zonder geld. Eindelyk kwam R.'s briefje dat gratie geteekend was, (nu, dat is zoo, van-

daag kreeg ik 't officieel stuk) dat hy de ministers spreken zou, en dan nader berigt doen. Den volgenden dag: dat hy ziek was!

Intusschen geen geld. Hoe ik 't maakte om in leven te blyven is een kunststukje geweest. Mimi heeft veel te tobben gehad, en had ook erg te lyden van myn stemming. Ik was als dol. 't Is dan ook niet te beschryven hoe alles zamenliep.

Verbeelje door hulp van Nahuys heb ik indedaad zekere indice van den diefstal (althans iets, dat de moeite waard was om nategaan) ik zend de stukken en opgaven aan Rochussen. Daar was iets in als:

»Je verwonderde je dat ik dien brief niet zou ontvangen hebben, ziedaar, onderzoek, en zie hoe ik onderzocht heb!«

Daar over was hy weer kwaad en antwoordde: »Draag dat aan een ander op!« Ik bragt hem onder 't oog dat hy me dan niet had moeten provoceren door toon en niet weer zenden. Ik heb hem geschreven: »als ik uw toon zoetsappig had »opgenomen had Uwe Exc. het regt gehad my »voor een ellendeling te houden. Ik heb geen »genoegen in 't rondloopen om ƒ 200, maar Uwe »Exc. vraagde om informatie. Toen moest ik het »op haren en snaren zetten. Wat my betreft ik »geloof myn tyd nuttiger te kunnen besteden.

»Bovendien alle menschen met wie ik over die »ongelukkige *f* 200 in aanraking kom begrypen »niet dat het waar kan zyn, omdat zy geen »*f* 200 ongerecommandeerd op de post zouden »doen. Wie dat dan doet, zegt men, moet het »herstellen.«

Intusschen wist ik den 2, 3, 4^den^ niet hoe 't loopen zou en moest maatregelen bedenken om my te helpen als R. my op den duur in den steek liet. (Bedenk, dat ik uit gebrek stukken uit Edinburg, die niet hoog genoeg gefrankeerd schenen, moest afwyzen.)

Nu, voor 6, 8 dagen schreef ik een uitvoerigen brief aan Fop Smit, die groote reeder aan den Kinderdyk. Dat is een uitgebreide familie. Voor een jaar was ik van Antwerpen uit, met hun stoomboot by hen geweest (een avend en nacht) en had toen by 't oudste lid tot 4, 5 uur 's nachts zitten praten. Die menschen bevielen me zeer goed. Eenvoudig en flink. De vrouw van den oudsten zoon scheen myn Ideen van buiten te kennen, en velen daar aan huis. Ik vertelde hun myn historie, en zei dat ik een paar honderd gulden noodig had.

Gister avend een hartelyk telegram, en ze zullen aan myn verzoek voldoen.

Zoodra dat geld komt, kan ik dus naar den

Haag, maar ik ga niet voor R. my roept. In elken brief, (ook de kwade) staat: ik zal de ministers spreken en u den uitslag mededeelen. Dat moet hy me eerst leveren voor ik kom.

Als ik nu vandaag of morgen dat geld ontvang kan ik regeling maken. Ik heb goeden moed.

Aan R. heb ik komieke dingen geschreven, o. a.

»het is maar beter dat u my voortaan terstond gelooft, dat is eenvoudiger en gemakkelyker.»

»Schaamt de minister van Oorlog zich niet, door te spreken van een »linie« van verdediging? Dat is leege praat. De linie die verdedigd moet worden is de grens. By oorlog met Pruissen wil ik my verbinden (als men my ten minste het hollander-blyven voor dien tyd niet onmogelyk maakt) op *die* linie te sterven.«

(En dat meen ik. Ik wil die vervloekte Pruissen niet in ons land zien!)

»Laat eens een uwer zoons, even als ik gedaan heb, de krygsgeschiedenis bestuderen, dan zal hy zien dat:

»krygskunde is lafhartigheid met rang van wetenschap.«

»een veldslag is 'een weddingschap wie 't langst zyn lafhartigheid weet te verbergen;«

(By Lutzen : Gustaaf Adolf, en by Dresden: Napolen waren beide partyen weggeloopen.)
»een oud soldaat is een oud wyf.«
(Natuurlyk. Hy leert van z'n jeugd af, te rekenen op z'n neven-, achter- of voorman. Nooit als persoon op zich zelf.)
enz. enz.

Ik kan Huet niet genoeg roemen. Hy is zoo stevig. Zyn woord is stipt. Hy wil nu de schade dragen van die verloren *f* 25, maar dat is onregt. Ik verzocht hem die te zenden, en keurde dus de gewone wys goed.

'tIs een geluk dat ik straks geld wacht, want ik heb letterlyk niets meer. Zelfs geen stukje lak om te zegelen.

Dag lieve beste Tine, houd je goed. Denk dat ik doe wat ik kan. Dag beste kind, dag! Ik heb de beste hoop. Vooral nu ik me weer zal kunnen roeren.

XVII.

[18 Januari 1868.]

Lieve beste Tineke, Gister zond ik je een gerecommandeerden, zonder geld. Nu, hierin zyn 10 thaler en (als je ze missen kunt) voor de kinderen ieder één.

Ik kreeg geld van de Kinderdyk *f* 300, maar kan je niet meer sturen dan dit beetje omdat ik werkelyk veel heb uittegeven om klaar te zyn als Rochussen my roept. Want zyn laatste woord is nog altyd: «Ik zal de minister spreken en u berigt doen.» Daarom kryg je nu zoo weinig. Ik moet zwarte kleeren bestellen, goed lossen enz. Ook moet ik aan Chateleux fr. 100 terug geven.

Dag lieve beste Tineke. Ik heb op 't oogenblik drukte. Dag kinderen!

XVIII.

Keulen, 21 Januari 67.

Beste hart. In haast veel goeds.

Ik ben naar Maastricht geweest, Chateleux is allerliefst.

Thuis komende een brief van den schotsen uitgever met geld, een wissel. Van middag zend ik weer 10 thaler. Ik heb geen tyd. Veel goeds. Hoop, hoor!

Uit politiek blyf ik nog eenige dagen in Keulen. Ik wil geroepen worden, dat was de afspraak met R. En ik wil niet pretext geven om te zeggen waarom kom je vóór ik je riep.

Dag beste Tine.

XIX.

Keulen, 25 January 1868.

Lieve beste Tineke.

Dat ik nog niet weg ben van hier is om R. geen voorwendsel te geven dat ik buiten de afspraak ga. Ik wacht een brief van hem.

Komiek dat ik dezer dagen (als bewys van opleven) weer eens iemand heb kunnen beschermen. Een meisje stond zoo goed als op straat. Ik heb haar voorloopig een kamer in ons huis laten geven, en ze schryft nu op advertentiën. Ze schynt een goed kind te zyn.

30 January.

Van R. een zeer vriendelyken maar toch zonderlingen brief. Hy klaagt dat de minister van kol. zoo prozaisch is! En raadt me aan te wachten met naar den Haag te gaan tot de verkiezingen afgeloopen zyn. De verkiezingen zyn afgeloopen. Hy moet dus hiermede bedoelen sommige herstemmingen. Maar ik begryp niet waarom?

Voor een paar dagen raakte ik in aanraking met een meisje dat niet wist waar ze den nacht zou doorbrengen. Ik bragt haar by mimi, en er was in 't huis waar we wonen een kamertje te krygen. De bedoeling was nu een dag of hoogstens

twee. Nu, komieker avontuur heb je nooit gezien, ze wil niet weg! Ik had sedert lang niet gelachen, maar dat kind doet me uitproesten van lachen. Gister zeide mimi en ik dat er zware zorgen waren, en dat ook het kamertje waar zy sliep tegen den eersten verhuurd was. »Och zei ze dat is niets. Gy (dat heet: *ik*) moet immers toch naar Holland, ga dan maar wat vroeger dan kan ik wel blyven«. Dat is brutaal, denk je? Nu, ze is zacht en goed, maar kan zich niet verbeelden dat ik haar op straat zou zetten. Ze is een kind in vertrouwen. Daarby zingt ze (zonder muziek te kennen) zeer schoon. Ik zei haar dat ik zooveel zorgen had, en dat ze my bezwaarde. Dan lacht ze en zegt dat alles zich wel schikken zal. Nu moet je weten dat de eigenlyke oorzaak van haar verlegenheid was dat een heer haar geëngageerd had om zingen te leeren (want haar stem is heerlyk) om dan aan 't theâter te kunnen debuteren. Nu nadat ze dit goedmoedig had aangenomen en hare betrekking in een winkel daarom had opgezegd, bleek er dat men haar voor wat anders gebruiken wou. Toen is ze woedend geworden, en in die stemming ontmoette ik haar. Oogenblikkelyk ging ze met my mee, en nam myn troost zoo letterlyk op als een kind! Het is een curieus studie-exemplaar!

De Max Havelaar is reeds in de schotsche couranten geannonceerd. Nu zit ik erg in den brand met myne correspondentie met R. en de engagementen met de schotsche uitgevers. 't Is moeielyk niets te bederven aan een der beide kanten.

Je begrypt hoe graag ik je in plaats van al dat gemaal, iets decisiefs schreef. Maar beste lieve Tineke, wyt het my niet. Ik lyd er genoeg onder.

Door myn bemiddeling is Huet's positie veel verbeterd. Hy heeft naar 't schynt een officieele aanstelling gekregen (dat schryft Rochussen, en ook die beste Nahuys, de vertaler van Max Havelaar). En... Huet zelf heeft het me nog niet geschreven! Ik denk valsche schaamte, omdat hy geslaagd is, door my, en dat ik nog tob. Maar goed en solide is hy. 't Zal zich wel oplossen. Hy erkende zelf in een vorigen brief dat ik hem een groote dienst gedaan had en noemde my een »toovenaar«, omdat ik hier van Keulen uit hem met de ministers in aanraking had gebragt.

Dag beste Tine, dag kind!

XX.

Keulen, 12 february 1868.

Lieve Tineke!

De zaak met den Haag loopt tot nogtoe ellendig. Ik sta gedurig in beraad om Rochussen

bepaald te zeggen dat ik van alle onderhandelingen afzie, en myn laatste brief is dan ook redelyk forsch. Om je goed intelichten zal ik niet beter kunnen doen dan zyn laatste te copieren.

's Hage, 8 february. W. E. H. Het doet my zeer leed u nog niets goeds, niets bepaalds te kunnen mededeelen. Hoe dikwyls ik ministers sprak, altyd hetzelfde: prys stellen op uwe ondersteuning, maar nooit iets positiefs. Misschien zyn zy het niet geheel eens, misschien omdat gy geene bepaalde conditien hebt gesteld, en zy bevreesd zyn òf voor de publieke opinie, of voor overdreven eischen van uwe zyde! Misschien, en wel meest waarschynlyk, zyn zy geabsorbeerd door den verkiezingsstryd. Nu deze zoo weinig gunstig resultaat heeft opgeleverd voorzien zy misschien geen lang leven meer en durven zy daarom geen doortastende maatregelen nemen. Misschien dat de vertaling in het Engelsch van Max Havelaar, en wel door uw vriend Nahuys, bezorgdheid heeft verwekt. Ik raad, maar weet het niet.

Zou het niet goed zyn zoo UEd. eens eene niet overdrevene brochure schreef om het gezag te steunen?

De heer Busken Huet heeft het besluit genomen om naar Indie te gaan. Ik heb hem dringend geschreven u tot zyn opvolger te Haarlem

aantebevelen; er schynt echter weinig kans op. Ik zou u zoo gaarne uit uwen ellendigen toestand helpen, om u met vrouw en kinderen weder te vereenigen en een gerust leven te verschaffen. Ik doe wat ik kan, doch heb geene magt en maar een beperkten invloed.

Mogt UEd. Keulen willen verlaten, om welke reden dan ook, en daartoe nog eenig geld behoeven, ik ben er nog bereid toe het u te verschaffen. Wanneer het daartoe mogt komen, schryf my dan en ik zal casu quo een wisseltje uit Amsterdam laten komen. Ontvang myne goede wenschen voor uwe toekomst.

Rochussen.

En het antwoord:

Keulen, 10 febr. 1868.

Excellentie! Ik ben in het bezit van Uwer Exc. geachte letteren van eergisteren, en hoe erkentelyk ook voor de moeite die Uwe Exc. zich wel gelieft te geven, moet ik om oprecht te zyn ronduit verklaren, dat de inhoud my evenzeer verbaasd als verdrietig maakt. Uwe Exc. vraagt my òf ik eenig geld noodig heb om in den Haag te komen. Reeds sedert *December* wachtte ik — vertrouwend op de toegezegde hulp — daarop te vergeefs, en om nu geen geld noodig te hebben, zou ik maatregelen hebben moeten nemen, die ik

achterwege liet in verband met de aangeknoopte onderhandelingen. Sedert lange jaren reeds zou ik geen hulp noodig hebben, indien ik hadde kunnen besluiten gebruik te maken van den invloed dien ik kan uitoefenen zoodra ik overga tot het opgeven van myne verhouding tot myn vaderland.

Meenen de ministers by voortduring my te moeten ter zyde schuiven — iets wat onmogelyk is, zoodra ik *wil* optreden — de gevolgen komen op hun hoofd.

Indien ik met de regeering zelve met name met het departement van Kolonie in aanraking ware geweest, waarlyk ik zoude geen 2½ maand gedraald hebben met eene decisie! Nu echter was het my moeilyk, iets te doen, waardoor ik den schyn op my laadde, alsof ik Uwer Excellentie's vriendelyke tusschenkomst niet op prys stelde.

Wat aangaat het schryven eener brochure om de tegenw. regeering te steunen, vooraf moet ik dan toch een bewys hebben, dat die regeering *het goede wil*, en zoolang zy Havelaar niet hersteld hebben, is dit het geval *niet*.

Ik kan geene regeering steunen die knevelary en mdord in bescherming neemt, en dit doet men zoolang men hem die zich tegen knevelary en moord verzette, mishandelt. Het bewys van beter-

schap is makkelyk te geven. *Myn volledig herstel* beteekent voor Indië: *regt* en *menschelykheid.* Het tegendeel beduidt: voortzetting *van de oude misdaden*, en ik, Havelaar, mag geen misdaad aanmoedigen. Dan toch ware 't my makkelyker geweest, in Indie mee te doen, my resident te laten maken, en naderhand in Nederland minister.

Maar ook over de Europeesche zaken verwachtte ik Uwe Exc. en den graaf van Zuylen te spreken. Wat de kamer aangaat ... zy is even onbruikbaar als de vorige. Met de tegenwoordige wyze van verkiezing is niets aan te vangen. Ware ik tydig in Nederland geweest, en hadde men my oorzaak gegeven om dit kabinet te steunen dan hadde *ik* gezorgd voor een anderen uitslag.

En nòg kan ik dit doen tegen een volgende ontbinding. Maar ik geloof dan ook regt te hebben niet beschouwd te worden als een onbeduidend byzaakje. Gelooft men my *niet*, dan zal de toekomst uitwyzen of ik waarheid zeide.

Nooit heeft men my durven aantasten — ja onlangs zekere Duymaer v. Twist. Nu de man is op zyn plaats gezet. Ik zelf heb zyn geschryf niet gelezen.

Stelt Uwe Exc. in overeenstemming met uwe toezeggingen er belang in my te doen overkomen

dan ben ik zoo vry U te herhalen wat ik in Dec. zeide: dat ik daartoe *f* 200 noodig heb. Mogt er kwestie zyn — hetgeen het geval nooit wezen kan — van vergoeding voor de zedelyke en geldelyke nadeelen, die my de loop der zaak berokkende, dan zouden duizenden niet genoeg zyn! Aan myne arme vrouw is 't niet veel beter dan een moord. Sinds weken wacht zy van uur tot uur een telegram, dat ik in den Haag ben. In godsnaam, ik heb meer dan dat te verrekenen!

Ik verzoek Uwe Excellentie wel te onderscheiden wat ik over Ned., zyne regeering, en over uwe *Exc.* denk, en blyf met de meeste hoogachting en dankbaarheid

Uwer Exc. dw. en dankbare Dienaar
Douwes Dekker.

Hoe kon Uwe Exc. op het idee komen dat ik kommies kon worden van de H.H. Enschedé? Waarlyk als men op den duur in den Haag doof en blind blyft heb ik andere dingen te doen, dan de Haarl. Courant te schryven. Bovendien ik kan Huet's protégé niet zyn. Hy is, of was, de myne.

[Deze afschriften bleven liggen en werden later verzonden met het volgende briefje.]

Keulen 3 Maart 1868.

Lieve beste Tine. Na allerlei getob en beroerdheid ben ik nu eindelyk zoo ver dat ik naar den Haag ga. Dat ik je niet telegrafeer en maar schryf is omdat een telegram je zou doen denken dat dit vertrek naar den Haag zooveel beduidt. Ik zelf dacht dit voor twee maanden ook, maar moet bekennen dat ik nu weinig hoop heb. Rochussen schynt welwillend maar hy klaagt over tegenwerking, en regtstreeks kan hy niets doen, daar hy zelf geen minister is. Myn boeltje is ingepakt, en ik ga straks om half twee. Dus van avend laat ben ik daar.

Dag beste Tineke, dag Edu, dag Non.

Ik ga verdrietig op reis. Misschien valt het me mee.

XXI.

Den Haag, 6 Maart 1868.

Lieve beste Tineke!

Ik ben hier nu twee dagen, en heb R. al twee maal bezocht. Hy is uitermate goedig en vriendelyk, maar je begrypt dat ik wat tyd noodig heb. Kon hy zelf teekenen dan waren wy klaar...

Om je nu precies den toestand uit te leggen is een werk. De ministers staan weer op 't vallen, ja zelfs hun val is onvermydelyk. Nu zegt R. (en

ik ook) dat ze misschien met myn steun zouden kunnen staan blyven, en de 2de kamer ten derden male ontbinden. Na afspraak met R. schreef ik hem dat, heden morgen vroeg. Hy geeft in de zitting van van-daag dien brief aan van Zuylen. Dan zal hy my aan v. Z. voorstellen, en ik ben in spanning of ze zullen durven de liberale party trotseeren. Ieder meent (en zy zelf ook), dat zy aftreden moeten.

Myne conditien voor den steun zyn dat myn ontslag worde ingetrokken, rappel van wachtgeld, herstel in dienst, en dan ter beschikking van binnenl. zaken voor de grondwetsverandering, en van buitenl. zaken om te stryden tegen graaf Bismarck. Dat alles staat ook in myn briefje van vandaag. Ik ben benieuwd hoe van Zuylen dat opneemt.

Kortom, ik zit in een moeielyke schaakparty.

Mimi heeft me je brief gezonden van 29 februari, ik kan nu op niets antwoorden.

Het ergste is dat ik zoo vrees geld tekort te komen om langzaam te ageren.

Vraag je nu bepaald hoe de zaken staan? Ik weet het niet! Dan eens denk ik ja, dan eens neen!

Je begrypt dat de ministers veel eigenliefde en valsche schaamte te overwinnen hebben om

my te helpen, en daardoor te erkennen dat ze my noodig hebben.

Dag beste tineke. Neem myn haastig slordig schryven goed op. Myn toestand is zoo gespannen. Ik ben bovendien ziek van verkoudheid, en wacht elk uur een briefje om by v. Z. te komen. Ik moet nog een hoed koopen.

R. vertelde my dat Bekking dood is, en nogal mal. Hy had eene maîtres te Scheveningen. By haar zynde, is hy door een beroerte getroffen.

Dag beste tineke!

[Hier volgt een schryven van MULTATULI aan J. J. Rochussen; het afschrift dat ik bezit is geschreven door Baron Alfonse Nahuys, gecorrigeerd door Dekker.]

'S Hage, 9 Maart 1868.

Uwe Exc. had de goedheid my toe te staan nader schriftelyk terug te komen op wat ik gister de eer had voorloopig te antwoorden op het welwillend voorstel van Zyn Exc. Van Zuylen.

My zyn — en worden nog dagelyks — aanbiedingen gedaan, zoowel uit het buitenland als uit Indie. Gedeeltelyk heb ik die afgeslagen, gedeeltelyk het antwoord uitgesteld, tot my overtuigend zou gebleken zyn, dat men op den duur my, en de zaak die ik voorsta, blyft miskennen.

Die zaak is inderdaad (ik spreek nu alleen van de koloniale questie) het eenig frissche thema, waarmede een ministerie zal kunnen optreden tegenover het volk; de eenige vlag, waaronder een nieuwe degelyke party zal kunnen verzameld worden.

Het handhaven dier zaak beduidt:

»Wy willen dat er regt geschiede. Wy eischen »(in opvolging van artikel 55 des regerings- »reglements, en in volslagen tegenstelling alzoo »van den wil der liberalen, ten deze gerepre- »senteerd door den gewezen Gouverneur-Gene- »raal van Twist), dat de Javaan beschermd worde »tegen willekeur. Hierin ligt ons regeerings- »stelsel, wel te onderscheiden van de meening, »òf: dat het kultuurstelsel moet blyven bestaan »op het papier alleen, dagelyks verkracht als het »wordt, door trage en laaghartige dienaars; òf: »dat Java moet worden overgeleverd aan parti- »culiere uitzuigers.

»Onze staatkunde zegt ons, dat geene betoogen »of oratorische finesses iets zullen vermogen, »zoodra de Javaan — al te lang mishandeld! — »in woest amok naar de wapens grypen zal. »Tevens is deze onze politiek — gelyk trouwens »altoos — de eenige die overeenstemt met »menschenliefde en regtvaardigheid.«

Het aannemen van dit program, Exc., is de eenige voorwaarde:

1o. Waarop Nederland zich zal kunnen reinigen van den smet, die door menschen van de soort des heeren van Twist op ons arm land geworpen is;

2o. Waarop dit ministerie zich zal kunnen staande houden;

3 . Waarop ik dit ministerie steunen kan.

Het is toch niet te verwachten, dat ik myzelf een slag in het aangezigt geven zal, door party te trekken voor eene regering die de Havelaarszaak (het beschermen van den Javaan) stilzwygend laat rusten, en daardoor de onstaatkundige iniquiteit des heeren Van Twist en consorten bestendigt.

Na de bejegening die my te beurt viel, durft niemand in Indië zyn pligt doen, en artikel 55 (het allerbelangrykste van ons regeeringsreglement!) zal meer dan ooit een doode letter blyven, zoolang ik, die op de naleving daarvan aandrong, ronddool als een misdadiger; zoolang men alleen hen eert, verheft, en... betaalt, die aan het schenden van dit artikel hebben meêgewerkt.

Het belang van Nederland, van de tegenwoordige regering en van de publieke zedelykheid, eischt myn herstel.

Doch, al ware dit anders, — talent, in gewonen zin, heb ik niet. Zoolang myn gemoed niet meêwerkt, ben ik onmagtig. Het staat aan de regering om in myn hart een zaadje van welsprekendheid te werpen, voor welks vruchtbaarheid ik insta. Doet zy dit niet, dan zoude ik niet kunnen helpen, al wilde ik.

Indien men, door my te releveren, bewys geeft dat men voortaan den Javaan in de daad wil beschermen, zal ik dankbaar en hartelyk my hechten aan de regering, die eindelyk de gruwelen afschafte, welke — na myne mislukte poging vooral — onzen naam schande aandoen.

Wil men dit echter by voortduring niet, dan moet ik een anderen weg op (niet den liberalen altoos, o neen!) maar ik heb beloofd dàt er regt geschieden zou, en ik zal myn woord weten te houden. Waarom maakt de regering niet gretig gebruik van de zoo gunstige gelegenheid om een eervol deel te nemen aan die poging?

In Indie wacht men op een wenk van my. Velen keuren myn dralen af, dat toch alleen zyn oorsprong heeft in den wensch: *de laver le linge sale en famille.*

Nu, Nederland heeft my myn geduld moeyelyk genoeg gemaakt.

En, gelyk Uwer Exc. bekend is, ook op andere

terreinen dan het koloniale, had ik gaarne myne krachten besteed ten behoeve van myn vaderland. Reeds meermalen nam ik de vryheid Uwe Exc. hierover te schryven en U had de goedheid my te verzekeren dat Hunne Exc. van Buiten- en Binnenlandsche Zaken welwillend omtrent my gezind waren. Ik maak daaruit op, dat myne toespelingen op zekere binnen- en buitenlandsche verwikkelingen niet geheel onwelgevallig zyn opgenomen. Ik ben daarom zoo vry, Uwe Exc. te verzoeken deze regelen aan de heeren Van Zuylen en Heemskerk aan te bieden, en doe een ernstig beroep op de welwillendheid waarover U sprak, om myne woorden niet al te gering te schatten.

Dat ik nog altyd arm ben, en onmagtig schyn, is in zekeren zin een gevolg van myn wil. Dit zoude terstond veranderen, zoodra door voortdurende miskenning myne gemoedsbezwaren tegen forsche middelen werden opgeheven. Het nageslacht zal billyk zyn, en erkennen dat ik lang gewacht heb. En wanneer men dan daarby zal weten *in welken toestand* ik wachtte, worstelend met kommer, aanziende of wetende dat ook myn lief gezin gebrek leed, dan zal men niet *my* aansprakelyk stellen voor de wyze waarop ik myn doel zal bereikt hebben. Deze brief zal o. a. dienen

ter myner verantwoording, want tegen myne gewoonte houd ik hiervan afschrift.

Den toestand waarin thans Nederland verkeert, heb ik voorspeld. (Men zie wat ik publiceerde in 1861 en 1862.) Het kon niet anders. Ik heb gewaarschuwd tegen dorre, leêge, Thorbeckiaansche wysheid, gelyk ik nu waarschuw tegen traagheid en gebrek aan flink initiatief.

Ik wachtte tot myne profetie zoude zyn overgegaan in werkelykheid, om myne hulp aan te bieden, gelyk ik by dezen nogmaals doe. Maar deze poging zal de laatste zyn. Ik ben 48 jaren oud, en ik moet spaarzaam wezen met den weinigen levenstyd die my rest.

Nog eens Exc., ik houd afschrift van dezen brief. Dat is noodig ter myner verantwoording, indien de goede wil en de intelligentie der heeren Van Zuylen en Heemskerk mogten schipbreuk lyden op zekere... kleingeestigheid van anderen.

Mogt dáárover myn advies gevraagd worden, dan antwoord ik met een regel uit myn laatsten arbeid (die onafgewerkt liggen bleef, sedert ik de eer had Uwe Exc. in November over de *res publica* te adiëren):

»*Hy* (zeker staatsdienaar) *is* GEWOON,
En in den vreemden tyd dien wy beleven,
Is op ZYN *standpunt, 't ordinaire misdaad!*«

Waarlyk, er is klem, veerkracht, onafhankelykheid van vormen, er is genie noodig! Wie nù deze eigenschappen niet bezit, trede af. Met het gewone komt men er niet in deze dagen van crisis.

Uwe Exc. geliefde te zeggen: »dat er gebrek bestond aan menschen; dat men versleten was?« *Ik* ben niet versleten, en gelukkig ook, want ik heb nog veel te doen, mogt men my toestaan de kracht die in my is te gebruiken voor myn vaderland.

Hoe nu de beslissing zy, ik voel behoefte Uwe Exc. by herhaling myn innigen dank te betuigen, voor de heusche welwillendheid waarmede U my heeft gelieven te vereeren. By veel miskenning, heeft uwe minzame handelwyze my zachter gestemd dan sedert langen tyd het geval was. Daarom ook toefde ik zoolang, voor ik my ontmoedigd afwendde. En ik doe hulde aan Uwer Exc. staatkundig inzigt, dat wist acht te slaan op de teekenen des tyds, en de noodzakelykheid erkende van andere middelen, dan die welke nu sedert jaren bleken niet proefhoudend te zyn.

Ik heb de eer enz.

XXII.

Den Haaag 19 Maart.

Lieve beste tine! Begryp toch goed hoe ik sedert myn zyn hier je niet beter op de hoogte houden kon, omdat ik dan wel elken halven dag had moeten schryven. Precies een schaakparty. Natuurlyk wil je weten hoe die party nu staat? Ik heb oogenblikken gehad, dat ik hem voor verloren hield maar ... uit is 't nog niet.

Rochussen is waarlyk fideel en lief. Hy praat uren lang met my, en ik kan merken dat hy van me houdt. Aan z'n welwillendheid is geen twyfel. Maar hy is onwel met den koning, dit heeft hy my bekend, en daarom kan hy niet op den voorgrond treden.

Toch heeft hy my een groote dienst gedaan door my aan graaf van Zuylen voor te stellen, by wien ik vryen toegang heb. »Dat is wat!« zou je zeggen! Welnu, van Zuylen staat op 't vallen, en in de gesprekken die wy voerden kwam 't eer neder op hulp aan hem, dan aan my. Ook kan v. Z. zelf natuurlyk alleen door Hasselman (Kolonien) werken. En tot nog toe had ik expres Hasselman niet gesproken, want ik

·reesde in hem als oud-resident eén tegenstander e vinden.

Gister schreef me R. een briefje om my door v. Z. ·an Hasselman te doen vóorstellen. Ik antwoordde: »Goed! omdat u 't zegt, en omdat ik helaas vrees dat er niets meer aan de zaak te bederven is. Ik verdrink in een moeras van gewoonheid.« (Dit sloeg op eenige regels uit myn drama, die R. kent en waarin over gewoonheid van ministers wordt gesproken. Ik kan hem àlles zeggen. Wy hebben zamen geschaakt, en hy gaf me zyn portretje. Ik voel dat hy van my houdt, en het betreurt, dat-i my niet eer geholpen heeft, toen hy regtstreeks magt had. Nu moet hy werken door graaf v. Z., die een neef is van zyn schoonzoon, baron van Z.

Enfin, ik ging naar v. Z., die ook zei! »ga toch naar Hasselman, hy is u genegen, en erkent dat van Twist u onregtvaardig behandelde.«

— »Dat valt mee, zei ik. Ik had gevreesd dat de gewezen resident tegen my zyn zoude.«

— »Neen, neen ... dat is zoo niet!«

We praatten nog wat zeer makkelyk, en ik ging naar Hasselman.

De ontvangst was meer dan goed, want in plaats van te moeten pleiten of betoogen, begon *hy* met te vertellen dat hy persoonlyk als ass.-

resident van Pandeglang (je weet wel, de aardbeien-afdeeling) alles van Lebak wist, en zelf een memorie had geschreven waarin de knevelaryen werden aangetoond. Hy verwonderde zich dat ik die nooit had aangehaald, en zei: dan hebben ze 'm zeker verdonkeremaand! Hy vertelde my knoeieryen van Lebak, in plaats dat ik 't hoefde te doen.

[Achter de noten op den Max Havelaar in de »Verzamelde Werken«, publiceerde ik een fragment van een brief door MULTATULI in 1874 aan Vosmaer geschreven waarin hy mededeelt omtrent welke knoeieryen in Lebak Hasselman hem had ingelicht.

Uit dezen brief aan Tine, zoo kort na het gesprek opgesteld, blykt, in tegenstelling met den brief van 1874 aan Vosmaer, dat Hasselman Ass.-res. van Pandeglang, niet van Lebak was geweest.]

Nu zou ieder verstandig mensch zeggen dat ik dus klaar was! Ja, maar...

In de eerste plaats staat het ministerie op 't vallen. Juist vandaag is er erge stryd in de kamer, en ze zyn vooruit gecondemneerd. De nieuwe kamer (na de ontbinding) heeft nagenoeg een gelyk resultaat geleverd, d. i. eene zoogenaamde liberale meerderheid, die op 't kussen wil. Tot het weder ontbinden hebben de minis-

ters den moed niet, vooral daar de koning die het verzamelingspunt wezen moest. . . . .

. . . .

. . . .

[Gesupprimeerd.]

Goed, zeg je, maar waarom kunnen ze dan jou niet herstellen vóór hun aftreden? Dit zegt Rochussen ook. Maar, voegt hy er by, »och een minister die op 't vallen staat, heeft geen energie, geen lust. . . .«

Heel pleizierig voor wie er onder lydt!

[In April keerde MULTATULI naar Keulen terug zonder iets bereikt te hebben. Het ministerie Heemskerk-Van Zuylen trad kort daarop, den 4^den^ Juni, af om plaats te maken voor een liberaal kabinet.

Maanden later wist een indisch blad, en wel dat waaraan de heer van Lier (die tot in 1869 stenograaf was in den Haag) zich had verbonden, te vertellen dat MULTATULI verkocht was aan 't Behoud. (Zie Idee 942.)

Dekker meende dat men, door dit bericht tot zyn punt van uitgang te volgen, teregt zou komen by den dief van den brief dien de Heer Rochussen met een bankje van fl. 200 den 27sten december 1867 zelf in den Haag in de postbus had gedaan. Dekker had die zaak gaarne nagespoord, maar de Heer Rochussen was er tegen.]

XLIII.

Den Haag, Woensdag.

Waarde Heer Huet, Zondag avend heb ik te Utrecht myn 35 drama opgedreund. Dat noem ik »manger son blé en herbe!« Nu, 't was mooi. Dat spreekt van zelf.

Maar zonder gekheid, ik beweer dat er goede stukken in zyn. Of 't geheel als drama goed worden kan, weet ik niet. Myn gehoor was tevreden daar ik gewaarschuwd had dat men niet zoude te weten komen »of ze elkaer krygen?« Want, dat weet ikzelf niet. En 't kwam er niet veel op aan, want er was weinig of geen liefde — en verliefdheid volstrekt niet — in myn stuk.

En maandag middag thuis komende, vond ik uw kaartje. Ik vond het jammer dat ge uw adres niet gegeven hadt. Waarom niet? Ik hoopte zoo dat ge nog terug komen zoudt. De knecht zeide: misschien van de week nog. Is dat zoo?

Myn zaak is nog altyd en suspens. Wel geloof ik dat er niets van komt, maar 't is nog niet geheel uit. Gister en heden kon ik niets doen, daar H. het zoo druk heeft met z'n begrooting. Hoogstwaarschynlyk spreek ik van avend den

Heer R. De zaak is zonderling. Drie ministers erkennen dat ik gelyk heb; zy stemmen toe dat er iets byzonders geschieden moet, maar... achten zich onbevoegd, of onbekwaam om het ten uitvoer te brengen. En ik moet erkennen dat ik hun gebrek aan zelfvertrouwen gegrond vind.

Kan ik hopen u spoedig te zien? 't Is Jammer dat ik u niet gesproken heb.

Na vriendelyke groete ook aan uw vrouw en Gideon

t. à. v.
Douwes Dekker.

[Dit is de laatste brief aan Huet, dien ik heb. Hoogstwaarschynlyk ook de laatste die door Dek aan Huet geschreven werd.

Kort na zyn komst in den Haag had Dekker Huet in Bloemendaal bezocht, en zelfs een nacht by hem gelogeerd. Hy was gevoelig voor de heusche ontvangst, en in weerwil van eenige uitingen van Rochussen, waarvan hy de portée niet had begrepen, had hy toch nog geenszins den indruk, dat Huet buiten hem om dingen had gedaan, die hy hem niet wilde, misschien niet durfde zeggen. Tydens Dekkers bezoek had Huet niets verteld over zyn aanraking met Rochussen en Hasselman.

Later bleek waarom.

In Oktober 1868 toch maakte de toenmalige minister van kolonien, de Waal, de stukken openbaar betreffende de onderhandelingen van zyn voorganger, met Huet.

In hoofdzaak was dit de voordracht van Hasselman aan den koning van 10 Maart 1868, luidende:

»Reeds sedert geruimen tyd heeft de journalistiek in Nederlandsch-Indie de aandacht der Regering getrokken. Niet zonder bezorgdheid kan worden opgemerkt, hoe de dagbladpers daar te lande, ongeacht de voorzorgsmaatregelen, opgenomen in het by Uwer Maj. besluit van 8 April 1856, vastgestelde reglement op de drukwerken in Indie, eene meer en meer schadelyke strekking heeft, ook door den toenemend heftigen toon, die zy aanslaat. Ten gevolge van eene voorloopige gedachtenwisseling met het indisch bestuur, is door den gouverneur-generaal onlangs een lyvige bundel bescheiden aangaande dit belangryk onderwerp aan my gezonden, waarin, wel is waar, nevens het zyne, de adviezen van vele autoriteiten in Indie zyn bekend gesteld, ?) maar waardoor toch niet zyn geleverd de bouwstoffen tot oplossing der vraag, welke de kwestie als het ware beheerscht: in hoe ver, namelyk, in Indie vryheid op het stuk der pers, en in het byzonder der dagbladpers kan worden verleend, zonder dat het daar zoo noodzakelyk prestige van het nederlandsche gezag worde in gevaar gebragt, of de oostersche volken in hunne zeden en gewoonten worden gekrenkt. Er bestaat, door het vertrek eerlang van den heer C. Busken Huet naar Java, thans de gelegenheid om aan het indisch bestuur de voorlichting te verzekeren van een doorkundig man, die met de journalistiek in 't algemeen, en met die van Nederland in het byzonder vertrouwd is, wiens overtuiging geheel die van my uitdrukt, dat de pers in Indie noodzakelyk op beter terrein moet geleid worden, en die zich heeft bereid verklaard

om, tegen genot van vryen overtogt naar Java voor zich en zyn gezin, met den zoogenaamden overlandweg, de taak op zich te nemen om, na zich ook in Indie met de journalistiek van naby te hebben bekend gemaakt, het indisch bestuur te dienen van consideratien en advies omtrent de vraag: Welke maatregelen daar te lande van bestuurswege worden vereischt tot breideling van de uitspattingen der drukpers, zonder de vryheid om zyne gedachten en gevoelens te uiten en openlyk medetedeelen meer te belemmeren dan tot verzekering der openbare orde gevorderd wordt. Ik acht het van mynen pligt Uwer Majesteit eerbiedig in overweging te geven om, door de bekrachtiging van het hierby aangeboden ontwerp van besluit, de goede diensten van den heer Huet, voor de afdoende regeling van de onderwerpelyke gewigtige aangelegenheid aan het indisch bestuur te verzekeren.«

Het bleek daarby dat de voor den overtocht van den heer Huet betaalbaar gestelde som bedroeg: *f* 2967,50.

Na deze bekendmaking begreep MULTATULI het zwygen van Huet.

»Ik vertrouwde hem,« zei hy. »Ik zond hem naar Rochussen in de overtuiging dat hy en ik eenzelfde schoone zaak voorstonden, en, als een lakei, zonder zich om onze zaak te bekommeren, empocheert hy een nietige fooi... fi donc!«

Slechts eens heeft Huet, en nog maar indirekt, zich tegen Dekker over de zaak uitgelaten. Namelyk in den brief van 18 december 1868 (Zie Brieven van Cd. Busken Huet, Deel I blz. 195), welke brief Huet schreef nadat

de bekendmaking van minister de Waal ook in Indië was verspreid.

Dekker heeft nooit geantwoord.

Het bleef MULTATULI'S streven Tine en de kinderen terug te laten komen. In den loop van het jaar 1868 besloot hy tot het houden van publieke voordrachten om geld voor dat doel te verzamelen. De drie bedryven van Vorstenschool die voltooid waren, zyn opstel over Vrye-Studie en dat over Beschaving waren de hoofdmotieven voor zyn lezingen. In den derden bundel Ideen zyn veel indrukken van deze tournée weergegeven.

Wel brachten die lezingen, daar hy onvermoeid was, en van de eene plaats naar de andere trok, eenig geld op, maar er was ook zeer veel noodig. In het hotel de Toelast in den Haag, waar hy tydens de onderhandelingen met Rochussen en ook later weer verblyf had gehouden, was een achterstand van meer dan fl. 800. En zoo waren er veel meer schulden af te doen. Hy zou ook waarschynlyk niet geslaagd zyn in het doen overkomen van zyn gezin, indien my in dien tyd niet een kleine erfenis van een vyfduizend gulden was ten deel gevallen, die we nu voor dat doel gebruikten.

Daarby kwam dat MULTATULI op zyn voordrachtentournée vooral in 't noorden veel enthousiaste vereerders en bewonderaars had ontmoet, enkele daarvan waren vermogend en hadden hem de schoonste beloften gedaan. Een (een sneeker) die heel hoog met MULTATULI ingenomen scheen, had uitdrukkelyk gezegd en herhaald: »En beschouw my nu voortaan als je bankier.« Dek

vertrouwde op hem voor de toekomst. Als eerst maar zyn gezin terug was, dan zou hy, zoo was zyn plan, verder voor eigen rekening zyn Ideen uittegeven, by wyze van tydschrift. En tegen dien tyd zou hy de hulp inroepen van zyn »bankier«.

Intusschen betaalde hy schulden en achterstand rechts en links, om »schoon schip« te maken, zooals hy zeide, en later vry te zyn in zyn bewegingen.

Met aandoenlyke liefde richtte hy nu een woning in voor vrouw en kinderen die eindelyk, in february 1869, uit Italie naar Holland kwamen.

En toen? Helaas! Het gereede geld was weldra uitgegeven, de sneeker »bankier« brak zyn woord, en verder... Maar MULTATULI zelf heeft een en ander van den toestand meegedeeld in zyn Ideen 1004 en 1005.]

